

אוצר בין אדם לחבירו

ואהבת לרעך כמוך

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון לתרגום תנ"ך לתורה ולחיים

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל: 04-6970825

נייד: 0527624271

מכון לחקר הלכות שכן פרס לספריו והספיקו

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

תוכן הפרקים

פרק א: מוני המצוות, 7

הלכות גדולות <א> 7	יראים <ח> 9	ספר החינוך <יגיד> 12
רמב"ם סה"מ <ב-ד> 7	סמ"ג <ט"י> 9	אזהרות <טו> 13
רמב"ם שרשים <ה-ו> 7	סמ"ק <יא> 10	חרדים <טז> 14
רמב"ן <ז> 8	רבינו יונה <יב> 12	חפץ חיים סה"מ <יח> 14

פרק ב: בתורה ומפרשים, 15

פרשת קדושים <יט> 17	תוספות <כו> 18	מלבי"ם <לה> 19
תרגום <א> 17	הדר זקנים <כו> 18	העמק דבר <לו> 20
רש"י <כא> 17	מושב זקנים <כח> 18	פירושים נוספים
מצוה בלב	ר"י קמחי <כט> 19	הדר זקנים <לז> 20
רמב"ן <כב> 17	מהרי"ק <ל> 19	רשב"ם <לח> 20
רבינו מיוחס <כג> 18	גם עשה טוב	אבן עזרא <לט> 20
ספורנו <כד> 18	בכור שור <לא> 19	מלאכת מחשבת <מ> 21
שמירת ממון חבירו - שלילה	חזקוני <לב> 19	העמק דבר <מא> 21
פענח רזא <כה> 18	רלב"ג <לג> 19	משך חכמה <מב> 21
	מושב זקנים <לד> 19	ר' אביגדור מילר <מג> 22

פרק ג: גמרות, 23

הלל והגר	גליוני הש"ס <נט> 29	רפואה באביו
שבת לא <מד> 25	נדה יז <ס> 29	סנהדרין פד <סט> 30
רש"י <מה> 25	רי"ף <ס> 29	רש"י <ע> 31
רמב"ם <מו> 25	מהרש"א <סא> 29	שו"ת הגאונים <עא> 31
מהרש"א <מז> 25	ערוך לנר <סב> 29	ברור לו מיתה יפה
איי הים <מח> 25	אוהב את אשתו כגופו	מכילתא דרשב"י <עב> 32
הגר"א <מט> 26	יבמות סב <סג> 29	סנהדרין מה <עג> 32
עיון יעקב <נ> 26	רש"י <סג> 29	תוספתא <עד> 32
שמא תתגנה אשתו עליו	ר"י לוניל <סד> 30	רש"י <עה> 32
קידושין מא <נא> 26	רמב"ם <סה> 30	תוספות <עו> 32
רש"י <נב> 27	הדר זקנים <סו> 30	יד רמה <עז> 32
רמב"ם <נג> 27	קהלות יעקב <סז> 30	מושב זקנים <עח> 32
ריטב"א <נד> 27	פתח במודר הנאה	ר"ח פלטיאל <פ> 33
מאירי <נה> 27	נדרים סה <סח> 30	תורת חיים <פא> 33
ספר חסידים <נו> 28		ערוך לנר <פב> 33
פני יהושע <נח> 28		

פרק ד: תורת כהנים 'כלל גדול' / ובדברי חז"ל, 35

רבי עקיבא ובן עזאי	ספר העיקרים < קא > ... 41	מצוה קלה	41
תורת כהנים < פג > ... 37	יפה מראה < קב > ... 41	ספרי שופטים < קיב > .. 48	48
בראשית רבה < פר > ... 37	מהר"ל < קג > ... 43	ספרי כי תצא < קיג > .. 48	48
ירושלמי נדרים < פה > ... 37	משך חכמה < קד > ... 45	רש"י < יא > ... 49	49
מפרשי תורת כהנים	כבוד וממון חברך כשלך	שנאת המסית	
ראב"ד < פו > ... 37	אבות < קה > ... 46	ספרי < קיר > ... 49	49
ר"ש משאנץ < פז > ... 37	אבות דר"נ < קו > ... 46	ספר המצוות < קיר > ... 49	49
רבינו הלל < פח > ... 38	מחזור ויטרי < קז > ... 46	נושא ונותן בטובת חבירו	
קרבן אהרן < פט > ... 38	הזהירו בכבוד חבריכם	כלה רבתי < קטו > ... 49	49
זית רענן < צ > ... 38	ברכות כח < קח > ... 47	עין הרע וקנאה	
דרך הקודש < צא > ... 38	כלה רבתי < קט > ... 47	אבות דר"נ < קטז > ... 49	49
ביאור הגר"א < צב > ... 38	רבינו מיוחס < קי > ... 47	שנאת אפיקורסים	
מלבי"ם < צג > ... 38	פני יהושע < קי > ... 47	אבות דר"נ < קיז > ... 50	50
גאונים < צד > ... 39	אשה שאינה הוגנת		
ראב"ן < צה > ... 40	תוספתא סוטה < קיא > .. 48		
תוספות < צו > ... 40			
מושב זקנים < צז-צט > .. 40			
ר' חיים פלטיאל < ק > ... 41			

פרק ה: ראשונים, 51

רמב"ם	רבינו יונה < קלב-קלג > .. 56	דרשות הר"ן < קנ > ... 60	60
סה"מ < קיח-קכא > ... 53	חובות הלבבות < קלד > ... 56	מנהגי מהר"ש < קנא > .. 60	60
שרשים < קכ-קכג > ... 53	רמב"ן < קלה > ... 57	אורחות צדיקים < קנב > .. 60	60
יד החזקה < קכד-קכח > ... 54	רש"י < קלו > ... 57	ספר העיקרים < קנג > .. 61	61
פיהמ"ש < קכט-קלא > .. 55	יד רמה < קלז > ... 57	תורת המנחה < קנד > .. 61	61
-----	ספר חסידים < קלח-קמט > 58	ריטב"א < קנה > ... 61	61

פרק ו: אחרונים, 63

רדב"ז < קנו > ... 65	משנת חכמים < קעב > .. 72	מהר"ם שיק < קפה > ... 77	77
ים ש"ש < קנו-קנח > ... 65	פרי מגדים < קעג > ... 72	ערוך השולחן < קפו > .. 77	77
אגרת דרך ה' < קנט > .. 66	מתן שכרן < קעד > ... 73	כסף הקדשים < קפז > .. 78	78
של"ה < קס > ... 66	יד הקטנה < קעה-קעו > ... 73	ביאור רס"ג < קפה-קצב > .. 78	78
מנורת המאור < קסא > ... 67	חתם סופר < קעז > ... 74	מהרי"ל דיסקין < קצג > .. 86	86
פרי חדש < קסב > ... 67	אגרות משה < קעח > ... 74	חפץ חיים < קצד > ... 86	86
חוות יאיר < קסג > ... 67	מנחת חינוך < קעט > ... 75	שמירת הלשון < קצה-ו > .. 88	88
מסילת ישרים < קסד-קסה > 67	עיר הצדק < קפ-קפא > .. 75	קובץ שיעורים < קצז > .. 89	89
ביאור הגר"א < קסו > ... 68	חקקי לב < קפב > ... 76	מצוות הלבבות < קצח > .. 89	89
ספר הברית < קסז-קע > ... 68	ובחרת בחיים < קפג > ... 76	אבן שמעון < קצט > ... 94	94
יערות דבש < קעא > ... 72	יסוד ושורש ה. < קפד > .. 77	אורח משפט < ר > ... 94	94

פרק ז: אהבת הגר, 97

מוני המצוות	סמ"ג < רה > ... 99	חרדים < רח > ... 101	101
הלכות גדולות < רא > .. 99	ספר החינוך < רז > ... 100	סה"מ הקצר < רט > ... 102	102
רמב"ם < רב-רד > ... 99	אזהרות < רו > ... 101		

114 פרי מגדים < רמ >	106 . . ילקוט שמעוני < רכר >	ואהבת לו כמוך
114 פלא יועץ < רמא >		פסוקי אהבת גר < רי > . 102
115 דבר המלך < רמב >	בחז"ל	תרגום, רש"י < ריא > . 102
115 מנחת חינוך < רמג >	107 . . . תורת כהנים < רכה >	רלב"ג < ריב > 102
115 מהר"ם שיק < רמד >	107 . . . קרבן אהרן < רכו >	ר"י בכור שור < ריב > . 103
115 ביאור רס"ג < רמה-רמז >	107 מכילתא < רכו >	חזקוני < ריב > 103
118 משנה ברורה < רמח >	108 . . . מסכת גרים < רכח >	רש"ר הירש < ריב > 103
118 אגרות משה < רמט >	108 . . . מדרש רבה < == >	העמק דבר < ריג > 103
119 לב אברהם < רנ >	109 . . תנא דבי אליהו < רכט >	
121 משנה הלכות < רנא >		ואהבתם את הגר
	ראשונים	תרגום, רש"י < ריד-רטו > 104
קשים גרים כספחת	110 . . חובות הלבבות < רל >	מזרחי < רטו > 104
122 גמרות < רנב >	110 רמב"ם < רלא >	גור אריה < רטו > 104
122 לקט מפרשים < רנב >	111 . . . רבינו אברהם < רלב-רלג >	משכיל לדוד < רטו > 104
	111 . . . כד הקמח < רלד >	אבן עזרא < ריז > 105
גר "סורו רע"	113 . . . ספר חסידים < רלה >	רלב"ג < ריז > 105
בבא מציעא נט < רנג > 124	113 . . . תוס' הרא"ש < רלו >	רמב"ן < ריז > 105
לקט מפרשים < רנג > 124		רבינו בחיי < ריח > 105
	אחרונים	מלבי"ם < ריט > 105
קבלת גרים בזמן הזה	113 . . . אגרת דרך ה' < רלו >	חתם סופר < רכ-רכא > 105
לקט מפרשים < רנד > 125	113 . . . עמודי שלמה < רלח >	רש"ר הירש < רכב > 106
	113 . . . יערות דבש < רלט >	העמק דבר < רכג > 106

נספח: ספר הברית: מאמר אהבת רעים, 127

נושאים: אהבת הגר, 180	ציונים ועיונים: ואהבת לרעך, 166
מפתח: ספרים, 182	ציונים ועיונים: אהבת הגר, 172
מפתח: ענינים, 185	נושאים: ואהבת לרעך כמוך, 176

==ריק==

❧ פרק א: ראשונים מוני המצוות ❧

10	 סמ"ק <יא>	7	 הלכות גדולות <א>
12	 רבינו יונה <יב>	7	 רמב"ם סה"מ <כ-ד>
12	 ספר החינוך <גיד>	7	 רמב"ם שרשים <ה-ו>
13	 אזהרות <טו>	8	 רמב"ן <ז>
14	 חרדים <טז>	9	 יראים <ח>
14	 חפץ חיים סה"מ <יח>	9	 סמ"ג <טי>

==ריק==

❖ פרק א: ראשונים מוני המצוות ❖

הלכות גדולות: מנין המצוות: ...ואלו מצוות קום עשה... ואהבת לרעך כמוך, ...לאהוב < א > גר צדק...

❖ ואהבת לרעך כמוך [נוסח פרנקל]

רמב"ם: ספר המצוות: עשה ר"ו: היא שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי חמלתי ואהבתי לעצמי, בממונו ובגופו, וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי, אשנא לו כמוהו, והוא אמרו יתעלה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך¹.

❖ ואהבת לרעך כמוך [נוסח קאפח]

שם: עשה ר"ו: הצווי שנצטוינו לאהוב זה את זה כמו שאנו אוהבים את עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי באמונה [או "בדת"] כאהבתי וחמלתי לעצמי, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שלא ארצה לעצמי או לידידי לא ארצה לו כמוהו, וזהו אמרו יתעלה ואהבת לרעך כמוך.

❖ המראה שנאתו לחבירו עובר בעשה של ואהבת לרעך

שם: ל"ת ש"ב: [לא תשנא]: הזהיר משנא... ולשון ספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב < ג > אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על זה הלאו אבל הוא עובר על לא תקום ולא תטור ועובר על עשה גם כן והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל.

❖ מצות אהבת הגר

ספר המצוות: מצות עשה ר"ז: שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו יתברך (דברים י ט) ואהבתם את הגר, ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, לפי שזה הגר גר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו האל אהבה [נ"א אהבה על אהבתו] וייחד לו מצוה נוספת, כמו שעשה באזהרה באונאתו שאמר (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, ואמר (שמות כב כ) וגר לא תונה, והתבאר מלשון הגמרא (ב"מ נט:): שחייבין על אונאת הגר משום לא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה, כן גם כן

1. רמב"ם: מלשון 'חמלתי' ואהבתי נראה שהרמב"ם הרחיב את משמעות המצוה מעבר לכללו של הלל מאי דסני לך. חמלתי היא הזהירות שתכליתה למנוע הרע, נוספה עליה האהבה לראות את הטוב אצל הזולת - "בדרך טובים" עמוד 25, השווה עם ספר החינוך וסה"מ הקצר של הח"ח, והשווה עם דבריו ביד החזקה לקמן:

אנו חייבין באהבתו משום ואהבת לרעך כמוך ומשום ואהבתם את הגר. וזה מבואר אין ספק בו ואיני יודע אחד ממי שמנה המצוות שסכל מזה². וברוב המדרשות ביארו שהאל יתעלה צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה, אמר (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך, ואמר (דברים י ט) ואהבתם את הגר:

◀ דברי הרמב"ם ביד החזקה (הל' דעות והל' אבל, ועוד) לקמן ריש פרק ד

מקור למצוות החסד והיחס למצוות והלכת בדרכיו

❖ שיטת הרמב"ם שמצוות גמילות חסד נסמכות לפסוק ואהבת לרעך כמוך

שורש ט: ...דע שכל צוויי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים, בדעות ובפעולות ובמידות ובדיבור... וכן צונו להתנהג במידה מהמידות כמו מה שצונו בחמלה והרחמנות והצדקה והחסד והוא אומרו ואהבת לרעך כמוך...

רמב"ם ספר המצוות: שורש ב: ...והנסמכים במחשבה זו מנו בכלל המצוות ביקור חולים וניחום אבלים וקבורת מתים, בעבור הדרש הנזכר באמרו יתברך והודעת להם את הדרך ילכו בה, ואמרו את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זה בקור חולים, בה זה קבורת מתים... וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני עצמה, ולא ידעו כי אלו הפעולות כולם ודומים להם נכנסות תחת מצוה אחת מכל המצוות הכתובות בתורה בביאור והוא אמרו יתברך ואהבת לרעך כמוך... וכו'.

❖ בה"ג הסמיך מצוות גמילות חסד לפסוק והלכת בדרכיו

רמב"ן: השגות לספר המצוות: שורש א: ...והתשובה ג' היא שמנה בעל הלכות ניחום אבלים וביקור חולים וקבורת מתים והלבשת ערומים. ודברי הרב בתשובה הזאת תמימים, מפני שדברי בעל ההלכות עלומים, אחר שמנה הלבשת הערום מפני שמצא בישעיה כי תראה ערום וכיסיתו, כי אולי חשב מצות המזון ומצות המלבוש שתיים מזה הכתוב בקבלה, ואם כן, הוא באמת סברא נפסדת שזה כולו נכנס בכלל מה שאמר יתעלה בתורה די מחסורו, שהוא כולל החסרונות כולם כמו שאמרו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, וכן אפילו להשיאו אשה כמו שנתבאר במסכת כתובות (טו:) הכל כמו שכתב הרב ז"ל.

וכן ניחום אבלים וביקור חולים אמר שמנה אותן מצות בפני עצמן מפני שהן נדרשות בתלמוד (בבא מציעא ל:) אשר ילכו בה זו ביקור חולים, ושם הקשו היינו גמילות חסדים, והשיבו לא צריכא דאפילו בכך גילו, וכן דרשו בה זו קבורה, והקשו היינו גמילות חסדים, והשיבו לא צריכא דאפילו לזקן ואינו לפי כבודו. ותשובת הרב על זה בעיקר השני תשובה עוקרת עיקרים גדולים מסעפת פארות גבוהות עוד עתיד אני להתוכח בהן בעזרת השם.

אבל בעל ההלכות הוציאן למצות האלו מ'והלכת בדרכיו' שהיא מצות עשה באמת, כתב וללכת בדרכיו ולהלביש ערומים לקבור מתים לנחם אבלים לבקר חולים, ומצוה

2. =שואלים אחרונים למה הרמב"ם לא הביא הפסוק הקודם 'ואהבת לו כמוך' בפרשת קדושים =עבודת המלך שם =לפי הנראה היראים לא מנו מצוה זו, אף שנמשך אחר הבה"ג וצ"ע. עיקר מצות אהבת הגר מובאת באריכות להלן בפרק ו.

אחת הן, וזה ממ"ש בגמרא (סוטה יד) א"ר חמא בר חמא מאי דכתיב אחרי ה' אלקיכם תלכו, וכי אפשר לו לאדם ללכת אחר הקב"ה, אלא מה הקב"ה מלביש ערומים אף אתה תלביש ערומים, מה הקב"ה מבקר חולים אף אתה בקר חולים, מה הקב"ה קובר מתים אף אתה קבור מתים, מה הקב"ה מנחם אבלים אף אתה נחם אבלים, מכאן הוציא אותם ומנאן מצוה.

והרב מנה מצוה ח' להדמות בו יתברך כפי יכלתנו והוא שנאמר והלכת בדרכיו, והביא מ"ש מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, אמר וכפל זאת המצוה בלשון אחר שנאמר אחרי ה' אלקיכם תלכו, ובא בפירוש ענינו להדמות אליו בפעליו הטובים, וא"כ למה יתמה על בה"ג, הוא תפש הלשון השנוי בספרי במצוה הזאת ובעל ההלכות תפש לו הלשון השנוי בגמרא. והנראה מכל זה שכל אלו גמילות חסדים ובכלל ואהבת לרעך כמוך הם נכנסים, וכל שנתרבה בגמילות החסד בזקן ואינה לפי כבודו ובבן גילו מאיזה מקום שיתרבה, הכל מצוה אחת היא לגמול חסד עם האת....

❖ מצות ואהבת לרעך כמוך

ספר יראים: סימן רכד [בישן לח]: ואהבת לרעך כמוך, צוה הקב"ה בפרשת קדושים < ח > ואהבת לרעך כמוך אני ה', ותניא רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, פירוש ואהבת וכו' שלא לעשות לו ולא לאמר לו דבר המסור ללב, וא"ת האיך אדע וכי נביא אני, לכך נאמר כמוך, פירוש ממך תלמוד, דבר שאתה יודע שמסור ללבך, והיינו דאמרין בשבת פרק ב' (לא) דעלך סני לחברך לא תעביד, והיינו כל התורה ואידך פירוש. ענין אחר, למדנו מכאן שמצווים ישראל לאהוב את חבריהם להיות בלב טוב זה עם זה, יכול לכל, ת"ל כמוך, לרעך שהוא כמוך שמכניס עצמו בעול שמים ואוהב מצות כמוך, אבל אם הוא רשע אינך מצוה לאהבו כי מצוה לשנאותו כדכתיב יראת ה' שנאת רע, וכתיב הלא משנאך ה' אשנא וגו'.³

❖ מצות ואהבת לרעך כמוך

סמ"ג: ברמזים בתחילת הספר: מ"ע ט: להתנהג עם חבריו כאשר יראה שחבירו מתנהג < ט > עמו⁴ שנאמר ואהבת לרעך כמוך.

3. ספר יראים: כתב (כאן) בתועפות ראם: ...ופירוש דברי רבינו שלא לעשות וכו' דבר המסור ללב, ר"ל דבר שנוגע ללב של אדם ומצטער מזה לא יעשה לחבירו ולא יאמר לו, ואהבת לרעך כמוך קאי אדלעיל לא תקום ולא תטור דנקמה היא בעשייה שאינו משאלו ונטירה היא באמירה שאומר לו איני כמותך ועל שניהם הוא אומר ואהבת לרעך כמוך שלא יעשה בפועל דבר רע וגם לא יאמר דיבור רע, וזה שסיים רבינו ואם תאמר האיך אדע, דבשלמא עשייה הוא דבר הנגלה ונראה אבל אמרית דבר המסור ללב יכול לומר סבור הייתי שפלוני אינו מצטער מזה, לכן נאמר כמוך וכו', ולפי פירוש זה אין פירוש ואהבת אהבה בפועל דאיך יקבל לב לב האדם שיאהב חבירו כנפשו וכו', אלא שהוא מניעת רעה והפסד, ושפיר אמר כמוך, כמו שהיית מרחיק מעליך, והיינו דאמרין בשבת וכו' ששינו חז"ל הפסוק מקנין לשלילה עיי"ש באיי הים. ובענין אחר מפרש רבינו ואהבת בפועל ממש, ומה שאמר הכתוב כמוך אתא למעוטי דאם אינו כמוך אלא רשע אינך מצווה לאוהבו, וכן הוא באבות דר"נ סוף פרק טז ודלא כשם חדש שכתב עד דברי רבינו הנראה דהוא דרשה מרז"ל, אמנם לא מצאתיה בשום מקום וגם לא זכיתי להבין דברי רבינו בהמשך דבריו וכו' עיי"ש, ועיין בבראשת רבה פרק כד פירוש הדברים, עכ"ל תועפות ראם.

יש להעיר שלא הזכיר היראים מצות אהבת הגר, וצ"ע כי תמיד נשמך אחר הבה"ג וצ"ע.

4. סמ"ג: = כאשר ירצה שחבירו יתנהג עמו, כך מתקן ב"משפטי בני אדם" ח"ב עמ' רמ"ה, וב"ברית משה"

עשה ט: ואהבת לרעך כמוך, כללו של דבר דעלך סני לחברך לא תעביד כדאיתא במסכת שבת פרק שני (לא). ובירושלמי דנדרים (פ"ט ה"ג) גרסינן מי שיושב ומחתך בשר והכה ידו בסכין, וכי תחזור ידו ותכה ידו להנקה. ודוקא לרעך שהוא רעך בתורה ובמצות אבל אדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו שנאמר (משלי ח יג) 'יראת ה' שנאת רע, ואומר (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי.

❖ מצות אהבת הגר

עשה י: ואהבתם את הגר, ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא יט לד) ואהבת לו כמוך, הרי יש בגר שתי מצוות עשה אחת מפני שהוא בכל לרעך ואחת מפני שהוא גר, ובכמה מקומות הזהירה תורה על הגר, והקב"ה בעצמו אוהבו שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, ויש במדרש (תנחומא לך לך) כי גדולים גרים בעולם הזה יותר מישראל בעמידתן לפני הר סיני.

❖ מצות ואהבת לרעך כמוך

סמ"ק: [מצוות התלויות בלב]: **סימן ח:** לאהוב את חבירו דכתיב ואהבת לרעך כמוך *, < יא > ובכלל זה הבאת שלום שבין אדם לחבירו ומכריעו לכף זכות *.

* הגהות רבינו פרץ: לרעך כמוך, כמוך במצוות אבל רשע שאינו מקבל תוכחה מותר לשנאותו דכתיב הלא משנאיך ה' אשנא. ומכריעו לכף זכות, פירוש רגיל לומר לא חטא בזה אלא בודאי לטובה נתכוין.

* פירוש קדמון: [מובא צביון העמודים סוף ח"ה]: ובכלל זה הבאת שלום וכו' ומכריעו [לכף זכות], שהרי הוא חפץ בכך מאחרים שישלימו עמו וידנהו לכף זכות.

לאהוב את חבירו, אמר רבי עקיבא כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך [דעלך סני לחברך לא תעביד], הוסיף בן עזאי ואמר גדול הימנו שנאמר (בראשית ט) כי בצלם אלקים עשה את האדם, פירוש אע"פ שאינו מקפיד על כבוד עצמו יש לו להקפיד על כבוד חבירו.

❖ הבאת שלום בכלל המצוה

ובכלל מצוה זו יש הבאת שלום שבין אדם לחבירו, ודוד המלך כתב בספרו (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו. ודע והבן כי מאד גדול השלום דאמר ר' יוחנן (יומא ט) בית ראשון למה נחרב על שהיו בו ג' עבירות עכו"ם וגילוי עריות ושפיכת דמים, בית שני למה נחרב, מכירים אנו שגדולים בתורה ובגמילות חסדים היו, אם כן מפני מה נחרב, מפני שהיה בהם שנאת חנם. ונרמז בראשי תיבות ד'איכא 'ישבה 'ברדד 'העיר 'רבתי 'עם 'היתה – איב"ה רע"ה. וזה הוא דבר הנראה לעינים כי גדול עונש שנאת חנם מאד כי אותם שהיה בהם ג' עבירות נגאלו אחר ע' שנה, ואותם שהיה בהם (רק) שנאת חנם לא נתגלה קצם.

וגדול השלום שהרי הקב"ה שינה בו (יבמות סה:), ואפילו ישראל עובדי עכו"ם ושלום ביניהם אין מידת הדין יכולה ליגע בהם, שנאמר (הושע ד) חבור עצבים [פירוש עבודת עכו"ם] אפרים הנח לו, אבל, חלק לבם עתה יאשמו (ספרי נשא פרשה מב).

צא ולמד מדור המבול ודור הפלגה איזה חטאתם מרובה, שהרי דור הפלגה בקשו לשלוח יד בעיקר שנאמר (בראשית יא) ונעשה לנו שם, ודור המבול לא פשטו יד בעיקר, אלו נשטפו

כתב על לשון הסמ"ק: דבר זה צ"ע אצלי וגם עיין בשאר מוני המצוות ותראה כי לא תמצא מזה, עכ"ל. [

ואלו לא נשטפו, אלא שדור המבול היו גזלנים וחמסנים ושונאים זה את זה לכך נשטפו, ודור הפלגה כתיב בהו (בראשית שם) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, ולפיכך לא נשטפו. (על פי אבות דר"נ פ"ב)

וגדול השלום שהרי בקש הקב"ה כלי לברך את ישראל ולא מצא כלי טוב מחזיק כל הברכות אלא שלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעזמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (עוקצין פ"ג), וברכת כהנים חותמת בשלום וי"ח ברכות חותמים בשלום (ספרי נשא).

❖ בקשת מחילה ופיוס

ואם אדם יודע שחטא לחבירו אל יתבייש מלבקש ממנו מחילה אפילו נחשב לקטן נ"א: ואפילו הוא נחשב לגדול וחבירו נחשב לקטן כי כולנו בני איש אחד אנחנו, ומצאנו שרש שהיה גדול הדור הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא הלך ערב יוה"כ בבית של אותו הטבח לפייסו, ופיו הכשילו לאותו טבח ואמר למה בא רב כאן וכי סבור את שמת אני, ונשל הקדרום מידו והרג את עצמו [משום דהשיב בפריצות - בחוצפה] (יומא פז). וכל שכן שיש לאדם לשאול סליחה ומחילה מחבירו דאית ליה מילתא בהדיה שאפילו נותן כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה, שנאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וגו'. (ב"ק צב.)

ומניין שלא יהיה המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל בעדך. ודין הוא שימחול שהרי הוא צריך שימחול הקב"ה על כל מה שעשה ועיוות, וידוע יהיה לו שאם לא ימחול אין הקב"ה מוחל לו כדכתיב נושא עון ועובר על פשע, למי הוא נושא עון למי שעובר על פשע. וכן מצינו (תענית כה) ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רגלים ולא נענה, ובא רבי עקיבא ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך, ונענה, יצא בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא מפני שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. ואם לא מחל אליו בפעם ראשונה יבקש ממנו פעם שנייה עד ג' פעמים כמו שמצינו באחי יוסף שאמרו אנא שא נא, ועתה שא נא, ואין נא אלא לשון בקשה, וג' פעמים אמרו נא. ויותר לא יבקש. ואם מת קודם, יביא עשרה בני אדם על קברו ויאמר אנא חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוני שדברתי עליו⁵.

❖ חומרת מחלוקת

ואשוב לענין ראשון, כמה גדול נ"א: קשה] המחלוקת שהרי בית דין שלמטה אין עונשין עד י"ג שנה ובית דין שלמעלה עד עשרים, ובמחלוקת קרח אבדו אפילו יונקי שדים (במדבר רבה יח), וגם אמרו חכמים (ירושלמי פאה) מותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת שנאמר (מלכים א א) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך, [ודוקא למלך כשר כמו נתן ודוד], וגם אמרינן מפני מה נהרג אדוניה, עילה מצאו להרוג בעלי מחלוקת. וגם משל הקדמוני יהיה ליעד – אם יקשור אדם [הרבה] שבטים יחד לא ישברם גבור שבגבורים, וכשהם אחדים נפרדים אפילו חלש שבחלשים ישברם.

❖ שנאה מתוך קנאה

והנה לכל השנאות יש תקוה חוץ מאותה שנאה של קנאה, לכך ירחק אדם לבו מן הקנאה כי היא מוציאתו מן העולם, כמו שאמרו חכמים (אבות ד), גם מביא רקב בעצמותיו שנאמר

5. סמ"ק: ==הסבר בשיטות הסמ"ק עיין לקמן גרי"פ פערלא ריש עשה יט <?> ==הסמ"ק כולל כמה ענינים בתוך המצוה, בקשת מחילה שייך למצות ואהבת לרעך, שעל ידי הפיוס יש השכנת שלום וקיום החברות (עיין "פירוש קדמון"), וגם ענין הרחקה ממחלוקת.

= הסמ"ק לקמן במצות תשובה (סימן נג) ביאור בעיקר המצוה שבין אדם למקום וכותב בסוף: "ודברים שבין אדם לחבירו אכתוב לקמן במצות אהבת שלום", ורמז לדבריו כאן. יש לציין שדברי הסמ"ק מובאים ב"אורחות חיים" לר"א מלוניל (לקמן <?>). ויש לציין עוד דלא מנה הסמ"ק מצוות אהבת הגר כמצוה בפני עצמה.

(משלי יד) ורקב עצמות קנאה, ואשרי מי שאין בו קנאה כרבי אחאי בן יאשיה (שבת קנב:) שלא נרקבו עצמותיו.

❖ מצות ואהבת לרעך כמוך

רבינו יונה: אגרת התשובה: אות יד: וחייב אדם לדרוש טוב לעמו וחבירו בכל הדברים שהוא אוהב ודורש טוב לנפשו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך, וארז"ל (תורת כהנים) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, שעל ידי השלום מקיימים ישראל את התורה. וארז"ל (דרך ארץ) שקול השלום כנגד הכל, ועל כן אנו אומרים בתפלה עושה שלום ובורא את הכל... המשך דבריו מובאים לקמן בפרק ד: ראשונים >?

❖ ואהבת לרעך כמוך / לא להזיק לחבירו או לצערו

ספר החינוך: מצוה רמג: מצות אהבת ישראל. לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ואמרו זכרונם לברכה דעלך סני לחברך לא תעביר, ואמרו בספרי אמר רבי עקיבא זה כלל גדול שבתורה, כלומר שהרבה מצות שבתורה תלויין בכך, שהאוהב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון ולא בדברים ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד, וכן כמה מצות אחרות תלויות בזה, ידוע הדבר לכל בן דעת.

שורש המצות ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבירו כן יעשה חבירו בו, ובזה יהיה שלום בין הבריות.

ודיני מצוה זו כלולים הם בתוך המצוה, שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חבירו כמו שיתנהג האדם עצמו לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלוננו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא, והמתנהג עם חבירו דרך אהבה ושלום ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובתם עליו הכתוב אומר ישראל אשר בך אתפאר.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, ועובר עליה ולא נזהר בממון חבירו לשומרו וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה, מלבד החיוב שבו לפי הענין שהזיקו כמו שמפורש במקומו⁶.

❖ מצות אהבת הגר

ספר החינוך: מצוה תלא, מצות אהבת הגרים: שנצטוינו לאהוב הגרים, כלומר שנזהר שלא לצער אותם בשום דבר, אבל נעשה להם טובה ונגמול אותם חסד כפי הראוי והיכולת. והגרים הם כל מי שנתחבר אלינו משאר האומות שהניח דתו ונכנס בדתנו, ועליהם נאמר

6. **ספר החינוך:** ביאורים בדעת החינוך: המצוה בשלילה, =בספר "מצוה ולב" מדגיש ענין 'חמלה' וכותב שלחינוך זאת עיקר הגדרת המצוה =ואפילו מה שכתוב ברמב"ם שצריך לספר בשבחו החינוך מפרש שאם בא לספר עליו שיספר רק בשבחו, ולא שיש מצוה חיובית לספר עליו שבח. =לא מזכיר רעך בתורה ובמצוות ==בספר המשמר הלוי קידושין (עמוד תצט) מעיר למה החינוך לא הוסיף כאן "בזכרים ובנקבות" כדרכו בכל המצוות (במצות אהבת הגר בסמוך כן כותב עיי"ש) ונשאר בצ"ע, ומציין לעיין למצוה רל (שכר שכיר) ומצוה ר"מ (הלבנת פנים) שבשניהם גם משמיט המילים בזכרים ובנקבות.

(דברים י יט) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם. ואף על פי שיכללהו כמו כן הציווי בישראל, שנאמר עליו ואהבת לרעך, שהרי גר צדק בכלל רעך הוא, הוסיף לנו השם בו מצוה מיוחדת לו באהבתו. וכמו כן הדבר במניעה מלרמות אותו, שאף על פי שהיה בכלל ולא תונו איש את עמיתו (מצוה שלח) הוסיף לנו הכתוב בו מניעה מיוחדת לו באמרו וגר לא תונה (מצוה ס"ג), ואמרו בגמרא (ב"מ נט): שהמאנה הגר עובר משום לא תונו וגר, ומשום וגר לא תונה, וכמו כן מבטל מצות ואהבת לרעך, ומצות ואהבתם את הגר.

משרשי המצוה. כי השם בחר בישראל להיות לו לעם קדוש ורצה לזכותם, ולכן הדריכם וציום על דרכי החנינה והחמלה, והזהירם להתעטר בכל מדה חמודה ויקרה למצוא חן בעיני כל רואיהם, ויאמרו עם ה' אלה. וכמה היא דרך נעימות וחמדה להתחסד ולגמול טובה לאשר הניח אומתו וכל משפחת בית אביו ואמו ויבא לחסות תחת כנפי אומה אחרת באהבתו אותה ובבחירתו באמת ושנאת השקר, ובהיותו זוכים למדות טובות הללו תחול טובת האל עלינו ותדבק בנו, ושום דבר לא תמנענו ממנו, כי הטובה תתפשט בטובים והפכה ברעים.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ נח): שלא יאמר אדם לגר זכור מעשיך הראשונים, ומה שאמרו (סנהדרין צד). גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באנפיה, וכל זה שלא לצערו בשום ענין. והפלגת האהבה שהפליגו בהם עד שאמרו שהשוה הכתוב אהבתם לאהבת המקום, שבהם נאמר ואהבתם, ובאהבת המקום ואהבת, כמו שכתבתי בסדר משפטים (מצוה סג). ויתר פרטיה במדרשות ובמקומות כגמרא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ומצער אותם או שמתרשל בהצללתם או בהצלת ממונם או שמקל בכבודם מצד שהם גרים ואין להם עוזר באומה, ביטל עשה זה. ועונשו גדול מאד, שהרי בכמה מקומות הזהירה תורה עליהם.

ויש לנו ללמוד מן המצוה היקרה הזאת לרחם על אדם שהוא בעיר שאינה ארץ מולדתו ומקום משפחת אבותיו, ולא נעביר עליו הדרך במצאנו אותו יחידי ורחקו מעליו עוזריו, כמו שאנו רואים שהתורה תזהירנו לרחם על כל מי שצריך עזר⁷, ועם המדות הללו נזכה להיות מרוחמים מהשם יתברך, וברכות שמים ינוחו על ראשנו. והכתוב רמז טעם הציווי באמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים, הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול ההוא שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה, ובזכרנו גודל דאגת הלב שיש בדבר וכי כבר עבר עלינו והשם בחסדיו הוציאנו משם, יכמרו רחמינו על כל אדם שהוא כן.

אזהרות

❖ אהבת ישראל

רס"ג: מניין המצוות: ...דחה האלילים ונתצתם, ורעך כמוך תחשקם. (עשה יט, אהבת רעים) < בו >
...גירי צדק כאזרח, והנבלה לתושבי פתח. (עיין ביאור הגרי"פ פערלא לקמן עשה פב בכוונת הרס"ג)

ר"י אלברגלוני: מצוות עשה: ...דיבוק אהבת רע ופתיחת יד ונתון תתן לו מחילך...

רבנו אליהו הזקן: (עמוד כד): רַע לאהוב ולצדק מפעלי.

7. =בענין גר ממדינה אחרת עיין קיצור הלכות של חפץ חיים מנחת חינוך ולרעך כמוך =

ר"ש גבירול: (שורה ל): ותלמוד שעשועים להדר ולהנעים, והוכח רעים ואהבת החברים. (מצוה מה)

זוהר הרקיע: שם: [ואהבת החברים], מצות עשה נמנית מאמרו ואהבת לרעך, והיא כוללת דברים הרבה כאמרם זה כלל גדול בתורה.

❖ אהבת הגר

רס"ג: מניין המצוות ... גירי צדק כאזרח, והנבלה לתושבי פתח. (עשה פב, אהבת הגר) < טו >
אתה הנחלת: [לרבינו שמעון הגדול] ... והקרבת גרי צדק לגור יחד ולקיים חוקים כמחופשי מפרך צוענים, ולחון גרי שער ולהאכילם נבלות. [מובא בגר"פ לקמן ???]
ר"י אלברגלוני: מצוות עשה: ... יחסה בצלכם גר הבא להתגייר באומרו כך ה' חסיתי, יקבלוהו ויודיעוהו קצת מצות קלות וחמורות, פן יחזור ברוחו ויאמר מה עשיתי, לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי.

חרדים: פרק ט: מצות עשה מן התורה התלויות בלב⁸ ואפשר לקיימן בכל יום. < יז >

סימן כח: ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כמו שהוא חס על ממונו עצמו, ויהיה רוצה כבוד חבירו ככבוד עצמו, ואהבתו וחמלתו על חבירו כאהבתו וחמלתו על עצמו, ומבקש תועלתו, ושמח בטובתו ומיצר בצרתו, ודבורו עמו תמיד בנחת דרך חיבה וכבוד. והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא, אע"פ שאין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בוש, ולא ביישו, אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו או חכמתו, כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחבירו בזוי (רמב"ם פ"ד תשובה ה"ד), ואמרו רז"ל דבמצוה זו כלולה כל התורה כולה. (ממנין תרי"ג).

סימן כט: אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ישראל, ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה ואהבתם את הגר. (ממנין תרי"ג)

❖ ואהבת לרעך כמוך

חפץ חיים: ספר המצות הקצר: מצות עשה ס: מצות עשה לאהוב כל אחד מישראל כגופו. שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לכן צריך לחוס על גוף חבירו וממונו וכבודו כמו על עצמו, והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא. ובכלל מצות עשה זו הבאת שלום בין אדם לחבירו. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

❖ אהבת הגר

מצות עשה סא: מצות עשה לאהוב את הגר שנאמר ואהבתם את הגר, וזוהי מצוה נוספת על ואהבת לרעך כמוך (שהרי הגר הוא גם כן בכלל ישראל). והקדוש ברוך הוא אוהב את הגר, דכתיב (יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, ונאמר (שמות כג טו) ואתם ידעתם את נפש הגר, ופירוש גר כאן הוא שבא מארץ אחרת ומעיר אחרת לגור אתנו, ומכל שכן גר שנתגייר⁹. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות:

8. חרדים: =להדגיש מש"כ, התלויות בלב" ועיין ==

9. חפץ חיים: =חידוש שכולל גם יהודי ממדינה אחרת שאינו גר צדק, ומבוסס על דברי החינוך וע"ע באחרונים =לרעך כמוך ועוד, עיין הערה לעיל אצל החינוך

❖ פרק ב: מפרשי התורה ❖

19	גם עשה טוב	17	פרשת קדושים < יט >
19	בכור שור < לא >	17	תרגום < א >
19	חזקוני < לב >	17	רש"י < כא >
19	רלב"ג < לג >		מצוה בלב
19	מושב זקנים < לד >	17	רמב"ן < כב >
19	מלבי"ם < לה >	18	רבינו מיוחס < כג >
20	העמק דבר < לו >	18	ספורנו < כד >
	פירושים נוספים		שמירת ממון חבירו - שלילה
20	הדר זקנים < לז >	18	פענח רזא < כה >
20	רשב"ם < לח >	18	תוספות < כו >
20	אבן עזרא < לט >	18	הדר זקנים < כז >
21	מלאכת מחשבת < מ >	18	מושב זקנים < כח >
21	העמק דבר < מא >	19	ר"י קמחי < כט >
21	משך חכמה < מב >	19	מהרי"ק < ל >
22	ר' אביגדור מילר < מג >		

==ריק

פרק ב: מפרשי התורה

- ויקרא יט:** (א) וידבר ה' אל משה לאמר: (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם: (ג) איש אמו ואביו תיראו... (ד) אל תפנו אל האילים... (ה) וכי תזבחו זבח שלמים לה'... (ו) ביום זבחכם זאכל וממחרת... (ז) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקט קצירך לא תלקט: (י) וברמך לא תעולל... אני ה' אלהיכם: (יא) לא תגנבו ולא תתקשו ולא תשקרו איש בעמיתו: (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה':
- (יג) לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר: (יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מקשל ויראת מאלהיך אני ה': (טו) לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך: (טז) לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך אני ה': (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: (יח) לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה':

לא תקם ולא תטר את בני עמך

ואהבת לרעך כמוך אני ה':

ויקרא יט יח

- אונקלוס:** לא תקום ולא תטר דבכו לבני עמך, ותרחמיה לחברך כוותך¹⁰ אנא ה':
- תרגום יונתן:** לא תהוון נקמין ולא נטרין דבכו לבני עמך, ותרחמי לחברך, דמן אנת סני לך לא תעביד ליה, אנא ה'¹¹:
- רש"י:** ואהבת לרעך כמוך, אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה. (תורת כהנים)

(א) מצוה בלב - שלא לקנאות בכל אשר לחבירו (בכבודו / בממונו) אלא "לפרגן" לו

- רמב"ן:** וטעם ואהבת לרעך כמוך - הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חיך קודמין לחיי חבריך, אלא מצות התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב.

ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת 'את' רעך כמוך, והשוה אותם במילת רעך, וכן ואהבת 'לו' כמוך דגר, שיהיה פירושו להשוות אהבת שניהם בדעתו, כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה, ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת ובחכמה ולא שישווה אליו,

10. אונקלוס: לציין את ההבדלים בין אונקלוס ליונתן כאן ובמצות אהבת הגר והסבר של אחרונים בזה, וכבר עמד על כך המהרש"א שבת לא לקמן ==יש מפרשים (בהנחה שתרגום יונתן באמת לר' יונתן בן עזיאל) שהולך בשיטת רבו הלל הזקן שפירש מה דעלך סני וגו',

11. תרגום יונתן: עיין בהערה הקודמת

אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה, ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו, אבל יאהב ברכות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה, ועל כן אמר ביהונתן (שמואל-א כ יז) כי אהבת נפשו אוהבו, בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו, ואמר ואתה תמלוך על ישראל וגו' ¹².

- רבינו מיוחס:** ואהבת לרעך כמוך, כעצמך וכגופך והוא ששנינו (אבות ב טו) יהי כבוד חבירך **< כג >** חביב עליך כשלך, וזה כלל גדול בתורה, למדנו אזהרה לשנאת חנם ¹³.
- ספורנו:** ואהבת לרעך כמוך, אהוב בעד רעך מה שהיית אוהב בעדך אם היית מגיע **< כד >** למקומו.

(ב) לא להרע לחבירו (במעשים) כמו שירצה שלא יזיק לו - שלילה, שב ואל תעשה

- פענח רזא:** ואהבת לרעך כמוך, וקשה איך אפשר שיאהב את רעהו כגופו, וי"ל רעך לא **< כה >** כתיב כאן אלא לרעך, כלומר השייך לרעך, דהיינו שיהא ממונו חביב עליו לשומרו ולהצילו כשלך, מהר"ר משה.
- בעלי התוספות:** ריב"א: ואהבת לרעך כמוך, פרש"י אמר רבי עקיבא כלל גדול בתורה, **< כו >** כלומר כי ההוא מעשה דפרק ב' דשבת בעכו"ם שבא לפני הלל ואמר לו גיירני על מנת שתלמוד לי כל התורה כולה על רגל אחד, אמר לו דעלך שני לחברך לא תעבד ואידך פירושא, וכן יתנהג אדם עם חבירו באהבה מה שלא ירצה שיעשו לו אל יעשהו לחבירו וזהו ואהבת לרעך כמוך, כך פי' הרב אליקים.
- הדר זקנים:** ואהבת לרעך כמוך, מאי לרעך הוה ליה לומר רעך, וי"ל דאם היה כתיב **< כז >** רעך הייתי אומר שצוה הקב"ה לתת לחבירו ממונו וכל אשר לו כמו לעצמו, להכי כתיב לרעך, כלומר אהב מה של רעך כלומר שלא תגזול ממונו, הצילהו ושנא מי שרוצה לגזול לו...
- מושב זקנים:** ...ד"א ואהבת לרעך כמוך, א"ר עקיבה וכו', כלומר זה שנאמר ואהבת **< כח >** לרעך כמוך, מן הדין היה לו לכתוב ואהבת רעך כמוך, אלא מהו לרעך כמוך, של רעך, כלומר ממון של רעך יהא חביב בעיניך מלהפסידו כממונך...

¹² **רמב"ן:** לפי דעת הרמב"ן המצוה היא "עין טובה" ו"לפרגן" בלב ולא לקנאות, ועיין בלשון יד הקטנה לקמן שמפרש דבריו בהרבה קצת =אם יש חידוש. וב"מכתב מאלה"ו" (ח"ג עמ' 89) מבאר דעת הרמב"ן: "שכל אדם בטבעו מרגיש 'פרטיות' ותמיד הוא מחפש איזה דבר או איזו מעלה אשר יכול לחשוב שבה הוא מצטיין לגבי אחרים... אולם התורה הקדושה מגלה שמדה זו היא פחיתות וקנאה כי מה חסר הוא באמת אם חבירו יש לו מעלה כמותו", עיי"ש עוד בדבריו.

ומשמע מלשון הרמב"ן ומראייתו מיונתן ודוד שאף יותר ממנה שיש לו, כי עדיין "כמוך" שאין זה על חשבונו ומה איכפת לו... וכמו שרוצה לעצמו בלי הגבלה. ועיין קובץ ד' עמ' 51 ד"ה תוכן דבריו, בדעת הרמב"ן כתב הרב פרייס בפשטות שצריך לפרגן יותר ממנה שיש לו. והשווה אם דברי זית רענן לקמן (??) שזה שמוסיף בן עזאי עיי"ש. / עיין פחד יצחק שבועות מאמר כא בהסבר דברי הרמב"ן דלכאורה תמוה שהתורה תצוה בהגומה וכו' עיי"ש. =לשים לב לחילוק בין אהבת רעים ואהבת הגר לפי דבריו עיין אחרונים יש לציין לדברי הרמב"ן בתורת האדם (לקמן) = שרופא מחוייב לעזור לחולה משום ואהבת לרעך כמוך, וכן בדבריו בפרשת כי תצא = שמשום ואהבת לרעך לא ניקח רבית, שבשני המקומות הם מעשים בפועל ולא רק מידה בלב, וצ"ע בעוד מקומות ברמב"ן לבאר שיטתו בדיוק.

¹³ **רבינו מיוחס:** צ"ע דלכאורה שנאת חנם כלול בפסוק לא תשנא וגו', וי"ל דשם מדובר שיש סיבה לשנאותו כגון שראה בו דבר עבירה או דבר שאינו הגון ומזהירה התורה שלא לשנאותו בלב אלא להוכיחו, וכן כתב בפסוק שם עיי"ש.

- רבינו יוסף קמחי**¹⁴: (משלי ד כו) פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכוננו, אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע: זה מה שאמרו חז"ל דעלך סני לחברך לא תעביד, ואז יכוננו כל דבריך. אל תט ימין ושמאל, מאשר תרצה לנפשך שיעשה חברך כן עשה לו, ואמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך, כי כל מה שזכר בו מילת 'את' לא נאמר בו כמוך, כמו ואהבתם את הגר, כי הפרש גדול יש בין 'ל' ו'את', כי 'את' נופל על גוף הדבר על כן לא אמר ואהבת רעך כמוך, אך לרעך, חפציו ועניניו אהב לו, כמו שתאהב מה שלך לנפשך כך אהב מה שלו לנפשו. עיין בסמוך מש"כ מהר"ק בשם רד"ק
- מהר"ק**: [על התורה] ואהבת לרעך כמוך, קשה היאך אפשר שיאהוב אדם את חבריו כגופו, וי"ל דאינו אומר ואהבת רעך דהוה משמע גופו, אלא לרעך, הקנינים של רעך היינו ממנו, כאמרם ז"ל שאם תראה ממנו הולך לאיבוד יהיה חביב עליך כשלך לשמרו, וזהו טבעי ויכול להיות, וכן ראיתי בספר דקדוק נקרא 'ספר הזכרון' לרד"ק: עיין לעיל בסמוך ר"י קמחי.

(ג) גם מה שתצפה מחברך שתעשה לך, תעשה אתה לחברך - גם פעולות (חיוביות)

- בכור שור**: ואהבת לרעך כמוך, כמו שאתה רוצה שיאהוב אותך, דעלך סני לחברך לא תעביד, שאינו אומר שיאהב אחר כמו עצמו אלא כתיב וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חברך, שאם היה רוצה לומר שיאהב אחר כמו עצמו היה לו לכתוב ואהבת 'את' רעך כמוך, וכן (קדושים יט לד) ואהבת לו כמוך, ולא כתב ואהבת 'אותו' כמוך, אבל במקום אחר שכתב (עקב י יח) ואהבתם את הגר, לא כתב כמוך, ואהבת לו משמע לעשות לו כמוך כמו שאתה רוצה שיעשה הוא לך, כמו שפירשתי...
- חזקוני**: ואהבת לרעך כמוך, אם תעשה כן [כמש"כ בפסוק לעיל 'לא תשנא וגו', לא תקום ולא תטור] תאהבהו, והלמ"ד בו יתירה דוגמא לכל חיל פרעה, לכל כליו תעשה נחשת. דבר אחר: אינו אומר ואהבת 'רעך' כמוך דאי אפשר לעשות כן, אלא ואהבת 'לרעך' פירוש ואהבת לעשות לו טובה כמו שאתה אוהב שיעשה הוא לך, דעלך סני לחברך לא תעביד, וכן תפרש גבי (ויקרא יט לג) הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך.
- רלב"ג**: ואהבת לרעך כמוך, רוצה לומר שיאהבהו כגופו ולזה יבחר לו כפי היכולת הטובות אפשריות לו וירחיק ממנו ההזיקים כמו שיעשה זה לעצמו, אלא שהמצוה בזה הוא באופן שלא יגיע בו נזק לאהוב מפני זאת האהבה, שלא יחוייב לאדם להניח מלאכתו מפני עשיית מלאכת חברו, כי אהבת עצמו קודמת לאהבתו וזולתו, וכן אם יקום עליו להרגו אינו מחוייב שיאהבהו ולא יזיק לו, אבל יחוייב למלט את נפשו ואפילו בנפש הקם עליו, וזה יתבאר ביאור שלם בפרשת נערה המאורשה.
- מושב זקנים**: ...ד"א ואהבת לרעך כמוך, פירש הרמב"ן הוא לשון הפלגה... ויש מפרשים דהכי פירושו, תאהוב לעשות לרעך טובה כמו שאתה אוהב שיעשה הוא לך, וכן ארז"ל (שבת לא.) מאי דעלך סאני לחברך לא תעביד, ואל תתמה על למ"ד של רעך שהרי מצינו בכמה מקומות כן למ"ד יתירה כמו (שמות יד כח) לכל חיל פרעה, וכגון (שמות כז ג) לכל כליו תעשה נחשת.
- מלב"ם**: ואהבת לרעך כמוך, כבר העירו המפרשים שאי אפשר לומר שיאהוב את חברו כאשר אוהב את עצמו שזה דבר שאינו בכח הנפש. וגם אין לצוות על אהבה

14. ר"י קמחי: מתוך "ספר חוקה" ביאור משלי לרבי יוסף קמחי (אביו של הרד"ק).

או שנאה שאין אדם מושל עליהם, אבל באמת האהבה הזאת מצוין תמיד במילת 'בנפשו', ויאהבהו יהונתן כנפשו, כי אהבת נפשו אהבו, לא במילת 'כמוך'.

וגם פועל אהב תקשר תמיד עם 'את', ופה נקשר עם 'למ"ד', וכן לקמן (יט ד) ואהבת לו כמוך. ויש הבדל בין מילת 'את' שמורה על הפעול ובין שימוש הלמ"ד שמורה ההגעה אל הדבר, כמו ונתן את מלכיהם בידך, היא הפעולה בגוף העצם, ינתן לו הוא ההגעה לידו, וכן תמיד.

אמנם כבר גדר זה הלל הזקן (במסכת שבת במה שלימד לגר כל התורה על רגל אחד) מה דעלך שני לחברך לא תעביד, שאהבה זו הוא היפך השנאה, שירצה להגיע לחבירו מה שרוצה להגיע לעצמו, הן מן התועלות הן משמירת הנזק, שישתדל בכל אשר הוא לתועלת חבירו הן לבריאות גופו הן להצלחת נכסיו בכל אשר ישתדל לעצמו, וכ"ש שלא יגרום לו דבר אשר רוצה למנוע מעצמו. וזה מציין בשימוש הלמ"ד, שמורה ההגעה לחבירו, שירצה לחבירו מה שירצה לעצמו... [-המשך דבריו לקמן בדברי התורה כהנים >??=?]

העמק דבר: ואהבת לרעך כמוך, אי אפשר לפרש כמשמעו כידוע דחייך קודם לחיי חבירך, אלא הרמב"ם פירש בהל' אבל פ"ד כמו שאתה חפץ מחברך. והדבר מובן שלא יוכל האדם שחבירו יאהבהו כמו נפש עצמו, אלא בגדר הראוי לפי הקורבה ודרך ארץ באותו אופן עליך לאהוב בני אדם¹⁵. ולפי זה הפירוש קאי בסמיכות לאזהרה הקודמת, שכמו שאתה חפץ אם עשית רעה לאדם שלא ינקום ממך אלא יעבור על פשעך כך תנהג עם רעך כך יש לפרש הסמיכות לפירוש הרמב"ם...

(ד) פירושים נוספים

♦ לרעך לרבות אשתו

הדר זקנים: ד"א ואהבת לרעך כמוך, זו אשתו, שצריך לאהוב אשתו כגופו, ובשלהי גיטין (ז). אמרינן אל תחרוש על רעך רעה זו אשתו, רעך בא"ת ב"ש בגיטריא זו האשה, ואין לכוף אשתו לתשמיש וישמחנה בתשמיש כדאמר (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב.

♦ לרעך למעט רשע

רשב"ם: ואהבת לרעך כמוך, רעך הוא אם טוב הוא, אבל לא אם הוא רשע כדכתיב (משלי ח) יראת ה' שנאת רע.

אבן עזרא: לא תשנא, היפך ואהבת לרעך... ואהבת לרעך כמוך, על דעת רבים שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר¹⁶, ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו¹⁷. וטעם אני ה', כי אני אלוה א' בראתי אתכם.

15. העמק דבר: עיין בספר הברית לקמן >?< פרק יח שמבאר באריכות פירוש זה ==

16. אבן עזרא: פסוק בשמואל ב (ג ל): 'ויאב ואבישי אחיו הרגו לאבנר' וגו', והיה צריך לומר 'הרגו אבנר' בלא למ"ד, וכמו כן כאן היה צריך לומר ואהבת לרעך - מחוקקי יהודה.

17. ובא הלמ"ד במקום 'את' כמו הרגו לאבנר במקום את אבנר וכן פירש רש"י והרד"ק שם - מחוקקי יהודה. נביא כאן מדברי האבן עזרא בספרו יסוד מורא שער א' שכתב בענין זה: "...ויש אחרים שחכמתם דיקות הלשון לדעת הבנינים ומחלוקותיהם והאותיות המשרתים והשרשים והשמות והפעלים העומדים והיוצאים

- מלאכת מחשבת:** להר"ר משה חפץ (מחכמי איטליה שנת ת"ע): **ואהבת לרעך כמוך**, לא אמר < מ > ואהבת בני עמיך כמו בראש הפסוק, לפי שלא תמצא אהבה בין איש לאיש אלא בכך זוגו, כאשר יהיה ממזג דומה, ובהיפך השנאה באיש אשר הוא ממזג נגדי כידוע, על כן נשנא פתאום איש בראייה בעלמא לא הכרנוהו תמול שלשום, ונאהב אחר לא ידענוהו, זהו אמרו ואהבת לרעך כמוך, כלומר בהכרח תאהב הרע כאשר הוא כמוך ובן זוגך ומידותיו שוות למידותיך. ==עיין לקמן משך חכמה >???

❖ שתי משמעויות באהבה

- העמק דבר:** דברים ו ה: **ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך** וגו', אהבה משמעו על שני < מא > אופנים: א' שיהא מוותר מרצונו על דבר הנאהב וקיומו. ב' דביקות במחשבתו ותשוקה עצומה להשתעשע עם הנאהב.

ושתי כוונות אלו מוזהרים אנו בזה המקרא. א' כמש"כ הרמב"ם הל' יסודי התורה פ"ה ה"ז ומניין שאפילו במקום סכנה אין עוברין על אחת מג' עבירות הללו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את נפשך, והוא נתינה כל אשר לו על דבר כבודו ואמונתו. ב' כמש"כ הרמב"ם שם פ"ב ה"א האל הנכבד והנורא מצוה לאהבו וכו' שנאמר ואהבת את ה', והאין הוא הדרך לאהבתו כו'. ועל זה הכוונה איתא בברכות בירושלמי פרק ה' שאלו רבי עקיבה בפירוש דהאי קרא רחמתיך בכל לבי רחמתיך בכל נפשי, והוא מלשון התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה שמשמעו דביקות הרעיון באהבתו...

ועיקר שתי משמעות הללו נמשכים אחר המשך המקרא הקודם, דלמי שנתנהג בהליכות עולם הטבע ולא הגיע לדרך חסידות למצוא אופן דביקות בה' הרי זה מתפרש מצות עשה זו באופן הראשון, שיעמוד על כל פנים חזק באמונתו ולא ימירנו בשום אופן אפילו במסירת נפש, וע"ז מתבאר כל הפרשה. ולמי שנתנהג [במעלת] הנפש הרי זה מוזהר באופן השני, להשקיע מחשבתו באהבה ודביקות באיזו שעה רצויה לזה להזכיר שמו ית' בקריאת שמע ותפלה. ומשום הכי כתיב 'את' ה', ולא כדכתיב ואהבת לרעך, דשם אין משמעותו אלא כפירוש הא' שמניח רצונו לריעו, אבל את ה' משמע שמזכיר שמו ודבק בו, וכן להלן י"א א' ואהבת את ה', דמיירי לענין עבודת המצות באהבה כמבואר שם ג"כ מתבאר הכי. וע"ז האופן יבואר פרשה זו בדרך המביא לכך:

- משך חכמה:** **ואהבת לרעך כמוך**, ...או יתכן, דהנה העלו החכמים אחרי התפלספם דענין < מב > אהבה, כשהיא חוזרת אל עצמו, באה בסיבת ההתנגדות, כמו העני להעשיר שמקבל טובה ממנו, וכאהבת איש לאשתו, וכאהבת הארץ להשמים שמקבלת מטר ממנו, שכל זה ענין חוזר אל עצמו שאוהב את עצמו, וכל אומן שונא בן אומנתו (בראשית רבה לט-ד), אבל אהבה החוזרת אל הנאהב היא באה מסיבת ההתדמות והשתוות היחס והערך, כמו חכם אוהב חכם וכיו"ב. ==עיין לעיל מלאכת מחשבת

שהם על דרכים רבים ואותיות הטעמים והמלות ואין ידביקן הפעולים, ובאמת כי היא חכמה מפוארה כי ידעו בעליה לדבר לשון צחות במכתבו או בחרויו, גם טעמים רבים הם מפורשים מדרך הלשון, גם מצוה כמו ואהבת לרעך כמוך שאיננו כתוב 'את רעך' כמו ואהבת את ה' אלהיך, והעד הנאמן שהוא כתוב על הגר ואהבת לו כמוך, ואין להשיב ואהבתם את הגר כי אין שם כמוך, והטעם דבק בכתוב למעלה כאשר פרשתי במקומו" וכו'. עכ"ל.

ולכן על אהבת השם יתברך שאין שום יחס ושיווי בינו להנמצאים, אם לא תהיה חוזרת אל האוהב, וזה מדרגה פחותה ושלא לשמה, אמרו ז"ל בספרי (ואתחנן ו-ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, למה נאמר, לפי שהוא אומר ואהבת את ה' בכל לבבך, איני יודע באיזה צד, כיון שאין ערך ויחוס ושיווי אל השי"ת, א"כ הלא האהבה היא ע"י תקוות התועליות, וחוזרת לאוהב, אם כן אין זה בכל לבבו, ת"ל והיו הדברים האלה כו' על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו, פירוש, שמתוך זה שאתה מתדבק בדרכי השם מה הוא רחום אף אתה רחום חנון, א"כ יש לך שווי קצת אל דרכי השי"ת ותדבק במידותיו, ומשתוקק אליו, כאשר תדע כי הוא מקור הרחמים והחכמה וכל אופני השלמות.

וזה האהבה האמיתית. ולכן אמר, כי אם תאהב להישראלי, לא תאהב אותו עבור אותו דבר שיכבדוך בני האדם או יהללוך, או ישיבו לך גמול ותשלום, כי אז אין האהבה מתיחסת אל הנאהב רק אל האוהב, וזה אהבת עצמו, ואז גורם האהבה היפוך, כי יותר בטוח להשיג תודה העשיר מהעני, החכם מהסכל, יותר מאשר ישיג ממי שהוא בערכו, רק ואהבת לרעך כמוך, פירוש שהשווי יביא האהבה ותהא סיבת האהבה מה שהוא דומה לך והוא כמוך וכערכך, ותתבונן שהוא מזרע מבחר האנושי ומעובדי השם באמת ומהמחזיקים ידיעת השם בעולם.

וזה אני ה', שזה דוגמת אהבה כאשר אתה צריך לאהוב אותי וכאשר אני אוהבכם, שכתוב (מלאכי ב) ואוהב את יעקב, שזה אהבה בעצם, לא דבוקה לאיזה סיבה חוזרת לאוהב, כי אם צדקתם מה תתנו לי, והשי"ת אינו מקבל שום תועליות משום נברא, ואדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא – וכן תאהב לרעך.

וכל הדרכים האלה הם אמיתים בכלליותם ובפרטיותם ואשרי מי שיזכה לזה, ובבחינה זו אמרו על משה בפרק ר' ישמעאל (מנחות סה סע"א) ועל יהושע בפ"ב דעירובין (כב סע"ב) שהיה אוהב את ישראל, שלא קרו לאיש כי שלימותם היה מעצמותם, וכמו שאמרו בשניהם (שמות ג ה, יהושע ספ"ה) 'של נעלך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש', ולא הנחילו מעלתם לבניהם, ולא קבלו שום שכר מהכלל הישראלי, וחששו בדבריהם שיהיו לתועליות הכלל עד קץ הימין הרחוק בעיניהם וכמו שנתבאר. ודו"ק בכל זה.

ר' אביגדור מילר: (על פי פירושו לתורה באנגלית) ...כאשר משפחת כהנים חדשה נכנסת לעבודה במשמרתה בבית המקדש, המשמר היוצא מברך את הנכנס ואומר "מי ששכן שמו בבית הזה ישכין ביניכם אהבה ואחוה שלום ורעות", (ברכות יב). במקום לתת ברכה שיזכו לכוון 'לשמה' בכל העבודות ולדקדק בכל פרטי דיני העבודה וכדומה, הזכירו הצורך שתשרה אהבה ואחוה בין אנשי המשפחה-המשמר. כנראה שהאחדות והשלום בין הכהנים חשובה יותר להצלחת המשמרת מכל דבר אחר. מפני חשיבות מצות ואהבת לרעך כמוך אותם מילים נאמרים גם לחתן וכלה בתחילת דרכם, 'אהבה ואחוה שלום ורעות'. על פי זה נבין למה מצוה כוללת זאת היא באמת 'כלל גדול בתורה'.

< מנ >

❧ פרק ג: בסוגיות הש"ס ❧

29	רש"י > סג >	הלל והגור	
30	ר"י לוניל > סד >	שבת לא > מוד >	25
30	רמב"ם > סה >	רש"י > מה >	25
30	הדר זקנים > סו >	רמב"ם > מו >	25
30	קהלות יעקב > סו >	מהרש"א > מז >	25
	פתח במודר הנאה	איי הים > מח >	25
30	נדרים סה > סח >	הגר"א > מט >	26
	רפואה באביו	עיון יעקב > נ >	26
30	סנהדרין פד > סט >	שמא תתגנה אשתו עליו	
31	רש"י > ע >	קידושין מא > נא >	26
31	שו"ת הגאונים > עא >	רש"י > נב >	27
	ברור לו מיתה יפה	רמב"ם > נג >	27
	מכילתא דרשב"י > עב > 32	ריטב"א > נד >	27
32	סנהדרין מה > עג >	מאירי > נה >	27
32	תוספתא > עד >	ספר חסידים > נו >	28
32	רש"י > עה >	פני יהושע > נח >	28
32	תוספות > עו >	גליוני הש"ס > נט >	29
32	יד רמה > עז >	נדה יז > ס >	29
32	מושב זקנים > עח >	רי"ף > ס >	29
33	ר"ח פלטיאל > פ >	מהרש"א > סא >	29
33	תורת חיים > פא >	ערוך לנר > סב >	29
33	ערוך לנר > פב >	אודה את אשתו כגופו	
		יבמות סב > סג >	29

== ריק ==

◊ פרק ג: בסוגיות הש"ס ◊

הלל והגר / מה דעלך סני לחברך לא תעביד

- שבת לא.** שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל, גייריה, אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור¹⁸.
- רש"י:** דעלך סני לחברך לא תעביד, ריעך וריע אביך אל תעזוב (משלי כז) זה הקב"ה, אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאוי שיעבור חבירך על דברך. לישנא אחרינא: חבירך ממש, כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות.
- רמב"ם:** פיהמ"ש פאה א: ...וכל המצות שבין אדם לחברו נכללים בכלל גמילות חסדים, התבונן בהם תמצאם, הלא תראה שהלל הזקן כשאמר לו הגוי למדני תורה על רגל אחת אמר לו דעלך ביש לחברך לא תעביד...
- מהרש"א:** דעלך סני לחברך וכו', והיינו דכתיב בתורה ואהבת לרעך כמוך וגו'. ויש לעיין בזה, גם שאמר ליה בלשון תרגום שכן היה לשונם אז בירושלים, מכל מקום אמאי שינה לומר לו בלשון שלילה דעלך סני וכו', דתרגום מלישנא דקרא ה"ל ותרחמיה לחברך כוותך כתרגום אונקלוס, וי"ל דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכי האי גוונא בל"ת דגביה לא תקום ולא תטור כתיב ועלה קאי ואהבת לרעך וגו', שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך וכו', אבל לגבי לעשות לו טובה לא קאמר ואהבת לרעך כמוך כדאמרינן חיין קודמים לחיי אחיך, וכן מוכיחין דברי תרגום יונתן ע"ש ודו"ק.
- איי היס:** שבת לא. ...ועיין מהרש"א הרגיש אמאי שינה לומר בלשון שלילה לא תעביד וכו'... והנראה כי הלל הרגיש למה שהרגיש הרמב"ם ז"ל איך יקבל לב האדם שיאהב את חבירו כאהבתו את נפשו... לזה הסיב הלל את האהבה המוזכרת בתורה מקנין לשלילה, והיינו לריחוק הנזק, ובזה לא תהיה האהבה בהפלגה וגיוזום, והוא שאמר דעלך סני לחברך לא תעביד, ור"ל כמו שאתה אוהב את עצמך ולכך אינך מסכים שיושג לך הדבר השנוי לך, כן לא תסכים שיושג לחברך איזה דבר השנוי לך לפי שאתה אוהב אותו (וזה כוונת יונתן ג"כ עיין עליו) ולפי זה לא היה מאמר כמוך מודד ומשער כמות האהבה

18. שבת לא. הערה: באבות דר"נ (הוצ' שכטר) נוסחא ב פרק כו מובא סיפור זה בשינויים ותוספות ובעיקר שמפרשו לענין היזק לחבירו והפסד ממונו: וז"ל: מעשה באחד שבא לרבי עקיבה (?) אמר לו רבי למדני כל התורה כולה כאחת, אמר לו בני אם משה רע"ה שעשה בהר סיני מ' יום ומ' לילה עד שלא למדה ואתה אומר למדני כל התורה כולה כאחת, אלא בני הוא כללה של תורה מה דאת סני לגרמך לחברך לא תעביד, אם רוצה את שלא יזיקך אדם את שלך, אף את לא תזיקנו, רוצה את שלא יטול אדם את שלך, אף את לא תטול של חברך... עכ"ל.

עד שיהיה הפלגה אבל הוא דבר נמשך מצוי ואהבת, כאילו יאמר ואהבת לרעך האהבה האפשרית ואז יהיה רעך כמוך בלתי משיג דבר השנוי לו כמו שאינך מסכים שתשיג דבר השנוי לך.

אולם לפי שידע הלל כי יש במאמר הנזכר (ואהבת לרעך כמוך) אשר בלשון התורה כוונה פנימית, עד שלא נצטרך להסב אותו מקנין לשלילה אבל נשאיר את מאמר כמוך על פשוטו, והפירושים שבו רבו כמו רבו, לזה אמר הלל אל המתגייר כי הפירוש המבואר והנגלה אשר במאמר ואהבת לרעך כמוך הוא בענין השלילה מה דעלך סני לחברך לא תעביד, אבל אידך פירוש, אשר יש בזה המאמר זיל גמור, כלומר לא תבינהו בלתי אם תלמוד ותשכיל.

חידושי הגר"א: כשאני עומד על רגל אחת, פירוש משום שעל שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, כל זה בזמן שבית המקדש קיים אמנם עתה בגלות שאין לנו עבודה ולא תורה בשלימות נמצא שאין לנו אלא גמילות חסדים, וזה שאמר כשאני עומד על רגל אחת, היינו על עמוד אחד שלא רצה לקיים אלא גמילות חסדים בלבד¹⁹.

דחפו [-שמאי] באמת הבנין, רמז לעמוד התורה כדאיתא (ברכות סד.) אל תקרי בניך אלא בוניך, לפי שהתלמידי חכמים נקראים בונים, והלל אמר לו עמוד האחד דעלך סני לחברך לא תעביד, ואעפ"כ אמר לו צריך אתה לתורה כמו שאמר ואידך פירושא הוא זיל גמור, ועל כן צריך אתה ללמוד ולקיים התורה.

עיון יעקב: דעלך סני לחברך לא תעביד, ולא רצה ללמוד עמו כדכתיב ואהבת לרעך כמוך שזה הוא שורש של גמילות חסדים, ואמרינן שלשה סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים גומלי חסדים, והם אינם בעלי גומלי חסדים וימנעו מלגיייר בשביל זה, להכי למד עמו רק השב ואל תעשה, מה דסני לך לחברך לא תעביד, והוא קל יותר.

* עיונים לגמרא שבת: ==מהרש"א ואיי הים לומדים שלילה אולם לכאורה מרמב"ם פאה מוכח שכולל גם מצוות בקום עשה ועיין במנורת המאור גורס "ואהבת לרעך כמוך" בתוך הגמרא עיי"ש ==ע"ש מהר"ל לקמן ==פרמ"ג וגריפ"פ לקמן בדברי מהרש"א ועוד =לציים למהר"ל לקמן נתיב אהבת ריע ?? בדברי הלל ==עיין לקמן ב"דרשות הרן" מה שכתב בענין גמרא זו.

אסור לקדש אשה עד שיראנה משום ואהבת לרעך כמוך

קידושין מא. משנה: האיש מקדש בו ובשלוחו האשה מתקדשת בה ובשלוחה האיש מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוחו
גמרא: השתא בשלוחו מקדש בו מיבעיא, אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו, כי הא דרב ספרא מחרין רישא רבא מלח שיבוטא, איכא דאמרי בהא איסורא נמי אית בה כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו ורחמנא אמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך,

19. הגר"א: עיין לקמן פרק ה' <?> דברי הגר"א בביאור ספר איוב דברים דומים ולהשוות ==

וכי איתמר דרב יוסף אסיפא איתמר, האשה מתקדשת בה ובשלוחה, השתא בשלוחה מיקדשא בה מיבעיא, אמר רב יוסף מצוה בה יותר מבשלוחה כי הא דרב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא, אבל בהא איסורא לית בה כדר"ל דאמר ריש לקיש טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו.

האיש מקדש את בתו כשהיא נערה, כשהיא נערה אין כשהיא קטנה לא, מסייע ליה לרב דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי אלעזר אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה:

רש"י: מצוה בו יותר מבשלוחו, דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי. מחריך רישא, לכבוד שבת. שיבוטא, דג. בהא איסורא נמי איכא, אם יכול לקדש בעצמו וקידש ע"י שליח דמצוה שיראנה שמא תתגנה עליו. וכי איתמר דרב יוסף, דאמר מצוה הוא דאיכא ולא איסורא אסיפא איתמר. אבל בהא, אע"פ שלא ראתהו ליכא איסורא לומר שמא תראה בו דבר מגונה. דאמר ריש לקיש טב למיתב טן דו, משל הוא שהנשים אומרות על בעל כל דהו שהוא טוב לשבת עם שני גופים משבת אלמנה. טן, גוף. דו, שנים. ואי קשיא הכא נמי גבי דידה איכא איסורא כי יהיב קידושין לשלוחה ולא חזי לה, אין הכי נמי ומיהו מתני' בדידה קאמר דהיא מיקדשא בה ובשלוחה, הלכך הא דתנא בה למצוה אשמועינן אבל איסורא לגבי דידה ליכא, אבל רישא דאיירי בדידה תנא בו משום איסורא.

רמב"ם: פירוש המשנה: ...אבל הנכון אצלנו שיקדש האדם בעצמו יותר משיקדש לו שלוחו, לפי שמעיקרנו לא ישא אדם אשה עד שיראנה, לפי שאנו חוששין אולי לא תישר בעיניו ויעמוד עמה ולא יאהבנה, וזה אסור לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ולפיכך הקדים בו על שלוחו, ומזה הטעם בעצמו אנו אומרים לא ישיא אדם את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה,

רמב"ם: אישות פרק ג הלכה יט: מצוה שיקדש אדם אשתו בעצמו יותר מעל ידי שלוחו, וכן מצוה על האשה שתקדש עצמה בידה יותר מעל ידי שלוחה, ואע"פ שיש רשות לאב לקדש בתו כשהיא קטנה וכשהיא נערה לכל מי שירצה אין ראוי לעשות כן אלא מצות חכמים שלא יקדש אדם את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה, וכן האיש אין ראוי לו שיקדש קטנה, ולא יקדש אשה עד שיראנה ותהיה כשורה בעיניו שמא לא תמצא חן בעיניו ונמצא מגרשה או שוכב עמה והוא שונאה:

ריטב"א: איכא דאמרי בהא איסורא נמי איכא [כדרב יהודה], פירוש והא דרב יוסף לאו ארישא איתמר, דרישא דקתני בו ובשלוחו לאו דרך מצוה הוא אלא דרך חיוב שחייב לקדש בו משום איסורא. וכי איתמר דרב יוסף אסיפא אתמר האשה מתקדשת וכו', אבל בהא איסורא לית בה, פירוש איסורא ליכא מחמתה כדריש לקיש, וכי תימא והא איכא איסורא מחמתיה דלא חזי לה אלא לשלוחה ושמא תתגנה עליו ויגרשנה, איכא למימר דאיסורא דידה הא שמעינן ליה מרישא והשתא בסיפא לא איירינן אלא בדידה ואתיא כשהוא מכירה ואין היא מכירתו, ואשמועינן דכיון דבדידה ליכא איסורא דהא כבר הכיר בה לדידה נמי ליכא איסורא [כדרב יהודה] אבל מצוה איכא עלה מדרב יוסף כנ"ל.

מאירי: ...האיש מקדש, פירשו בגמרא שמצוה בו יותר מבשלוחו, ולא עוד אלא שנדנוד עבירה יש למי שמקדש עד שיראנה קודם קדושין ושאם מכיר בה ושאינה נאותה לו לא ישאנה, ונוח לו בכך משישאנה וימאסנה אחר כך, ומכל מקום אם סמך על השליח

וקדש לו, קדושו קדושין, אלא שאף במקדש על ידי שליח ראוי לו שיחקור עליה תחלה ויבדוק גם בקרובות אם על ידי איזה השתדלות כדי שיכנס בכך מתוך שמחה ולא יביא עצמו לידי חרטה.

וכן האשה מתקדשת בה ובשלוחה, ובאשה מיהא בשמקדשה עצמה אין נדנוד עבירה כשמתקדשת על ידי שליח, שאין חוששין שלא יהא הבעל מוצא חן בעיניה שהכלל מסור בידינו 'איתתא בכל דהו נחא לה', אלא שמכל מקום מצוה בה יותר מבשלוחה שכל שהוא בעצמו נעשית המצוה על ידו, שכרו מרובה, ועל דרך מה מה שאמרו בצרכי הנאת שבת רב טפרא מחרך רישא רבא מלח שיבוטא, ואף על פי שאינה מצוות על פריה ורביה מכל מקום המצוה נעשית על ידה, ועוד שאף על פי שאין בה עשה גמור אינה נפקעת ממצוה לגמרי ואע"ג דאיכא איסורא לדידיה על שמקדשה על ידי שלוחה מכל מקום לאו [איה] גרים:

האיש מקדש את בתו נערה, ר"ל שמקבל קדושה אף על כרחא, אף על פי שלשפחות מיהא אינו רשאי למכרה ואין צריך לומר בקטנה שהרי אף לשפחות יכול למכרה, אלא שבנערה אין לאב בקבלת קדושה הן על ידי עצמו הן על ידי שלוחו שום נדנוד עבירה, אלא שמצוה בו יותר מבשלוחו, הא נדנוד עבירה אין כאן שהנערה יש לה דעת ואינה נשמעת למי שממאסתו לו, וכמו שאמרו איתתא בכל דהו נחא לה.

אבל קטנה אסור לו לקבל קדושה, שמתוך שאין לה דעת נשים באות וממאסות לו בעיניה ואין לה בחירה כענין טב למיתב וכו', וגורם לה לגדל את עצמה במרד ומעל, וזהו שאמרו בגמרא נערה אין קטנה לא, כלומר נערה היא דמקדשה אביה בלא שום איסור, הא קטנה לכתחלה לא ומטעם שהזכרנו, ומה שאמרו עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה, לא שמשגדיל נהא צריכים שתאמר בפלוני אני רוצה שהרי כל שהגדילה בכל דהו נחא לה, אלא פירושו עד שתגדיל ומשהגדילה אנו מוחזקין בה שנוח לה בכל מי שיברור לה אביה ותאמר עליו רוצה אני בו ומצד טב למיתב וכו':

ספר חסידים: סימן שפט: כתיב (יחזקאל טז ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, אדם שרוצה לקחת אשה ורוצים ליתנה לו, צריך לעבור שם לראותה וגם היא תראה אותו שאם לא ישרה בעיניו לא יקחנה ואם יקחנה בלא ראות שמא ישנאנה ויקוה ויתאוה למיתתה וכתיב (משלי ג כט) אל תחרוש על רעך רעה. ואין להביא ראיה על יצחק אבינו שלא ראה אותה כי לא היה לו לצאת מארץ ישראל.

פני יהושע: גמרא אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו, נראה דלהאי לישנא, בבא דסיפא דאשה מתקדשת בה ובשלוחה, היינו נמי משום דמצוה בה יותר מבשלוחה ואיצטריך לאשמעינן דאע"ג דאיתתא לא מיפקדא אפ"ה מצוה מיקרי, וסיפא דסיפא איצטריך לאשמעינן בו ובשלוחו אין בה ובשלוחה לא כדלקמן (מד).

והשתא אתי שפיר נמי דלהאי לישנא נמי על כרחך אית ליה לרב יהודה אמר רב דבאין מכירה איסורא נמי איכא, אלא דס"ל דכה"ג לא איצטריך למתניתין לאשמעינן דמילתא דפשיטא היא, דאי ס"ד דמתניתין אתי לאשמעינן איסורא ובאין מכירה איירי אם כן השתא נמי לא שמעינן מידי, דהאיכא למימר דליכא איסורא אלא מצוה בעלמא דומיא דסיפא, והא דקתני תרתי היינו לא זו אף זו, אלא על כרחך דקושטא דמילתא הכי הוא ואיסורא לא איצטריך לאשמעינן דמסברא ידעינן לה, ועל כרחך איירי מתניתין במכירה, משא"כ לאיכא דאמרי סובר דאדרבא יותר יש לנו לומר דרישא איירי באין מכירה ומשום איסורא, אע"ג דלא הוי דומיא דסיפא, אפ"ה טפי נחא לן בהכי ממה שנאמר דתרווייהו משום מצוה איירי ולא זו אף זו קתני, כן נראה לי וק"ל.

- גליוני הש"ס:** ורחמנא אמר ואהבת וגו', קצת צריך עיון מדוע לא נקיט קרא דלא תשנא < נט > את אחיך בלבבך, דחמור טפי דהוא לאו, וגם ה"ל למינקט תרוייהו, ועיין תוספתא סוטה פרק ה' הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר וכו' משום כל תקום וכו' אל תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך וכו', פירוש דסוף ששונאה ועובר על אל תשנא וגו' ואהבת וגו', וכזה קשה גם ברש"י תענית ז: ד"ה מותר לשנאותו וכמו שכתבתי בגליון עש"ה.

◊ עיונים לגמרא שבת: מהרש"א ח"א פ"א דב"ב דף ט"ז ע"א / רמב"ם איסורי ביאה פרק כא הל' ג: ...ומותר להסתכל בפני הפנויה וכו' כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה ואין בזה צד איסור ולא עוד אלא שראוי לעשות כן... / בית יוסף אבן העזר סימן כא אות ג וריש סימן לה / שו"ע אה"ע סימן לה סעיף ב / תורה תמימה הערה כג / דברי יציב אה"ע סימן מח - ראוי או אסור / לרעך כמוך ביאורים סימן יא

שמא יראה דבר מגונה

- נדה יז.** אמר רב חסדא אסור לו לאדם שישמש מטתו ביום שנאמר ואהבת < ס > לרעך כמוך, מאי משמע אמר אביי שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו.

ר"ף: עירובין פרק י: ...גרסינן בפרק כל היד אמר רב חסדא אסור לאדם שישמש מטתו ביום שנאמר ואהבת לרעך כמוך, מאי תלמודא אמר אביי שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו

- מהרש"א:** שנאמר ואהבת לרעך כמוך וגו', שמא יראה בה דבר מגונה כו'. וע"פ מ"ש < סא > בהאי קרא מאי דסני לך לחברך לא תעביד ולזה אמרו המשמש מטתו לאור הנר הרי זה מגונה מדה כנגד מדה שהוא עושה שאפשר שתתגנה עליו וק"ל:

- ערוך לנר:** בגמרא שנאמר ואהבת לרעך כמוך. ק"ק למה לי' לר"ח קרא זה ולא יליף < סב > מהא דדרשי ר"י ור"ל לעיל וכן ק' אפכא למה לא ילפי גם ר"י ור"ל מהכא וי"ל דר"ח דרש קרא דהלילה אמר למה שדרש ר"ל וקרא דבוזה דרכיו למה דדרש ר"י מני' ולכן לית לי' קרא רק מואהבת לרעך או י"ל לפי מה שכתבתי לעיל דבאינו משמש להריון מותר לר"י לשמש ביום ובזקנה ועקרה גם לר"ל לכן הוצרך ר"ח מואהבת לרעך כמוך דשייך גם בכל הני ומה דלא ניחא לר"י ור"ל טעם דר"ח י"ל דלטעם זה אם היא רוצה בכך ומוחלת על בזיונה יהי' מותר אבל לטעמים אסור:

===צריך להביא קצת מתחילת הסוגיא בשתי הדעות של חאמוראים...

אוהב את אשתו כגופו

- יבמות סב:** ת"ר האוהב את אשתו כגופו, והמכבדה יותר מגופו, והמדריך < סג > בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר (איוב ה כד) וידעת כי שלום אהלך. [גם סנהדרין עו:]

רש"י: (יבמות סב:) יותר מגופו, דזילותא דאיתתא קשה מדגברא: (סנהדרין עו:) והמכבדה, בתכשיטין נאין:

וב"ב מהרש"א יבמות: ומכבדה יותר מגופו, היינו להלבישה בגדים מכובדים יותר ממנו כדאמרינן קרי למאני מכבודתיה וק"ל.]

ר"י מלוניל: (סנהדרין) האוהב את אשתו כגופו, כלומר שחמל עליה שלא תטרח יותר < סד > מראי. והמכבדה, בתכשיטין נאין.

רמב"ם: הל' אישות: טו יט: וכן צוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו < סה > ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה ויהיה דיבורו עמה בנחת ולא יהיה עצב ולא רוגז.

הדר זקנים: ויקרא יט: ...דבר אחר ואהבת לרעך כמוך, זו אשתו, שצריך לאהוב אשתו < סו > כגופו, ובשלהי גיטין (ז). אמרינן אל תחרוש על רעך רעה זו אשתו, רעך בא"ת ב"ש בגימטריא זו האשה, ואין לכוף אשתו לתשמיש וישמחנה בתשמיש כדאמר (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב.

קהלות יעקב: [מתוך מכתב]: ...וברור שאין כוונת חז"ל לאהוב אשתו מצד אהבה < סז > הטבעית לנשים, אלא לאהבה מסוג אהבת חברים, כי היא חברתו ואשת בריתו, ויש להם ענינים משותפים וכל אחד מסייע ונסתייע זה לזה, וכן האהבה מצד הכרת הטוב שיצייר בדעתו אילו לא היה משיג אשה בשום אופן והיה נשאר גלמוד, כמה צער למכאוביו היה לו מזה, ועל ידי אשתו הוא מסודר בחיים שלו... ואהבה זו אינה ממידת התאוה כלל רק מאחת המידות הטובות שמחויבים בזה...

❖ עיונים לגמרא יבמות: עיין לקמן ספר הברית פרק טו, מהרש"א, שם, משמר הלוי קידושין עמוד תצז

המונע פרנסה מחבירו עובר על ואהבת לרעך כמוך

נדרים סה: משנה: ועוד אמר רבי מאיר פותחין לו מן הכתוב שבתורה < סח > ואומרינן לו, אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור, ועל לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך, שמא יעני ואין אתה יכול לפרנסו, אמר אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר, הרי זה מותר.

❖ עיונים לגמרא נדרים: == == ==

לעשות רפואה לאביו משום ואהבת לרעך כמוך

סנהדרין פד: דאיבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנא אמר (ויקרא < סט > יט) ואהבת לרעך כמוך, רב דימי בר חנינא אמר מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור. רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא דילמא חביל והוה ליה שגגת איסור, אי הכי אחר נמי, אחר שגגת לאו בנו שגגת חנק...

רש"י: ואהבת לרעך כמוך, לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו²⁰. סילוא, קוץ יושב לו בבשרו. למפתח ליה כוונתא, כויה, להוציא ליחה ממנה. אי הכי אחר נמי, לא ליפתח, שהרי כל ישראל הוזהרו על חבלת חבירו דכתיב (דברים כה) לא יוסיף פן יוסיף. שגגת לאו, כשאין מתכוין הוי שגגה באיסור שזדונו לאו בעלמא דקיל.

שו"ת הגאונים: הרכבי סימן רטו: ודשאלתון הא דאיבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו רב מתנה אמר ואהבת לרעך כמוך, ורב דימי בר חנינא אמר מכה אדם ומכה בהמה, להתירא קאמר או לאיסורא. מר בריה דרבנא לא שביק ליה לבריה למיפתח ליה בותא, הא בותא [-כך גם גירסת הערוך עיי"ש] כי בויי דאמרינן בריאה או לא, ילמד אדוני'.

הכין חזינא דתרויהון בין רב מתנא ובין רב דימא בר חנינא מישרא קא שארי ולהתירא קא דרשי, רב מתנא דריש ואהבת לרעך כמוך כשם שאתה אילו נתכוונתה לרפאות אדם ולטובתו ונתגלגלה על ירך חבורה שלא מדעתך ולא ברצונך, לא הייתה רואה לעצמך עוון, כך עשה בחבירך ואהב"ת לרע"ך כמו"ך, ורב דימי בר חנינא [דריש] מכה אדם מכה בהמה מה מכה בהמה לרפאותה פטור אף מכה אדם לרפאותו פטור. ואע"ג דקארי רב פפא ומר בריה [דרבינא], רחוקי הוא דקא מרחקי בנייהו משגגת חנק, והכין חזינא דמידה יתירה הוא דהוה עבדין במקום דאשכחו נכראי דאו מישתלו ועבדי חבורה שגגת לאו רחיקו בנייהו מדרבה מינה, אבל איסורא ליכא במילתא. ובותא דהכא כי בויי דריאה ניהו, ועיקר דילה לשון אבעבועות: [-תשובה זו כנראה או מרב שרירא או בנו רב האי]

❖ עיונים לגמרא סנהדרין: רב מתנא למד מהפסוק ואהבת לרעך כמוך שכאשר אביו רוצה בחבלה שאין בו איסור, ומשמע שכלל גדול הוא בכל המצוות הקשורות בפגיעות שבין אדם לחבירו, שכל מה שהאדם היה רוצה שיעשו לו לתועלת, אף שנראה כמו פגיעה וחבלה, עושה כן לאחרים. ומפורש כן ברש"י עיי"ש ועיין בהסבר של הגאונים "אילו נתכוונתה לרפאות אדם ולטובתו ונתגלגלה על ירך חבורה שלא מדעתך ולא ברצונך, לא הייתה רואה לעצמך עוון, כך עשה בחבירך ואהבת לרעך כמוך". [אלא שלמעשה חששו רבנן משום שגגת חנק ולא התירו לכתחילה עיין בשו"ע ???]

===להביא כאן מדברי קובץ הערות יבמות שזה כלל גדול בבין אדם לחבירו

ברור לו מיתה יפה

- < עב > **מכילתא דרשב"י: שמות כא טו:** ומכה אביו... מות יומת, אין אנו יודעין במה תהא מיתתו של זה ת"ל ואהבת לרעך כמוך, ברור לו מיתה יפה, ואיזה זה זה חנק. רבי אומר לא מפני שהיא יפה אלא מפני שהיא מיתה סתם, וכל מיתה האמורה בתורה סתם היא חנק...
- < עג > **סנהדרין מה.** ...וכ"ת ליעביד בה תרתי, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא, אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה, לימא דרב נחמן תנאי היא, לא דכולי עלמא אית ליהדרב נחמן והכא בה קמפליגי...
ענין זה מופיע מכמה מקומות בש"ס – עיין פסחים עה. סוטה ח: כתובות לו: ב"ק נא. סנהדרין מה. (פעמיים) שם נב. שם נב:
- < עד > **תוספתא סנהדרין ט יא:** רבי יהודה אומר הרי הוא אומר ואהבת לרעך כמוך
ברור לו מיתה יפה²¹ == ==
- < עה > **רש"י:** סנהדרין מה. מיתה יפה, ולא תבזהו.
- < עו > **תוספות:** סנהדרין מה. ברור לו מיתה יפה, יש מפרשים משום דלרעך כמוך לא שייך מחיים דחייך קודמין, ויש מפרשים משום דכתיב ברישיה דקרא לא תקום ולא תטור, ולשון נקימה היינו מיתה כדאמרינן לקמן בפרק ארבע מיתות (דף נב:) גבי נקום ינקם, כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב וכו'.
- < עז > **יד רמה:** סנהדרין נב: ...ומפרקינן אמר קרא ואהבת לרעך כמוך, וכל היכא דכתיב רעך משמע ישראל ואפילו רשע שנתחייב מיתה אתה חייב לחזור אחר זכותו לברור לו מיתה יפה, וי"ל ואהבת לרעך לשון רעים שבך שנתחייבו מיתה, ברור להם מיתה יפה²².
- < עח > **מושב זקנים:** [על התורה] ואהבת לרעך כמוך, ...ובסנהדרין (נב.) דריש ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה, וכך במניין אותיות ברור לו מיתה יפה כמניין ואהבת לרעך כמוך. וה"ר מנחם מיואני פירש שמחיים אין לך לומר שהרי אמרינן חייך קודמין לחיי רבו א"כ ואהבת לרעך כמוך מדבר במיתתו. וי"מ פ"א היאך תאהבנו והלא אין מצוה

20. רש"י סנהדרין פה: מכאן נראה יסוד כללי בכל המצות בין אדם לחבירו, שאינם אסורים אלא במזיק או מצער את חבירו, אבל אם הם לטובתו ורוצה בהם, אז מותר, לציון לקובץ שיעורים הידוע== וגם המ"ד שחולק ומביא פסוק מכה אדם וכו', י"ל דס"ל דשאני איסור הכאה באביו דחמיר, אבל מודה לעצם היסוד בשאר מצות שבין אדם לחבירו.

21. תוספתא סנהדרין: עיין מרגליות הים סנהדרין מה: שמעיר שיש כאן תנא ומה חידש ר' נחמן.

22. יד רמ"ה: בשטמ"ק כתובות לו: ד"ה ואהבת, הביא דבריו ומוסיף: "...ולשון קמא עיקר, ואל תתמה אם קרא אותו הכתוב ריע דריע אהוב נמי מקרי כדכתיב ונקלה אחיך לעיניך אחר שנקלה נקרא אחיך, ואמרינן נמי במדרש שוחר טוב בשר חסידך לחיתו ארץ וכי חסידים היו והלא כתיב סוסים מיוזנים וגו' אלא כיון שנעשה בהם דין חסידים היו כנ"ל, עכ"ל.]- רשע, אחר שנודון בבית דין נחשב עכשיו רעך[. =ועמ"ש עליו הרב פערלא לקמן ועוד אחרונים ??

להחיותו, אלא ש"מ דהיינו לברור לו מיתה יפה. ועוד מפ' ה"ר מנחם מיואני דלעיל קאי לא תקום ולא תטור ואמרינן (שם נב:) נקימה זה איני יודע מה היא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית הוי אומר זה נקמת חרב א"כ מצינו נקימה שהיא בחרב, על כן דרשו כן.

ר' חיים פלטיאל: [על התורה] ואהבת לרעך כמוך, מהכא דרשינן ברור לו מיתה יפה, < פ > הקשה ר"י מנלן דעל מיתה קאי אימא ברור לו חיים, ותירץ מדכתיב לא תקום וגזירה שוה דנקימה נקימה נתקבלה כדאמ' נקום ינקם, וילפינן בג"ש והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית, ה"נ אתיא בגזירה שוה נקימה נקימה. ויש מפרשים דיליף מדכתיב ואהבת לרעך כמוך א"כ ע"כ קאי על מיתה דאי על חיים והכתיב וחי אחיך עמך, שאתה עיקר והוא טפל. ואהבת לרעך כמוך, סופי תיבות בגימטריא מת.

תורת חיים: סנהדרין מה. ברור לו מיתה יפה, כתבו התוספות יש מפרשים וכו', ועוד נראה < פא > דאי מחיים הא מילתא דלא אפשר הוא שיאהב אדם את חברו כמו שאוהב את גופו דגופו של אדם חביב לו מכל העולם כולו ואמאי צוה הכתוב מלתא דלא אפשר להתקיים.

ערוך לנר: סנהדרין מה. תד"ה ברור לו מיתה יפה. י"מ משום דלרעך כמוך, לא הבנתי < פב > למה דמצרכינן להך הא ודאי דבכלל ואהבת לרעך כמוך הוי ג"כ מיתה יפה דהא אם הוא הוי חייב מיתה והיה בידו לברור באיזה מיתה שיהרג ג"כ היה ברור לו מיתה יפה, גם מה שכתבו דמחיים לא שייך כן דהא חייך קודמין, קשיא לי דהא אין הציווי שיאהב אותו יותר מגופו וא"כ במקום ששייך חייך קודמין לא שייך כלל ואהבת לרעך כמוך:

❖ עיונים לענין ברור לו מיתה יפה: ביאור רחב בכל ענין ברור מיתה יפה ובדברי התוספות וראשונים עיין ביאור רס"ג לקמן ????, ועיין בציונים עוד מדברי אחרנים בסוגיא זו
==שאלת יעקב מעיר לשיטות שאחר גזר דין וודוי נחשב לרעך, למה לא מתאבלים עלי הרוגי בית דין...

== ריק ==

❧ פרק ד: כלל גדול בתורה ❧

46	אבות דר"נ < קו >	רבי עקיבא ובן עזאי	
46	מחזור ויטרי < קו >	תורת כהנים < פנ >	37
	הזהרו בכבוד חבריכם	בראשית רבה < פר >	37
47	ברכות כח < קח >	ירושלמי נדרים < פה >	37
47	כלה רבתי < קט >	מפרשי תורת כהנים	
47	רבינו מיוחס < קי >	ראב"ד < פו >	37
47	פני יהושע < קי >	ר"ש משאנץ < פו >	37
	אשה שאינה הוגנת	רבינו הלל < פח >	38
48	תוספתא סוטה < קיא >	קרבן אהרן < פט >	38
	מצוה קלה	זית רענן < צ >	38
48	ספרי שופטים < קיב >	דרך הקודש < צא >	38
48	ספרי כי תצא < קיג >	ביאור הגר"א < צב >	38
49	רש"י < יא >	מלבי"ם < צג >	38
	שנאת המסית	גאונים < צד >	39
49	ספרי < קיד >	ראב"ן < צה >	40
49	ספר המצוות < קיד >	תוספות < צו >	40
	נושא ונותן בטובת חבריו	מושב זקנים < צז-צט >	40
49	כלה רבתי < קטו >	ר' חיים פלטיאל < ק >	41
	עין הרע וקנאה	ספר העיקרים < קא >	41
49	אבות דר"נ < קמז >	יפה מראה < קב >	41
	שנאת אפיקורסים	מהר"ל < קג >	43
50	אבות דר"נ < קז >	משך חכמה < קד >	45
		כבוד וממון חברך כשלך	
		אבות < קה >	46

==ריק==

❧ פרק ד: כלל גדול בתורה ❧

רבי עקיבא ובן עזאי

- תורת כהנים: קדושים:** ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם (בראשית ה א), זה כלל גדול מזה.
- בראשית רבה: פרשה כד ז:** ...בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה, רבי עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה, שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי, א"ר תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבזה, בדמות אלהים עשה אותו. ==השוה עם ילקוט שמעוני בראשית רמז מ // עיין מפרשי המדרש ==
- ירושלמי: נדרים ט ד:** כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך, היך עבידא, הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידוי, תחזור ותחמי לידיה? ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה.

מפרשי תורת כהנים

- ראב"ד: ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה,** דעלך סני לחברך לא תעביד כלל גדול הוא לרובי המצות. בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלקים בדמות אלקים עשה אותו – זה כלל גדול מזה, שאילו מן הפסוק הראשון לא שמענו אלא כמוך, הרי שנתבזה הוא או נתקלל הוא ונגזל ונחבל יתבזה חבירו עמו ויתקלל עמו ויחבל עמו, לכך נאמר בדמות אלקים עשה אותו, את מי אתה מבזה ואת מי אתה מקלל, דמות דיוקנו של מקום, זה כלל גדול מן הראשון.
- ר"ש משאנץ: ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה,** כדאיתא בפרק במה מדליקין (שבת לא.) דעלך סני לחברך לא תעביד כלל גדול הוא לרוב מצות, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה, כדמפרש בבראשית רבה דאי מקרא ואהבת לרעך כמוך ה"א הרי שנתבזה ונתקלל יכול לומר גם אני רוצה בבזיון ובקללת חבירי, שכבר באתי לידי מדה זו, א"ר תנחומא למי אתה מבזה למי שבדמות עשה אותו, נמצא שזה הכלל גדול מן הראשון.
- ועוד נראה לי דבקרא ואהבת לרעך כמוך כתוב פעם אחת אלקים, שהקב"ה יושב בדין על הדבר, ובקרא דזה ספר כתיב שני פעמים, שהקב"ה יושב בדינו והדר יושב, וכה"ג מוכח באבות דר' נתן דאמרין התם ואהבת לרעך כמוך ר' שמעון בן אלעזר אומר בשבועה גדולה נאמר דבר זה ואהבת לרעך כמוך כי אני ה' נאמן לשלם שכר, ואם לאו נאמן ליפרע ממנו.

רבינו הלל: זה כלל גדול בתורה, כלומר כיון דכתיב ואהבת לרעך כמוך, כלל גדול הוא, < פח > דמשמ' דאת סני לחברך לא תעבד, והיינו כל התורה כולה כדגרסינן בפרק במה מדליקין במס' שבת דאמר ליה הלל לההוא גוי כל התורה כולה [דעלך] דאת סני לחברך לא תעבד ואידך פירושא הוא זיל גמור.

תולדות אדם כלל גדול מזה, כלומר זה ספר תולדות אדם הוי כלל גדול מואהבת לרעך כמוך, משום דכתיב בצלם אלקים ברא אותו וכיון דדמות אלקים הוי מיבעי ליה לרחומי אנפשיה [אצ"ל: 'כנפשיה' כמ"ש אצ"כ בסמוך]. ס"א זה ספר תולדות אדם הוי כלל גדול דכיון דכולהו תולדות אב אחד נינהו לא מיבעי ליה ליקום וליטור בהדי הדדי אלא לרחומי כנפשיה.

קרבן אהרן: זה כלל גדול בתורה, שכולל תחתיו כל מה שבין אדם לחבירו מן המצוות < פט > באומר ואהבת לרעך כמוך, דמה דעלך סני לחברך לא תעבד.

זה ספר תולדות אדם גדול ממנו מזה, דאמר שכולם תולדות אב אחד הם וכולם אחים ולזה אין להתגדל זה על זה ולא לשנא זה את זה, וכונת הכתוב לומר זה ספר התורה הוא מתולדות אדם הראשון שכולם בני אב אחד הם והוא כלל גדול משום דקרא דואהבת לרעך הוא מחייב האהבה מצד הריעות לבד, אבל זה ספר תולדות מחייב אותה מצד האחווה שהוא חיוב יותר גדול, ועוד כי בזה הראה לנו שכלנו בצלם אחד ובחותם אחד, והיא הצורה האלוקית, שהיא תחייב אותנו להתאחד בכל דברינו כשם שאנו אחדים בצורה האלוקית.

אפילו אם חבירו נוטל שררה יותר ממנו

זית רענן: מבעל "מגן אברהם", ילקוט שמעוני שם: **כלל גדול מזה**, שכולנו אחים בני איש < צ > אחד, קרבן אהרן, וב"א [ובן עזאי] פירש דכתיב בדמות אלקים עשה אותו ואם כן לא יבזוהו עכ"ל בשם הראב"ד. וקשה דהוי ליה להביא קרא בצלם אלקים ברא אותו דכתיב לעיל מיניה.

לכן נראה לי דמקרא ואהבת לרעך כמוך י"ל דעכ"פ לא יאהב חבירו יותר ממנו וא"כ אם חבירו נוטל שררה והוא רוצה להסיג גבולו שיהא גם הוא שוה כמוהו אין איסור בדבר, לכן מביא קרא זה ספר תולדות אדם, שהראה הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור ומנהיגיו, וא"כ הכל נגזר מבריאת העולם, וכמ"ש (כ"מ פו. לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתוב ביה) שמואל ירחינאה חכים יתקרי, רבי לא יתקרי, וא"כ לא יהא רודף אחר הכבוד שאין אדם נוגע מה שמוכן לחבירו.

דרך הקודש: =ביאור לתו"כ מאת הר"ר וידאל צרפתי (בזמן בעל קרבן אהרן): **בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם**, זה כלל גדול כי למה אוהב לרעך רק בטענת כולנו בני איש אחד נחנו כי הכל תולדות אדם, גם כי כולנו בצלם אלקים ובחותם אחד ובצורה אחת, גם כי נחתמנו בדמות אלהים וצריכים אנחנו להתנהג בו ביוקר וסלסול באלהים [כאלהים?] ולא להבזות אחד לחבירו.

ביאור הגר"א: ואהבת לרעך כמוך, פירוש הפסוק: ואהבת שיהיה לרעך כמוך, כמו שאתה רוצה שיהיה לך. זה כלל גדול בתורה, פירוש, שמונע ממנו כמה עבירות, דהיינו גניבה גזילה ושאר עבירות. זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול ממנו, פירוש, דמתוך שיודע שכולנו בני איש אחד לא יעשה עולה לחבירו.

מלבי"ם: ואהבת לרעך כמוך, ...וכבר ביארו הפילוסופים שהחוק הראשי שהוא שורש לחכמת המידות הוא שירצה שכל מה שיעשה יהיה חוק כולל, ר"ל שבאם ירצה שיגיע רע לחבירו במקום שעל ידו יקבל הוא תועלת, ימדוד אם רוצה שזה יהיה

חוק כולל, שאז יהיה החוק הזה לכולם להפסיד לחבריהם בשיגיע להם מזה תועלת, וזה ודאי לא יכון בעיניו שיגיע איש אליו הפסד בעבור תועלת עצמו, ובזה ימנע גם הוא מעשות לחבירו. וכן אם יש בידו להועיל לחבירו וימנע מזה, ימדוד אם רוצה שיהיה זה חוק כולל שאז גם כל האנשים ימנעו מהועיל לו, וזה שכתב רבי עקיבה שזה כלל גדול בתורה.

אולם הפילוסופים המעיינים שאלו על זה הכלל שחוק זה הוא עדיין בלתי כולל, כי לפי זה יעשה הכל בסיבת תועלת עצמו, וראוי שיעשה כל מעשיו בעבור חוקי התבונה העליונה הכוללת מבלי יערב עמה תועלת עצמו. ומטעם זה העלה בן עזאי את הכלל לענין נשגב יותר, שסמך על זה ספר תולדות אדם, שכל בני אדם קשורים כגוף אחד וכולם נבראו בצלם אלהים להשלים הצלם ודמות העליון שכולל כל נפשות בני אדם כולם, שכולם כאיש אחד וכגוף אחד המורכב מאיברים שונים שהראש יאהב את היד כמו את עצמו, וכמ"ש בן עזאי (אבות ??) אל תהי בז לכל אדם, ואמר (ברכות ו:): כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה.

כי בהיות כל אישי בני אדם כולם כאיש אחד, הגם שהשלם הוא הלב והסגולה הנה כל ההמון הם כבשר גידין ועצמות ועור וסחוס שבגויה שמקיפים על הלב וסוככים עליו, והלב ירגיש בחסרון כל אבר, ובחליו והפסדו אף במכאב העור או בדל האוזן. ובזה ירצה האדם להאדם מה שירצה לעצמו, כי הוא בשר מבשרו ועצם מעצמותיו.

וכן מבואר בירושלמי נדרים (ט ד) עמ"ש במשנה ועוד אמר רבי מאיר פותחין לו מן הכתוב שבתורה לא תקום ולא תטור וכו', אמר היך עבידא הוה מקטע קיפר (היה חותך בשר) ומחת סכינה לידיה, תחזור ותמחי לידיה (וכי אם חתך בסכין ידו א' יחזור ויחתוך את השנית, כך כיון שכולם כגוף אחד בדין הוא שיאהב חבירו כנפשו), ואהבת לרעך כמוך רבי עקיבה אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה, ע"כ הירושלמי. ומוכן במה שכתבנו. ועי' בבראשית רבה (פ' כד) הביא ג"כ דברי רבי עקיבא וכן עזאי.

וכפי ההשערה דברי רבי עקיבה לשיטתו (בספרא בהר פרשה ה ג) שדרש חייך קודמים לשל חבירו, ודברי בן עזאי כבן פטורי שם, ואכמ"ל יותר.

עוד מפרשים - כלל גדול בתורה רבי עקיבה וכן עזאי

אוצר הגאונים²³: סנהדרין לח....ונמצא בהגדה בתורה כהנים ואהבת לרעך כמוך < צד > אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה אמר ר' זה ספר תולדות אדם גדול ממנו, ופירש רבינו האי כי זה כלל גדול יותר שנופל בכל מצוה שבין אדם לחבירו, כי כאשר יתן אל לבו ענין תולדות אדם שנברא יחידי [יאהב] איש את חבירו אהבה שלימה ויגמלנו חסדים בגופו ולא יזיק לו לעולם לפי שהכל [כגוף] אחד, והוא גדול מענין ואהבת לרעך כמוך, שנוכל לומר שלא אמר זה בכל אדם כללי רק לרעהו שהוא יודעו ומכירו ואוהבו. ===חידוש בפירוש "רעך" וסמך קצת לספר הברית ועיין עוד

וכפי זה הענין בא בפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין לח.) מפני מה נברא אדם יחידי מפני שלא יהיו משפחות מתגרות זו בזו, ומפני החמסנין והגזלנין, ומה עכשיו שנברא יחידי משפחות מתגרות זו בזו וגוזלין וחומסין זה את זה, אם נבראו שנים על אחת כמה וכמה.

23. **אוצר הגאונים:** "אוצר הגאונים" למסכת סנהדרין ערוכים על ידי הרב חיים צבי טויבש, מוסד הרב קוק, מתוך ספר 'דורש רשומות' מובא באהל דוד של ששון ח"ב עמ' 661.

ראב"ן: סימן לו: בבראשית רבה (פרשה כד) בפרשת זה ספר [תולדות אדם] אמר בן עזאי > צה < זה כלל גדול בתורה ור' עקיבה אומר ואהבת לרעך כמוך גדול מזה, ובתורת כהנים בפי' קדושים תהיו אמר ר' עקיבה ואהבת לרעך כמוך כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול מזה. נראה לי פירושו דהכי דריש בן עזאי זה ספר תולדות אדם, כל אדם יאהב [את] חבירו כאילו הוא תולדה שלו, כלומר בנו, ור' עקיבה אומר כל אדם יאהב חבירו כעצמו, [ובהא פליגי] בן עזאי סבר אדם אוהב את בנו יותר מגופו [ור' עקיבה סבר אדם אוהב את גופו יותר מבנו] ולהכי כלל של ואהבת לרעך כמוך גדול מכלל של זה ספר תולדות אדם²⁴.

תוספות: (בראשית ה) זה ספר תולדות אדם, שאפילו סרגול הספר מסר לו הקב"ה לאדם הראשון, ובתורת כהנים מסיק ואהבת לרעך כמוך אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר, פירוש אסיפיה דקרא קאי בדמות אלהים עשה אותו, דמקרא דרבי עקיבא לא שמעינן אלא דעלך סני לחברך לא תעביד, ובא בן עזאי ואמר שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו, יש לו לחוש לכבוד חבירו, לפי שרואה חבירו ואינו רואה דמות עצמו, ולזה אמר שמקרא זה כולל יותר ממקרא דואהבת לרעך כמוך.

מושב זקנים: (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, פרש"י אמר ר' עקיבה זה כלל גדול בתורה, > צו < והיא בתו"כ. ועוד יש לשם א"ר יהושע בן לוי כלל גדול מזה שנאמר (בראשית ה א) זה ספר תולדות אדם. ובבראשית רבה פרשת בראשית (פרשה כד) גבי זה ספר תולדות אדם, אמר בן עזאי זה כלל גדול בתורה, א"ר עקיבה מצינו כלל גדול שנאמר ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול כל דסני לך לחברך לא תעביד, אלא זה ספר מאי משמע, וראיתי **בצפנת פענח** זה [ספר] תולדות אדם, כלומר יש לכבד את כל אדם כאילו תולדה שלו, ובה פליגי, ר' עקיבה סובר אדם אוהב את תולדה שלו יותר מעצמו.

ולא נהירא לי שיהיו חולקים בדבר הניכר לעינים, ועוד כתיב באיוב (ב ד) עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, אלמא אדם אוהב גופו יותר מילדיו דהתם ילדיו מתו כבר ולא חטא בכל זאת.

> צח < וראיתי **שרב ניסים גאון** פ' ז"ל זה ספר תולדות אדם כלל גדול יותר מזה, כלומר כמו שבני אדם ברואים מדבר אחד ועשויים מדבר אחד, כך חייבים לבם ודעתם להיות אחד עם כל הדומין להם. וגם זה אינו נראה דבמה הוא יותר כלל גדול מואהבת לרעך שכך מוכיח דיש לכבד אדם בכל גופו. [עיין לקמן >?< עוד קטע מ'אוצר הגאונים' בשם רבינו ניסים]

ונ"ל בין לרבי עקיבה ובין לבן עזאי אסיפא דקרא [-אני ה'] סמכו, ר' עקיבה דריש דכל אדם חייב לכבד חבירו כגופו דכתיב ואהבת לרעך כמוך אני ה', פירוש אני בורא של עולם הלכך לא יתגאה אדם על חבירו, וכתיב בנביאים כיוצא בו (מלאכי ב י) הלא אב אחד לכולנו ואל אחד בראנו ולמה נבגוד איש באחיו, וכן אמר איוב (לא יג) אם אמאס משפט עבדי ואמתתי בריכם עמדי והלא בבטן עושני עשאהו ויחוננו ברחם אחד, לפי מה שפירש ר' עקיבה כלל גדול בתורה = יש פה קושי בלשון עיי"ש, ר' עקיבה סבר ואהבת לרעך כמוך כלל גדול, לפי שמפורש בפירוש שצריך לאהוב אדם, אבל זה ספר אינו מפורש כל כך.

²⁴. ראב"ן: = עיין במגיה שמביא מחיד"א 'דבש לפי' מערכת אלף אות לג 'אהבה' שכך הגיה עיי"ש, ודברי ראב"ן מובאים בווי העמודים מצוה לח (ואהבת) עיי"ש ==

ובן עזאי סבר אין זה הכלל כל כך גדול, משום שבזאת אחד בראנו דגם בהמות ועופות ברא, אבל זה המקרא 'זה ספר תולדות אדם' וסיפיה דקרא 'בדמות אלקים ברא אותו', הואיל וכל בני אדם נבראים בצלם אלקים מה שאין כן כל בריה, על כן ראוי לכבד ולהאזין את כל האדם, וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ג) חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה וגו'.

< צט > **ורשב"ם** פירש שאם היה אומר ואהבת לרעך כמוך הייתי אומר אדם שהוא חסיד וסובל בזיון מכל אדם גם הוא יבזה את חבריו, ועל כן אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה שנאמר בו בדמות אלקים עשה אותו, כלומר אע"פ שאתה חסיד ומתבזה אל תבזהו כי בדמות הקב"ה הוא.

< ק > **ר' חיים פלטיאל:** ויקרא יט ואהבת לרעך כמוך... איתא בספרי כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך, גדול ממנו כי בצלם אלהים עשה את האדם. ופירש הר"ר יעקב מאורליינ"ש זצ"ל דזה כלל גדול דאמר דעלך סני לחברך לא תעביד, מיהו אם אדם אכזרי ואינו חש על עצמו הוא הדין לא ירחם על אחרים, כי היכי דאם חבל בעצמו פטור הוא הדין שיחבל בחבירו, או אם הוא מבזה את עצמו הוא הדין בחבירו, להכי נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם.

< קא > **ספר העיקרים: מאמר ראשון פרק כד:** וכיוצא בזה אמרו רבותינו ז"ל בתורת כהנים, ואהבת לרעך כמוך רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה מזה, הנה ביארו בזה שהתורה האלהית ראוי שתכלול שני אלו הענינים, אם הסרת העול והחמס מבין אנשי המדינה הנרמז בואהבת לרעך כמוך, ואם הערת האנשים אל הדעות האמתיות והשלמות האנושי הנרמז בפסוק זה ספר תולדות אדם, שכתוב בו ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו, שביאר שיש באדם צורה אנושית היא בדמות אלהים, ועל כן ראוי שיזהר שלא יבזה אותה לא בעצמו ולא בחבירו, ושישתדל בהשארותה והדבקה בעליונים במקום אשר ממנה חוצבה. וזה הענין ראוי שתכלול אותו התורה האלהית.

ולזה היו אלו העשרה בשתי לוחות, להורות שב' אלו הענינים עם היותם נבדלים זה מזה, הנה הם הכרחיים לשלימות האנושי, האחד בבחינת שלימות האדם מצד עצמו, והשני בבחינת היותו חלק מדינה. ולזה היו החמשה ראשונים בלוח אחד, להורות שהם גם כן כלל אחד מיוחד בפני עצמו. בשני אלו הכללים נכללים כל המצוות כשיעויין בהם, ועל דרך מה שאמרו רבותינו ז"ל בתורת כהנים ואהבת לרעך כמוך רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה.

< קב > **יפה מראה:** למה"ר שמואל יפה אשכנזי, שנת שמ"ז: זה כלל גדול בתורה, פירוש עיקר גדול לקיום התורה, לפי שרוב מה שיחטא האדם הוא במשאו ומתנו עם חבריו, ובכלל זה הקנאה והכבוד, ועל ידי זה יתגלגל עבירה אחר עבירה, אמנם בהזהר האדם בשל חבריו יקיים רוב המצוות ומעט הוא שיחטא בינו למקום דלא שכיחא. ואפשר דואהבת לרעך יובן גם על מצוות שבין אדם למקום, דרעך זה הקב"ה וכדגרסינן בפ"ב דשבת מעשה בנכרי... ופרש"י לחברך לא תעביד רעך ורע אביך...

ובן עזאי ראה דעיקר זה הגדול לקיום התורה הנה הוא בפסוק זה ספר תולדות אדם, ומשום סיפא נקטיה דכתיב בדמות אלהים עשה אותו, כי בהשקפה זו יזהר האדם בכבוד

חבירו, וכן מפרש רבי תנחומא בבראשית רבה אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו, והא דלא נקט נעשה אדם בצלמנו כדמותנו דקדים, דניחא למינקט קרא דמעשה שהיה בפועל ולא נקט ויברא אלהים בצלמו דאין הכרח לפרש צלם אלהים דמות יוצרו דצלם אלהים היינו הדפוס העשוי בידים כדפירש רש"י, אבל דמות משמע דמות היוצר בהשכלה כדפרש"י. ויתכן גם כן דמאמר זה ספר תולדות אדם מסייע לענין הנרצה שממנו יראה כי אב אחד לכולנו וראוי שיזהר כל אחד בכבוד אחיו ובשרו.

והיה זה עיקר גדול לפי שרוב מה שיחטא האדם הוא בין אדם לחבירו כדכתיבנא, ולפי מה שכתבתי דרבי עקיבא בואהבת לרעך כלל גם מה שבין אדם לחבירו, י"ל בבן עזאי נמי שנכלל ג"כ זה בקרא לפי שבהזהר האדם בכבוד חבירו לפי שהוא בדמות אלהים לחוס על כבוד קונו מכל שכן שיזהר מלמעול מעל בה'.

ומ"מ זה פירוש מחלוקת רבי עקיבא ובן עזאי ודלא כדכתב בעל העקרים במ"א פרק כ"ד שהכוונה בזה שהתורה האלהית ראוי שיכלול ב' אלה הענינים, אם הכרת העול מבין אנשי המדינה הנרמז בואהבת לרעך כמוך ואם הערת האנשים אל השלימות האנושי הנרמז בספר תולדות אדם וכו'.

והנה הרב שם טוב נ' שם טוב בדרשותיו פרשת דברים אחר שביאר שהלימודים צריך שיוכלו במאמר קצר כתב ז"ל: והנה אמרו ז"ל איזו מצוה אחד שכל המצוות תלויות בה א' מהחכמים אומר ואהבת לרעך כמוך, וחכם אחד אומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, וחכם א' אומר זה ספר תולדות אדם, והרצון הוא כי האחד אומר כי בקיום ואהבת לרעך כמוך יקיים כל התורה, והאחד אומר כי בקבלת עול מלכות שמים יקבל כל מצוה הקב"ה, והאחד אומר כי אם יבין האדם שהוא פועל האל וכי בצורתו נברא לא יוכל לעשות שום רע כי מרשעים יצא רשע והנברא בצלם אלהים ובדמותו ראוי שיעשה בתבניתו...

ואני לא מצאתי האגדה בשום מקום כלשון ההוא, ואם ישנו ודאי פירושו הנזכר בסברת שמע ישראל הוא אמת אמנם מ"ש בסברת האומר זה ספר תולדות אדם עם שהוא צח אין האמת אלא כדפירשתי...

ובעל עין יעקב בהקדמתו כתב שמצא מאמר כתוב בשם המדרש וזה נוסחו: בן זומא אומר מצינו פסוק כולל והוא שמע ישראל, בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך, שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש האחד תעשה בן בבקר וגו', עמד רבי פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו', [עכ"ל המדרש].

ופירש בו כפי פירוש הרב שם טוב השני תראנו משום, ולא אאמין שהנוסחא הזו מחז"ל שאין לה הבנה לפי הפשט, ופירוש הנזכר הלציי, אלא אחד מן התלמידים המציאו להתגדר בפירוש הלציי הזה. ובעל תהלה לדוד בח"א פרק לו הביא לשון אגדתנו ויש בה תוספת רבי תנחומא אומר בצלם אלהים ברא אותו כלל גדול בתורה ופירש בה ב' פנים, ולא אאמין במציי [במצייאת] אגדה בלשון הזה גם פירושו עליה דברי הבאי.

עיין לקמן מהר"ל נתיב לב טוב שהביא מדרש זה וביאורו.

זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה, משום סיפא דקרא נקטיה כדפירשתי שהמבזה לחבירו הוא מבזה למי שהוא בדמות אלהים שדומה בשכלו קצת להשי"ת כדלעיל. וא"ת הרי אמרו בב"ר פרק כ"ג אדם שת אנוש עד כאן בצלם ובדמות וכו', משמע דמאז אין האנשים בדמות אלהים, הא לא קשיא דהיינו בדורות המקולקלים אז אבל מנח ואילך חזרו להיות בצלם ובדמות, ואפילו תימא דשוב לא היו בצלם ובדמות ממש כראשונים מכל מקום ע"כ דמו קצת לראשונים ופניהם משונים מכל הבעלי חיים והם עשויים בדפוס הראשון בהכרח כדאמר בפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין לא) שכולם טבועים במטבע של אדם הראשון, ולהכי קרי להו השתא נמי בדמות אלהים במקצת.

❖ ביאור דברי התורה כהנים וגמ' שבת

מהר"ל: נתיב אהבת רע: פרק א: ...ובתורת כהנים: ואהבת לרעך כמוך רבי עקיבא אומר < קנ > זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם הוא כלל יותר מזה:

ויש לשאול במדרש הזה למה ואהבת לרעך כמוך כלל גדול בתורה, ובגמרא בפרק במה מדליקין (שבת לא) מעשה בגוי אחד שבא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כלה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גיירו אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כלה ואידך פירושא הוא זיל גמור. פירש שם רש"י: דעלך סני לחברך לא תעביד, ריעך ריע אביך אל תעזוב זה הקב"ה אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאוי שיעבור חברך על דבריך, ל"א חברך ממש כגון גנבה וגזילה ניאוף ורוב המצות, אידך שאר דברי תורה פירושא דהא מלתא הוא לדעת איזה דבר שנאוי זיל גמור ותדע.

ושני הפירושים של רש"י הם רחוקים מאוד. ועוד קשה בתו"כ דקאמר בן עזאי זה ספר תולדות אדם הוא כלל יותר מזה, מה ענין זה ספר תולדות אדם לכלל גדול בתורה.

ונראה לפרש כי מה שאמר מה דסני לך לחברך לא תעביד, כל זה מפני שאוהב לחבירו כמו שהוא אוהב את עצמו, וכל זה שראוי לאהוב את חבירו מפני שנברא חבירו בדמותו ובצלמו, ומפני שיש להם דמות וצלם אחד הרי בצד הזה חבירו והוא עצמו דבר אחד כאשר יש להם צלם אחד לגמרי. והדבר שהוא במעלה העליונה באדם הוא שיהיה לו הצלם הזה בשלימות, וכמו שאמרו ז"ל במס' אבות (פ"ג) חביב האדם שנברא בצלם אלהים, וכאשר אוהב את חבירו שנברא בצלם אלהים ואז האדם הזה צלמו צלם אלהים ולכך הוא אוהב את חבירו כמותו שנברא בצלם אלהים וצלם אחד להם, וכמו שהתבאר לפני זה ויתבאר אחר זה,

ודבר זה תכלית התורה שיקנה האדם מעלה זאת העליונה הוא צלם האלהים, ולכך הוי שפיר מה שאמר ואידך פירושא, כי כל התורה כולה פירוש באיזה צד יגיע למדרגה הזאת שיהיה האדם בצלם אלהים לגמרי, ולכך המצוות עשה בתורה הם רמ"ח כמנין איברי האדם ואיברי האדם הם צלמו, וכבר בארנו זה למעלה בנתיב התורה ג"כ ע"ש.

ולכך אמר [בן עזאי] כי זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים את האדם בדמות אלהים עשה אותו, הוא כלל יותר, כי מה שיש לאדם תולדות בשביל זה הוא לגמרי בדמות אלהים, שאם אין לו בנים כאלו הוא ממעט הדמות, שכך אמרו (יבמות סג:) כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו הוא ממעט הדמות שנאמר בדמות אלהים עשה אותו וסמך ליה ואתם פרו ורבו וגו'.

והדבר הזה מפני כי הדמות הוא צריך שיהא נשאר קיים, וכאשר עוסק בפריה ורביה הרי הוא מוליד בדמותו ובצלמו וזה נקרא דמות גמור, ולפיכך אמר זה ספר תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו הוא כלל יותר. וזה דווקא כאשר יש לו תולדות וכל התורה הוא פירוש זה באיזה ענין מגיע האדם למעלה זאת והוא ע"י מצות עשה שהם רמ"ח כנגד אברי האדם שהם צלמו כמו שבארנו זה במקום אחד. כך פי' ת"כ.

ועוד כי בפסוק זה נאמר בפירוש זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים את האדם בצלם אלהים עשה אותו, ובזה הפסוק נזכר כי כל תולדות האדם נבראו בצלם אלהים.

וכלל זה יותר מן ואהבת לרעך כמוך, כי ואהבת לרעך כמוך משמע כמוך ולא יותר, ואם הוא מתבזה אם כן חבירו ג"כ יהיה מתבזה, שהרי לא כתיב אלא ואהבת לרעך כמוך ולא יותר מן כמוך, אבל פסוק זה [זה תולדות אדם] לא כתיב כמוך רק בדמות אלהים עשה אותו, לכך הוא כלל יותר ויותר.

והגירסא בילקוט בפ' בראשית: ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול בתורה, ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך זה כלל גדול בתורה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי אם אתה עושה כך דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו ע"כ.

ונראה כי טעות סופר הוא כי מה שאמר שלא תאמר וכו', הכל דברי בן עזאי הם שאמר כי זה ספר תולדות אדם כלל גדול יותר, ועל זה קאמר כי לכך הוא כלל גדול יותר, שלא תאמר כי מן ואהבת לרעך כמוך משמע שאם נתבזה יתבזה חבירו עמו לכך זה ספר תולדות אדם הוא כלל גדול יותר, כך הגרסא וכך הוא בב"ר בפ' בראשית, כך פירוש תו"כ...

✧ מדרש אחר בשם בן ננס

ועיין עוד ותמצא בחיבור עין יעקב בהקדמת הכותב שמצא בחיבור מדרש אחד וז"ל: בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל וגו', בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך, שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש האחד תעשה בבוקר וגו', עמד ר' פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו'. [מזכיר לעיל ביפה מראה עיי"ש]

ופירוש מדרש זה כי מאן דאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כלל גדול... ואמר בן ננס ואהבת לרעך כמוך הוא כלל גדול יותר, וזה כמו שאמרנו כי זה שהוא אוהב רעהו כמותו לגמרי דבר זה מצד שהוא אדם בשלימות וזה כאשר יש לו צלם אלהים בשלימות, ודבר זה הוא על ידי מצות התורה שהם רמ"ח והם משלימים צלם האדם, ואז אוהב לרעהו כמותו לגמרי, מפני כי רעהו ג"כ נברא בצלם אלהים וצלם אחד להם כך פירוש זה.

✧ עוד בביאור הגמרא שבת

מכל מקום נוכל לפרש ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה כמו שפירש רש"י, וכך יש לפרש הגמרא ג"כ כי כאשר מה דסני ליה אינו עושה לחבירו כל שכן וקל וחומר שאינו עושה למי שבראו מה שהוא שנאו לו יתב' וזהו כל התורה.

ועוד דודאי שנאו לחבירו כאשר עובר מצות הש"י ולכך אמר ואהבת לרעך כמוך הוא כלל גדול בתורה, כי כמו שאינו עושה לעצמו דבר שהוא שנאו לעצמו כך לא יעשה לחבירו דבר שנאו, ובודאי שנאו לחבירו שיעשה האדם דבר נגד הש"י. אך לשון התלמוד שאמר מה דסני עלך לחברך לא תעביד לא משמע פירוש זה,

ועוד קשיא לי למה לא אמר בגמרא מה שהוא שנאו אל אלהיך לא תעשה ובודאי כל העבירות שנאם אל הש"י, וכן לר' עקיבא דאמר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה למה לא אמר ואהבת את ה' אלהיך הוא כלל גדול בתורה כי מי שהוא אוהב הש"י בודאי אינו עובר את דבריו. ומכל מקום אין זה קשיא כל כך דלא ידעינן איזה דבר שנאו אל הש"י וא"כ לא למדו כל התורה על רגל אחד, אבל אדם יודע מה שהוא שנאו לו וזה לא יעשה לחבירו, אבל מכל מקום הוי מצי למימר ואידך הוי פירושו דבלאו הכי צריך לומר כך.

ולפי מה שאמרנו לא קשיא, כי לא בא לומר רק כי מה הוא שלימותו של אדם ועל זה אמר כי שלימותו האחרונה מה שנברא האדם בצלם אלהים והוא מעלתו העליונה, ומעלה זאת יש לו כאשר אוהב את חבירו כמותו מטעם אשר התבאר, ושיהיה אוהב את חבירו כמותו דבר זה אי אפשר רק כאשר יש לו מעלת הצלם לגמרי, ודבר זה אינו רק כאשר יש לו התורה שהם רמ"ח מצות עשה שהם צלם האדם.

❖ לא קשור לדרשה של חייך קודמין

ואל יקשה לך הרי דרש ר' עקיבא וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך ואיך יהיה מקיים ואהבת לרעך כמוך, כי דבר זה ענין אחר, דלענין חייו בודאי חייו קודמים, רק לענין האהבה שיהיה אוהב אותו בזה יהיה אוהבו כמותו... ומ"מ התבאר לך בדברים אלו אשר אמרנו כמה גדול הוא אהבת חבירו שהוא כלל גדול בתורה:

❖ זה ספר תולדות אדם - יסודות היושר והצדק מושרשים בנפש האדם

משך חכמה: דברים ל יד: כי קרוב אליך הדבר מאד בפניך ובלבבך לעשותו, ...נתן ההרגש < קד >
 בנפש והעדינות בצורתה אשר בצורת הנפש נחקק אהבת המישרים כגון הרחקת העול לזולות ומהם החמס והגזל ועריות אשת איש וכיו"ב ובכלל כל מה דסני לך לחברך לא תעביד, וכאשר יוסר מהאדם כל תאוה מעוותת שכלו והרגשתו, אז ימצא חקוק בה הרחקת העול ואהבת הטוב והמועיל... וכמו שאנו רואים אשר לאחר עשות העול ימלא חרטה... אולם כאשר מת אז נפלו ממנו עבותות התאוה, ורואה וצוהק חמס על עשייתו העול, וז"ש (תענית יא.) נשמתו של אדם מעידה בו ליום הדין, שהיא בעצמה מרגשת העול והעושה שעשה הרכבת מזגו הנקרא בחייו אדם...

...וזה וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, שאלהים עשה אותו ישר רק המה הגבירו התאוה והדמיון ובקשו חשבונות רבים. ולכן אמר בירושלמי נדרים בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם אין לך כלל גדול מזה, והוא כי האדם כשהוא קרוב לתולדותו בלא שיטוף תאוות מגונות ובלא הפלגת מושכלים דמיוניים כוזבים, הוא ספר גדול אשר בו כתוב וחקוק בעט אלוקי הרחקת העול ובקשת הצדק והחסד ומציאות השי"ת, וההרחק מהתאוה רק האדם ילמוד ממנו במבט ישר, וזה שאמר בצלם אלקים וכו', שהוא כאלקים לדעת ממנו טוב ורע, היינו ממנו עצמו ודו"ק.

=מבאר בדברי בן עזאי שהיות שאתה בצלם אלהים לכן יש בך כל מעלות המידות כדי להטיב לחברך - ולא כמו שפירשו אחרים שחברך הוא צלם אלהים.

◀ עוד בדבר מחלוקת רבי עקיבה וכן עזאי: סמ"ק ח, ספר החינוך רמ"ג, ספר חסידים סימן שמט (ובברית עולם שם שמביא דעת זקנים), מהר"ל נתיב אהבת רע פ"א (לקמן), פנים יפות קדושים כאן (על דרך קבלה), מצוות הלבבות לקמן דרך מצותיך אות ג בתו"ד.

==צביון העמודים א) מדרש רבה מביא קודם בן עזאי משום שקאי על פסוק זה שם...

ב) הבחנה בין פסוק בדמות אלהים ובין בצלם אלהים שבפרשת נח והסבר שם איך קשור לענין התבויהי יתבוה חברי עמי....

יהי כבוד / ממון חברך חביב עליך כשלך

אבות ב י: רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביבה עליך כשלך²⁵: < קה >

שם ב יב: רבי יוסי אומר יהי ממון חברך חביב עליך כשלך:

אבות דרבי נתן: פרק טו: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, כיצד, מלמד

שכשם שרואה את כבודו כך יהא אדם רואה את כבוד

חבירו, וכשם שאין אדם רוצה שיצא שם רע על כבודו כך יהא אדם רוצה

שלא להוציא שם רע על כבודו של חבירו:

אבות דרבי נתן: פרק יז: רבי יוסי אומר יהי ממון חברך חביב עליך < קו >

כשלך... כיצד מלמד שכשם שאדם רואה את ממונו כך

יהא רואה את ממון חבירו, וכשם שאדם רוצה שלא יצא שם רע על ממון

שלו כך יהא רוצה שלא יצא שם רע על ממון חבירו:

רבינו יונה: אבות שם: רבי אליעזר אומר וגו' כשלך, הלכות דרך ארץ שנו כאן לחזר

אחר כבוד [חבירו] ויחפוץ כי יכבדהו כאשר יחפוץ בכבוד עצמו, והוא מדרך המוסר.

מחזור ויטרי: סימן תכה: אבות: הם אמרו ג' דברים... יהי כבוד חברך חביב עליך < קז >

כשלך... שנו רבותינו מלמד שכשם שאדם רואה את כבודו, יראה כך

כבוד חבירו, וכשם שאין אדם רוצה להוציא שם רע על עצמו כך לא ירצה להוציא שם

רע על חבירו...

עין הרע, שנו רבותינו שכשם שאדם רואה את אשתו ואת בניו בלב שלם כך יהא רואה

ביתו של חבירו, שכל המכניס עין רעה בממון חבירו מאבד את שלו, ולא עוד אלא אפילו

את עצמו שנאמר ?? ורוח נכיתה תיבש גרם, ואומר רקב עצמות קנאה.

שנו רבותינו ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך, בעושה מעשה עמך אתה אוהב ושאינו

עושה מעשה עמך אינך אוהב. =צ"ע אם מדרש זה מובא בעוד מקום ר' שמעון בן אלעזר

אומר בשבועה גדולה נאמר זה ואהבת לרעך כמוך אני ה', נאמן ליפרע ולשלם שכר.

הא למדת שאין לנו לשנוא את הבריות, ולכך מוציאים אדם מן העולם שנאה שהבריות

שונאים אותו, שמדברות עליו ומלעיגות אותו שיפטר מן העולם מתוך צערו, כדאמרינן

בחוני המעגל שמת על אשר לא כיבדו אותו, והיינו דאמרינן אי חברא אי מיתותא.

...יהי ממון חברך חביב עליך כשלך, שתחזור אחר אבידתו כשלך, ושנו רבותינו שכמו

שאדם רואה את ממונו כך יהי רואה ממון חבירו, וכשם שאדם רוצה שלא יצא שם רע

ועין רע על ממונו כן ירצה על ממון חבירו...

25. **כבוד חברך:** = עיין לעיל רבינו מיוחס ?? ואהבת לרעך כמוך וגו' והוא ששנינו יהי כבוד חברך חביב עליך

כשלך, ועיין פני יהושע ברכות לקמן ??, ועיין עמק ברכה (בציונים) שכתב להקשות על רבינו יונה כאן למה

הוי רק בדרך מוסר]

הזהרו בכבוד חבריכם

- ברכות כח:** תנו רבנן כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבוכם בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא

✧ נלמד מפסוק ואהבת לרעך כמוך

- כלה רבתי:** ו ג: ...ברייטא: בשעת פטירתו של ר' אליעזר נכנסו תלמידיו וישבו לפניו, אמרו לו רבינו למדינו הלכה, אמר להם בניי מה אלמד אתכם צאו והזהרו איש בכבוד חבריו, ובשעה שאתם מתפללים, הוו יודעים לפני מי אתם עומדים שבשביל זה תכנסו כולכם לחיי העולם הבא. גמרא: בשעת פטירתו של רבי אליעזר וכו', דכתיב ואהבת לרעך כמוך אני ה', ואף על גב דאמרי לכו רחומי חבריכו כי קימיתו קמי מריכו [כדחזי קריתו] [נ"א: דחוי יקריכו]²⁶, איבעיא להו נתן לו שלום מהו להחזיר, בתפילה אפילו למלך [ישראל] אסור, בקריאת שמע מהדר במשכים לפתחו...

ביאור מהגר"ח קניבסקי שליט"א: ואע"ג דאמרי להו וכו', בא לפרש דבר שני שאמר להם ובשעה שאתם מתפללים הוו יודעים לפני מי אתם עומדים, ומפרש דמישך שייך למה שאמר בתחילה והכי קאמר אע"ג שאמרתי לכם לאהוב את חבריכם אפילו הכי כשאתם עומדים לפני המקום בתפילה, כראוי תקראו, ולא תשאלו בשלום חבריכם. נתן לו שלום, דעד כאן שמענו אלא שלא ישאל בשלום חבריו והשתא בעיא אם נתן לו חבריו שלום מהו להחזיר, ופשיט, בתפילה אפילו למלך ישראל אסור להחזיר שלום...
==לפי נוסח אחר: דחוי יקריהו, פירוש תדחו את כבודכם, מפני כבוד המקום...

✧ כבוד חבריכם הוא מענין ואהבת לרעך כמוך

- רבינו מיוחס:** ואהבת לרעך כמוך, כעצמך וכגופך, והוא ששנינו (אבות ב טו) יהי כבוד חבריך חביב עליך כשלך, וזה כלל גדול בתורה, למדנו אזהרה לשנאת חנם.

פני יהושע: ברכות כח: בגמרא ת"ר כשחלה ר"א כו' אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם כו', נראה שהזהירם בשלשה דברים הללו שהם ענינים כוללים ביותר לארחות חיים ולחיי העולם הבא, והם שלשה עמודי התווך שהעולם נשען עליהם כמו ששנו חכמים במשנתינו בפ"ק דאבות על שלשה דברים העולם עומד והם תורה ועבודה וגמילות חסדים, ובאמת שבענין גמילות חסדים היסוד הכולל נלמד מפסוק ואהבת לרעך כמוך כמו שאמר הלל הזקן לאותו הגר בפרק במה מדליקין ואהבת לרעך כמוך זה הוא כל התורה כולה, והדבר ידוע דסתם לשון ואהבת לרעך היינו רעך כמותך דדרשינן בלשון עמיתך עם שאתך בתורה כו', נמצא לפי"ז מה שאמר הזהרו בכבוד חבריכם הוא ענין ואהבת לרעך כמוך שהוא יסוד עמוד גמ"ח כדפרישית...

26. כלה רבתי ו: ==להסביר ==עיין ביאור מהגר"ח כאן אם יש חידוש=

בנושא אשה שאינה מהוגנת לו

- < קיא > **תוספתא סוטה: ה ו:** ...היה רבי מאיר אומר הנושא אשה שאינה הוגנת לו עובר משום חמשה לאוין, משום כל תקום ומשום כל תטור, לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך, ולא עוד אלא שמבטל פריה ורביה מן העולם.²⁷

מצוה קלה

- < קיב > **ספרי: שופטים: פרשה קפו:** (דברים יט יא) כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו, מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, עבר על ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך ועל וחי אחיך עמך עד שיבא לידי שפיכות דמים, [לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו]²⁸.
- < קיג > **ספרי: כי תצא: פרשה רלה:** (דברים כב יג) כי יקח איש אשה ובא עליה ושנאה, ...מכאן אתה אומר עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה עבר על ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך בלבבך ועל וחי אחיך עמך עד שבא לידי שפיכות דמים, לכך נאמר כי יקח איש אשה ושנאה.²⁹

27. **תוספתא סוטה:** אינה הוגנת היינו פסולה, עיין קידושין ע ועוד, ובפשטות השנאה היא כלפי אשתו שבסופו של דבר ישנא אותה (וכ"כ בגליוני הש"ס קידושין מא), אולם עיין כתובות כח שאחד מן האחים שנשא אשה שאינה הוגנת עושים "קצצה", היינו מביאים חבית מלאה פירות וקוצצין אותה באמצע ומחלקים הפירות כדי לפרסם שזרעו פסולים ולא יתערבו בזרעם הכשר, ע"כ. [קצצה על שם שנקצץ ממשפחתו, ירושלמי כתובות ב, וע"ע מהרש"ל ו מהרש"א שם]. לפי"ז יש לפרש שיש גם שנאה בתוך בני משפחתו משום כך. ==ה' לאוין לאו דוקא כי חלקם מצות עשה ועיין. ==מימרא זו מובא באבות דר"נ פרק כו אות ד בשם רבי עקיבא.

28. **ספרי שופטים:** עיין בגירסאות אולי להעדיף גירסת ילקוט שמעוני ??? ==כתב המלבי"ם (סימן פג): הנה לענין הורג במוזד אין הבדל בין אם הרגו מחמת שנאה או מחמת שרצה לשלול ממונו וכדומה, ועל כן אמרו שבא ללמד תוכחת מוסר איך עבירה גוררת עבירה שעל ידי שעבר על ואהבת לרעך כמוך ולא תשנא את אחיך ילך מדחי אל דחי עד שיארום לו וקם עליו והכהו נפש.

29. **ספרי כי תצא** בנוסח מלבי"ם סימן פז: יש תוספת לפני מכאן אמרו: רבי ישמעאל אומר בא וראה מה שנאה גרומת שמביאתו לידי לשון הרע...להציג לפי נוסח ילקוט שמעוני ?? או כת"י ???

לבאר מה הכוונה "מצוה קלה" ומה אפשר ללמוד מזה (עבירה גוררת עבירה) / עיין חולין קמב. מצוה קלה שהיא באיסור... ובמנחות מד. מצות ציצית, ובעבודה זרה ג. סוכה היא מצוה קלה, וגם נאמר על שילוח הקן ועיין עוד / עיין מפרשי הספרי ומפרשי רש"י כאן==לציין שמוכא ברש"י. לבדוק: רבינו הלל, רדוד פרדו, שבות יהודה, עמק נציב ומלבי"ם==לבדוק נוסח המדרש (בנדרס ובביאור הגר"א) ולהשוות עם ילקוט שמעוני =לפי נוסח ילקוט אפשר ללמוד מכאן דרך אגב שלא תשנא יותר חמור מנקימה ונטירה וההסבר פשוט כי הנוקם רוצה לנקום על נקודה מסוימת אבל השונא אינו גורס את חבירו לגמרי וזה בקלות מביא לדברים הכי חמורים.

רש"י: ושם לה עלילות דברים, (שם כב יד) עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא סופו לבוא לידי לשון הרע. ==עיין מפרשי רש"י אם יש חידוש

אסור לאהוב את המסית

ספרי: פרשת ראה: פסקא לז: (דברים יג ט) לא תאבה לו ולא תשמע אליו, מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה, ת"ל לא תאבה לו³⁰. מכלל שנאמר (שמות כב) עזוב תעזוב עמו יכול אתה עזוב עם זה, ת"ל ולא תשמע. מכלל שנאמר ולא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה רשאי לעמוד על דמו של זה, ת"ל לא תחוס עינך עליו וכו'. במלבי"ם סימן סז:

רמב"ם ספר המצוות: לא תעשה יז: שהזהיר המוסת מלאהוב המסית ולהאזין לדבריו והוא אומרו יתעלה לא תאבה לו, ולשון ספרי מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה ת"ל לא תאבה לו.

הוי נושא ונותן בטובת חברך

כלה רבתי: ד י: ...אם חפץ אתה להדבק [באהבת חברך, הוי נושא ונותן בטובתו], דכתיב ואהבת לרעך כמוך, מתוך שאהבת לרעך, הרי הוא כמוך³¹.

ביאור מהגר"ח קניבסקי שליט"א: אם חפץ אתה להדבק, הכי תניא בדרך ארץ זוטא אם חפץ אתה להדבק באהבת חברך הוי נושא ונותן בטובתו, ודריש ליה מדכתיב [ואהבת לרעך כמוך], שגם הוא דבק בך והרי הוא כמוך, והיינו דאמר שמתוך שאתה נושא ונותן בטובתו הרי הוא אוהבך.

עין הרע וקנאה

אבות דרבי נתן: פרק טז: רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם, עין הרע כיצד, מלמד שכשם שאדם רואה את ביתו כך יהא רואה ביתו של חברו, וכשם שאדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשתו ובניו כך יהא אדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשת חברו ועל בניו של חברו:

30. ספרי ראה: =מובא ברש"י כאן לציין למחלוקת רש"י ורמב"ן (תאבה מלשון תקבל) =

31. כלה רבתי: לציין לדברי הרב דסלר, שהנתינה מעוררת האהבה וזה מש"כ כאן הוי נושא ונותן בטובתו, ועיין עוד לקמן אורחות צדיקים <קנב>. ==עיין ביאור הגר"ח כאן אם יש חידוש=

דבר אחר עין הרע כיצד, שלא תהא עינו של אדם צרה במשנתו של חבירו, מעשה באדם אחד שהיתה עינו צרה במשנתו של חברו נתקצרו חייו ונפטר והלך לו:

אהוב את כולם ושנא את האפיקורסים

אבות דרבי נתן: פרק טז ה: [רבי יהושע אומר עין הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם]... ושנאת הבריות כיצד, מלמד שלא יכוין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים, אהוב את התלמידים ושנא את עמי הארץ, אלא אהוב את כולם ושנא את האפיקורסים והמסיתים ומדיחים וכן המסורות, וכן דוד אומר משנאיך ה' אשנא ובמתקוממין אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי, הלא הוא אומר ואהבת לרעך כמוך אני ה' [מה טעם, כי אני] בראתיו, ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו ואם לאו אי אתה אוהבו³².

רבי שמעון בן אלעזר אומר בשבועה גדולה נאמר דבר זה ואהבת לרעך כמוך, אני ה' בראתיו, אם אתה אוהבו אני נאמן לשלם לך שכר טוב ואם לאו אני דיין לפרוע.

32. אבות דר"נ: מובא בפירוש ר"ש משאנץ בתו"כ קדושים עיי"ש <?>. ==עיין לקמן מחזור ויטרי שגורס רבי עקיבה במימרא של עושה מעשה עמך ועיין

פרק ה: ראשונים

57	רש"י < קלו >	רמב"ם
57	יד רמה < קלו >	סה"מ < קיח - קכא > 53
58	ספר חסידים < קלח - קמט >	שרשים < קכ - קכג > 53
60	דרשות הר"ן < קנ >	יד החזקה < קכד - קכח > 54
60	מנהגי מהר"ש < קנא >	פיהמ"ש < קכט - קלא > 55
60	אורחות צדיקים < קנב >	-----
61	ספר העיקרים < קנג >	רבינו יונה < קלב - קלג > 56
61	תורת המנחה < קנד >	חובות הלבבות < קלד > 56
61	ריטב"א < קנה >	רמב"ן < קלה > 57

====ריק=====

❖ פרק ה: ראשונים ❖

רמב"ם / ספר המצוות

❖ ואהבת לרעך כמוך [נוסח פרנקל]

רמב"ם: ספר המצוות: עשה ר"ו: היא שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי חמלתי ואהבתי לעצמי, בממונו ובגופו, וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי, אשנא לו כמוהו, והוא אמרו יתעלה (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך.

❖ ואהבת לרעך כמוך [נוסח קאפח]

שם: עשה ר"ו: הצווי שנצטוינו לאהוב זה את זה כמו שאנו אוהבים את עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי באמונה [או "בדת"] כאהבתי וחמלתי לעצמי, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שלא ארצה לעצמי או לידידי לא ארצה לו כמוהו, וזהו אמרו יתעלה ואהבת לרעך כמוך.

❖ המראה שנאתו לחבירו עובר גם בעשה של ואהבת לרעך

שם: ל"ח ש"ב: [לא תשנא]: הזהיר משנא... ולשון ספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על זה הלאו אבל הוא עובר על לא תקום ולא תטור ועובר על עשה גם כן והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל.

❖ מצות אהבת הגר

ספר המצוות: מצות עשה ר"ז: שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו יתברך (דברים י יט) ואהבתם את הגר, ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, לפי שזה הגר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו האל אהבה [נ"א אהבה על אהבתו] וייחד לו מצוה נוספת, כמו שעשה באזהרה באונאתו שאמר (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, ואמר (שמות כב כ) וגר לא תונה.

והתבאר מלשון הגמרא (ב"מ נט:): שחייבין על אונאת הגר משום לא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה, כן גם כן אנו חייבין באהבתו משום ואהבת לרעך כמוך ומשום ואהבתם את הגר. וזה מבואר אין ספק בו ואיני יודע אחד ממי שמנה המצוות שסכל מזה. וברוב המדרשות ביארו שהאל יתעלה צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה, אמר (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך, ואמר (דברים י יט) ואהבתם את הגר:

❖ אסור לאהוב את המסית לעבודה זרה

לא תעשה יז: שהזהיר המוסת מלאהוב המסית ולהאזין לדבריו והוא אומר יתעלה לא תאבה לו, ולשון ספרי מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה ת"ל לא תאבה לו.

❖ מצוות גמילות חסד נסמכות לפסוק ואהבת לרעך כמוך

- רמב"ם ספר המצוות: שורש ב:** ...והנסמכים במחשבה זו מנו בכלל המצוות ביקור חולים וניחום אבלים וקבורת מתים, בעבור הדרש הנזכר באמרו יתברך והודעת להם את הדרך ילכו בה, ואמרו את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זה בקור חולים, בה זה קבורת מתים... וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני עצמה, ולא ידעו כי אלו הפעולות כולם ודומים להם נכנסות תחת מצוה אחת מכל המצוות הכתובות בתורה בביאור והוא אמרו יתברך ואהבת לרעך כמוך... וכו'.
- שורש ט:** ...דע שכל צוויי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים, בדעות ובפעולות ובמידות ובדיבור... וכן צונו להתנהג במידה מהמידות כמו מה שצוינו בחמלה והרחמנות והצדקה והחסד והוא אומרו ואהבת לרעך כמוך...

רמב"ם / יד החזקה

- יד החזקה: מנין המצוות: רו:** לאהוב כל אדם מבני ברית שנאמר ואהבת לרעך. רז: לאהוב את הגר שנאמר ואהבתם את הגר.

❖ ואהבת לרעך

- הלכות דעות: פ"ו ה"ג:** מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו, והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא³³.

❖ אהבת הגר

שם ה"ד: אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצוות עשה, אחת מפני שהוא בכלל רעים ואחת מפני שהוא גר, והתורה אמרה ואהבתם את הגר, צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר ואהבת את ה' אלקיך, הקב"ה עצמו אוהב גרים שנאמר ואוהב גר.

❖ מתכבד בקלון חבירו

- הלכות תשובה: ד ד:** [בענין כ"ד דברים המעכבין את התשובה, ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא... ד...] המתכבד בקלון חבירו אומר בלבו שאינו חטא לפי שאין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בושת ולא ביישו אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו או חכמתו כדי שיראה מכללו שהוא הכובד וחבירו בזוי.

33. **רמב"ם דעות:** =אחרונים מעירים שלא זכר כאן אחיך בתורה ובמצוות כמש"כ בהל' אבל, עיין שאילת יעקב ובמצוה ולב, אולם לא שמו לב שבציונים בריש דעות כן הזכיר ויל"ע. =לשים לב שעיקר דברי הרמב"ם כאן הם "לכבד" את חבירו וכ"כ במצוה ולב ועיין, ולכן הסמיך מתכבד בקלון חבירו ועיין =לשים לב לחלוקה של שני מקומות ברמב"ם דעות ואבל ומה המשמעות של הדבר -העמק דבר ואור אברהם ועוד?? =בענין מתכבד בקלון חבירו לציין לדבריו בסמוך בהלכות תשובה שמסביר הענין עיי"ש.

במש"כ הרמב"ם "לספר בכבודו" עיין ספר חינוך שכתב "ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח". ובספר בנין אב (להר"ר בקשי דורון) מציין לדברי הרמב"ם בספר המצוות עשה ג [אהבת השם]: ...וכבר בארנו שזאת המצוה גם כן כוללת שנהיה קוראים לבני האדם כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו וזה שאתה כשתאהב איש אחד, תספר בשבחו ותרבה בהם ותקרא בני האדם לאהוב אותו וכו', [וכך גם האוהב את ה', יפרסם אהבתו לשאר בני אדם עיי"ש, ובנוסף פרנקל: "...כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחוהו ותבקש האנשים לאהוב אותו]. =לציין התנאים שלא בפני שונאו ולא להגזים ולא בפני רבים עיין גם משנה ברורה סי' קנו==

❖ מצוות החסד שחייבו חכמים הם בכלל ואהבת לרעך כמוך

- הלכות אבל: פי"ד ה"א:** מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו, ולספור ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן ולסעודם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן **בכלל ואהבת לרעך כמוך**, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.

❖ המעלים עין מפדיון שבויים

- הלכות מתנות עניים: ח י:** פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך, ועל לא תעמוד על דם רעך, ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתח תפתח את ירך לו, ומצות וחי אחיך עמך, **ואהבת לרעך כמוך**, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים.

מדברי הרמב"ם / פירוש המשנה

❖ לא לקדש אשה עד שיראנה משום ואהבת לרעך

- פירוש המשנה: קידושין ב א:** כלל הוא אצלינו שלוחו של אדם כמותו... אף על פי כן ראוי אצלינו שיקדש האדם לעצמו ממה שיקדש לו שליח כי מן הכללים אצלינו לא ישא אדם אשה עד שיראנה שאנו חוששים שמא לא תמצא חן בעיניו ויעמוד עמה והוא אינו אוהבה וזה אסור לאמרו יתעלה **ואהבת לרעך כמוך** ולפיכך הקדים בו לפני שלוחו. ומטעם זה עצמו אמרנו לא ישא אדם את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה.

❖ ברור לו מיתה יפה

- סנהדרין פ"ז מ"ב:** פתילה, דבר מותך מאחת המתכות, והם היו שורפין באבר מותך. לפי ששריפת פנימיות הגוף נקרא שריפה, וכך בא בקבלה בבני אהרן שלא נשרף חיצוניות גופם ואמר ה' בהם יבכו את השרפה, ועשינו את זה חמלה על האדם מפני שזה ממחר את מיתתו, אמר ה' **ואהבת לרעך כמוך**, וכשם שהאדם אם נתחייב מיתה היה בוחר לעצמו המות הכי קל ואשר עניו פחות כך נעשה בזולתנו אם נתחייב סקילה יסקל באבן אחת כמו שקדם.

❖ כל המאמין ב"ג עיקרים מצוה לאהבו ולעזרו בכל מצוות האהבה והאחווה

- הקדמה לפרק חלק:** אחר שביאר הי"ג עיקרים כתב: [...] וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בהם, הוא נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכלל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן האהבה והאחווה³⁴, ואפילו עשה מה שיכול מן

34. רמב"ם פיהמ"ש חלק: פירוש, מי שהוא בכלל אפיקורס, מצוה לשנאותו ואינו בכלל מצוות האהבה, אבל עברין "מחמת תאוה והתגברות הטבע הגרוע", מצוה לאהבו, ואסור לשנאותו. והקשו האחרונים [טל תורה] "גט" והח"ח ב"אהבת חסד" [פרק ג' ב"נתיב החסד" אות ב'] דדברי הרמב"ם כאן הם נגד הגמ' בפסחים דבראה בחבירו דבר עבירה דמותו לשנאותו וכן פסק הרמב"ם עצמו בהל' רוצח. וב"טל תורה" יישב דברי הרמב"ם בשני דרכים עיי"ש, ועמ"ש"כ בשם "משנת חיים" בין אדם לחבירו כך א' לא תשנא סוגיא י"א פרק ג'.

העבירות מחמת תאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא ממושעי ישראל. וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונאו ולאבדו, ועליו נאמר (תהלים קלט) הלא משנאך ה' אשנא.

מדברי רבינו יונה

♦ חייב אדם לדרוש טובת חבירו / וע"י מצוות השלום מקיימים כל התורה

< קלב > **רבינו יונה: אגרת התשובה:** יד. וחייב אדם לדרוש טוב לעמו וחבריו בכל הדברים שהוא אוהב ודורש טוב לנפשו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך, וארז"ל (ת"כ) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, שע"י השלום מקיימים ישראל את התורה. וארז"ל (מס' דר"א) שקול השלום כנגד הכל, ועל כן אנו אומרים בתפלה עושה שלום ובורא את הכל. ותפלת הצבור נשמעת כשהם בשלום, וכל דרכי התורה מביאות לידי שלום, שנאמר (משלי ג יז) וכל נתיבותיה שלום. וישראל אוהבי שלום הם, והקב"ה ברכם בשלום מפני שהשלום מחזיק כל הברכות, שנאמר (תהלים כט יא) ה' יברך את עמו בשלום. על כן נקראת כנסת ישראל שולמית, ועובדי אלילים נקראים שונאי שלום, שנאמר (תהלים קכ ו) עם שונא שלום.

♦ להעמיד אנשים מוכשרים שתפקידם להשכין שלום בעם

וחייבים ישראל לברור אנשים ברורים שיטילו שלום בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו, שיהא בידם כח לכוף ולהכריח בני אדם על השלום. ויהיו אותם הברורים אנשים שמחים שיודעים לפייס ולרצות בני אדם ולהטיל שלום, ולא יהיו כעסנים ורגזנים, שנאמר (משלי טו יח) איש חמה יגרה מדון. ונאמר (שם טו א) מענה רך ישיבה חמה. ואמרו בתלמוד (תענית כב) על המטילין שלום גברי בדיחי אנו ומשונין שלמא. ואמרו רז"ל (שם) על האנשים האלה שהם מטילים שלום בשמחה ובטוב לבב כי מובטח להם שהם בני העולם הבא.

♦ מצוה בלב

< קלג > **דרשות רבינו יונה: פרשת כי תצא:** (עמוד רצא): ...דבר אחר, מכל משמר נצור לבך, כלומר יותר מכל דבר שאתה צריך לשמור, נצור לבך שלא תחטא בו באמונה או במחשבה רעה, כי ממנו תוצאות חיים, כלומר כל המצוות שבתורה אע"פ שנחלקין, שיש מהם בלב בלבד כגון מציאות הבורא וייחודו ומלכותו והשגחתו וחידוש העולם, ומצות לא תקום ולא תטור, ולא תשנא את אחיך, ואהבת לרעך כמוך, ויש בלשון כגון תפילה ותלמוד תורה ושלא לישבע בשקר, ויש במעשה שאר המצוה, אעפ"כ כולן תלויות בלב, אפילו המצוה הנאמרת בלשון והמעשיות אם לא יעשה בכונת מצוה לא עשה מצוה כתיקונה.

♦ ידאג באחריות לבני משפחתו וידריכם בדרך התורה כמ"ש ואהבת לרעך כמוך

< קלד > **חובות הלבבות: שער הביטחון פרק ד:** ...ואם יהיה הבוטח באלהים בעל אשה וקרובים ואוהבים ואויבים, יבטח באלהים בהצלחתו מהם וישתדל לפרע מה שחייב להם ולעשות חפציהם ולהיות לבו שלם עמהם, וירף ידו מהזקתם ויסבב על מה שיהיה טוב להם, ויהיה נאמן בכל עניניהם ויורם אופני תועלותם בעניני התורה והעולם לעבודת הבורא, כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך, ואמר לא תשנא את אחיך בלבבך.

❖ יאהב לאנשים מה שיאהב לנפשו וישנא להם מה שישנא לעצמו, וישתדל לקנות רעים נאמנים

שם: חשבון הנפש פרק ג: והשנים ועשרים, חשבנונו עם נפשו על התערבו עם בני אדם בתקנת העולם מחרישה וקצירה ומקח וממכר והענינים, שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על ישוב העולם, שיאהב להם מה שיאהב לנפשו מהם וישנא להם מה שישנא לנפשו מהם וימחל עליהם וידחה מהם כפי יכלתו מה שיזיקם, כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך.

והמשל בזה, כאילו אנשים הלכו אל ארץ רחוקה בדרך עקוב, ויש להם ללון במחנים רבים ויש להם בהמות רבות טעונות במשאות גדולות, והאנשים במתי מעט, ולכל אחד מהם בהמות רבות, שהוא צריך לטען ולפרק אותם פעמים. ואם יעזרו איש את אחיו לטען ולפרק ויהיה חפצם בשלום הכל ולהקל מעליהם ושיהיו שוים בעזר ובסיוע ביניהם יגיעו אל הטוב שבענינים. ואם יחלק לבם ולא יסכימו לעצה אחת וישתדל כל אחד מהם לעזר לעצמו לבד, יכלה רובם³⁵...

על כן השתדל אחי, לקנות רעים נאמנים ואוהבים זכים, יהיו לך לעזר על תורתך ועל עולמך בהיות לבך שלם עמהם ומצפונך זך להם, ושיהיו חביבין עליך כנפשך, כשתמצא ירך מי שהוא ראוי לזה מהם. ואל תפקיד סודך אלא אצל סגולת הסגולה מהם בלבד, כמו שאמר בן סירא: רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף, ואמר החכם: שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש.

❖ מצוות החסד נלמדות מפסוק ואהבת לרעך / כמו איסור לקיחת רבית שהיא ממצוות החסד ==

רמב"ן: דברים כג כ: לא תשיך לאחריך נשך כסף נשך אוכל וגו', לנכרי תשיך וגו' למען יברכך ה' אלקיך וגו'. לא תשיך לאחריך, גם זו מצוה מבוארת (ויקרא כה לו לז), יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה, מה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי, אבל מפני רגילות החטא הזה יזהיר בו גם הללו:

וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו (ב"ק קיג): גזל גוי אסור. אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחווה והחסד כמו שצוה ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאמר (לעיל טו ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך - כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילוננו בלא רבית ותחשב לו לצדקה. וכן השמיטה חסד באחים, לכך אמר (שם פסוק ג) את הנכרי תגוש, וקבע לו ברכה, כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים, לא בגזל ובגנבה ובאונאה:

רש"י: משלי ג ל: אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה: אל תריב, להתלונן עליו. אם לא גמלך רעה, שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך, ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו.

❖ מקור לאיסור מזיק

יד רמה: בבא בתרא כו: ד"ה אלא מסתברא,...דאסיר למגרם מידי דאתי מיניה היזקא לאינשי אי משום לפני עוור לא תתן מכשול, ואי משום ואהבת לרעך כמוך...

35. חובות הלבבות: סיכום: אהבת הבריות מביאה גם תועלת לאדם המקיימה. והשווה עם דברי ספר הברית.

❖ לא יעשה לחבירו דבר שלא היה עושה לעצמו (משום סכנה, פחד או מיאוס)

ספר חסידים: ...ולא יעשה אדם צדקה בדבר שיש בו סכנה, לאחד ניתנו לו מנעלים של מת ורצה לתת אותם לעני [כי יש סכנה ללבוש נעלים של מת] אמרו לו ואהבת לרעך כמוך, אלא תמכרם לנכרי שלא יבוא לידי סכנה שום יהודי ויתן המעות לעני.

לאחד ביקשו ממנו לעשות קמיע והיה מפחד [מפני שהמוזיקים מתגרים במי שכותב קמיעות], אמר תאמרו לפלוני שיעשנו, אמר לו החכם דעלך סני לחברך לא תעביד, ואהבת לרעך כמוך. סימן תע פארמא תתתנו

לפני עור לא תתן מכשול, שלא ירחץ אדם שהוא מוכה שחין עם יהודי אחר אלא אם כן יודיענו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, וכתוב ולא תעמוד על דם רעך. סימן תרעג פארמא קסא

❖ ישאיל "תוספות" לתלמידים שאין להם

קלט > אם יש לאדם תלמידים, יעסוק בתקנתם, וכך אם רב אחר טוב בעיר ויש לו תלמידים טובים כתלמידיו, יעסוק בתקנתם כמו בתקנת תלמידיו, ואם יש לו 'תוספות' ואין לו לרב אחר שהוא טוב 'תוספות', לא יחשוב לא אשאל לו ויבואו תלמידיו לפני ללמוד, לכך אמר (אבות ב י) יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, וכתוב ואהבת לרעך כמוך. סימן תתקסו פארמא תתתנעח

❖ אם חלם חלום רע על חבירו יתענה בשבילו משום ואהבת לרעך כמוך

קמ > מי שחלם חלום קשה לחבירו שהוא היה מתענה בעבור החלום הרי אם יתענה על חבירו הרי קיים ואהבת לרעך כמוך. סימן שטט פארמא תתרו

❖ יתפלל על מי שהתפלל עבורו

קמא > אם בא ראובן לידי צער והגיד צערו לשמעון, ושמעון התחנן [התפלל] על ראובן כאילו הצער של עצמו, לבסוף כשיבוא על שמעון שום צער ולא התחנן ראובן על שמעון כמו שמעון על ראובן הרי כאילו גזלו שנאמר (ישעיה ג יד) גזילת העני³⁶ בביתכם, ואפילו אם נושע שמעון שנאמר [נ"א: וכתוב] ואהבת לרעך כמוך...

סימן ריח פארמא רמו

❖ לא להעביר שמועה משום ואהבת לרעך כמוך

קמב > אם בייש חבירו ולא שמע אדם ולא יצא הדבר לחוץ, הרי יתכן ודומה למי שגזל מחבירו ממון והשיב לו מיד קודם שלא היה צריך וציערו מעט מכל מקום עבר על לא תגזול ועל ואהבת לרעך כמוך דסני לך לחברך לא תעביד. כן זה לפי מה שביישו ולא היה יודע אדם אף הוא עובר על ואהבת לרעך כמוך...

סימן תרכח פארמא סימן פז

36. ספר חסידים 'העני' מלשון 'עניית ואמרת' וכן בברכות ו:; מקור חסד, ויש שפרשו מלשון עינוי.

- ❖ לא להשיא בתו לאינו ראוי משום ואהבת לרעך כמוך
- < קמג > כתיב (ויקרא יט כט) אל תחלל את בתך להזנותה, שלא תשיאנה לזקן או למי שנמאס בעיניה, וכן לא תחסום שור בדישו (דברים כה), שלא תכוף לקחת יבמה מוכת שחין (יבמות ד.), ואהבת לרעך כמוך, כי אתה לא הייתה לוקחה וכן [אתה] אל תדחוק אותה, ועוד לפני עור לא תתן מכשול, שאם תזנה הפשע שלו גורם ואף הזקן אם לוקח בחורה חוטא... סימן שעט פארמא תתשד
- ❖ תתן עצה טובה משום ואהבת לרעך כמוך
- < קמד > ...ואם ישאל אדם עצה ממך אז תקיים לו מה שנאמר ולפני עור לא תתן מכשול, ואהבת לרעך כמוך, פירוש שתיעצוהו לפי מה שנראה לך, והמוטב לו, ולשם שמים... סימן רמז פארמא שכו
- ❖ כבוד חברים משום ואהבת לרעך כמוך
- < קמה > אחד מן התלמידים היה שואל לרבו, אמר תלמיד אחד מתי יסיים זה דבריו ואשאל גם אני, אמר ליה הרב הוי פיקח ושתוק שתדע בשתיקותך יותר ממה שתדע בדבורך, לפי שתדע שאלתו ומה שאשיב לו³⁷ ... [וכתיב] ואהבת לרעך כמוך. סימן תתקסב פארמא תשפג
- ❖ לא יחזור על דבר תורה שאינו נראה לו בשם צדיק משום ואהבת לרעך כמוך
- < קמו > ...ואם שמע מהצדיק טעם שאין נראה לו בטוב, הרי כתיב ואהבת לרעך כמוך, כשם שהיה לך צער שהיו אומרים משמך דברים שאין בהם ממש, כך אל תאמר משמם דברים שאין בהם ממש. סימן תתקעז פארמא תשצ
- ❖ בנזק חייב המזיק לשלם אפילו על דבר שהוא לא מקפיד עליו, מה דעלך סני
- < קמז > כתיב ואהבת לרעך כמוך, דסני לך לחברך לא תעביד, אין שמין למזיק לומר כשם שהיה מזיק מצטער אם היו עושין לו אותו דבר, יש דבר שלמזיק אין צער ואין מקפיד, אבל שמין לניזק אם יקפיד, כי כל העולם וכל דבר תלוי בהקפדה וכל דבר של ניזק צער והפסד והקפדה. פארמא תתקמו
- ❖ גם אם אינו מקפיד על בזיונו אסור לבזות חברו
- < קמח > ...יכול יאמר אדם איני מקפיד על מי שמבזה אותי, כך אני אבזה אדם אחר, שהתורה לא ציותה לאהוב אותו יותר ממני, לכך נאמר ואהבת לרעך כמוך, מי שדעתו כדעתך, ואם מקפיד הרי אמרו בטל רצונך מפני רצון חבירך ורצון חבירך מפני רצון הקב"ה, ואתה אל בינתך אל תשען (משלי ג). סימן שמט פראמא תתרו
- ❖ הגבלות באהבה
- < קמט > מידה יהיה לאהבה – לא יאהב אדם את רבו והוא יודע שאין לו הצלחה לפניו ובעבור אהבתו ילמוד לפניו, או יניח בנו ללמוד לפניו, וכתיב (משלי יז כד) את פני מבין חכמה, למוד לפני מבין, ואם לאו הרי לך עון, שאתה מכבד את רבך והיית לומד לפני אחר יותר מלפני רבך, וגם מאבד לבנו תלמודו, והכל לפי השעה. ור' אושעיא עזב בר קפרא והלך לפני ר' חייא (כריתות ח.) ור' יצחק עזב רמי בר חמא והלך לפני רב ששת (זבחים צו:)

37. כשם שיהיה רע בעיניך אם יאמר לך חברך מתי יסיים, כן לא תאמר בשאלת חברך - "פירוש" שם.

...ולא מפני אהבה או אשה יתחתן בהם, או שאוהב את חבירו והוא יודע שבמקום אחר תקנה טובה יבוא לו או לבנו או לבתו, כי טובים מחבירו ומבני חבירו... וגם הזהר אם יש לך בן למול, באהבת אדם לא תקח מוהל כי אם אומן ומוחזק לכך, בשלשה דברים אלו הזהר מלחזור אחר חיתון או אחר מלמד או אחר מוהל בשביל אהבת בני אדם.... סימן תתקעג

דרשות הר"ן: הדרוש החמישי: ...ואמנם שהתכונות הלביות שורש העבודות כולן, < קנ > הנה זה מבואר בחיפוש, כי מצות התורה נחלקות לשלש חלקים. חלק [הראשון] מהם נתלה באמונות ובדעות לבר, כהאמונה במציאות השם יתברך, ושהוא משגיח, ואמונת הגמול והעונש, וכל מה שהוא ממין אלו המצוות. אין ספק שהלב התחלה להם ושרשם ויסודם, עד שכמעט הם בלתי יוצאות ונמשכות ממנו כלל, אבל התחלתם ותכליתן בו. וזה החלק אינו רושם הגוף בעצם, כי אם במקרה.

החלק השני הם המצוות המידותיות כצדקה וגמילות חסדים, ואלה אין ספק ששרשם ויסודם הוא הלב. ומפני שזה החלק כולל הרבה מן המצוות אמרו (שבת לא) על אותו שבא לפני הלל ואמר לו שילמדהו כל התורה על רגל אחת, והשיבו ואהבת לרעך כמוך ואידך גמרא הוא זיל גמור, רצו בו שמי שיקבע בלבו זאת התכונה הטובה יקלו עליו עניני רוב המצוות. וזה החלק רושם הנפש והגוף יחד.

וכן המצוות המעשיות שהם מוכנות על דבר אחד מכוון במ ראוי שנאמין אותו, כאכילת מצה שהוא זכר ליציאת מצרים, והישיבה בסוכה שהוא זכר לזה בעצמו, והשבתה בשבת שהוא זכר לחידוש העולם, המצוות [האלה] עם היותן יוצאות ונמשכות מאברים אחרים מלבד הלב, אחר שהתכלית בהן שיצייר הענין המכוון במ בנפש, התחלתם ושרשם הוא הלב.

החלק השלישי מן המצוות הוא החלק שנעלם טעמו מעיני ההמון והם הנקראים חוקים, וזה החלק אף על פי שיראה ממנו שלא יהיה ללב בו מבוא רב, אינו כן, כי צריך שיהיו אלו המצוות גם כן נעשות בכונה גמורה לשם שמים, עם היות שנעלם טעמן.

מנהגי מהר"ש: (נוישטט) סימן תצט: ואמר מהר"ר שלום דמצא כתוב שיש לאהוב < קנא > חבירו כמו דכתיב ואהבת לרעך כמוך, אבל לא מצינו כתוב שיש לירא מחבירו, כי לעולם יש לעשות הדין ואין לירא משום אדם, בלשון אשכנז טו"ר רעכ"ט אונ' ט"ר טוכ"ט ממיר"ר. ==מה משמעות דבריו ולנסות להשיג תרגום של הלועזית ==

❖ על ידי נתינה ועזרה לחבירו יגיע לידי אהבתו

אורחות צדיקים: שער האהבה: ...ובאיזה דרך יגיע האדם לאהבת כל אדם – אשכילך < קנב > ואורך, הדרך הוא שיעזור בנפשו ובממונו כפי יכלתו. העזר בנפשו הוא שישירת לכל אדם, הן עני הן עשיר, ויטרח עבורם. העזר בממונו הוא שילווה לעשיר בעת הצטרכו למעות, וכן לעני ילווה בעת דחקו, וכן יפקדהו במתנה כפי כחו, ולקצות עתים ישלח מנות ודורות גם לעשירים. ויהא וותרן בשלו.

אם יהיה לו עסק עם בני אדם יהיה כל משא ומתן שלו בנאמנות ואל יקפיד בדבר מועט על חבירו. לעולם יהיה חפץ שחבירו יהנה ממנו ואל ישתדל הוא ליהנות מחבירו, ויהיו דבריו בנחת עם כל בני אדם. ביישהו אדם אל יביישהו, הטעהו אל יטעהו. יסבול על

צוארו עול העולם והוא לא יכביד עליהם, ולא יתקוטט עם בני אדם, ויקבל כל אדם בשמחה ובסבר פנים יפות, כי הסברתו פנים תחזק האהבה, וישא ויתן עם חבריו בטובתו, וינחם כל אדם מעצבו ומדאגתו. השווה עם דברי כלה רבתי <קטו> "הוי נושא ונותן בטובת חבריו" וכו', ובדברי מכתב מאלהו קונטרס החסד הידוע ??

❖ אהבת חברים כעין כריתת ברית עם חבריו

ספר העיקרים: מאמר רביעי פרק מה: ...ודרך כריתת הברית לפי מה שנמצא בכתובים הוא שהיו חותכין בעל חי לשנים, והיו כורתי הברית עוברין בין בתריו, אמר הנביא (ירמיה לד יח) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, וכן נמצא כשכרת השם עם אברהם ברית אמר לו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ויקח לו את כל אלה ויבחר אותם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו...

והטעם לפועל הזה בכריתת הברית הוא שכריתת הברית הוא קשר קיים בין שני אנשים כורתי הברית כדי לקשור ולדבק האהבה ביניהם, עד שיהיו שניהם כאלו הם גוף אחד, וישמור כל אחד מהם את חבריו כשמירתו את עצמו, לפיכך היו כורתיין בעל חי לשנים ועוברין בין הבתרים ההם, לאות כי כמו ששני הבתרים ההם היו גוף אחד בבעל חי ההוא בהיותו חי, והיה כל חלק מהם מרגיש בצער חבריו, עד שכאשר היה מגיע חולי או נזק בחלק האחד היה חבריו מרגיש בחולי או הנזק ההוא, ולא הפריד בין שני אלו החלקים רק המות, כן שני האנשים כורתי הברית יהיו כגוף אחד בהיותם בחיים, ולא יפריד ביניהם רק המות,

ומזה יתחייב כי כאשר ירגיש האחד איזה נזק או צער בא על חבריו בעל בריתו שיכניס עצמו בדוחק להצילו, כמו שיכניס עצמו בסכנה בעד עצמו, וכן שלא יכחיד ממנו דבר ממה שידע או ירגיש שחושבים להרע אליו או שחשבו עליו איזו מחשבה רעה, וכן יגלה לו סודותיו ומצפוניו לבו כמו שיגלה אותם לעצמו, כי אין החבר זולת עצמו, וראוי לו שיאהב אותו כאהבתו לעצמו,

וזהו שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך, כלומר כמו שאהבתך את עצמך אין בה זולתיות, כך אהבתך את חברך לא תחשוב שהוא דבר זולתך, שהוא גדר האהבה הגמורה שיתאחד האוהב עם האהוב, ולזה תמצא כי אהבה בגימטרי"א עולה לאחד, כי אין האהוב זולת עצמו כלל,

ולזה יבטח בו ויגלה אליו סודותיו כמו שמגלה אותם לעצמו, וזה כאשר יבטח באוהב שיהיה נאמן בבריתו, שאם לא כן אין ראוי לו לאדם לגלות סודותיו לכל אוהב, כי כאשר אין האוהב נאמן ובדוק לו אין ראוי לו לגלות אליו סודותיו, כי אולי יתהפך לאויב ויהיה זה לו לפוקה ולמכשול בהיות זולתו יודע סודותיו, ובפרט מי שיחשוב בו שהוא אוהב ואינו כן, לפי שאי אפשר לו להשמר ממנו.

❖ המונע תוכחה כאילו גונב דעתו, והמוכיח מקיים ואהבת לרעך כמוך

תורת המנחה: פרשת אחרי קדושים: דרשה מז: ...ובכלל זה לא יראה אדם את חבריו עובר על דברי תורה ושותק לו ואינו מוכיחו, והוא גונב דעתו והוא סבור שבהיתר הוא עושה, ועל זה נאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ובכלל זה ואהבת לרעך כמוך.

ריטב"א: בבא מציעא סב [ישנות]: מוטב ישתו שניהם וימותו, והכי דריש ליה בן פטורא לקרא וחי אחיך עמך כלומר עמך יחיה שאם יוכל לחיות עמך הרי טוב ואם לאו מוטב שימותו שניהם, ואית דאמרי דמואהבת לרעך כמוך:

=== ריק ===

❖ פרק ו: אחרונים ❖

75	מנחת חינוך > קעט >	65	רדב"ז > קנו >
75	עיר הצדק > קפ-קפא >	65	ים ש"ש > קנו-קנח >
76	חקקי לב > קפב >	66	אגרת דרך ה' > קנט >
76	ובחרת בחיים > קפג >	66	של"ה > קס >
77	יסוד ושורש הע. > קפר >	67	מנורת המאור > קסא >
77	מהר"ם שיק > קפה >	67	פרי חדש > קסב >
77	ערוך השולחן > קפו >	67	חוות יאיר > קסג >
78	כסף הקדשים > קפז >	67	מסילת ישרים > קסד-קסה >
78	ביאור רס"ג > קפח-קצב >	68	ביאור הגר"א > קסו >
86	מהרי"ל דיסקין > קצג >	68	ספר הברית > קסז-קע >
86	חפץ חיים > קצד >	72	יערות דבש > קעא >
88	שמירת הלשון > קצה-ו >	72	משנת חכמים > קעב >
89	קובץ שיעורים > קצז >	72	פרי מגדים > קעג >
89	מצוות הלבבות > קצה >	73	מתן שכרן > קעד >
94	אבן שמעון > קצט >	73	יד הקטנה > קעה-קעז >
94	אורח משפט > ר >	74	חתם סופר > קעז >
		74	אגרות משה > קעח >

====ריק=====

❧ פרק ו: אחרונים ❧

❖ אין מצוה מיוחדת של פריקה וטעינה באדם אולם חייב לעזור משום גמ"ח או ואהבת לרעך כמוך

- רדב"ז: שו"ת חלק ב סימן תשכח:** שאלת ממני אודיעך דעתי אם האדם הוא בכלל עשה < קנו > דטעינה ופריקה. תשובה: הרשב"א ז"ל העלה בתשובת שאלה שהוא בכלל, ולמד אותה מק"ו דשור וחמור... והוא ז"ל האריך לקיים סברא זו, אבל בר פלוגתיה פליג עליה וכן הוא דעתי... ובאדם לא אמרו צער האדם לפי שהוא בעל שכל ולא היה לו לטעון עצמו יתר מן הראוי לו, דמהאי טעמא אמרין שהטוען על האדם יותר מן הראוי לו והוזק פטור דכיון שהוא בעל שכל היה לו להשליך המשא מעליו, מה שאין כן בטוען על הבהמה, ומ"מ מודה אני שהוא בכלל גמילות חסדים, [אי נמי] בכלל ואהבת לרעך כמוך³⁸, אבל שיהיה בכלל עשה דטעינה ופריקה לא מסתברא לי...

❖ האב המוחה בבנו לומר קדיש על אמו עובר משום ואהבת לרעך כמוך

- ים של שלמה: קידושין פ"א סימן ס"ג:** פיסקא: כתב הטור (יו"ד ר"מ) מדברי הרמב"ם < קנו > אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין שאומר לו לעבור על מצות לא תעשה, בין שאומר לו לבטל מצות עשה, אפילו של דבריהם לא ישמע ע"כ...

מצאתי כתוב שאם האב מוחה בבנו שלא יאמר קדיש על אמו, כי מקפיד עליו מאחר שהוא חי, כבודו קודם. ולי נראה דאין לשמוע לו מאחר שנהגו מאבותינו הקדושים לומר קדיש יתום מעובדא דר' עקיבא, שמורה ממנו שהוא זכות ונייה נפש לשוכני עפר לומר קדיש, הוי כאלו אומר לו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים, ובפרט מאחר שמצינו (קידושין לא:) שתקנו שמחוייב לומר תוך שנה ראשונה 'הריני כפרת משכבו', כל שכן לומר קדיש. ועוד אביו שמוחה בדבר עובר על ואהבת לרעך כמוך, ואסור לו לשמוע בענין זה. אכן מה שנהגו אבלים ללבוש שחורים לכבוד המת, שאין זה כלל מן החיוב, פשיטא שיכול למחות בו:³⁹

❖ אסור להזיק וגם לגרום היזק משום ואהבת לרעך כמוך

- בבא קמא פרק י סימן כג:** דין אם יש חד סהדא לאסהיד לגוי והישראל אינו מודה... < קנח > ואיבעי לן בגמרא (קיד.) אדם חשוב בעיני הגוים דסמכי עליה כבי תרי ומפקי ממונא אפומיה בכל מקום, מי אמרין כיון דמפקי ממונא אפומיה לא איבעי ליה לאסהודא, או נימא מאחר שהוא אדם חשוב ולא מצי לאשתמוטי מנייהו מצי לאסהודי תיקו. וכתב הרא"ש כיון דלא אפשרטא אזיל ומסהיד. ולא ידעתי סברא זו דלא שייך כאן ספיקא דרבנן לקולא, דאף מדאורייתא אסור לעשות היזק לחבירו, ואפילו כל דיני דגרמא בנוקין דפטורין מן התורה, מ"מ אסורין מן התורה משום ואהבת לרעך כמוך. על כן נראה דט"ס הוא, וצ"ל ולא אזיל ומסהיד, או דילוג יש שם...

38. רדב"ז: סבירא ליה שואהבת לרעך כולל גם עשיית חסד בפועל ודלא כמהרש"א וסעייתו

39. ים של שלמה: =מובא בפתחי תשובה יו"ד סי' ר"מ ס"ק י"ד. יש להעיר אם כוונת מהרש"ל לרעך כמוך לאמא, יש חידוש שיש מצוה גם לאחר מיתה, ואולי כוונתו לרעך כמוך כלפי הבן שרוצה לקיים צוואת האם.

❖ גדר אהבת חברים

אגרת דרך השם: למבי"ט: שער ב: במה שבינו לבין ביתו וחבירו, ריש פרק א: < קנט > במחשבה – לאהוב רעיו כדכתיב ואהבת לרעך כמוך, והוא שישמח בשמחתו ויצטער בצערו, ויחשוב בתיקונו ובתועלתו, וידון אותו לכף זכות בכל מה שיסופק עליו, ואם יכריע בדעתו לדונו לחובה, יוכיחו ולא יטור לו איבה ושנאה, ואם הוא ירא שמא יזיקהו, יחוש למה שהכריעו בדעתו לחובה להשמר ממנו, ואין לבקש רעתו כי אם שיתברר לו ולמי שיקבל עצתו שהוא רודף אחריו להרע לו...

❖ שתי אהבות - אהבת ה' ואהבת חברים

של"ה: שער אותיות אות ב' בריות: כתיב (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלהיך, וכתיב ואהבת לרעך כמוך, הנה מחוברים אלו שתי אהבות ומתייחדים על ידי אחדותו יתברך, כי כן אנו מסיימין הבוחר בעמו ישראל באהבה ואהב עמו ישראל, ואומרים פסוק היחוד ואחר כך אהבת השם יתברך ואהבת את ה' אלהיך

גם עשרת הדברות מסיימין אשר לרעך, והנה כתבו המחברים בעשרת הדברות יש תר"ך אותיות כמנין כת"ר תורה, ותר"ג אותיות הם רומזות לתרי"ג מצות, בכל אות מצוה אחת, ובד' אותיות הנשארות מה הן משמשות דברו מזה הקדמונים, יש אומרים שהן נגד ז' מצות דרבנן, ויש אומרים ענינים אחרים. אמנם המחזור שבכולם הוא מה שהבנתי מדברי הציוני, שאומר, מה הם הז' אותיות שנשארו, הם 'אשר לרעך', הוא הרגל שעליו עומד כל התורה דהיינו תרי"ג, כההוא דפרק במה מדליקין (שבת לא). דלימד הילל את הגר כל התורה על רגל אחד, דעלך סני לחברך לא תעביד זוהי כל התורה כולה ואידך פירושא הוא זיל גמור. פירש רש"י דעלך סני לחברך לא תעביד... עכ"ל.

❖ רוב המצוות תלויות באהבת חברים

ובאמת כי דייקת תמצא רוב המצוות הם תלוים באהבת חבירו כמוהו – כל מצוות צדקה, ולקט שכחה ופיאה תרומות ומעשרות, ומשא ומתן באמונה, ואיסור ריבית והרבה כיוצא בהם. אחר כך כמעט כל המידות – הרחמים והחנינה וארך אפים ורב חסד ולדונו לכף זכות ושלא לעמוד על דם רעך והרחקת רכילות ולשון הרע והוצאות דיבה וליצנות וקנאה ושנאה ונטירה, וענין כעס ורצון ורדיפות הכבוד, ומידות אלפי אלפים כיוצא בהן, שיקיים רוב מצוות עשה ולא יעבור על רוב לא תעשה ויהיה שלם בכל המידות כשיאהב לחבירו כמוהו.

ואף מה שלא שייך בין אדם לחבירו, כמו מאכלים אסורים וחמץ בפסח וכיוצא בהם, יקיימם בקל וחומר אם יאהוב לחבירו כעצמו, קל וחומר להקדוש ב"ה העושה חסד חנם עמו, חסד של אמת, והוא אדון העולם ובידו הכל יתברך שמו.

הרי ואהבת לרעך כמוך הוא הרגל שהעולם עומד עליו, הרי ואהבת לרעך כמוך הוא הגורם ואהבת את ה' אלהיך:

וזה לשון החכם הר"ר אברהם סג"ל, ולהיות ששתי האהבות האלו הם שני עמודי התורה, ראוי שיהיו דומים זה לזה. וכמו שאהבת המקום היא בכל לב נפש ומאוד וכו' וכו'

==להשלים==

- < קסא > **מנורת המאור: ר"י אבובב: סימן שי"ג:** ...על כן כל הרוצה להיות שלם במידותיו ובריא לעבודת בוראו ומרוצה לעם ונקי מהשם יתברך ומישראל, ילמד בדברי דרך ארץ ויאהב לכל אדם, ויותר לחבריו, ויהא חביב לו דברי חבריו כדברי עצמו, שזהו שורש לרב המוסרים הכתובים בתורה מהמצות המעשיות לאדם עם חבריו, שהם נכללות בפסוק ואהבת לרעך כמוך, ודרשו בו על דעלך סני לחברך לא תעביד, וזה שלמד הלל לגוי שבא להתייחד אליו על מנת שילמד לו כל התורה ברגל אחת ואמר ליה פסוק זה ואהבת לרעך כמוך⁴⁰, מימרא זו בפרק במה מדליקין (שבת לא) וכתובה למטה בנר הענוה (סי' שלד) ולעיל (סי' כט):

✧ המבזה חבריו בדברים עובר על ואהבת לרעך כמוך

- < קסב > **פרי חדש: סימן תר"ו:** ומ"ש אין יוה"כ מכפר עד שיפייסנו, כתב מוהר"ש גרמיזאן ז"ל שעבירה שבין אדם לחבריו יש בה חלק למקום כגון אם ביזהו בדברים הרי עבר אואהבת לרעך כמוך וכיוצא, וכן זמן שלא הרצה את חבריו, אפילו מה שבין אדם למקום אינו מכפר.

✧ פטור של זקן ואינו לפי כבודו רק במצוות שעיקרן משום הפסד ממון - יסוד ואהבת לרעך כמוך

- < קסג > **חוות יאיר: סימן ר"ה:** ... ודברי הרא"ש אינם רק בדבר מצוה שהוא בין אדם לחבריו דפטרה תורה לזקן ות"ח ואינו לפי כבודו ככלל שארז"ל (ב"מ ל:) כל שהיה מטפל באבידה שלו וטוען ופורק בשלו הכא נמי בשל חבריו, דלא ציוותה תורה רק ואהבת לרעך כמוך שהוא טעם בכל מצות שבכה"ג. ואם ירצה להחמיר נעשה כמבזה תורתו ליטפל בממון עצמו שאין ראוי לבזות עליה דג"כ אסור, ונרמז במ"ש בגמרא דברכות הנ"ל איסורא מממונא לא ילפינן, דקרי להשבת אבידה ממנו, והל"ל איסורא ממצוה לא ילפינן, אלא ע"כ כמ"ש שמקור מצוה זו אינה רק ממנונא,

מה שאין כן במצוות שבין ישראל למקום ב"ה, כל שכן מצוה שהזמן גורם, הן על כל ישראל הן המפורסם לפי שעה ליחיד בציבור, אין בו משום ביזוי כבוד זקנה ותורה, וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה' אף שאינה מצוה עשה ממש רק גמילות חסד שילפינן מוהלכת בדרכיו הרי זה משובח ותבוא עליו ברכה. והנלפענ"ד כתבתי, נאם הטרוד יאיר חיים בכרך.

- < קסד > **מסילת ישרים: פרק יא:** ... גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל אשר לבני האדם... והמקראות גלויים באר היטב, אינם צריכים פירוש לא תשנא את אחיך בלבבך, לא תקום ולא תטור את בני עמך. וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו: נקימה, לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו או שהרע לו כבר. ונטירה, להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו.

ולפי שהיצר הולך ומרתיח את הלב ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול, ישתדל להשאיר זכרון מועט, יאמר דרך משל לאדם: אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות, או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תטיב לו טובה גדולה ולא תסייעהו סיוע גדול, או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא

40. מנורת המאור: חידוש אם גורס כך בגמרא ועיין שינויי גרסאות בש"ס

תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לרע, אם מחלת לו שלא תראה לו לאויב, די בזה, ואם גם להתחבר עמו תרצה, אך לא תראה לו כל כך חיבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה ממיני החריצות שביצר מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו **ואהבת לרעך כמוך** – כמוך בלי שום הפרש כמוך בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש:

♦ הקב"ה אוהב מי שאוהב את ישראל ומגדילו

שם סוף פרק יט: [חלקי החסידות]... וכבר אמרו ז"ל (יומא עז) על הפסוק ואני באתי בדבריך, שלא חזר גבריאל ונכנס לפניו מן הפרגוד אלא כשלימד סינגוריא על ישראל, וגדעון נאמר לו (שופטים ו) לך בכחך זה, לפי שלמד סינגוריא על ישראל, כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל, גם הקב"ה מגדיל עליו, ואלה הם הרועים האמתים של ישראל שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזירות הקשות ולפתוח עליהם שערי הברכה, הא למה זה דומה לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי שהוא רואה שאוהב את בניו אהבה נאמנת והוא דבר שהטבע יעיד עליו, והוא ענין כהן גדול שאמרו עליו (מכות יא) שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. וכן אמרו (שם) ההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלת פרסי דריב"ל ולא אשתעי אליהו בהדיה, הרי לך החובה המוטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם...

ביאור הגר"א: איוב ו יד: למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב: דע כי תכלית אדם לשני דברים, א' לקיים מאמר את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור, הב' שיטיב גם לבני אדם ויעשה חסד עמהם כי עולם חסד יבנה (תהלים פט ג), והם שני שרשי התורה כמאמר בכל דרכיך דעהו זו פרשה קטנה שכל התורה תלויה בה (??), והשני ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה ואידך וכו', ולעומת שני אלו נתן יתברך לאדם שתי מתנות טובות והוא מאמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (תהלים ג ד), ואם אין בו שני דברים אלו, היראה והחסד, מונעים ממנו גם החן והשכל הטוב. ==עיי"ש עוד בפירוש הפסוק

ספר הברית: חלק ב מאמר יג אהבת רעים: פרק יח:

דע ידידי כי לא יוצא האדם ידי חובת אהבת רעים במה שישמר עצמו שלא יזיק ולא ירע לשום אדם, לא הוציא עצמו בזה אלא מכלל המזיקים ולא נמלט אלא מסוד המשחיתים אך לכלל אהבת רעים לא בא, ואף גם אם אוהב כל אדם בלבד לבד ואינו פועל יוצא לזולתו עדיין לא יצא ידי חובת אהבת האדם, רק צריך להשפיע טוב לזולתו ולהטיב לכל אדם בגופו ובמאודו כפי יכולתו בלב שמח ויהיה טוב לכל, וזה נקרא רוח נדיבה, כי כך מחייב השכל להקביל בטובה וחסד לכל מי שהטיב עמו כאשר זכרנו די באר (בפרק ג' מאמר זה) עין הקורא חביב שם,

וכך חייבה התורה גם כן כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך כמובא למעלה (פרק ה' מאמר זה) הבט ימין וראה שמה, וטעם התורה וטעם השכל שניהם בקנה אחד עולים, בעבור כי חביב האדם שנברא כדי להועיל זה לזה ולהעזר זה מזה בדבר מן הדברים הנצרכים לתקון העולם,

והנה כונת הפסוק הזה הוא על שני פנים, מטוב ועד רע, דבר והיפוכו, חיוב ושליילה. החיוב הוא שתעשה עם רעך טובות, והשליילה הוא שלא תעשה עמו רעה, אך ההפרש אשר בין שני פנים האלה הוא, כי בענין השליילה אין הבדל בין עצמו לזולתו כלל, ר"ל כל דבר שאין האדם רוצה שיעשה לו אחר לא יעשה הוא לאחר כקטן כגדול אפילו דבור קל כאשר זכרנו למעלה (פרק י"ג מאמר זה) והתבוננת על מקומו, ואולם בענין החיוב יש הבדל בין עצמו לזולתו, והוא שהאדם מחויב להטיב לזולתו אך לא במדה אשר מודד לעצמו, והוא מחויב לאהוב כל אדם אך לא בשיעור אשר אוהב את עצמו, כמו שאמרו חז"ל (בפרק איזהו נשך) וחי אחיך עמך (ויקרא כה) חייך קודמין לחיי חברך, לכן הלל הזקן לא אמר לההוא גר שנתגייר אלא השליילה לבד בעבור שהגר אמר אליו שלא יאריך לו יותר מהעת אשר יוכל לעמוד על רגל אחד ע"כ תפס ענין שאין לחלוק בדבר מן הדברים בו, הוא השליילה שאין הבדל בו בין עצמו לזולתו כלל ויוכל להאמר בלשון קצרה, וסמך עצמו כי לאחר שיתגייר ילמדנו גם החיוב שבו הבדלים רבים בדרך ארוכה:

והנה אם היה כתוב ואהבת רעך כמוך היה משמע שתאהב את רעך כמוך ממש, וזה אי אפשר כי אינו בחק טבע האדם שיאהב זולתו באותה מדה ושיעור שאוהב את עצמו ממש ולא יפקוד האל ולא תצוה התורה דבר שהוא נגד הטבע, לכן כתוב ואהבת לרעך כמוך והכונה לדעת עבדך אני הוא כל אופני הטוב והחסד שהאדם מסכים בדעתו וגומר בלבו שראוי לו לקבל מאהובו יעשה לרעהו שהוא כל אדם:

ואחזה אנכי אשית לבי להגיד לאדוני דבר זה על דרך משל בעבור מה שיש בו מן הבאור והגלוי לענין זה על בוריו, והוא, ראובן רוצה משמעון אוהבו שיתנהג עמו כאוהב נאמן בכל הדברים וחושב בלבו אלה הדברים והאופנים שראוי לו לשמעון להתנהג עמי,

(א) שיאהב אותי באמת לא בזיוף,

(ב) שיתנהג בי כבוד תמיד, כי כן ראוי להיות וכמאמר חז"ל כבוד חברך כמורא רבך,

(ג) שידרוש שלומי תמיד כי כן ראוי לרעים אהובים להיות בשלום תמיד ולדרוש איש בשלום רעהו,

(ד) שישתתף בצערי,

(ה) שיקבל אותי בסבר פנים יפות כשאבוא לביתו,

(ו) שידין אותי לכף זכות בכל דבר,

(ז) שיתנדב בגופו באיזה טרחא קטנה בשבילי והוא ילוני בעמלי לפעמים בדבר שלא יעמול בו הרבה,

(ח) שיתנדב להושיע לי בדבר מועט מממונו לפעמים בעת שאצטרך בה בהלואה או במתנה דבר קטן ולא ימנע ממני שאלה אחת קטנה כדרך טוב איש חונן ומלוה,

(ט) שלא יתגאה עלי. והוא מסכים בשכלו וגומר בלבו עוד דברים רבים כאלה, אבל לא יסכים בשכלו ששמעון יתן לו כל הממון שלו וכל ביתו וכל רכושו באהבתו אותו זה לא ירצה ראובן מעמו ולא יחפוץ מאתו כי הדעת לא יסבול זה והשכל לא יחייב כן.

והנה כל האופנים במספרם כמשפטם אשר יחפוץ לבב ראובן שיעשה לו שמעון אוהבו אותן בעצמן צריך שיעשה ראובן לשמעון ובהוא הוא יוצא ידי חובת אהבת שמעון בשלימות גמור, לא שצריך למסור לשמעון כל ממונו וכל ביתו עם חדריו ועליותיו וכל רכושו באהבתו אותו, שהרי אינו רוצה כזאת משמעון רעהו, וזה שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך, כלומר האהבה לרעך יהיה בכל אותן האופנים כמוך כמו שאתה מבקש את האהבה מרעך:

ומעתה לא יקשה בעיניך מה שנתקשו כמה מפרשים על זה הפסוק איך תצוה התורה דבר שהוא נגד הטבע ואין האדם יכול לקיימו, ולברוח מן המצר הזה ברחו ונפלו בדחוקים

עמוקים, כי יש אומרים כי כמוך על דרך הפלגה וגוזמא הוא דעת הרמב"ן ז"ל, ויש אומרים כי כמוך בהנאה בדבר שאתה מקבל הנאה תתן לו אם אתה אוהב סוס תן לו סוס אם אתה אוהב כלב תן לו כלב הוא דעת מתרגם אשכנזי, ואנחנו נמלטנו בישע אלהים מכל לחציהם ודחיקיהם, כי לדעתנו לא קשה לנו מלת כמוך כלל, ואדרבה במלת כמוך התורה תפרש באר היטב כוונתה שתצוה על דבר שהוא דרך הטבע מה שכל אדם יוכל לקיימה, לא על דבר שהוא נגד הטבע מה שאין האדם יכול לקיימה:

ועתה אתה ברוך ה' קורא חביב אם תכין את לבך להבין ולהשכיל היטב בפירושי זה תמצא לפי דברי עוד מרגלית טובה גדולה תחת לשונה של תורה במלת כמוך, והוא, מודעת זאת כי כל אדם מבקש אהבה מכל אדם ורוצה שיאהבו אותו כל אנשי העולם, אפס בבקשתו זאת לא ישוה בלבו מדה אחת בכל אדם, ולא יבקש שיאהב אותו עבדו באותה מדה אשר יבקש מבנו שיאהב אותו, ולא שיאהב אותו שכנו באותה אהבה אשר בקש מאחיו שיאהב אותו, ולא יבקש אהבה מאיש אשר מעם אחר כאשר יבקש מאיש אשר מעמו, ולא יבקש מאיש אשר איננו קרוב לו האהבה אשר יבקש מקרובו אשר ממשפחתו, ולא יבקש אהבה מבני כושיים השחורים כאשר יבקש מבני אדם הלבנים בעלי צלם ודמות פניהם פני אדם כמוהו, והטבע והשכל שניהם יעידון ויגידון כי כאשר חקרנוהו כן הוא.

ועתה דע לך כי אף גם אם כללה התורה במלת לרעך כל בני שת וכל מי שהוא אדם במשמע כאשר כתבנו למעלה (פרק ה' מאמר זה) נתנה דבריה לשעורין מדת האהבה במלת כמוך, כלומר באותה מדה ושיעור אשר אתה מבקש אהבה מאתו תמדוד לו את האהבה ממך, החזק הוא או רפה המעט הוא אם רב מדה כנגד מדה ולא יותר, ובוזה אתה יוצא ידי חובת אהבת ריעים אשר התורה מצוה היום לאהבה כל מי שהוא אדם, שהרי אין אתה מבקש אהבה יותר מאותו האדם לפי מה שהוא קרוב או רחוק בסדר המדרגות, ובכן כמה טהורים אמרי נועם אשר חכמים יגידו (בפרק איזהו נשך) עמי וכוותי עמי קודם, עניין ועניי עירך עניין קודם, עניי עירך עיר אחרת עניי עירך קודם, ובכן אחי וראש החזק בפירוש מקרא זה אשר אמרנו את ישועת ה' ומנה לא תזוע כי הוא פשטא דקרא ואמת וישר מכל צד בלי דוחק:

==אפילו כמוך באומנות ??

< קסח > ואשר חנן אלהים אותי בזה הפסוק עוד הוא, כי מודעת זאת שכל אומן שונא בן אומנותו, החייט שונא את החייט לא את הסוחר, והסוחר שונא את הסוחר לא את החייט, ואמרה תורה לא זו אף זו כלומר לא די בחובת אהבת הבריות מה שתאהב לרעך שאינו כמוך באומנות אחת ואינו מקפח פרנסתך מעולם אלא אפילו כמוך באומנות אחת ומקפח את פרנסתך לפעמים אע"פ כן מחוייב אתה לאהבה אותו בלב שלם:

==גם אם הוא לא שלם / וכך פירוש "אני ה'"

< קסט > ואשר יראה אל עבדך עוד בפסוק זה הוא, אמרה תורה ואהבת לרעך, וכי תאמר בלבבך איכה אפשר לי לאהוב אותו, אני שלם והוא חסר, כי הלא יש בו פחיתות מידה פלוני או מעשה מגונה פלוני, כי מטבע עיני האדם שרואה חסרון ופחיתות בכל אדם אם מעט אם רב הכל לפי מה שהוא אדם, ותכהין עיניו מראות נגע עצמו מעולם, והוא שלם בדעתו בכל מיני שלימות ואינו חסר לנפשו, לא תחסר כל בו מן המעלות והשלימות,

לכן אמרה תורה כמוך אני ה', כלומר אני מעיד בדבר שהוא כמוך בענין השלימות כשם שאין הוא שלם כך אין אתה שלם, אם אין פחיתותך ומחסורך כאיש ההוא ואם אין בך חסרון זה יש בך חסרון אחר, וזכר נא מי הוא נקר ?? אבד חסיד אלא שאין אתה יודע

ממחסורך, שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, אך אני הוא מעיד שהוא כמוך בענין הפחיתות. ומן מוצא דבר זה תבין ותשכיל שצריך לאהוב כל אדם עם החסרון שלו, כלומר שלא תקפיד על החסרון שלו ולא יהיה זה מפריד בין הדבקים ומכבה את האהבה, שאם לא כן ותקפיד אך למחסור לא תוכל לקיים מצות ואהבת לרעך לעולם כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בשום חסרון:

ואשר אני אחזה לי עוד בפסוק זה הוא, שהכתוב אומר ואהבת לרעך סתם כאשר הוא עם חסרונו ולא תקפיד על החסרון שלו, כי כמוך אני ה' נוהג במדה זו באהבתי את רעיתי בית ישראל, כאמרו ית' לכנסת ישראל אכלתי יערי עם דבשי (שה"ש ה) ופירש"י ז"ל הדרך הוא שמוצצין הדבש ומשליכין העץ, ואני מרוב חיבה אכלתי הקנה עם הדבש, שאינו ראוי עם הראוי עכ"ל, כלומר חביבין ישראל לפני שאיני מקפיד על החסרון שבהם ואיני מדקדק אחריהם אבל אני אוהב אותם עם חסרונם באהבה רבה, וככה פירש רש"י ז"ל על פסוק לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כג) ז"ל אינו מדקדק אחריהם להתבונן בעבירות שלהם, ה' אלהיו עמו אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זו מתוכם, ותרועת מלך בו לשון חיבה ורעות עכ"ל, ואם כך היא המדה אשר ינהג ה' עם עדתו וזה דרך הבחור בעמו ישראל באהבה אף אתה בני וחכם קיים והלכת בדרכיו (דברים כח) נהג ולך באהבת רעים במדה זו כמוהו:

ואשר אשוב עוד בפסוק זה הוא, שהכונה בו ואהבת לרעך כמו שהוא ואל תקפיד על חסרונו, כמוך אני ה', כלומר כאשר אני ה' אוהב אותך ואיני מקפיד על חסרונו, כי פעמים רבות ידע לבך שגם אתה אין נקי מחסרון לא זך ותמים בכל השלימות ועם כל זה אני גומל אתך כל טוב ואוהב אותך:

==תקיים המצוה בעבור ציווי השם

< קע > ואשר לבי אומר לי עוד בפסוק זה הוא, שהכתוב אומר ואהבת לרעך כמוך אני ה', כלומר לא שתקיים זה בעבור שהוא שורש כל מצות השכליות וכוללם יחד והשכל מחייב זה, אך רק בעבור כי אני ה' מחייב לך ומצוה אותך על זה, כאשר כבר ידי לנגד עיניך (במאמר ה' פ"ג חלק זה) שכשם שאסור לאדם לומר אי אפשר לאכול בשר בחלב ואיני יכול ליתן בפי בשר חזיר מחמת שאין טבעי נותן זה, כך איני יכול לגזול ולגנוב מחמת ששכלי אינו נותן זה ג"כ אסור לומר, והבט ימין וראה שמה על מקומו וזיל בתר טעמו הנזכר שמה, כי כמו שאנו חייבים לאשר ולקיים את כל החוקים והתורה והמצוה אשר בין אדם למקום רק בעבור פקודת ה' ולא מטעם זולת, ככה אף המצות השכליות הראוים לאשר ולקיים אף אם לא היו כתובים בתורה, גם אלה אנו חייבים לעשותם רק בעבור שכך צוה אותנו ה' לא מטעם זולת.

ולזה כוון ר' יוסי בפרק ב' דאבות באמרו יהי ממון חברך חביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תורה וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כלומר בין בדבר הנוגע בממון חברך שהוא מן השכליות בין בדבר הנוגע בנפש שהוא ללמוד תורה שהיא מן המצות שבין אדם למקום יהיו כל מעשיך לשם שמים בזה כמו בזה לא מטעם זולת. הרי ערכתי לפניך ששה פירושים במקרא זה וכולם נכוחים למבין וישרים בעזרת האלהים, והראשון עיקר כי הוא פשטא דקרא:

* ואהבת לרעך לפני התפילה הכוונה למחול לאדם שהרע לו ==

יערות דבש: ח"ב דרשה ה: ... אבל עוד בחינה צריך שיתן אדם ללבו בעומדו לתפלה, < קעא > למחול לכל אדם שהרע לו, ומבלי לילך עם שום אדם בדין, כי אם לפני משורת הדין בחסד וצדק, ואין צריך לומר להסיר השנאה וקנאה ותאוה וכבוד שאינו של יושר, כי זהו פשיטא, כי איך יבוא לפני המלך בלבוש צואה, כי אין צואה מוסרחת יותר מזה במדות הפחותות ומגונות כאלה, אף לשנוא למי שהרע לו ועשקו וכדומה, הכל יסיר מלבבו.

ולכך כתב האר"י ז"ל [שער המצוות בדף הראשון] שיקבל על עצמו מצות ואהבת לרעך כמוך, והיינו שימחול לכל אדם, וילך לפני משורת הדין, כי הכל אצל הקב"ה מידה כנגד מידה, ואם הוא מעביר מלבו כעס ומדון לרעהו, ואינו רוצה לילך לפני משורת הדין, איך ילך הקב"ה לפני משורת הדין, ואם הקב"ה רוצה לדקדק עמו כמו שהוא עושה תמיד אפילו מקצת דמקצת בדין, הלא תפלתו תהיה לחטאה, כי מי יזכה לפניו בדין, הן שמים לא זכו בעיניו. ולכך צריך ליתן בלבו מידת החסד וחמלה ואהבה, ולא הוב שונאו, ולדון לכל אדם לכף זכות, והוא בכלל הצדק, כאומרם [תו"כ פרשת קדושים] וכמ"ש הרמב"ם במנין המצוות [מצוה קע"ז], צדק צדק תרדוף, ללמד על כל אדם זכות, ואף ה' יפן לקולו:

* כל מצער חבירו עובר על מצות ואהבת לרעך כמוך

משנת חכמים: דעות ט י: שלא לנקום וכו'. ... ומהראוי להעביר על מידותיו ולקיים < קעב > ואהבת לרעך כמוך:

שם יבין שמועה ה: ולקיים ואהבת לרעך כו', אף שאינו מפורש בלאוין הללו שהוא בין אדם לחבירו שאם מצער את חבירו שעובר ג"כ על מ"ע של ואהבת לרעך וכו', מ"מ מצות עשה זו דואהבת לרעך על הכלל כולו יצא ללמוד מה דסני לך כו', ופשוט דכל המצער לחבירו בין בגוף בין בממון הרי הוא עובר על מצות עשה זו וכנ"ל.

* מחלוקת רמב"ם ומהרש"א אם עשיית טוב בכלל המצוה

פרי מגדים: אשל אברהם: [או"ח קנ"ו אות ב]: ... מ"ש [המגן אברהם] ואהבת לרעך < קעג > כמוך עיין מהרש"א שבת לא. דעלך סני כו', הא העדר הטובה אין בכלל זה, וי"ל אי דווקא שיכול לעשות לעצמו או אף שאי אפשר לעצמו רק לחבירו מכל מקום העדר הטובה אין עובר מצות עשה ואהבת⁴¹, ואי"ה יבואר במקום אחר וכאן אין להאריך. ... ומ"ש המתכבד בקלון חבירו, ר"מ פ"ו מדעות ה"ג. ושם [רמב"ם דעות] משמע מצות עשה לאהוב כל ישראל כמו עצמו אפילו לעשות טובה כמו לעצמו עי' מהרש"א שבת [דף] לא הביאותיו לעיל. ומ"ש אהבת הגר ב' מצוות עשה... נעתק לקמן פרק ו' <?>

* האם עבד כנעני בכלל ואהבת לרעך

נסתפקתי עבד כנעני אם הוא בכלל ואהבת לרעך כמוך, וראיתי להרא"ם שמות כ"א פסוק כ' רעהו ולא עכו"ם הא עבד דחייב במצות בכלל רעך הוה, ועיין רש"י שם פסוק י"ד

41. פרי מגדים: מסתפק אם יכול לעשות טובה לחבירו שהוא לא צריך לאותו דבר, ואין הסברה של חייך קודמין, האם גם פטור ממצות עשה, וע' מש"כ על דבריו בשו"ת חלק לוי (פאלק) או"ח סי' ס"ד =מזכיר דברי מהרש"א גם לעיל סי' ע"ב באשל אברהם אות ד' עיי"ש.

רעהו ולא עכו"ם, ועיין ר"מ פ"ה מרוצח ה"ג ומכות ח: ישראל גולה ע"י עבד כנעני דהוה בכלל רעהו, עסי' תרצ"ה לענין משלוח מנות.

- מתן שכרן של מצות:** [סוף חקירה ד']: ...ואפשר לומר דמשכחת חטא בין אדם לחבירו ולא יהיה בו שום חטא למקום כמ"ש המהרש"א ז"ל שבת לא מאי דסני עלך לחברך לא תעביד ולא מאי דרחים לך תעביד לחברך, שלא נצטוינו כי אם שלא להרע לחבירו, וא"כ י"ל מי שחטא על חבירו כה"ג הוא...
[אם חבירו פגע בו במניעת טובה בלבד זה דוגמה של פגיעה רק לחבירו ולא למקום].

- יד הקטנה: הלכות דעות: עשה ג:** מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו, ואהבתו וחמלתו על חבירו כאהבתו וחמלתו על עצמו, ומבקש תעולתו ושמח בטובתו ומיצר בצרתו, ודיבורו עמו תמיד בנחת דרך חיבה וכבוד.

אבל כל החיוב של זאת המצוה הוא באופן שלא יגיע בו נזק לאוהב מפני זאת האהבה, ושלא יצטרך להניח מלאכתו מפני עשיית מלאכת חבירו, כי כבר בא רבי עקיבא ולימד חיך קודמין לחיי חבריך. ואף אין החיוב שיאהבהו כאהבתו את נפשו ולעסוק ולטרוח עבורו כמו שהוא עוסק וטורח בשביל עצמו, כי לא יקבלה לב האדם, אלא ציטתה התורה לאהוב את חבירו אף אם יהיה מושפע בכל הטוב יותר ממנו, ושלא תהיה שום פחיתות קנאה בלבו על זה, כי אם לאהוב שיזכה חבירו בכל הטוב כאשר אוהב עצמו לזכות בכל הטוב.

וכל העיקר של זאת המצוה הוא על השלילות לשלול מחבירו כל הרע והנזק והקנאה, וכך אמרו חכמים בפירוש זאת המצוה, כללו שלא דבר דעלך סני לחברך לא תעביד.
מנחת עני: לשון הרמב"ם דעות, עוד דברים מן הסמ"ג והחרידים והרמב"ן בפירושו על התורה פרשת קדושים.

- והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא.

מנחת עני: לשון הרמב"ם שם וכמו כן בהלכות תשובה בפרק שלישי חשבו בתוך אותן שאין להם חלק לעולם הבא, והוא תמוה כי מדברי הגמרא במגילה כח משמע שהוא מידת חסידות כמאמרם שם במה הארכת ימים אמר מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי, גם אמרו שם כי הא דרב הונא דרי מרא אתי רב חנא וקא דרי טיניה אמר ליה לא רגילת אתייקורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי, והרמב"ם בפרק רביעי מהלכות תשובה מפרשו בענין אחר, וגם נראה מדבריו שם שאינו חמור כ"כ כי חשבו ומשוה עם החושד בכשרים ושאר עיי"ש.

ואפשר לומר שהרמב"ם בכאן ובהלכות תשובה פרק שלישי מיירי בענין אחר היינו כפשוטו שהוא מתכבד עצמו בבזיונו של חבירו כמו אם חבירו נכשל בדבר הלכה והוא שמח ומתכבד בו, וזה הוא ענין חמור כענין שנאמר (??) ובכשלו אל יגל לבך, ואומר ?? שמח לאיד לא ינקה, ועל זה היה רק נחזיניא מתפלל שלא אכשל וישמחו בי חבירי ופרש"י ויענשו על ידי, וכל זה אפילו שאינו גורם בבזיונו כלל כי אם שהוא שמח בלבו ומתכבד בבזיונו, אבל בגמרא אמרו כי הא וגו', דשם היה רב חנא בעצמו מקבל מיניה והוא לא רצה, ואפילו בענין כזה היה נזהר כל ימיו, לכך האריך ימים.

ובפרק ד' מהלכות תשובה מיירי בענין אחר כשלא הגיע לחבירו בושט כלל כדמפרש שם. ובוזה הכל על הנכון, אח"כ מצאתי הקושיא בכסף משנה שם בפרק ג' מהלכות תשובה והניח בצ"ע, אבל החרדים ודאי לא כיון יפה בזה.

ודוקא שהוא רעך בתורה ובמצוות אבל אדם רשע שאינו מקבל תוכחה, מצוה לשנאתו שנאמר יראת ה' שנאת רע, ואומר הלא משנאיך ה' אשנא וגו'.

♦ חייך קודמין נאמר רק בעניני עולם הזה ולא בתורה

חתם סופר: תורת משה עה"ת: ואהבת לרעך כמוך, אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה, יש לפרש רבי עקיבה לטעמיה דדרש ריש פרק איזהו נשך (ב"מ ס) וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חבירך, ואם כן שחייך קודמין איך אפשר לקיים ואהבת לרעך כמוך, מיהו הא דחייך קודמין היינו בעניני עולם הזה אבל בחיי הנצח דהיינו בלימוד התורה חייב ללמד לאחרים אפילו הוא מבטל עצמו מלימודו, מכל מקום חייב ללמד עם אחרים, ועל כן אמר רבי עקיבה זה כלל גדול 'בתורה', דבענין לימוד התורה הוא כלל גדול לאהוב חבירו כמוך. (מכל מקום לא אמר רק כמוך, כי על ידי זה שמלמד לאחרים גם הוא עושה מצוה, ומזכה עצמו, ושניהם שווים).

♦ גם בתורה ומצוות אומרים חייך קודמין

אגרות משה: אה"ע ח"ד: סימן כו אות ד: ...ודברי חתם סופר [-מובאים בקטע הקודם] **קעו** < על מה שאמר רבי עקיבה ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה, הוא בתורה ומצוות דוקא, דבעניני עולם הזה הא דרש רבי עקיבא דחייך קודמין, תמוהין מאד, דבתורה ודאי תורתו קודמת כמפורש בקידושין דף כט: שאף מלמוד תורה של בנו הוא עדיף וכ"ש מלימוד תורה דאחרים, ועיין ברמב"ם פ"א מת"ת ה"ד שפסק זה, ובה"ב פסק שבנו קודם לבן ובן בנו קודם לבן חבירו,

וכן איכא דין קדימה בצדקה ברמ"א יו"ד סימן רנ"א סעי' ג' עיי"ש, ופשוט שבתורה הוא עצמו עדיף על אחרים יותר הרבה מבצדקה, דבצדקה פשוט שרק לחם שלו קודם ללחם של אחרים אבל אם חסר לו בשר ולחבירו לחם צריך ליתן לחם לחבירו ולא יאכל הוא בשר ועיין בפתחי תשובה [יו"ד] סימן רנ"א ס"ק ד' מפורש זה לענין שאר קדימות, וכמו כן פשוט שהוא [הדין] לענין קדימת עצמו מאחרים אף שהוא עני שצריכין ליתן לו גם בשר,

ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת, וגם בעניני עוה"ז ליכא איסור אלא רשות אם אינו פקוח נפש ממש שאז מסתבר שאסור ואילו בתורה הוא גם אסור להקדים האחרים מלמוד עצמו.

אך הוריתי שכל תלמיד חכם, אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד, מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו, והבאתי ראיה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד קשה הבנה שהוצרך ללמד עמו ד' מאות זימני בעירובין דף נד: אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו והיה לו שכר גדול שחי ד' מאות שנה וכל דורו הביא בזכות זה לעוה"ב, שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, דהוא למד עמו במקצת הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים, ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר, עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור.

ולענין מצוה, אם הוא וחבירו צריכין לקיים מצוה ואי אפשר אלא לאחד, ודאי שאם יתן לחבירו יעבור על העשה, לכן לא מובן דברי החת"ס וצ"ע בכוונתו.

ובכלל לא ידוע ענין הקדימות לחיוב האהבה, דכיון דהוא שליכא == אלא לאחד ור"ע לא סבר כבן פטורא דימותו שניהם אלא מחוייבין ליתן רק לאחד ולהציל אחד, ממילא אף שהוא והאחר ממש שוין לו באהבה ובכל החיובים דמאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דילמא דמא ידידי סומק טפי, כלשון התוס' לענין שבלא מעשה אין חייב למסור עצמו בסנהדרין דף ע: ד"ה והא. והלמ"ד דלרעך לפי פשוטו הוא במקום 'את' שבכרוב מקראות כתוב בכה"ג בלשון את, וכן ואהבת לו כמוך דכתיב בגר הוא במקום אותו, ואף שאיכא מאן דאמר דדריש אתין גם הלמ"ד ידרוש.

= עוד בענין חסד ברוחניות עיין כתב סופר עה"ת כאן. ובשו"ת מחנה חיים (לגר"ח סופר, או"ח ח"ב סימן כג אות ז) כותב (בדרך הערה בעלמא עד שיאיר ה' עיני וכו') שמצות ואהבת לרעך כמוך הוא דוקא שלא לצער גוף חבירו או להיפך לשמחו או להחיותו וכל עניני עולם הזה, אבל מה שנוגע למצוות ו"עניני הנפש" לא נאמר ואהבת לרעך כמוך, ומביא המחלוקת של ר"ע ובן פטורא בשנים שאין מספיק מים וכותב: "אבל מעולם לא פליגי אי יש כזית פסח או מצה אם יחלקו ביניהם שכל אחד יאכל כחצי זית, אלא דוקא בעניני נפש לא נאמר בעניני הגוף אז נאמר ואהבת לרעך כמוך, לנחם אבליים ולשמח חתן וכלה וכדומה אבל בעניני נפש לא נאמר שנאהב לרעך כמוך, כי הולך אדם אל בית עולמו ושם אין זה רעו". ולכן מסיק שלא שייך חיוב להפריש חבירו מאיסור משום ואהבת לרעך כמוך, עיי"ש. וע"ע לקמן "מצוות הלבבות" ??? מה שכתב בזה ובשו"ת "אדרת תפארת" ?? ??.

❖ עבר עבירה אינו בכלל ואהבת

מנחת חינוך: מצוה רמ"ג אהבת ישראל: לאהוב כל אחד מישראל, ודוקא אם הוא איש < קעט >
כשר אבל אם ראה שעבר עבירה, מצוה לשנאותו כמובאר לעיל מצוה רלח, וכן כתב בהגהות מיימוניות פ"ו מדעות, ואף דאם מאמין בעיקרי הדת דינו כאח וריח לכל דבר, מכל מקום לענין מצוה זה התורה גילתה דמצוה לשנא אותו.

המתכבד בקלון חבירו וכו', כן כתב הר"ם פ"ו מדעות ה"ג, ועיין בגליון הש"ס להגאון מוה"ר ישעיה פיק שכתב שהוא מהמדרש רבה כעת איני זוכר מקומו. [קומץ המנחה: ונזכרתי שהוא בהגהותיו לפירוש משניות להר"ם פרק חלק אות ח ושם כתב שהוא מירושלמי חגיגה פ"ה ה"א וכן הוא במדרש בראשית רבה דף א' [אות ז] יעוי"ש]. והשי"ת ישים חלקנו מן האוהבים אותו ואת ישראל, דקודשא בריך הוא וישראל חד הוא, עיין בספרי מוסר.

עיר הצדק: מצוה ט: ואהבת לרעך כמוך שהוא רעך בתורה, וזה כלל גדול בתורה < קפ >
להורות שאין ראוי להיות חילוק ופירוד בין איש לחבירו אלא לדון לכל אדם לכף זכות, לפיכך סמך אני ה' כי כמו שאני ה' אחד כך ראוי לכם שתהיו גוי א' בלי חילוק. אבל אדם רשע אינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו שנאמר הלא משנאיך ה' אשנא, [קיצור סמ"ג].

❖ עיקר המצוה בלב, הרצון והשמחה, וגם לא לפגוע בשב ואל תעשה

עיר הצדק: ולדעתי הוא ציווי שישמח בטובת חבריו בגופו וטובת ממונו כאשר ישמח בטובת גופו ומאודו, כי זולת זה בענין המעשה אי אפשר שיהיה לו כאילו הוא עצמו ובשרו, כי לא יתכן שיצוה האדם שיחלק את אשר לו עם רעהו כי לבסוף יגיע שהוא עצמו יהיה חסר לחם,

ולכן למדנו רז"ל שהוא מצוה בשב ואל תעשה, לומר מה דעלך סני לחברך לא תעביד ע"כ, ולכאורה נצטוונו רק שלא להזיק ולהרע לחברינו ולא בעשיית הטוב, והרי כמה מצוות יש כנגד העני במתנות ובהחזקות ופריקה וטעינה וכדומה מעניני גמ"ח, וע"כ לומר

דניהו דנצטוינו לעשות עמו טובה עכ"ז לא נצטרך להשוותו לעצמנו בפועל ורק בענין המניעה נצטוינו שלא להרע לו בשום אופן, אבל לפמשי"כ א"ש טפי לפי הפשט דגם בענין הגעת הטוב לרעינו נצטוינו בענין הרצון והשמחה בו, דעל זה יפול לשון אהבה ממש, וע' בלשון הרמב"ם במ"ע ר"ו ע"ש דגם מלשונו משמע כן.

מצוה י': ואהבת את הגר, ובמקום אחר הוא אומר ואהבת לו כמוך ע"כ. < קפא >

וז"ל הר"מ מ"ע ר"ז: היא שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו יתע' ואהבתם את הגר ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו ואהבת לרעך כמוך (שזה הגר גר צדק) אבל מפני שנכנס בתורתנו הוסיף הא-ל אהבה על אהבתו וייחד לו מצוה נוספת כמו שעשה באזהרת ולא תונו ואמר וגר לא תונה וכו'... וכרוב המדרשות ביארו שהאל צונו על הגר כמו שצונו על עצמו, אמר ואהבת את ה' אלקיך ואמר ואהבתם את הגר, עכ"ל.

✧ אהבת הגר גדולה מאהבת רעים

נראה דבא לומר דבאהבת ישראל לרעהו אמר ואהבת לרעך ולא אמר 'את' רעך, אבל בגר אמר תיבת 'את' כמו אצל השי"ת, וגדלה מידת האהבה באוהב את הדבר, לאהבה לדבר, כי 'את' מורה כי נפש האוהב קשורה בנפש האהוב, ולכן נאמר באבינו התם 'ויאהב יעקב את רחל', וכן נאמר בו ויהיו בעיניו ימים אחדים באהבתו 'אותה', ולא נאמר 'לרחל', ולא נאמר 'לה'. (ומה שנאמר שם ויאהב גם את רחל מלאה נראה לפרש...)

גוי אינו בכלל ואהבת לרעך

חקקי לב: (לגר"ח פאלאג'י) ח"א סימן מט, [בענין אם מותר לפתוח מכתב של גוי וכו'], < קפב > ובתו"ד כותב: ...ומעתה יש לנו לחקור מאיזה טעם אסר רבינו גרשום דבר זה, דאם נאמר משום מ"ש ז"ל על פסוק ואהבת לרעך כמוך מאי דעלך סני לחברך לא תעביד, אין איסור זה כי אם בישראל לבד אבל לגוי מותר...

[כתב כן גם בפירושו לתורה] - אחר מתן תורה הגויים אינו בכלל ואהבת לרעך

ובחירת בחיים: (לגר"ח פאלאג'י) פרשת קדושים: ואהבת לרעך כמוך, אמר ר"ע זה כלל גדול בתורה, נראה לפרש עם מה שכתב רבינו בחיי פרשת בא על הפסוק וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, וז"ל: יראה לי כי מה שהזכיר לשון 'רעהו' ו'רעותה', דקודם מתן תורה היו כל הבריות חברים כאחד, אבל לאחר מתן תורה דהחזיר הקב"ה את התורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שקבלוה ישראל, יצאו כל שאר האומות מן האחוה והרעות ונשאר השם הזה לעם בני ישראל בלבד שנקראו אחים ורעים למקום, הוא שכתוב למען אחי ורעי, וזהו שדרשו רז"ל לכל אבידת אחיך ולא גוי, וכן לא תשיך לאחיך, אחיך ולא גוי, עכ"ל.

והשתה זה שכתב ואהבת לרעך, ומי הוא רעך, לא משאר האומות כי אם איש אשר כמוך, איש הישראלי, וענין זה 'כלל גדול' להבדיל לאומות העולם בתיבת רעך, 'בתורה' עם התורה, כלומר מקבלת התורה ואילך יצא לנו הכלל הזה דהא מקודם היו כל האומות אחים ורעים...

✧ אפשר לקיים המצוה אפילו בבית המרחץ בשעה ששמוח במה שיש לחבירו

יסוד ושורש העבודה: שער א (עבודת הלב) פרק ז: ...ושתי מצוות אלו ר"ל ואהבת לרעך ובצדק תשפוט, יכול האדם לקיימם בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, דמצות עשה של ואהבת לרעך כמוך יכול לקיים אותה בכל עת במעשה < קפד >

ובמחשבה וכו', במחשבה כיצד אם ראה או שמע על חבירו איזה טובה והוא שש ושמש בלב שלם ממש כאילו באה לו אותה הטובה הרי קיים מצות עשה של ואהבת לרעך במחשבה וכו', נמצא מצות עשה זו יכול האדם לקיימה בכל עת שתבוא לידו אפילו הוא במרחץ או בשאר מקום שאינו נקי.

וכן מצות עשה של בצדק תשפוט עמיתך יכול האדם לקיימה במחשבתו בכל עת שיתרחש, מה שאין כן בשאר מצות עשה ולא תעשה שבכל התרי"ג מצוות ואף במקום שאינו נקי יכול האדם להעלות על דעתו לשמוח בטובת חבירו⁴².

✧ מדלא כתוב "לעמיתך" נלמד שגם רשע בכלל והיינו שלא לבזותו [בחנם]

מהר"ם שיק: מצוה רמ"ד: מצות עשה לאהוב כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לכן צריך לחוס על גוף חבירו וממונו וכבודו כמו על עצמו, ובקרא כתיב לרעך ולא לעמיתך, וגם לא כתיב אחיך אלא סתם לרעך, משמע דכולל בין ירא ה' בין שאיננו ירא ה', וזה לכאורה קשה דהא לעיל במצוה רל"ט הבאתי הגמרא בב"מ לב ובפרק ערבי פסחים שאם יודע בחבירו שעבר עבירה ואינו חוזר מצוה לשנוא אותו, ואיך נאמר כאן ואהבת לרעך כמוך בסתם.

ובכמה מקומות בש"ס משמע ואהבת לרעך קאי גם על רשעים, בסנהדרין דף נב. ילפינן מואהבת לרעך כמוך דמצות שריפה בעינן שיברור לו השריפה באופן טוב משום ואהבת לרעך כמוך, וכן ילפינן בסיף היאך אופנו במיתה יפה מואהבת לרעך, משמע גם בעוברי עבירה נשאר מצות ואהבת לרעך, וכן גבי מסית כתיב לא תאבה לו ודרשו חז"ל וגם רש"י בתורה אע"ג דכתיב ואהבת לרעך כמוך לזה לא תאבה לו – מכל זה משמע דגם לרשע איכא ואהבת וקשה כנ"ל.

ולפי מ"ש בספר התורה והמצוה (מלבי"ם) בפירוש על התו"כ, דפסוק זה ואהבת נראה עיקר הקרא שלא לעשות רעה לחבירו, לכך כתיב לרעך ולא כתיב את רעך, ולכך אמרו חז"ל מה דעלך סני לחברך לא תעביד, מזה עיקר הציווי כי אפילו מי שאינו ירא שמים כיון שהגוף הוא מעון ודירה לנשמה הקדושה שהוא חלק אלקי וכמו דמסיים הקרא אני ה' אלקיך, אין רשאים לבזות הגוף במה שאינו צריך, והוא כעין לא תקום דאמרנו לעיל דכולל ג"כ אינם טובים, נהי דגם מצות אהבה בכלל הקרא מכל מקום מדכתיב לרעך ולא כתיב 'את' כולל גם זה, שלא להזיק או להפסיד קניינו ולצער גופו, לכך כתיב לרעך, וא"כ הגמרא דמירי שם מן הצער ולהפסיד, שפיר דרשינן אפילו על רשעים ואהבת לרעך ברור לו מיתה יפה, כנלענ"ד ליישב⁴³.

✧ שלא לעשות רע לחבירו או לעשות דבר שאין בו הפסד ממון

ערוך השולחן: אורח חיים סימן קנו סעיף ז: מצוה לאהוב את כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כמו שרוצה בכבוד עצמו וחוס על ממונו עצמו, והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה"ב [רמב"ם הל' דיעות פ"ו].

אבל אין הכוונה שיאהבנו כנפשו ולחלוק עמו בממונו, שהרי לא כתיב בענין זה כלל, דהך קרא כתיב אצל הלאוין דלא תלך רכיל לא תשנא לא תקום ולא תטור, שמע מינה דהצווי הוא שלא לעשות לו רעה ובדבר שאין בזה הפסד ממון [נ"ל]. ואדם רשע שאינו מקבל תוכחה

42. יסוד ושורש העבודה: סובר שמקיימים המצוה במחשבה ובמעשה... ועיין "חשוקי חמד" לגר"י זילברשטיין ברכות לב. (עמוד קצו) דן בדברי עיי"ש כי לא יכולתי כעת לעיין ==

43. מהר"ם שיק: צ"ע במש"כ דרשעים בכלל המצוה דמתעלם מדברי ראשונים (רמב"ם, יראים ועוד) שכותבים מפורש שאחין ממעט רשע = השווה עם דבריו במצות אהבת הגר סי' תלב (פרשת עקב), ולדבריו על התורה בפסוק זה (-עיקר המצוה בממון)

מצוה לשנאותו ועליו אמר דוד (תהלים קלט כא) הלא משנאיך ד' אשנא [הגהמ"י שם].
[והאריז"ל כתב לקבל קודם התפלה מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך]:

❖ אם יש צד חסרון לעצמו אין מצות ואהבת לרעך, וחייב רק בציור של 'זה לא חסר'

כסף הקדשים: חו"מ רלו א: לגאון מבוטשטש ז"ל: [בדין של עני המהפך בחררה, < קפו > לזכות בהפקדן]: מה שכתב רבינו תם ע"ה דמציאה מותר להדר להוציאה מיד מי שהיה מהדר אחריה ומהפך בה, נראה שטעמו משום דמצות ואהבת לרעך כמוך לא נקבעה כי אם בגדר מה שהוא בכלל 'זה נהנה וזה לא חסר', שהרי מצות עשה זו אין מתן שכרה בצדה וכופין עליה לקיימה, ובמידת סדום הוא שכופין והיינו מה שהוא בגדר 'זה נהנה וזה לא חסר' ולא זולת זה, מכלל דלא שייך מצות עשה זו כי אם בכהאי גוונא, מה שאין כן במה ששייך בו צד חסרון לעצמו עי"ז, הן בעסק הנפש הן גוף, לא שייך כלל מצות עשה זו, והוא בכלל חייך קודמין, כי חיי שעה ותיקוניהם הם ג"כ בכלל חייך, וכמו דילפינן וחי בהם פיקוח נפש דחיי שעה כה"ג בכלל וחי אחיך עמך דילפינן מזה חייך קודמין חיי שעה ג"כ שחיי שעה ידידה קודמים, וא"כ לא שייך ואהבת לרעך כי אם במה שהוא בכלל 'זה נהנה וזה לא חסר'.

וגם לבן פוטירא דלא ידע מדרש של וחי עמך (ולפי מ"ש במק"א בהוראת תיבת 'עם' על טפל מבואר דרש זה כפי פשטות הפסוק בלי שום נטיה כלל, שמה שמוטל [עלין] להחיות לאחריך הוא טפל עמך וטפל לחיותך וממילא חיותך קודם), מ"מ מודה הוא בחיי שעה שחיי קודמים, שהרי טעמא ידידה במ"ש 'מוטב שימות מיתת עצמו ואל יראה אחד במיתת חבירו' הוא מצד הלא תעשה של 'לא תעמוד על דם רעך' אשר לא תעשה זו היא הגורמת למנוע שיראה הוא במיתת חבירו ע"י חיותו את עצמו, ולא שייך לומר אתי עשה ד'וחי בהם ולא שימות בהם' ודחי את לא תעשה ד'לא תעמוד על דם רעך', דהרי בכלל וחי בהם הוא ג"כ פיקוח נפש חבירו, א"צ לומר לפימ"ש בספר תוס' יוה"כ כמ"ש במק"א בשמו.

אך גם לפימ"ש שם שי"ל דוחי בהם קאי על חיות של עצמו הרי מ"מ ודאי פיקוח נפש דחבירו נמצינו למדים מכל הנך ילפותי דתנאי שם מקל וחומר ממילה ומעבודה וילפותא ממחותר ואינך ילפותי דשם, וא"כ הוי ממילא בכלל וחי בהם פיקוח נפש חבירו, ואיכא עשה ולא תעשה בפיקוח נפש דחבירו ואין נדחה בשום אופן, זה טעמא דבן פטורא ע"ה. מה שאין כן לגבי חיי שעה דליכא לא תעשה ד'לא תעמוד על דם רעך', מה שאין כן לגבי פיקוח נפש. ומ"מ הוקבעה ההלכה דוחי בהם לפיקוח נפש וחי שעה בהחלט,

ועל כל פנים לפי ההלכה דחייך קודמים ברור דואהבת לרעך לא שייך כי אם ב'זה נהנה וזה לא חסר', ולזה לא שייך דין עני מהפך בחררה כי אם במה שמצוי לו במקום אחר דהוי בכלל 'זה נהנה וזה לא חסר' קצת, מה שאין כן במה שאינו מצוי מה שהוא בגדר מציאה⁴⁴.

ביאור רס"ג: להגרי"פ פערלא: עשה יט: (עמ' 266) וריעך כמוך תחשקם: הוא ממצות < קפח > עשה דואהבת לרעך כמוך, והיא עשה פשוטה ומפורשת ומנאזה כל מוני המצוות. אלא שיש לתמוה לכאורה לפי דרכו של רבינו הגאון ז"ל דכל מצוה שיש בה

44 כסף הקדושים: =השוה עם דבריו של הרב פרייס בקונטרס ואהבת לרעך מודפס בקובץ ד' עמ' 52 אות ז' עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה עובר על ואהבת לרעך, ולדברי מהרי"ל דיסקין, ואורח משפט לקמן

ל"ת ועשה איננו מונה אלא אחת משתייהן או הלאו או העשה, וא"כ אחר שמנה כאן עשה זו דואהבת לרעך כמוך שוב לא היה לו לפי דרכו ז"ל למנות לאו דלא תשנא את אחיך שמנאו לקמן במספר הלאוין.

❖ שיטת הסמ"ק

ואמנם כבר ראיתי לסמ"ק שגם הוא הולך בזה בשיטת רבינו הגאון ז"ל שלא למנות ל"ת ועשה שבמצוה אחת אלא במצוה אחת, ולא כשאר מוני המצוות שמונים הלאו במספר הלאוין וגם העשה במספר העשה אע"ג דהעשה נשמע מכלל הלאוין והלאו מכלל העשה, וכמש"נ לעיל בעשה דתלמוד תורה, ומ"מ כאן אע"פ שכבר מנה הסמ"ק עשה דואהבת לרעך כמוך (בסי' ח') חזר ומנה גם לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך (בסי' י"ז), והוא עצמו הרגיש בזה במה שקשה לזה דלאו דלא תשנא כבר הוא בכלל עשה דואהבת לרעך ואין כאן מצוה חדשה ואין למנותה בפני עצמה אלא נכללת בכלל העשה שכבר מנה, ועל זה כתב שם וז"ל: "שלא לשנוא את חבירו דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואינו בכלל ואהבת, שמזהיר אותו על אותו שמותר לשנאותו כגון אם עבר עבירה, אפ"ה אסור לשנאותו בלב ולהראות לו פנים יפות אלא יראה לו שנאתו" עכ"ל הסמ"ק עיי"ש.

הרי דלדעת הסמ"ק לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך מזהיר על ענין חדש שאינו בכלל עשה דואהבת לרעך, ולכן יש למנותו למצוה מיוחדת בפני עצמה. וא"כ לכאורה אפשר כן לומר גם בדעת רבינו הגאון ז"ל, אלא דדברי הסמ"ק תמוהים טובא לכאורה שהם נגד גמ' ערוכה בפרק ערבי פסחים...

❖ היחס בין הלאוים הפרטיים כלפי חבירו לבין המצוה הכוללת של ואהבת לרעך

[עמוד 284] ...**אמנם אכתי** יש מקום עיון בזה דלפי דרכו של רבינו הגאון ז"ל אחר שמנה עשה דואהבת לרעך כמוך לא היה לו למנות כמה לאוין שמנה במספר הלאוין, כמו לא תגזול ולא תגנוב ולא דחובל בחבירו, ולאוי דקללת חבירו וכל כיו"ב, דכל הני וכיוצא בהן הו"ל בכלל עשה דואהבת לרעך כמוך, אלא שהוסיף הכתוב בהן לאו בכל פרט ופרט בפני עצמו. וכמש"כ החינוך פרשת קדושים (סי' רמ"ג) וז"ל: "לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו ועל ממונו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך, ואמרו ז"ל דעלך סני לחברך לא תעביר, ואמרו בספרא אמר ר"ע זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויים בכך שהאוב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהג בממון ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד וכן כמה מצוות אחרות תלויות בזה" וכו' עיי"ש. וכ"כ בפרש"י (שבת לא.) בד"ה דעלך סני וכו' עיי"ש.

והנה מלאו דלא תנאף ושאר לאוי דערייות כיו"ב התלויין באישות ודאי דלא קשה מידי שאינן נכללין בעשה דואהבת לרעך, שהרי אפילו מדעת הבעל ורצונו מוזהר עליהן וחייב עליהן מיתה, וכ"ש בהנך שאיסורן נוהג אפילו לאחר מיתת הבעל.

❖ היחס ללאוין של הכאה וקללה

וכן מלאו דלא יוסף (להכותו) שהוא אזהרה לחובל בחבירו ומכהו, ומלאוי דמקלל חבירו לא קשה מידי, לפי מה שמתבאר אצלנו לקמן בלאו דמקלל דאפילו מדעת ומרצון חבירו עובר הוא בהנך לאוין דמכה ומקלל אבל משום עשה דואהבת לרעך לא הוה נפקא לן איסורא כיון דמדעתו ורצונו קעביר.

איברא דמדאמרינן (ריש פרק הנחנקין) איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנא אמר ואהבת לרעך כמוך וכו', ופרש"י וז"ל: לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא

דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו עכ"ל עיי"ש, הרי דלרב מתנא כל מאי דקרינן ביה ואהבת לרעך כמוך לית ביה שום איסורא גם מצד אחר, ומותר לגמרי, וא"כ הכא נמי אם איתא דמצד מ"ע דואהבת לרעך כמוך לא מיתסר הכאת וקללת חבירו מדעתו גם מצד לאו דמכה ומקלל, לא הוה לן לומר דאסור.

✧ רק אם יש תועלת אבל רשות לבד לא מועיל [להתיר חכאה או קללה]

אבל זה אינו ולא דמי כלל. דהתם כיון דלרפואה קעביד דמיחייב לעסוק ברפואת חבירו מצד עשה דואהבת לרעך כמוך ודאי לא שייך לאסור מצד איסור מכה אביו, דכל דמקיים בו עשה דואהבת לרעך לא הו"ל בכלל מכה אביו, דאין זו נקראת מכה אלא רפואה לרב מתנא. אבל מכה או מקלל חבירו רק משום מחילתו ורצונו בכך הני ד"ל דלא עבר בכך על עשה דואהבת לרעך כמוך כיון דברשות הוא עושה והוא עצמו רוצה בכך, מ"מ הרי אין בזה טובתו של חבירו ועובר מיהת באזהרת לא יוסיף ואזהרת מקלל חבירו כמו שהכרחנו שם דהא אפילו מקלל עצמו קיי"ל דלוקה ואין לך מקלל ברשות המוכה יותר מזה, וכ"ש מקלל חבירו ברשותו, וה"ה למכה. וכן קיי"ל לדעת רוב הפוסקים דאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ואפילו לדעת הסוברין דקיי"ל כמ"ד אדם רשאי לחבול בעצמו, היינו דוקא בעצמו אבל באחר י"ל דלכו"ע אסור אפילו מדעת ורצון המוכה וקאי עליה בלאו דלא יוסיף, וע' מש"כ בזה לקמן בסמפר הלאוין בלאו דמקלל עיי"ש"ה.

ובלא"ה נראה דהיינו דוקא לרב מתנא אבל לרב דימי ב"ח דיליף לה התם מהיקישא דמכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם כו', משמע דס"ל דמשום ואהבת לרעך ליכא למשמע אלא דמחייב לרפאות את חבירו מכח עשה זו, אבל מ"מ היינו דוקא בגוונא דליכא חבלה בגופיה, אבל אם צריך לעשות בו חבלה דמוזהר עלה בלאו דלא יוסיף אית לן למימר דאסור מיהת באביו שיש בו מיתת ב"ד אי לאו דגלי קרא דמכה אדם ומכה בהמה.

ואין לומר דגם אנן נימא מה מכה בהמה מדעת הבעלים מותר אפילו לכתחילה אף מכה אדם מדעת ורצון המוכה מותר, דזה ליתא דודאי לא לכולא מילתא ילפינן מכה אדם למכה בהמה, דא"כ נילוף נמי דמדעת המוכה אפילו בהכאה שיש בה מיתה מותר דומיא דמכה בהמה. ועוד דלמ"ד אין אדם רשאי לחבול בעצמו אמאי לא יליף מכה אדם ממכה בהמה שרשאי, אלא ודאי לא לכל דבר גמרינן מינהי להקיש מכה אדם למכה בהמה. וכן מוכרח בלא"ה מסוגיא דגמרא שם עיי"ש"ה ואין להאריך שכבר הכרחנו מכמה דוכתי דאפילו במחילת המוכה מוזהרין שלא להכותו ולקללו.

וכן הכרחנו מההיא סוגיא גופא שם דקאמרינן התם רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למפתח ליה כוונתא, דילמא חביל והו"ל שגגת איסור עיי"ש. ואם איתא, כיון דלטובתו הוא והוא רוצה בכך הו"ל למחול ולהרשותו לכך דליכא אזהרת לא יוסיף. ואע"ג דשם באב לגבי בנו מיירי מ"מ הרי אחר ואב מחדא אזהרה נפקי, אלא ודאי גם כדעביד מדעתיה ישנו בכלל האזהרה ואכמ"ל בזה.

אלא שיש לדון בזה לפי מה שהעלתי שם בל"ת דמקלל לדעת רבינו הגאון ז"ל דקיי"ל כמ"ד אדם רשאי לחבול בעצמו כדעת הרמ"ה ז"ל וסיעתו, דלפי"ז נראה דברשות המוכה ליכא אזהרת לאו דלא יוסיף כמו שביארנו שם, וא"כ כמו דלית בה עשה דואהבת לרעך ה"נ לית ביה לאו דלא יוסיף ולא דמקלל.

✧ היכא דראה בו דבר עבירה [-וואו אין ללמוד ממצות ואהבת לרעך]

אלא דבלא"ה אפשר לומר דנפק"מ בהנך לאוין לענין היכא דחזא ביה איהו לחודיה דעבר < קצ > עבירה, דמצות אהבה ליכא דהרי מצוה לשנאותו, ומ"מ מוזהר על הכאתו ועל קללתו,

דאע"ג דקיי"ל ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך היינו דוקא ביודע ומוחזק לן כך בעדים שהעידו עליו בב"ד בדבר עבירה וכ"ע נמי מסני סני ליה, משא"כ בדחזא ביה איהו לחודיה דבר עבירה נהי דגלי לן קרא דכי תראה חמור שונאך וכו' דאע"ג דאינו יכול ואינו רשאי להעיד עליו לבדו בב"ד מ"מ רשאי לשנאותו, היינו דוקא לענין איסורא דלא תשנא דגלי קרא אבל לענין הכאה וקללה אין לנו, דגם לענין שנאה אי לאו דיוקא דקרא דכתיב שונאך דמשמע אע"ג דכו"ע לא סנו ליה אלא איהו לחודיה משום דחזא ביה דבר ערוה, ה"א דלא שרי למסנני' עד דאתו סהדי דמסהדי ביה בב"ד וכמבואר בסוגיא דפסחים שם עיי"ש, וא"כ השתא נמי אין לנו אלא בשנאה דגלי קרא ולא בשאר איסורין כהכאה וקללה וכיו"ב.

ובהכי ניחא לי שפיר דברי התוס' בפרק ואלו מגלחין (יד:) בד"ה מהו שינהוג נדויו ברגל וכו', שכתבו בתוך דבריהם וז"ל: "והא לאו קושיא היא דהא נידוי דחי לאו דמקלל חבירו דאיכא לאו" וכו' עכ"ל עיי"ש. והוא תמוה לכאורה דהרי אין מנדין אלא על דבר עבירה וא"כ הו"ל אינו עושה מעשה עמך דשרי לקללו ואין כאן ל"ת כלל, וכבר ראיתי לאחד מהאחרונים ז"ל שהעיר בזה ולא מצא פתרון. ולדידי בלא"ה קשה דהא יש בזה ג"כ עשה דואהבת לרעך כמוך כמו שכתבתי לעיל בשם החינוך.

אבל לפמש"כ נראה דכוונתם להביא ראיתם מדקיי"ל דת"ח מנדה לכבודו בלא עדים ובלא התראה כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהל' ת"ת) ובטור ושו"ע יו"ד (סי' של"ד) עיי"ש, ובזה אין דין אינו עושה מעשה עמך שיהא מותר לקללו, ומ"מ עשה דואהבת לרעך ול"ת דלא תשנא ליה ביה דהא אפילו חזא ביה איהו לחודיה דבר ערוה גלי קרא דמותר לשנאותו, וא"כ שפיר כתבו התוס' בזה הטעם דעשה דחי ל"ת דמקלל חבירו. ומ"מ מתבאר דהנך לאוין דמכה ומקלל חבירו שפיר משכחת להו בלא עשה דואהבת לרעך כמוך.

גם י"ל דמשכחת לה במאן דרגיל להכות ולקלל עצמו דלגביה לא שייכא עשה דואהבת לרעך כמוך בהכאת וקללת חבירו, ועי' בראשית רבה (סו"פ כ"ד) ובפי' הר"ש משאנן לספרא (פ' קדושים פרק ד' ברייתא י"ב) ובפי' הראב"ד שם עיי"ש היטב. ואע"ג דאכתי איכא ביה לאו דלא תשנא מ"מ הרי לפי דברי הכסף משנה (בפ"ו מהל' דעות) שהבאתי לעיל מבואר דמשכחת לאו דהכאה וקללה גם בלא שיעבור על לאו דלא תשנא עיי"ש.

אלא דאם נימא דדעת רבינו הגאון ז"ל כדעת המאירי והתוס' שהבאתי לעיל דלאו דלא תשנא וגו' קאי אדם רשע ומזהיר שלא ישנאהו בגלי אלא חייב להטיב עמו בכל מאי דאפשר, א"כ אין כל זה מספיק דהא כיון דמוזהר אפילו באדם רשע שלא להמנע מלהטיב לו בכל אשר יוכל א"כ כ"ש שמזהר מלאו דלא תשנא שלא יכנו ולא יקללנו, והשתא א"כ נהי דלית ביה עשה דואהבת לרעך מ"מ תיפוק ליה דהו"ל בכלל אזהרת לא תשנא וגו' שכבר נמנה במנין הלאוין ולא היה לו למנות עוד לאו דהכאת וקללת חבירו.

איברא דבלא"ה יש לתמוה לדעת המאירי ז"ל דהרי אפילו להסוברין דבאב אפילו אינו עושה מעשה עמך אסור מיהת לכתחילה להכות ולקללו והיא ג"כ דעת המאירי גופיה (בפ"ב דיבמות כב:) עיי"ש מ"מ היינו דוקא אב אבל באחר ליכא איסורא אפילו לכתחילה לכו"ע כו' שביארנו באריכות לעיל (מצוה יב) עיי"ש, והיכי ס"ד לומר שיהא בזה אזהרת לאו דלא תשנא. אבל הוא הדבר אשר כבר ביארנו לעיל דלדעת המאירי ע"כ מוכרח לפרש ברייתא דספרא ומייתי לה סופ"ב דערכין (טז:) דקתני לא תשנא וכו' יכול לא תכנו ולא תקללנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב אמרתי לך, כמו שפירשה הכס"מ (בהלכות דעות שם) לדעת הרמב"ם ז"ל דאתי למעוטי הכאה וקללה שלא משנאתו אותו דבזה ליכא אלא לאו הכאה וקללה ולא לאו דלא תשנא, וכן הוא דעת המאירי, והיינו משום דכיון דעיקר האיסור אינו אלא כדי שלא יראה לו שנאתו בגלוי שלא תתרבה השנאה ביותר כמש"כ התוס' א"כ כל שמכהו או מקללו או מחרפו שלא משנאתו אותו גם זה שכנגדו אינו רואה בזה אותות שנאה גלויה ואין זה בכלל אזהרה דלא תשנא.

והשתא א"כ אתי שפיר דהא דבאחר שרי לכתחילה לחרפו לקללו ולהכותו כשאנו עושה מעשה עמך היינו דוקא כשאנו עושה כן משנאתו אותו אבל ודאי כשעושה כן משנאתו אותו נהי דלא עבר בזה על לאו דהכאה וקללה מ"מ עובר על אזהרת לא תשנא שמראה לו שנאתו בגלוי דאסור אפילו באינו עושה מעשה עמך שהותר לשנאותו. והשתא א"כ ממילא מבואר דגם לשיטת המאירי יתכן לבאר בזה דעת רבינו הגאון ז"ל. ועל פי דרך זה שביארנו יש לבאר בכמה לאוין כיו"ב דלא נכללו בעשה דואהבת לרעך ואין להאריך.

ובלאוין שבממון בלא"ה אפשר לומר דמשכחת לה באותן שאומרים שלי שלך ושליך שלי דגם בשלהם אינם מקפידים, דמ"מ גזלנים וגנבים גמורים הם וכמש"כ בתוס' יו"ט (פ"ה דאבות מ"י) בשם הרמ"ה ז"ל עיי"ש, אע"ג דודאי לא שייך בכזה עשה דואהבת לרעך כמוך.

ובלאו דלא תגנובו בלא"ה הרי איתיה אפילו בגנוב מאהבת ע"מ לשלם תשלומי כפל כדאמרינן ר"פ איזהו נשך (סא:), וכן בגנוב ע"מ למיקט כדי שידע להזהר מגנבים, ואפילו גונב את שלו מאחרי הגנב או הגזלן עובר בלא תגנוב כדברי בן בג בג בספרא (פ' קדושים) ובתוספתא (פ"י דב"ק) ומייתי לה בפ"ג דב"ק (כו:), ואפילו למ"ד התם דבן בג בג יחידאה הוא ופליגי רבנן עליה היינו רק במאי דאמר שבור את שיניו וכו' עיי"ש. ועי' בפסיקתא זוטרתי (פ' קדושים) בקרא דלא תגנובו, ובשערי תשובה לרבינו יונה (שער שלישי סי' פ"ה) ומייתי לה בהגהת סמ"ק (סי' רס"א) עיי"ש.

ומלאו דלא תשא עליו חטא שהוא אזהרה למלבין פני חבירו ג"כ לא קשה מידי, דהרי מיירי אפילו דרך תוכחה להחזירו למוטב וכמבואר בספרא (פ' קדושים) וכ"כ הרמב"ם (בפ"ו מהלכות דעות ה"ח) עיי"ש.

וכן בלאו דלא תרצח משכחת לה כמה עניני רציחה שאינם משנאה ולא שייכא בהו עשה דואהבת לרעך וכמבואר ואין להאריך, והרי אפילו לגבי נפשיה כתב בהלכות קטנות (ח"ב סי' רל"א) דעובר בלא תרצח עיי"ש, וכן ראיתי בפסיקתא רבתי (ריש פרשה כ"ה) דדריש לא תרצח לא תרצח עיי"ש, ועי' בבית מאיר יו"ד (סי' רט"ו סעי' ה') עיי"ש.

❖ ביאור דברי תוס' סנהדרין ושיטתן

והנה בסנהדרין פרק נגמר הדין (מה.) אמרינן אמר ר"נ אמר רבא ב"א אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה עיי"ש. וכתבו התוס' בד"ה ברור לו כו' וז"ל: "יש מפרשים משום דלרעך כמוך לא שייך מחיים משום דחייך קודמין, וי"מ משום דכתיב ברישיה דקרא לא תקום ולא תטור ולשון נקימה היינו מיתה כדאמרינן לקמן (פרק ארבע מיתות) גבי נקום ינקם כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב וגו'" עכ"ל עיי"ש.

וכפי הנראה הוקשה להם דכיון דקרא מתפרש שפיר כפשוטו להתנהג עם רעהו בכל דבר באהבה כמנהגו לגבי נפשיה מהיכא תיתי לך למידרשיה בחייבי מיתות שהוא עוסק ברעתם להמיתם להקל במיתתם, אדרבא מסתברא למימר איפכא דכיון דגזרה עליהם תורה להרע אתם להמיתם יש להחמיר בענשם בכל מאי דאפשר, לזה כתבו לתרץ דלרעך לא שייך מחיים דהא דרשינן וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך, וע"כ לא קאי אלא לאחר מיתה ובחייבי מיתות להקל במיתתם, אבל ודאי אי הוה אפשר למידרשיה מחיים לא הוה מוקמין ליה על חייבי מיתות מטעמא דכתיבנא.

וכן כתב רבינו יונה ז"ל בחידושו שם וז"ל: "איכא מאן דמקשה וכו' (שם חסר הקושיא בדפוס) וי"ל דע"כ בכה"ג מישתעי קרא דבחיים לא מצי לאשתעויי דודאי חיי קודמין לחיי חבירו, אלא כך הוא הפירוש ואהבת לרעך כמוך כשם שתברור לך מיתה יפה כך תברור לו לפי דמאי דעלך סני לחברך לא תעביד" עכ"ל עיי"ש. ומלשונו נראה בהדיא דהוקשה לו הקושיא דכתיבנא.

והנה הראיה מההיא דדרשנין דחייך קודמין לחיי חבריך כתבה ג"כ הרמב"ן ז"ל בפי' עה"ת (פרשת קדושים) אלא שהוכיח ממנה פירוש אחר בקרא זה, וז"ל שם: "וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא ר"ע ולימד חייך קודמין לחיי חברך" וכו' עכ"ל עיי"ש.

ואמנם דברי התוס' ורבינו יונה ז"ל צריכים ביאור דלפי הנראה מפשטות דבריהם נראה דס"ל דקרא דואהבת לרעך כמוך לא קאי אלא לאחר מיתה דוקא ולא מחיים, דמחיים ליכא למצוה זו, וזה תימה, דהרי בכמה דוכתי מבואר להדיא איפכא. ומשנה ערוכה היא (בפ"ט דנדרים ס"ה ע"ב) דתנן ועוד אמר ר"מ פותחין לו מן הכתוב בתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך בלבבך ואהבת לרעך כמוך וחי אחיך עמך" וכו' עיי"ש. הרי דמצוה דואהבת לרעך נהגת מחיים כמו מצוה דחי אחיך עמך ולא כמו שחילקו התוס' ביניהם. מיהו מהא אפשר לדחות קצת.

אבל כן מבואר בהדיא (ריש פ"ב דקידושין) דאמרינן אר"י א"ר אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו ורחמנא אמר ואהבת לרעך כמוך עיי"ש. וכיו"ב בנדה (ז:): דאמרינן אסור לשמש מטתו ביום שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו וכתוב ואהבת לרעך כמוך עיי"ש. וכן (ריש פרק הנחניקין) דאמרינן בן מהו שיקיז דם לאביו רב מתנא אמר ואהבת לרעך כמוך עיי"ש. וכן בספרי (פרשת ראה פיסקא פ"ט) דקתני לא תאבה לו מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה ת"ל לא תאבה לו עיי"ש.

גם הוכחה שניה שכתבו התוס' מדכתיב לא תקום ולא תטור ונקם היינו מיתה וכו', הדברים מתמיהם הרבה דהרי להדיא תניא ביומא (כג.) והיא ברייתא שנויה בספרא (פ' קדושים פ"ד) איזו היא נקימה א"ל השאילני מגלך כו' איזו היא נטירה א"ל השאילני קרדומך וכו', ובהדיא אמרו בגמ' שם דלא תקום ולא תטור בממון הוא דכתיב עיי"ש ואין בזה חולק וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ז מהל' דעות ה"ז וה"ח) עיי"ש ובכל הראשונים ז"ל, והיכי יתכן לומר דלא תקום לא קאי אלא אמיתה כי היכי דנגמור מיני' גם לקרא דואהבת לרעך דלא קאי אלא אמיתה.

ומה שהביאו ראיה לזה מדאמרינן בפרק ארבע מיתות גבי נקום ונקם (נב:): נקימה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית הוי אומר נקימה זו סייף עיי"ש, אני תמה דא"כ נימא נמי דקרא דואהבת לרעך לא קאי אלא על מיתת סייף דוקא, דהא לא גמרינן דואהבת לרעך לא קאי אלא אמיתה אלא משום דברישא דקרא כתיב לא תקום והרי התם אמרינן דנקימה זו היינו סייף והא בפרק נגמר הדין ובפרק ארבע מיתות שם ובשאר דוכתי מבואר דכל חייבי מיתות כולם גמרינן מההוא קרא דואהבת לרעך שיברור לו מיתה יפה ולא בסייף לחוד.

ועוד אני תמה דלדבריהם היכי משמע ליה לתלמודא מקרא דוהבאתי עליכם חרב נוקמת וגו' דאין לשון נקם בכל מקום אלא סייף, אטו משום דכתיב בחד דוכתא בקרא לשון נקמה גבי חרב יש להכריח שכן הוא בכל דוכתי, והרי מקרא מלא בשמשון (שופטים טז כח) דכתיב ואנקמה נקם אחת משני עיני וגו', ושם לא היה סייף אלא סקילה. אבל הדבר פשוט דהתם מגזרה הוה דיליף לה וכמבואר בחי' הרמ"ה ז"ל שם עיי"ש. וכן הוא במכילתא (פרשת משפטים) ומייתי לה שם בפסיקתא זוטרתא ובילקוט דאמרינן התם נקום ונקם מיתה אתה אומר מיתה או אינו אלא ממון היה רבי נתן אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקימה והבאתי עליכם חרב נוקמת מה להלן בחרב אף כאן בחרב, ר"ע אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקום נקמת בני ישראל מה להלן בחרב אף כאן בחרב עיי"ש. וכן הוא בירושלמי (פ"ז דסנהדרין ה"א וה"ג) עיי"ש. הרי מבואר כמ"כ הרמ"ה ז"ל דמגז"ש הוא דנפק"ל. והשתא א"כ אין כאן שום ראיה כלל מהתם לומר דגם הא דכתיב כאן לא תקום היינו מיתה דשאני התם דאיכא גז"ש. ודברי התוס' צ"ע אצלי.

וראיתי להרמ"ה ז"ל (בפרק ארבע מיתות נב): שכתב וז"ל: "ומפרקינן אמר קרא ואהבת לרעך כמוך וכל היכא דכתיב רעך משמע ישראל ואפילו רשע שנתחייב מיתה אתה חייב לחזור אחר זכותו לברור לו מיתה יפה, ויש לפרש רעך לשון רעים שבך שנתחייבו מיתה ברור להם מיתה יפה" וכו' עכ"ל עיי"ש.

והנה לפירוש הראשון מבואר לכאורה דס"ל דודאי קרא דואהבת לרעך כולל בין מחיים ובין בשעת מיתה ודלא כדעת התוס' ור"י דס"ל דלא קאי אלא על שעת מיתה דוקא, אלא משום דלשון רעך משמע ישראל בין צדיק בין רשע ומשום דרשע ממש מחיים ודאי אינו כלל עשה דואהבת לרעך דברי מותר ומצוה לשנאותו, ולכן עכ"ל דהיינו רשע שנתחייב מיתה לענין שצריך לברור לו מיתה יפה, דבשעה שמקבל עונשו אמרינן כיון שלקה הרי הוא כאחיק והרי הוא בכלל עשה דאהבה, והיינו דיליף מהך קרא דחייבין לברור לו מיתה יפה.

והנה באסיפת זקנים (שטמ"ק) לכתובות (לז): הביא דברי הרמ"ה אלו וכתב עליו וז"ל: ולשון קמא עיקר, ואל תתמה אם קרא אותו הכתוב רע, דריע אהוב נמי מיקרי כדכתיב ונקלה אחיק לענין אחר שנלקה נקרא אחיק, ואמרינן נמי במדרש שוחר טוב בשר חסידיך לחייתו ארץ, וכי חסידים היו והלא כתיב סוסים מזוינים וגו', אלא כיון שנעשה בהם דין חסידים היו עכ"ל עיי"ש.

ודבריו תמוהים לענ"ד דהם נגד גמרא ערוכה בפרק נגמר הדין (מז). דאמרינן התם תדע (דיש חילוק בין מת מתוך רשעו לנהרג) דכתיב מזמור לאסף וגו' נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחייתו ארץ, מאי עבדיך ומאי חסידיך, לאו חסידיך חסידיך ממש, עבדיך הנך דמחייבי דינא מעיקרא וכיון דאיסטול קרי להו עבדיך, א"ל אביי מי קמדמית הרוגי מלכות להרוגי ב"ד הרוגי מלכות כיון דשלא בדין מיקטלו הוה להו כפרה הרוגי ב"ד כיון דבדין קא מיקטלי לא הו"ל כפרה וכו' עיי"ש. הרי דמלבד דבתלמודא דידן מבואר דחסידיך דקרא חסידים ממש ניהו והנך דמחייבי דינא דמעיקרא עבדיך הוא דמיקרו ולא חסידים ודלא כמדרש שוחר טוב שהביא. ובאמת דכזה יש להעיר ג"כ על פרש"י בתהלים (עט ב) דשבק תלמודא דידן ונקט כהמדרש שם עיי"ש.

בלא"ה יש לתמוה דלפי דבריו א"כ לאביי דאית ליה התם דהרוגי ב"ד דבדין קא מיקטלי לא הו"ל כפרה לית ליה ההוא דרשא דר"נ דדריש ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה, וזה ודאי ליתא ולא יתכן כלל, דהא בכמה דוכתי משני הכי וליכא שינויא אחרינא, וא"כ תקשה לאביי מאי איכא למימר.

ובאמת דעיקר קושיית האס"ז מה שקראו הכתוב ריע לא קשה מידי, דהרי כבר ביאר הרמ"ה ז"ל גופיה שם דכל מקום דכתיב רעך אפילו ישראל רשע במשמע, וכן מבואר בכל דוכתי דלא ממעטינן מרעך אלא עכו"ם בלבד ולא ישראל רשע, וכן הקדש ממעטינן מרעהו, אבל ודאי כל ישראל בכלל בין צדיק בין רשע, אלא דהא ודאי קשה טובא לאביי כיון דהרוגי ב"ד לא הו"ל כפרה ומה"ט אמרינן התם דקרבתם פסול משום דהו"ל בכלל זבח רשעים תועבה עיי"ש, א"כ לא הו"ל בכלל ואהבת לרעך כמוך דהא גלי קרא דרשע הותר לשנאותו, ולא עוד אלא דאמרינן דמצוה לשנאותו, והיכי ילפינן מינה לברור לו מיתה יפה, ואפילו למ"ד הרוגי ב"ד הו"ל כפרה הא מבואר התם דמיתה וקבורה ועיכול בשר בעינן עיי"ש, וא"כ מיהת בשעת מיתה לכו"ע אכתי לא הו"ל כפרה ואכתי רשע הוא.

וביותר יש לתמוה לפי בתרא של הרמ"ה ז"ל דדריש ואהבת לרעך לרעים שבך דהיינו רשעים, וא"כ עיקר מצוה זו לא נאמרה אלא לרשעים והוא מתמיה הרבה לכאורה דהרי קי"ל דמצוה לשנאותו ומקרא כתוב משנאיך ה' אשנא.

ונראה דדעת הרמ"ה ז"ל דכיון דמחיים ע"כ ליכא לאוקמי קרא כמו שהוכיחו התוס' מדקיי"ל חיך קודמין לחיי חברך, ע"כ קרא דחיק ומוקים אנפשיה בחייבי מיתות לענין

לברור להם מיתה יפה, ואע"ג דרשע מצוה לשנאותו היינו דוקא בחיים בעודו בחיים, ומשום תוכחה דע"י כך אפשר שיחזור למוטב וכדמשמע מעניניה דקרא, אבל לאחר מיתה וכשהולך למות לקבל עונשו אפשר שהזהיר עליו הכתוב להתנהג עמו באהבה ולברור לו מיתה יפה.

ועוד דאפילו למ"ד דהרוגי ב"ד אין להם כפרה היינו רק לומר דאין מיתתן מספקת לכפר עליהם כיון דבדין קא מיקטלי, ולענין דאין קרבנם יוצא מכלל זבח רשעים תועבה, אבל מ"מ לכו"ע מיתתן מתחלת כפרתן היא, דהא תנן התם (מג): כל המומתין מתוודין, והודוי מכפר עליו ויש לו חלק לעוה"ב עיי"ש, והילכך שפיר י"ל שהזהיר עליו הכתוב.

ולפי"ז גם לפי הראשון של הרמ"ה ז"ל לא מיירי קרא אלא בחייבי מיתות בשעת מיתתן וכדעת התוס' ור"י ז"ל, ומש"כ דכל היכא דכתיב רעך משמע ישראל ואפילו רשע היינו לומר דכיון דרעך אפילו רשע במשמע איכא לאוקמי קרא בחייבי מיתות אע"פ שהן רשעים אבל ודאי לא מיירי קרא אלא בהנך בלחוד, דאילו מחיים אפילו באדם כשר לא מצי מיירי קרא דהא קיי"ל חיך קודמין, אבל אי הוה אפשר לאוקמי הך קרא באדם כשר ודאי לא הוה מוקמינן ליה בחייבי מיתות הרשעים וכמש"ל. ומ"מ לא ניחא ליה להרמ"ה ז"ל כ"כ שיקרא הכתוב לחייבי מיתות הרשעים רעך, ולכן הוסיף וכתב דיש לפרש רעך מלשון רעים שבך דהיינו חייבי מיתות ב"ד.

ועכ"פ מבואר דגם להרמ"ה ס"ל כדעת התוס' והר"י דלא מיירי קרא דואהבת לרעך אלא בחייבי מיתות ב"ד דוקא, וא"כ לכאורה גם להרמ"ה ז"ל יש לתמוה מכל הנך דוכתי שהבאתי לעיל דמבואר משום דקאי נמי על אהבת רעים מחיים.

ומיהו נראה דגם להרמ"ה והתוס' נהי דעיקר קרא דואהבת לרעך כמוך לא קאי אלא על חייבי מיתות ב"ד היינו משום דמחיים לא שייכא כמוך דהא קיי"ל דחיך קודמין וכיון דכתיב כמוך ע"כ לא מיתוקים אלא בחייבי מיתות ב"ד לברור להם מיתה יפה, אבל מ"מ שוב שמעינן מינה דק"ו שחייב לאהוב כל ישראל הכשרים בחייהם, והיינו דמייננן מהווא קרא בכמה דוכתי חובת אהבה גם לחיים אע"ג דעיקר קרא לא מיירי בהכי אלא בחייבי מיתות ב"ד לברור להם מיתה יפה.

איברא דאכתי לא ניחא בהכי ההיא דריש הנחנקין לרב מתנא דמתיר לבן להקזי דם לאביו < קצב > מקרא דואהבת לרעך כמוך, ופרש"י ז"ל לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו עכ"ל, ומבואר דמדיוקא דקרא דכמוך הוא דמשמע ליה הכי, וא"כ מתבאר להדיא דגם מחיים שפיר מיתקום דיוקא דקרא דכמוך ולא צריך לאוקמיה ברשיעי ובחייבי מיתות לענין לברור להם מיתה יפה.

ולכן נראה דאע"ג דודאי גם מחיים שייך קרא דואהבת לרעך כמוך מ"מ ס"ל לתוס' וסייעתם ז"ל דע"כ לא מיירי קרא מחיים משום דכיון דקרא מילתא פסיקתא כתב לן ואהבת לרעך כמוך אם איתא דמיירי מחיים ע"כ אי אפשר אלא לומר דבכל ענין מזהיר הכתוב לאהוב רעך כמוך וזה לא יתכן דהא קיי"ל כדדריש ר"ע חיך קודמין לחיי חברך, וע"כ קרא דחיק ומוקים אנפשיה בחייבי מיתות ב"ד לברור לו מיתה יפה, ובלאחר מיתה שפיר הו"ל מילתא פסיקתא כוללת כל ענין וכל גווי שאפשר, אלא דממילא נפקא לן מינה בק"ו לחיים, והיינו דוקא דומיא דלאחר מיתה דלא שייכא אזה אהבה אלא דרך שלילה ולא דרך חיוב, שהרי גם מיתה יפה אין אדם רוצה בה, אלא דאחר שנתחייב מיתה ניחא ליה יותר במיתה יפה מברעה ושייך בזה רק לומר מאי דעלך סני לחברך לא תעביד, ודומיא דהכי גמרינן מינה בק"ו דגם מחיים מאי דסני לך אתה מוזהר דלא תעביד לחברך, וכגון ההיא דר"פ הנחנקין שם, אבל שיתחייב להאהוב חבריו כמוהו ממש דרך חיוב ודאי ליכא למילף בחיים מלאחר מיתה דדי לבא מה"ד להיות כנדון, בלאחר מיתה אהבה דרך חיוב לא משכחת לה כדכתיבנא. כך נראה בכוונת התוס', וזה מדוקדק היטב בלשון רבינו יונה ז"ל שהבאתי.

ובהכי נחא שפיר מה שסיים וכתב דמאי דעלך שני וכו' עיי"ש, והוא לכאורה ראייה לסתור דהא ודאי ההיא דפ"ב דשבת שלמד הלל לאותו גר מה דעלך שני וכו' משמע אפילו מחיים נצטוו בכך, אבל לפי מה שביארנו נחא שפיר. וכן מתבאר מלשון פסיקתא זוטרתא (פ' קדושים) שכתב ואהבת לרעך כמוך מכאן אמר הלל דעלך שני לחברך לא לתעביד עיי"ש, ולכאורה הרי הלל לא נתכוון אלא לומר לגר, גופא דקרא דואהבת לרעך כמוך, שזהו פירושו, והיכי שייך בזה לומר מכאן אמר דמשמעותו רק שמכאן הוכיח או דרש כן, אבל עם מה שביארנו הלשון מדוקדק היטב כמבואר. ועכ"פ מבואר דלהתוס' והרמ"ה ורבינו יונה ז"ל קרא דואהבת לרעך כמוך לא קאי אלא אלאחר מיתה ולא מחיים, אלא דמק"ו ילפינן מיני' דבכיו"ב מצוה נמי מחיים.

ומעתה אם כן ליכא לאקשוויי מידי לרבינו הגאון ז"ל בהנך מצות דנפקי נמי מכלל עשה דואהבת לרעך כגון אל תגזול ולא תנאף וכל כיו"ב אמאי הוצרך לחזור ולמנותם בפ"ע לפי דרכו ז"ל, שכבר נתבאר אצלנו במק"א דאע"ג דדרכו של רבינו הגאון ז"ל דכל מצוה שכבר היא בכלל מצוה אחרת ולא באה בה מצוה בפ"ע אלא כדי להוסיף בה עשה או ל"ת לזריזות יתירא או להגדיל שכרה או עונשה אינה נמנית במנין תרי"ג למצוה בפ"ע, מ"מ היינו דוקא היכא דממילא נפקא ממשמעותא דקרא דההיא מצוה כאחד מפרטי הכלל, אבל היכא דלא הוי במשמעותא דקרא אלא דילפינן לה מהתם בק"ו או באחד משאר מדות שהתורה נדרשת בהן כל שבא עליה ג"כ מקרא מפורש בפ"ע יש למנותה במצוה בפ"ע משום דגם כי ילפינן לה באחד מי"ג מדות לא חשיבא בכלל ההיא מצוה גופא דהא אי לאו שנמסרו לנו הנך י"ג מדות מסיני לא הוה שמעינן לה מההיא מצוה כיון דלא הויא בכלל משמעותא דההיא קרא, והילכך מצוה אחריתא בפ"ע חשיבא ויש למנותה בפ"ע משום קרא מיוחד שבא בה בפ"ע....

❖ לכוף על מידת סדום משום ואהבת לרעך כמוך

מהרי"ל דיסקין: פסקים סימן רמ: עמ' 108: נסתפקנו מהו לכוף על מדת סדום משום מצות עשה ואהבת לרעך. ודוחק לומר דרק בשב ואל תעשה נאמר, דכן מצינו גם השבת אבידה וכן לא תעמוד על דם רעך [וכן עי' ברכות יט. משמע ג"כ דבממונא לא נפ"מ בין קום עשה לשוא"ת], ואולי במקום שאינו רוצה אינו חייב מן התורה, רק שלא ירצה בכדי לצער, וחז"ל הוא שתיקנו אף באינו רוצה לכוף יצרו, כל שאין לו פסידא, ע"ד משל שופך יינו ומציל דבשו, דמן התורה יכול לומר יין ערב לי – אבל עכ"פ אם רוצה להרויח ע"י נזקו של חבירו, צ"ע אי גם זה בכלל מצות עשה זו או לא.

ויפה העיר אחי ר"ז מרש"י גיטין סוגיא דהמדמע משמע דשרי מן התורה לעשות היזק שאינו ניכר למ"ד לא שמיה היזק, והיינו ע"כ כשרוצה בכך לא משום לצעורי, והיא ע"ד דבר שאינו מתכוין בשאר איסורין, עי' בית שמואל [אבן העזר] סי' ה' [נ-כנראה כוונתו לס"ק יג שמבואר שם שפס"ר אסור בשאר איסורים אפילו בדלא נחא ליה] משמע דשרי אף בפסיק רישיה. ובהצלת נפשות מחויב לפזר ממונו לעת עתה, ואף בהצלת צער, ועיין קידושין ח:

❖ בסיפור לשון הרע על חבירו עובר על העשה של ואהבת לרעך כמוך

חפץ חיים: פתיחה חלק עשין: המרגל בחבירו, מלבד הלאוין שמנינו לעיל, עובר גם כן על כמה עשין, ואבאדם בעזרת ה' יתברך אחד לאחד... (ב) ועובר (ב) על ידי הסיפור הזה גם על מצות עשה ואהבת לרעך כמוך, שנצטוינו בזה לחוס על ממונו

חבירו כמו שהוא חס על של עצמו, ולחוס על כבוד חבירו ולספר בשבחו כמו שהוא חושש על כבוד עצמו, והמספר לשון הרע ורכילות על חבירו או המקבל, אף אם הדבר אמת, נראה בעליל שאינו אוהבו כלל, וכל שכן ד'כמוך' בודאי אינו מקיים.

והראיה הגדולה על זה דהלא כל אדם יודע את נגעי עצמו ואף על פי כן אינו רוצה בשום אופן שחבירו ידע מזה אף אחד מאלף. ואף אם ארע שנודע מעט מחסרונותיו אצל חבירו, וחבירו הולך ומספר זה לאנשים, אף על פי כן הוא עומד ומצפה הלואי שיתן ה' שלא יקבלו את דבריו ולא יאמינו לו, והכל כדי שלא יתחזק בעיניהם לאדם שאינו הגון, אף דהוא יודע בעצמו הרבה והרבה מהעוונות יותר ממה שסיפר חבירו עליו, אף על פי כן מרוב האהבה שהוא אוהב את עצמו נדחה הכל מחמת זה. כן באופן זה ממש צריך על פי התורה לעשות לרעהו לחוס על כבודו בכל האופנים:

ולא לחנם כתבה לנו התורה מעשה דנח (בראשית ט כא) וישת וישכר ויתגל וגו' וירא חם וגו' ושם ויפת כסו את ערות אביהם, וגם סיפרה לנו התורה את הברכה שברכם נח ונתקיימה לבסוף, להראות לנו את גדולת המידה הזאת שצריך האדם לחפות על גנות חבירו בכל כחו כמו על של עצמו:

באר מים חיים שם: (ב) ועובר על ידי הסיפור וכו', שזה לשון הרמב"ם פרק ו מהלכות דיעות הלכה ג: מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא עכ"ל.

וכן כתב גם כן החינוך מצוה רמ"ג וזה לשונו, לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש כלומר שנחמול על ישראל וממונו כמו שהוא חומל על עצמו וממונו וכו' שכלל הכל הוא שיתנהג עם חבירו כמו שהוא מתנהג עם עצמו לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו וכו' עיי"ש.

ומה שכתבנו בפנים דעובר היינו בכל ח' אופנים והטעם כמו שכתבנו בפנים:

❖ המייעץ לדרשן איך לשפר את דרשותיו מקיים ואהבת לרעך כמוך

כלל ב: מקור חיים אות יב: עוד ראיתי לכתב דבר אחד בפירוש מפני שראיתי שהרבה אנשים מרגלין בזה, והוא כשדורש אחד בבית המדרש אסור על פי הדין להלעיג ממנו ולומר שאין בדרשותיו ממש ושאינן מה לשמע, ובעונותינו הרבים ראינו שהרבה אנשים פרוצין בזה ולא יחשבו הלעג הזה לאסור כלל, ועל פי הדין הוא לשון הרע גמורה שעל ידי דיבור כזה מצוי הוא שגורם היזק לחבירו בממונו, וכמה פעמים צער וביוש גם כן, כי לו יהי שהוא דבר אמת הלא לשון הרע אסור אפלו על אמת, כי מה תועלת מכון המלעיג ומתלוצץ אחר זה בליצנותו, כי אם בעל נפש הוא אדרבה צריך לייעץ לו אחר כך בינו לבין עצמו ולהעריך לפניו שיאמר באופנים אחרים, שבאופן זה שהוא אומר עתה אין דבריו נשמעים, ובעצה זו היה מקיים גם כן ואהבת לרעך כמוך.

❖ לחוש להיזק של אחרים משום ואהבת לרעך כמוך

כלל ו: באר מים חיים אות כט: (כט) לו או לאחרים וכו'. פירוש לו כגון שהוא עובדא דר' טרפון הנ"ל וכפירוש השאלות. או לאחרים וכההיא דגדליה בן אחיקם כן כתב הרא"ש שם בנדה. וכתב על זה המעדני יו"ט וז"ל דכמו דמיבעי ליה למיחש אם יכול להיות שיבוא לו היזק לעצמו הוא הדין אם יכול להיות שיבוא לאחרים, דמאי שנא, דבוודאי שיש לו לאדם לחוש להיזק של אחרים כמו שיש לו לחוש להיזק של עצמו, וכלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך עכ"ל. ועיין היטב במה שכתבתי בסוף ס"ק ל' כי הוא שורש גדול לדין זה:

✧ המשמח ומחזק אנשים מדאגותיהם מקיים ואהבת לרעך כמוך

שמירת הלשון: שער הזכירה פרק יא: [על מאמר הגמרא (תענית כב.) על שני האנשים שבזכות שהיו אנשי בדיחי ושמחו אנשים עצבים זכו להקרא בני עולם הבא]... [כי גם זו היא מצוה גדולה להפיג לאדם מצער ודאגותיו, ובכלל ואהבת לרעך כמוך הוא, ועושה בזה נחת רוח גדול להקב"ה, כמו מי שיש לו בן בעיר אחרת אשר הוא מלא דאגות ויסורין, בודאי האב משתוקק שימצא שם על כל פנים איזה איש שינחם אותו וידבר על לבו לחזקו ולסעדו שלא יחלה מרוב דאגותיו, ובנים אנחנו לה' אלקינו, וכמו שמשלו חז"ל דבר זה גופא לענין צדקה]...

שמירת הלשון: שער התבונה פרק ה: יבואר בו מצות ואהבת לרעך כמוך:

וכאשר נתבונן באמת, נמצא שקיום מצות לדרון את חבירו לכף זכות ומידת שמירת הלשון תלויים בקיום מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. שאם יאהב את חבירו באמת, בודאי לא ידבר עליו לשון הרע ויחפש עליו בכל כחותיו זכות. כמו שאם ארע לו, שעשה איזה דבר שלא כהגן, ובני אדם היו עומדים ומספרים בענין אותו הדבר, והוא יודע בנפשו שום צד זכות על עצמו, או שהיה דבר זה בשגגה או סבה אחרת, כמה מהתשוקה היתה לו שימצא מי שילמד זכות עליו כדי שלא יתבזה כל כך, כן באופן זה ממש צריך לעשות לחבירו:

וכן שייכת מצוה זו של אהבת רעים קדם המעשה גם כן, כדי שלא יבוא חבירו לידי בזיון. כמו שאם היה משיא את בנו בעיר אחרת, או שהוא בעצמו היה בא לדור במקום אחר, אשר איננו יודע דרכו והנהגתו של אותו המקום, הוא משוטט ברעיוניו למצא שם אוהב נאמן אשר יודיע לו דרכי הנהגה של אותו המקום, ואם יראה שהוא מתנהג באיזה דבר שלא כהגן יאמר לו בינו לבין עצמו כדי שידע ממה להזהר, ולא יתבזה על ידי זה בעיני אנשי העיר.

כן בזה האופן ממש צריך לעשות לחבירו, דהיינו אם הוא רואה שיכשל באיזה דבר אשר לא לכבוד יהיה לו, אף אם אין בזה אסור, מחויב הוא לומר לו כדי שלא יתבזה על ידי זה. [וכהאי גונא מצינו בהוריות יג בר' יעקב בן קרשי עם רבן שמעון בן גמליאל עין שם, ויותר מזה מצינו בסנהדרין (יא.) בכמה תנאים שהמשיכו על עצמן בזיון כדי לסלק בזה מעל אחר]. וכל שכן אם הוא רואה עליו שעושה דבר שלא כהגן על פי הדין, בודאי מחויב הוא לומר לו בינו לבין עצמו ולהוכיחו על הדבר ההוא כדי שלא יפל ברעה בזה ובבא ויקיים בזה מצות עשה של הוכחה וגם המצוה של ואהבת לרעך כמוך וכו"ל:

ויגיע מזה נחת רוח גדול להבורא יתברך שתיקן את בנו לעבודתו, אבל אם חס ושלוש לא יעשה כן ואדרבה ילך ויבזהו עבור זה בפני אחרים, מה יש לו לבורא יתברך מזה.

הא, למה זה דומה לאחד שיש לו בן שהתנהג באיזה ענין שלא כשורה, וחבירו הלך לעיני אביו ופרסם דבר זה בפני רבים, בודאי יש לו תרעומת גדולה עליו באמרו היה לך להוכיחו עבור זה בינו לבין עצמו, והייתי נותן לך גודל תשואת חן על זה, אבל לא ללכת תכף ולפרסם אותו לגנות ולבזיון בעיני הכל. ואני מתבונן כך שאין כוונתך בשביל קנאת האמת, דאם כן יותר טוב היה לו וגם לך אילו היית מוכיחו על זה, אבל כונתך רק לחייב ולהרשיע את חבירך ולשמח לאידו, אין זה כי אם רע לב:

כן הדבר ממש בענין הבורא יתברך עם בני ישראל עם קדושו, כי הם אצלו בבחינת בנים כמו שאמר הכתוב (דברים יד א) בנים אתם לה' אלהיכם, ושמח בטובתם ומצטער בצרתם ובזיונם (כדאיתא בסנהדרין מו.), והוא הולך לעיני האב, אשר מלא כל הארץ כבודו, ומבזה בנו בפני אנשים ללא תועלת, מה הנאה יש לו מזה.

וכלל כתב לנו הרמב"ם (דעות ו ג) בענין מצות ואהבת לרעך כמוך, שיחוס על ממון וכבוד חבירו כמו שהוא חושש על ממון וכבוד עצמו.

וזה לשון התנא דבי אליהו פרק כ"ח, וכן אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם, אלא שתהיו אוהבין זה את זה ותהיו מכבדין זה את זה ותהיו יראים זה מזה, ולא ימצא בכם עברה וגזל ודבר מכער שלא תבואו לידי פסול מעולם, לכך נאמר (מיכה ו ח) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך וכו', עיין שם:

❖ אסור לכתחילה להזיק משום מה דעלך סני [ואהבת לרעך כמוך]

קובץ שיעורים: בבא בתרא כב: אות עד: תוד"ה זאת אומרת גרמא בניזקין אסור, ומעיקרא ס"ד דכי היכי דפטור ה"נ דמותר, ולכאורה קשה איך אפשר לומר דמותר לגרום היזק לחבירו, והא כל מה דעלך סני לחברך לא תעביד זוהי כל התורה כולה, שבת ל"א, ועוד דאפילו אם ההיזק לחבירו בא מאליו, חייב להציל משום השבת אבידה וכ"ש דאסור לגרום היזק מחמתו, וי"ל דהכא שאני שאפשר לניזק להרחיק את עצמו כדי שלא יזק, ובכה"ג ליכא משום השבת אבידה דשלך קודם לשל כל אדם: ==שם מדובר על הרחקת נזיקין

שם: אות עו: במשנה למלך פ"ב מהל' רוצח הביא ממהרי"ט להסתפק אי אמרין באיסורא דרבנן אין שליח לדבר עבירה, ותמה עליו מגמ' ב"ק נ"א גבי עשה שליח לחפור בור ברשות הרבים אין שליח לדבר עבירה, והוא איסורא דרבנן, ותימה על תמיהתו כי הדבר פשוט שאסור מדאורייתא לגרום היזק בין ליחיד בין לרבים מקרא דואהבת לרעך כמוך, וכל מה דעלך סני לחברך לא תעביד זו כל התורה כולה, וכן כתב הרמ"ה פרק לא יחפור אות ק"ז דאסור, אי מקרא דלפני עור לא תתן מכשול, אי מקרא דואהבת לרעך כמוך.

מצוות הלבבות: להג"ר מרדכי ליכטשטיין ז"ל, אב"ד נאבלא, תרס"ב, עם פירושו "דרך מצוותיך" שנדפס מתחת לשורה

פרק ב: דין אהבת ישראל ושנאתו: א ב: באיזו אופן נצטוינו במ"ע זו: א: (א) מצוה עשה מן התורה לאהוב את כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, והפירוש במ"ע

"דרך מצוותיך"

"דרך מצוותיך" (א) מצות עשה, רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ג, ספר החינוך פרשת קדושים מצוה רמ"ג, ספר חרדים פ"א במצות התלויות בלב סימן כ"ח. ומש"כ הפירוש על זה [שיהיה בלבו אהבה וכו'], כן כתב בספר חרדים הנ"ל, ואך שברמב"ם ובספר החינוך לא הזכירו זאת מרוב הפשיטות כי זאת היא עיקר המצות עשה שיאהוב אותו בלב כנפשו ממש, וממילא כמו שהוא שמח בשמחתו כך ישמח בשמחת חבירו, ועי' בספר יסוד ושורש העבודה שזה עיקר המצות עשה שאם ירויח חבירו באיזה דבר, שיתן שבח והודאה להבורא ע"ש שהאריך בדברי טעם.

וגם מובן ממסכת סנהדרין דף מו כשאדם מישראל מצטער שכניה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, א"כ הקב"ה מצטער על דמן של רשעים שנשפך, ק"ו על דמן של צדיקים, ולזה נצטוינו בתורה לאהוב כל אחד מישראל להתדמות בדרכי ה'. והנה במס' חגיגה פרק אין דורשין (טו:) פירש"י ז"ל קלני, כבד אני מזרועי שיצאתי זה שמת בעוני ע"ש, א"כ משמע דעיקר צער הקב"ה על האדם רק על

זאת שיהיה בלבו אהבה לכל אחד ואחד מישראל וישמח בעת שמחת חבירו ויצטער בעת צרתו ח"ו, בזה יקיים מצות עשה הנ"ל.

ב: (ב) צריך לחוס על ממון חבירו כמו שחס על ממון, ואם רואה איזה הפסד שיוכל להגיע לחבירו מחוייב לשומרו מן ההפסד ולתת לו עצה ההוגנת לו, ומקיים בזה שני מצות עשה (מן התורה א) של אהבת ריעים (ב) של השבת אבידה. וכן צריך לחוס על כבוד חבירו (ג) כמו שחס על כבודו, ואם רואה באיזה דבר שיוכל חבירו לבוא לידי בזיון ובכוחו להצילו מזאת, מחוייב להצילו ממ"ע הנ"ל.

דרך מצוותיך

יצירתו שלא יצא לתכלית טוב, וכן ראיתי במהרש"א במס' סנהדרין שהקשה דלפירש"י א"כ מאי ק"ו על דמן של צדיקים ע"ש, ונ"ל לתרץ דמה שפירש"י ז"ל כבד אני מזרועי כביכול אינו ר"ל שדואג על יצירתו רק ר"ל שהקב"ה מלמד זכות אף על הרשע, שאני גרמתי לו שמת בעונו שיצירתי אותו ביצר הרע, ועל דרך שאחז"ל במס' ברכות לב אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגלים של שונאיהם של ישראל, חד דכתיב אשר הרעותי וכו' ע"ש פירש"י, שר"ל בבריאת היצור, וא"כ שפיר ק"ו אם הקב"ה מצטער על הרשע ומלמד עליו זכות ק"ו על הצדיק.

וכתב בספר החינוך: והמתנהג עם חבירו דרך אהבה ושלום וריעות ושמח בטובו, עליו הכתוב אומר ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל, והפירוש על זה, דהראשית חכמה כתב בשורש הדבר של אהבת חברים בשער ענוה פרק חמישי שאם יתן אל לבו אשר כל הנשמות הם אצולות מכסא הכבוד ומשם כל ישראל אחים זה לזה מצד נשמתם אשר הם בכרס אחד, אז יאהוב את חבירו כגופו ע"ש, וזש"כ ספר החינוך שאם מתנהג עם חבירו באהבה נמצא שמכיר ערך נשמתו שנחצבה ממקום גבוה וקדוש, ולכן אמר עליו הכתוב ישראל אשר בך אתפאר, וזהו ג"כ מאמר התנא במס' אבות איזהו מכובד המכבד את הבריות, הוא ג"כ מטעם זה, כי בזה שמכבד את ישראל מראה אשר נשמתם נאצלת מלמעלה ולכן מידה כנגד מידה גם הוא יהיה מכובד על הבריות.

(ב) שם ברמב"ם ובספר החינוך ובספר חרדים ע"ש. והנה ברמב"ם ובספר חרדים כתבו סתם שצריך לחוס על ממון חבירו כמו שחס על ממון עצמו, ובודאי אם היה רואה היקף בממונו היה מצילו, וכן צריך להציל ממון חבירו, ובספר החינוך כתב מפורש כך, ובאמת מחוייב זאת ממ"ע דהשבת אבידה ע"י חו"מ סי' רס"ד וע"ש בנתיבות המשפט סק"ז, אמנם כשמקיים זאת הוא מקיים שני מצוות עשה, א' דואהבת לרעך ב' דהשבת אבידה.

(ג) שם ברמב"ם ובספר החינוך ובספר חרדים, וז"ל ספר המצוות מצוה ר"ו: היא שציונו לאהוב קצתינו את קצתינו כאשר נאהוב עצמנו, ושתהיה אהבתו וחמלתו לאחיו כאהבתו וחמלתו לעצמו בממונו וגופו, וכל מה שיהיה ברשותו אם ירצה אותו ארצה אני אותו, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, והוא אמרו ית' ואהבת וכו' (עכ"ל), הרי שכלל בדבריו הקצרים כל מש"כ בסעיף זה, שכל דבר שירצה חבירו אף אם הוא אינו רודף אח"ז עכ"ז כיון שלחבירו הוא נחת רוח יעשה לו, וכן מה שירצה לעצמו אף אם חבירו אינו רודף אח"ז יעשה לחבירו.

וז"ל המדרש בבראשית רבה פרק כ"ד: רבי עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי, הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי, א"ר תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו, עכ"ל המדרש. וזהו אפשר ג"כ כוונת המדרש שאל יורה אדם היתר לעצמו במ"ע של ואהבת לרעך כמוך לומר שהתורה לא חייבה אותי רק כמוני, וא"כ כיון שאני מואס בכבוד כן אעשה לחבירי, וכן כיון שניחא לי לפעמים לקבל בזיון או צער הגוף כמו שמצינו בר"א שקיבל על עצמו יסורים, כן אעשה לחבירי, על זה בא ר"ע ואמר דא"כ המצוות עשה בא לפעמים לגורע בשמירת הנזק לחבירו, ובאמת זה כלל גדול שלא תאמר הואיל ונתבזיתי נור"ל וקבלתי באהבה לכפרת עונותי יתבזה חבירי עמי, הואיל ונתקללתי וקבלתי על עצמי כדוד המע"ה ה' אמר לו קלל יתקלל חבירו עמי, וסיים רבי תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבזה ור"ל אם על כבודך אתה יכול למחול על כבוד חבירך אין אתה יכול למחול.

והנה ר"ע בזה לשיטתו במס' ב"ק פרק החובל (צ:): מעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק וחייבו ר"ע ד' מאות זוז וכו' [א"ל רבי תן לי זמן וכו'] ושבר את הכד בפניה וכו', [א"ל] לא אמרת כלום, החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור אחרים שחבלו בו חייבים וכו',

ובאמת זהו הפירוש מ"כמוך", היינו אם היית מצטער מזה לא היית רוצה שחבירך יעשה לך זאת, כן לא תגרום לחבירך. ע"י ספר חסידים סי' שמ"ט וע"ש בפירוש הגאון חיד"א ז"ל,

ואף אם יודע בעצמו אשר הוא לא היה מקפיד בדבר זה על בזיונו, עכ"ז מחוייב לשמור את חבריו מזה, דאין כל הטבעות שוות, וכש"כ שח"ו לא יורה היתר לעשות לחבירו איזה דבר של העדר הכבוד ולחשוב שלטובתו של חבריו עושה זאת, ואפילו אם נדמה שבזה יעשה לחבירו טובה לעבודת ה', עכ"ז אסור, שאפילו בתוכחה הקפידה תורה של לבייש רבים כש"כ בשאר דברים.

וכן אם יודע בחבירו שמואס בעניני עוה"ז עכ"ז מחוייב לעשות לו טובה כמו שהיה עושה לעצמו בכל עניני עוה"ז. וכל זה לחבירו אבל לתלמידו (ד) מותר לעשות איזו צער כדי שישם לבו לתלמודו או שיבין איזו הנהגה טובה.

ג: באיזה אופן יש לספר בשבח חבריו: מכלל מצות עשה זו שיספר בשבחיו של חבריו (ה) באופן שיודע שבאותו מקום אין שונאים אותו ולא יבוא לידי גנותו, וי"א דאפילו בפני אוהביו אין להרבות בשבחיו דמתוך שבחו בא לידי גנותו, ועכ"ז נראה דבשבח צדיק מפורסם מצוה להרבות בשבח מצוה, והמצוה תגין שלא יבוא לידי גנותו כשמשבחו בצדקותיו ובמעשיו הטובים.

ד: אף בממון שייך לא תעמוד על דם רעך: אם יש על חבריו איזה עלילת שוא שיוכל להפסיד עי"ז ממון ועי"י הליכתו לאיזו מקום להשתדל עבור חבריו יציל את חבריו מן העלילה, מחוייב לילך ולהצילו ולהוציא הוצאות ע"ז (אכן אח"ז יכול לתבוע לחבירו לשלם לו את ההוצאות אם יש לו במה לשלם) ממצות עשה הנ"ל דואהבת לרעך, וכש"כ אם היא עלילה של נפשות דמחוייב לילך ולהציל, ואם אינו עושה כן עובר על מ"ע דואהבת ועל לא תעשה (ו) לא תעמוד על דם רעך.

דרך מצוותיך

וכש"כ שלא יגרום ח"ו הלבנת פנים לחבירו, אף אם נדמה לו שלטובת חבריו בעבודת ה' עשה זאת, ידידע דהלבנת פנים הוא מסוג שפיכות דמים, וידוע דד' מיתות מכפרים ובודאי שום שוגג לא יטעה להורות היתר בד' מיתות לחבירו משום כפרת עון, הכא נמי בנידון דידן.

(ד) וכל זה לחבירו אבל לתלמידו וכו', עי' תשובת חות יאיר הביאה הרב חפץ חיים, והשמיט איזו מקומות עי' מס' שבת דף קכ"א: אבין שטיא, ועוד במס' הנ"ל בעא לצעורי, ורק באופן שעכ"פ יזהר גם בכבוד תלמידו כמאמר חז"ל יהיה כבוד תלמידך וכו', ובמס' שבת דף מו ברבא דאמר לרב אויא דבעא לצעורי בשאלות עבור דמנח כרעא אכוריא, וקאמר שם בריך רחמנא דלא כספיה לרב אויא, אף דרבא נתכוין לטובת רב אויא שלא יתנהג כן, אולי רב אויא לא היה תלמיד לרבא.

(ה) מכלל מ"ע זאת וכו', רמב"ם הל' דעות ובספר החינוך ובספר חרדים שם, והנה הם כתבו בסתם המצוה להרבות בשבחיו, והנה הרמב"ם בפ"ז ה"ד כתב דאם מספר בטובת חבריו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע, וע"ש בהגמ"י שמביא בשם סמ"ג דפני אוהביו מותר להפליג בשבחיו, אכן רבינו שמואל פירש לא יספר וכו' דמתוך שבחו וכו', וזהו הי"א שהבאתי. וצ"ע על הרמב"ם ז"ל במס' ערכין דף טז דקאמר רב דימי לא שמיע לי וכו' הך דאל יספר לכן לא קיימא, ואין [רב] (שרב) דימי יספר בפני שונאיו ויעבור על אבק לשה"ר, ואפשר דחשב זה למצוה דאדרבא בפני שונאיו מגדיל שבחו, ומזה משמע דאפילו אם אינו מכוין ללה"ר בפני שונאיו עכ"ז אסור, ומש"כ בשבח צדיקים מצוה במעשיהם הטובים לספר הוא בחתם סופר חלק שישי סי' נ"ט ע"ש.

(ו) כ"כ הספרא הובא בספר המצוות להרמב"ם ז"ל מצוה רצ"ז דאף בעניני ממון שייך לא תעמוד על דם רעך, ולכן אם אינו מעיד לחבירו עובר על זה (==חסרים מילים: אבל ??) אם לא תבעו להעיד דאז אינו עובר על לאו דאם לא יגיד. וכ"כ בספר משכנות יעקב וכן בספר שער המשפט וכן יש להוכיח מהרא"ה בספר החינוך, אכן ראיתי בתשובת שואל ומשיב מהדורא תנינא ח"ג סי' ק"י שכתב דדוקא בענין נפשות שייך הלאו דלא תעמוד אבל לא בממון, ונראה דאין לדחות דעת כל הגדולים הנ"ל, ולא ראיתי בראיותיו ראייה נכונה שיש בהם כדאי לדחות דעת הגדולים הנ"ל.

ועיקר ראייתו ממס' ב"מ פרק השוכר את הפועלים דשומר חנם בחנם מחוייב להציל ושומר שכר בשכר, ואי ס"ד דאף בממון שייך לא תעמוד והלא מלא תעמוד חייב להוציא הוצאות עכ"ד. ואין אני רואה ראייה מכאן דהן אמת שמחוייב להוציא מדיני שמים גם הוצאות להציל את חבריו, עכ"ז מענין שמירה לא התחייב עצמו בזה בחינם שאם לא יעשה כן יתחייב, ולכן פטור בדיני אדם, אבל אה"נ בדיני שמים

ה: אם יגיע לו הפסד בשביל הצלת חבירו: אף שאמרנו דמחוייב מן התורה לאהוב את חבירו כנפשו עכ"ז הוא עצמו קודם לחבירו, (ז) וכן כל שהוא קרוב לו בריעות קודם לחבירו, וחז"ל אמרו אפס כי לא יהיה בך אביון, שלך קודם לשל חבירך, וכן אמרו חייך קודם לחיי חבירך. ולכן אם נזדמן לו (ח) לעשות טובות לחבירו ע"י גופו או בממונו ועצתו, מחוייב לעשות רק אם לא יגיע לו נזק על ידי זה ולא בזיון גדול. וזהו לב טוב (ט) אכן אם התנהג כל ימיו במידת הנבל שלא לרחם על חבירו אזי יתחיל להתנהג במידת יתרון הלב טוב, והוא שאף אם יגיע לו נזק גדול ובזיון גדול וטורח גדול עכ"ז יעשה טובות לחבירו עד שיעמוד על קו המיצוע, והוא לב טוב.

ו: אם ספק לו על זה: וכל זה אם יודע בוודאי אשר ישיגו הפסד אם יעשה הטוב לחבירו, אבל אם ספק לו ע"ז (י) אף שמן התורה ספק שלו קודם לודאי של חבירו, עכ"ז חז"ל הזהירו בזה שכל מי שמתיירא לעולם מן הספק שמא יוגרם לו הפסד, סוף בא לידי הפסד ועניות, רק לעולם יניח הספק שלו ויבטח בה' ויעשה טובות לחבירו, ואם אינו עושה כן פורק ממנו עול גמילות חסדים ח"ו.

ז: אם מחוייב לכנוס בספק נפשות בשביל הצלת חבירו: בד"א בעניני ממון אבל בעניני נפש אינו מחוייב כלל ליכנס בספק נפשות (יא) והרי זה חסיד שוטה אם נכנס לספק נפשות

דרך מצוותיך

חייב, וכן אפשר [לומר] דאף דבעניני נפשות מחוייב להוציא הוצאות להציל את חבירו אף אם לא יהיה לחבירו במה לשלם לו, אבל בעניני ממון אם לא יהיה במה לשלם לו אינו מחוייב להוציא הוצאות, דשלו קודם, ואף שיציל את הבהמה עכ"ז אולי נצרך כעת למעות, אבל בגופו בכל אופן מחוייב להציל את חבירו מלאו דלא תעמוד אף להצלת ממון.

ולכאורה יש להקשות דאם אף בממון שייך לא תעמוד א"כ כשמנו במס' ב"מ פרק אלו מציאות הלאוין ועשין של השבת אבידה הוה ליה לחשוב לא תעמוד על דם רעך, אכן אין זה קושיא דאבידה שלפניו ליטול ולהשיב שייך הלאו דלא תוכל להתעלם, אכן בודאי מזה אינו מחוייב לילך ולחפש אבידות, אכן אם נזדמן באופן כזה לילך ולהציל את חבירו מההפסד, שייך על זה דלאו דלא תעמוד על דם רעך מלבד המ"ע של ואהבת כנלענ"ד. (ויותר יש ליישב דהספרא הוא אסמכתא וכן אמר לי הרב הגאון ר"ד מקארלין, ובפירוש ר"ש משאנן על הספרא פירוש דלא תעמוד לשון שתיקה למהעיד כמו ובפתחו עמרו כל העם).

(ז) וכן כל שהוא קרוב לו וכו', פשוט הוא ולכן הוציאה התורה בלשון רעך לומר דכל הקרוב בריעות קודם, משא"כ לענין שנאה כתב בלשון אחיך דכל ישראל אחים זה לזה, ולקמן נכתוב עוד טעם על ריעך.

(ח) כ"כ בשמונה פרקים להרמב"ם ז"ל פרק ד'.

(ט) צריך עיון אם ישיגהו טורח רב אם מחוייב או לא, דבלב טוב לא הזכיר הרמז"ל טורח רב, וביתרון הלב טוב כתב טורח רב, ומשמע דמלב טוב אינו מחוייב לעשות כך, ואפשר דהכל לפי הטורח דאם הוא טורח כ"כ עד שיגיע לו נזק אזי אינו מחוייב.

(י) ספק לו ע"ז וכו', בסמ"ע סי' תכ"ו הביא ירושלמי שאף אם לו ספק נפשות עכ"ז יציל את חבירו כיון שלחבירו ודאי, אמנם בתשובות אגודת אזור כתב שגמרא דידן חולק ע"ז ועיין פתחי תשובה סי' הנ"ל (חו"מ תכ"ו) שכ"כ בשם תשובת הרדב"ז ועי' פ"ת ליו"ד סי' קנ"ז. וכל זה בנפשות אבל בעניני ממון נראה דאינו חייב מדין תורה כמש"כ הסמ"ע סי' רס"ד, דמה שאמרו חז"ל במס' ב"מ כל המדקדק בכך סוף בא לידי כך, היינו אם מניח הודאי של חבירו בשביל ספק שלו, ונראה מזה דמה"ת אינו מחוייב, ושוה בזה לדיני נפשות, רק שבעניני ממון החמירו חז"ל שאל ידקדק לספק שבזה יבוא לפרוק מעליו עול גמ"ח, אבל בפיקוח נפש אדרבא הר"ז חסיד שוטה דספיקו ידידיה עדיף מודאי דחבריה, אכן גם בפיקוח נפש אל יורה היתר לעצמו ולעשות ספיקות, כ"כ בתשובת רדב"ז הנ"ל.

והנה אני כללתי כל הטובות לחבירו אף להגיע לחבירו ריווח, שאל יניח הודאי של חבירו בשביל ספק שלו, אף שלא אמרו כן רק לענין אבידה אשר שם הוא שמירת ההפסד וידוע אשר יש נפק"מ בין מניעת הריוח להפסד ע' ה' חול המועד, אכן מסיום לשון הרמב"ם 'שבזה יפרוק עול גמ"ח' משמע דבכל הטובות אל ירבה לדקדק בספק שלו, כנלענ"ד.

(יא) כל זה נתבאר בס"ק הקודם, ולענין הלכה נראה כדעת האחרונים בזה. ומש"כ שאל יורה לעצמו היתרים כל זה נתבאר בס"ק הקודם. ומש"כ אשר בעניני ממון ג"כ מן התורה ספק שלו קודם לודאי

שלו כדי להציל את חבריו. וי"א דגם בזה מחוייב להציל את חבריו, דאין ספק שלו מוציא מידי ודאי של חבריו. ולהלכה נראה כסברא ראשונה, ועכ"פ גם בזה אל יורה אדם לעצמו היתרים לאמר אשר הוא לו ספק נפשות רק אם הוא לו ספק ברור ושקול, אז ספק נפשות שלו קודם לוודאי של חבריו, וח"ו להורות לעולם היתר במצות פיקוח נפש.

ח: אם לחבירו הפסד גדול ולו הפסד קטן: וכל זה דשלו קודם לחבירו דוקא אם הפסד שלו דומה לחבירו, אבל אם אצלו הפסד קטן ולחבירו הפסד גדול מאד (יב) יניח שלו מפני חבריו, וכן לענין צדקה אם יתן לחבירו די מחסורו ישאר עני כמו חבריו, אז הוא עצמו קודם, אבל אם יתן לחבירו לא יספיק לו למותרות לדירה רחבה ומלבושים נאים וכיוצא בו, אז וודאי חבריו ללחם סיפוק קודם לעצמו.

ט: דין תלמוד תורה לאחרים אם יודע הפסד בלימודו: ונראה דלענין תלמוד תורה אשר הוא חיינו ואורך ימינו, דומה לדיני נפשות, ואם רוצים ללמוד ממנו תורה וספק לו שבאם ילמד לתלמידים יפסיד לעצמו ולא יראה סימן טוב בלימודו, אזי חיי קודם לשל חבריו וספיקו דוחה לוודאי של חבריו (יג), ואינו מחוייב כלל ליכנס לספק. אכן כל זה ג"כ כשהוא ספק ברור וכגון שניסה כמה פעמים ובחן הפסד בלימודו, אבל לא ירבה בספיקות ויפרוק מעל עצמו זכות הרבים אשר הוא דבר גדול, ואין דומה מי שמתקן נפש אחת למי שמתקן נפשות רבים.

י: גודל עונש המבטל מצות עשה זאת: מצות עשה זאת של אהבת ישראל אף שהיא מצות עשה אחת, אם ביטלה עונשו גדול למאד, כי זה כלל גדול בתורה וכל גופי תורה תלוי במ"ע הזאת (יד). [מכאן מתחיל המחבר בדיני לא תשנא עד סוף הפרק]

דרך מצוותיך

של חבריו, כן נראה להוכיח ג"כ מהמשנה דמס' ב"מ פ"ב אבידתו קודמת לאבידת חבריו אף דוודאי מיירי בכל גווני אף באופן שאח"כ יוכל להיות שלא יאבד ג"כ אבידתו ועכ"ז מספק קודם, ועכ"ז יש לדחות קצת וי"ל ודו"ק.

(יב) רמב"ם ז"ל בפירוש המשנה למס' ב"מ ס"פ אלו מציאות זה לשונו: והרמז מן התורה שיש לאדם להקדים עצמו על זולתו הוא דאמר רחמנא אפס כי לא יהיה בך אביון, כאילו אמר אין אתה חייב להסיר רעה מאחר אלא כשלא יבוא לך כעין אותה רעה שהסירות ממנו, כי אם תהיה בענין שאם תתן לאביון די מחסורו תשוב אתה עני כמוהו, אינך חייב לתת לו עכ"ל, והוא ממש כדברינו.

(יג) עיין ספר חסידים סי' תתקמ"ב דאם יש לו עושר אזי ישכור מלמד לבניו כדי שלא יבטל מלימודו, אכן אם הוא אומן גדול אז פיקוח נפש עדיף מלימודו, ואפשר דזה דוקא בבניו דמחוייב מן התורה, ועי' מס' גיטין פרק הגזיקין דף ס': ליתבי לי מר בעידניה א"ל קביע לי עידניה עיי"ש, וכן הדין פשוט ג"כ מסברא דזה חיי הנפש ובודאי הוא יקר מחיי הגוף, וכן מצינו ברבן יוחנן בן זכאי שמ' שנה למד ואח"כ לימד מ' שנה, ועי' מס' שבת פ"א, ועי' מס' קידושין דף כט דהוא קודם לבנו.

(יד) מס' שבת פרק במה מדליקין ומדרש רבה פר' בראשית פרק כ"ד, ובפשוט כ"ז דכל מצוות שבין אדם לחבירו תלוי בזה המ"ע של אהבת רעים, וגם אם מקיים המ"ע הזאת נמצא שהוא מקושר לעולם עם כלל ישראל וכל המצוות שחבירו עושה יש לו ג"כ זכות בכל זה.

❖ מתי יש איסור דאורייתא במזיק ממון חבירו

אבן שמעון: סימן א: להר"ר אלחנן יעקבוביץ: לגאון האדיר הצדיק יסוד עולם מרן מה"ר יצחק בלאזר זצ"ל בעל הספרא רבא "פרי יצחק", מרן כתב בספרו [פרי יצחק] בתשובה נח בזה"ל:

והנה בגיטין (נג:) בסוגיא מבואר דלמ"ד דבר תורה היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק, מותר מן התורה אף לכתחילה להזיק לחבירו היזק שאינו ניכר, וע"ש [-בגמרא] עמוד ב' כי קניס בדאורייתא לא קניס, ופרש"י מטמא ומדמע איסורא דרבנן הוא כיון דלא שמיה היזק אין כאן איסורא דאורייתא ודברי סופרים צריכין חיזוק ע"ש, ועי' בחידושי פני יהושע שם שביאר דלכאורה נהי דגוף מטמא ומדמע לא הוי איסור דאורייתא מ"מ הרי יש כאן איסור דאורייתא להזיק ממון חבירו, ולכן פירש"י כיון דלא שמיה היזק אין כאן איסור דאורייתא ע"ש, עכ"ל.

ולענ"ד זה חידוש גדול. לדעתי רק אין בית דין מחייבים מהתורה בהיזק שאינו ניכר, אבל עכ"פ מזיק ומפסיד ממון חבירו מיהא הוי וא"כ הוי איסור דאורייתא... ובהוכחת הפנ"י מרש"י נראה לכאורה דיש לדון בזה הרבה די"ל דרק במטמא תרומה מדרבנן, או התרומה היא מדאורייתא והטומאה היא בדרבנן (ובע"כ צ"ל דאיירינן באחד שהוא מדרבנן דאי מיירי בתרומה דאורייתא ובטומאה דאורייתא א"כ איך קאמר דאיסורא דרבנן הוא ועי' בחידושי הרשב"א שם בגיטין) לזה כיון דההפסד אינו אלא מדרבנן לכן קאמר שפיר דאין כאן איסור דאורייתא להפסיד ולטמא, אבל במנסך דאיסורא דאורייתא הוא אפשר דגם להזיק אינו רשאי מדאורייתא... [-עיין בקטע הבא (אורח משפט) מש"כ על דברים אלו]

❖ מזיק חבירו במתכווין עובר בעשה דואהבת לרעך כמוך / מוסב על דברי "אבן שמעון" לעיל בסמוך

אורח משפט: חו"מ סי' כ"ו: שלום וברכה לכבוד ידי"ע הגאון המובהק מו"ה אלחנן שליט"א... לחיבת הקודש ארשום במה שראיתי בראשית דבריו [-אבן שמעון] לעיל בסמוך:

בענין היזק שאינו ניכר אם יש בזה איסור תורה, דלענ"ד דודאי איסורא דעשה דואהבת לרעך כמוך איכא⁵⁹, שאין שום אדם רוצה שיזיק לו שום אחד גם בהיזק שאינו ניכר, והוי בכלל מאי דסני עלך לחברך לא תעביד, דזהו עיקר ואהבת לרעך כמוך כדפירש הלל לההוא גיורא, ואיך יתכן לומר שאין כאן איסור תורה, אלא די"ל דזהו דוקא אם מזיק את חבירו בלא טעם, אבל אם הוא מזיק לחבירו כדי להציל את עצמו מהיזק יותר גדול מזה, דבכה"ג היה עושה לעצמו גם כן היזק כזה, י"ל דאינו עובר בעשה דואהבת, ודוקא בכה"ג⁶⁰ ליכא איסור דאורייתא, ויתפשטו בזה קמטים מסתירות בדברי הראשונים ז"ל בע"ה.

59. אורח משפט: הערות "אבן שמעון": כן, שיש דררא דעשה דואהבת לרעך כמוך במזיק ממון לחבירו גם כשאינו ניכר ההיזק, אך משום זה אין הכרח שיהיו תשלומין בזה, ועם הספר אמרתי יען שיש איסור לעשות היזק מהתורה גם בהיזק שאינו ניכר שעכ"פ מפסיד ממון חבירו הוא, לזאת מסתבר שישנו בתשלומין מהתורה.

60. הערות "אבן שמעון": כן, שכשעושה ההיזק לחבירו וכוונתו רק תועלת עצמו אינו עובר בעשה דואהבת לרעך כמוך, אך בכ"ז חייב בתשלומין על ההיזק, דמה בכך שהיה עושה כגו"ז גם בשל! דרשאי לחבול בעצמו ואין רשאי להציל שלו בשל חבירו, וכשהציל מחויב לשלם (ב"ק ס:) ואם בהיזק שאינו ניכר ישנו איסור דאורייתא כנ"ל, בע"כ ישנו בתשלומין מהתורה.

והעיקר הוא הטעם שאינו מתכוין להרע לחבירו כדעת הראב"ד⁶¹ שאזיל בזה איסור תורה, אע"ג די"ל דניזל בזה אחר הכלל של כל איסורי תורה דאינו מתכוין אסור בפסיק רישא, על זה י"ל דלא שייך לומר כן כי אם באיסורי תורה שעיקרם הוא המעשה שלהם, אבל דבר שאנו דנין עליו מצד ואהבת לרעך כמוך י"ל דעיקרו היא הכוונה, אלא שכל פעולה שעושה לחבירו מאי דסני עליה הרי הוא עובר בזה על מצות האהבה, שמעשה שלו מוכיח על מחשבתו שאינו אוהב את חבירו כמותו מדעביד ליה מילתא דסני עליה, ועל פי זה יש לומר שכשאנו מתכוין, ובפרט אם עושה דבר דבכה"ג היה עושה לעצמו, ליתא לעבירה דמצות עשה זו כלל, ולא שייך כאן לומר דין פסיק רישא באינו מתכוין.

ובזה נפקינן מהפקפוק שיש להקשות על מה שכתבנו דמיירי באופן שהריוח שלו מרובה על ההיזק שמזיק לחבירו, דמ"מ י"ל דאצל חבירו נשאר רק ההיזק ולא הריוח וכה"ג לא הוה נוחא ליה למיעבד לנפשיה והוי בכלל מאי דסני עלך כו', אבל העיקר הוא שמאחר שכוונה להרע אין כאן שום ביטול האהבה כלל, ולא צריך לפי זה לאורוי דוקא בכה"ג דהריוח שלו הוא יותר גדול מההיזק של חבירו, אבל בכל אופן שמכוין לתועלת שלו אין זה נגד אהבת חבירו כשמזיק לו, וצריך ע"ז לאסור מה"ת גדר של היזק, ועל זה כתב רש"י [גיטין נג: ה"ל] שגדר של היזק של תורה אין לנו בהיזק שאינו ניכר⁶².

והנה בכלל לא תעשה דלא תשנא את אחיך בלבבך איתא בתורת כהנים מפורש יכול לא תכנו ולא תסטרנו וכו' בלבבך בשנאה שבלב, מבואר⁶³ שפעולה מעשית אינה בכלל שנאה לענין איסור זה, וי"ל דמ"ה במי שעושה לחבירו [היזק] אינו בכלל איסור זה דלא תשנא, אבל בואהבת לרעך כמוך דלא נאמר שם בלבבך י"ל שגם איסור המעשה שבא מחוסר אהבה נכלל בו, וממילא יש איסור גם בהיזק שאינו ניכר⁶⁴.

61. לכאורה כוונתו לראב"ד הל' חובל ומוזק ז דה לגבי עושה מלאכה במי חטאת, שכותב: "זה שיבוש הוא שאפילו עשה מעשה בגופן למ"ד היזק שאינו ניכר פטור מדיני אדם אפילו במזיד וקיי"ל כוותיה, וטעמא דמילתא משום דאין מתכוין להזיק אלא להנאתו מתכוין ומשום הכי לא קנסו בו מזיד". עיי"ש.

ובהערת אבן שמעון כתב כאן: כנראה כוונת מרן להראב"ד דפ"ז מחובל ומוזק דלא קניס באינו מתכוין, ולא זכיתי להבין מה ענין זה שייך לענין ואהבת לרעך כמוך, דשפיר אפשר דבאינו מתכוין כו"ע מודו דאינו עובר בעשה דואהבת לרעך כמוך, ואלו דסברי דקנסינן באינו מתכוין היינו כשעשה היזק שא"נ בלא מתכוין.

62. הא"ש: לא זכיתי לעמוד על הסוד איך תלוי זה, דמה לנו להחייבים, עשה דואהבת היא שלא לצער את חבירו, וכשעושה לו הפסד אף שאינו ניכר בטח חבירו מצטער בזה ביותר כשפטור על ההיזק שא"נ, האהבת תלוי בכוונת המעשה ולא בחיובים שבמעשה!

63. הא"ש: זה אמת, מעשה בלי כוונת שנאה אין בזה סרך מאיסור שנאה, והתו"כ קאמר שלא תאמר דאיסור השנאה דוקא היכי דהוציא בפועל דהיינו בדיבור או בהכאה ת"ל "בלבבך" דבלב בלבד עובר בל"ת, וכמוכן כשעושה היזק שאינו ניכר בכוונת שנאה, ודאי דהמעשה היא רק פרי השנאה ואף דיפטור על המעשה בכ"ז קאי בביטול העשה דואהבת ובעבירת שנאה דבלב, והעשה ול"ת אינו על המעשה דהיזק רק על מחשבתו הרעה ובלא המעשה ג"כ עובר על המחשבה דבלב להתו"כ.

64. הא"ש: כבר נאמר "שהעשה דואהבת איננה תלויה בחיובים", שבהיזק שאינו ניכר אם חייב או לא, העשה דאהבה והתשלומים שני ענינים, אולם החילוק שיש בין שנאה לאהבה שחידש מאורן של ישראל נכון מאד דעשה דואהבת אינו עובר בביטול האהבה בלב כי אם בפועל, ובהיזק שאינו ניכר ישנו ג"כ ביטול האהבה, ובל"ת דשנאה עובר במחשבה לבדה.

65. הא"ש: לא עמדתי על סוד מאורן של ישראל מניין המשמעות דאטו כשהמדייר מהנאתו עובר בל"ת נימא דבעינן מעשה, די"ל דגם בלא הנדר ג"כ עובר בשנאה דבלב לחוד, שעשתה פרי שהדיר לחבירו, אך העבירה אינה על פרי מחשבתו כלומר הנדר, דהנדר זהו רק המדה עד כמה תגיע השנאה שקאי עליה בל"ת, ומהמתנתין דהכא פשטינן דכשתגיע השנאה עד שידיר הנאתו מחבירו או קאי בלא תשנא את אחיך בלבבך, דמהנדר נוכח גודל שנאתו.

אלא שצריך עיון קצת ממתניתין דנדרים (סה.) פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר כו' ועל לא תשנא את אחיך בלבבך, משמע מכאן⁶⁵ דגם בלא תשנא את אחיך בלבבך עובר ע"י מעשה או מניעת טובה במעשה כי הא דהמדיר את חבירו מהנאתו, וזה דלא כדברי התורה כהנים⁶⁶ שאין הדבר נוגע כי אם בשנאה שבלב בלבד, והרמב"ם באמת⁶⁷ לא כתב כי אם ותהיה עובר על וחי אחיך עמך והחזקת בו או פתח תפתח.

ובספר מלאכת שלמה פירש כגון שנדר שלא לשאול בשלומי, כנראה⁶⁸ שהוצרך לכך מפני הקושיא מהא דתו"כ דמניעת טובה וה"ה מעשה להרע אין זה בכלל האיסור של לא תשנא את אחיך בלבבך. אמנם מה שאמר לענין שלא לשאול בשלומי ג"כ קשה⁶⁹ דעכ"פ מניעת דיבור לא עדיף מדיבור להרע כמו קללה דא"ז בכלל איסור זה כמבואר בד' התו"כ הנ"ל. אלא די"ל מאחר שנעמיד המשנה בנדרים מחולקים י"ל שקיבל עליו בשבועה לשנא אותו ואולי הדברים הללו גורמים להשנאה שבלב, וי"ל דה"ה בכל הדרכים של ריחוק במעשה הוי כה"ג.

והדין דואהבת נראה עכ"פ דלכו"ע במעשה תלוי מהא דהלל, ומהא דדריש לענין דיני מיתות ברור לו מיתה יפה, הרי הדברים מגיעים לעשות מעשים שבאים מצד האהבה וה"ה למנוע ממעשים שהם היפך האהבה.

* אם יגיע לו נזק אם לא יזיק לחבירו אין כאן איסור דאורייתא משום ואהבת

ובכלל י"ל אם הוא ניזק בממונו אם לא יזיק לחבירו אין זה בכלל ואהבת לרעך כמוך, מאחר דקיי"ל כרבי עקיבה שחייך קודמין לחיי חבירך ושלך קודם לשל כל אדם, א"כ אע"ג דהיכי דאיכא איסורא דהיזק לא הותר להציל עצמו בממון חבירו מהיזק ממון אליבא דכו"ע, אבל אם עשה כן מאחר ששלו קודם, גם בהמובן של ואהבת לרעך כמוך אינו עובר על זה, וא"כ היכא דליכא לתא דהיזק מן התורה בכה"ג אין כאן גם איסור זה, ובכה"ג אתיין דברי רש"י⁷⁰ שאין כאן איסור תורה כפשוטו וכמשכ"ל...

וגדול אחד העירני דבתוס' על התורה כתבו דאיסור היזק יבוא מכא ואהבת לרעך כמוך, אמנם לפי דברינו י"ל דרש"י ס"ל דהיזק ממש ממילא ידעינן איסורו מדחייבה התורה לשלם גם אח"כ, ודאי אסור להזיק לכתחילה, אלא דבדבר שאין זה מגדר היזק י"ל דהיכא דלא נפיק מכלל האיסור מפני כוונתו להרחיק היזק מעצמו באמת כלול הוא בואהבת לרעך כמוך, אלא דהיכא דעיקר הדבר הוא לתועלת עצמו בהסרת היזק ממנו י"ל דאין זה בכלל איסור עשה דואהבת לרעך כמוך, ומ"מ יש איסור דרבנן אם הוא מטמא ומדמע ומנסך וכיו"ב בהיזק שאינו ניכר.

◀ עיין לקמן בפרק ז: אהבת הגר "לב אברהם" >רנ< שמסביר המצוה של אהבת רעים והיחס לאהבת הגר ובייחוד בשיטת הרמב"ם עיי"ש

66. הא"ש: להאמור המתניתין והתו"כ אולי בשיטה חדא.

67. הא"ש: אפשר דהר"ם במאי דסליק ממתניתין נקיט ובאמת דבכל אינך דקחשיב במתניתין פותחין.

68. הא"ש: גם הרא"ש שם בנדרים פירש כמש"כ שלא תשנא מיירי שנדר מלשאל בשלומי, ואפשר שפירשו כן מפני שהמדיר מלהנות משלו הוא רק מקמצנות ורע עין ולא משום שנאה, לכך פירשו שנדר עצמו מלשאל שלומי שזה ודאי פרי השנאה שבלב.

69. לא עדיף מדיבור כו', להאמור באות ט' בביאור התו"כ לק"מ דהעיקר עבירת הל"ת הוא בלב בלבד וכשהגיעה השנאה עד שקללו או קאי בל"ת על שנאת הלב וכנ"ל.

70. הא"ש: גם בזה לא ירדתי לסוף דברי מאורן של ישראל הא פירש"י קאי על האוקימתא שם (נג): דרך דרבנן קניס ופרש"י ע"ז שמטמא ומדמע אין זה איסור דאורייתא לכן קניס עיי"ש, עכ"פ מדאיתנן שם לקנוס בע"כ דמיירי במתכוין להזיק דבשווג הא לא קניס מטעם כדי שיוודעו כו' או משום הדין, וכיון דמיירי במתכוין להזיק יש בזה ביטול העשה דאהבה ועבירת ל"ת משנאת הלב, ובע"כ כוונת רש"י על איסור היזק שאינו ניכר ובדין אהבה ושנאה לא נגעו שם, ובטח ישנם עוד עניני תורה בזה המעשה ולא פרט רק במה דאייירנן.

פרק ז: אהבת הגר

108	מסכת גרים < רכח >	99	הלכות גדולות < רא >
108	מדרש רבה < == >	99	רמב"ם < רכ-דר >
109	תנא דבי אליהו < רכט >	99	סמ"ג < רה >
	ראשונים	100	ספר החינוך < רו >
110	חובות הלבבות < רל >	101	אזהרות < רז >
110	רמב"ם < רלא >	101	חרדים < רח >
	רבינו אברהם < רלב-רלג > 111		סה"מ הקצר < רט > 102
111	כד הקמח < רלד >		ואהבת לו כמוך
113	ספר חסידים < רלה >	102	פסוקי אהבת גר < רי >
113	תוס' הרא"ש < רלו >	10	תרגום, רש"י < ריא >
	אחרונים	102	רלב"ג < ריב >
113	אגרת דרך ה' < רלו >	103	ר"י בכור שור < ריב >
113	עמודי שלמה < רלח >	103	חזקוני < ריב >
113	יערות דבש < רלט >	103	רש"ר הירש < ריב >
114	פרי מגדים < רמ >	103	העמק דבר < ריג >
114	פלא יועץ < רמא >		ואהבתם את הגר
115	דבר המלך < רמב >	104	תרגום, רש"י < ריד-רטו >
115	מנחת חינוך < רמג >	104	מזרחי < רטז >
115	מהר"ם שיק < רמד >	104	גור אריה < רטז >
115	ביאור רס"ג < רמה-רמו >	104	משכיל לדוד < רטז >
118	משנה ברורה < רמח >	105	אבן עזרא < ריז >
118	אגרות משה < רמט >	105	רלב"ג < ריז >
119	לב אברהם < רנ >	105	רמב"ן < ריז >
121	משנה הלכות < רנא >	105	רבינו בחיי < ריח >
	קשים גרים כספחת	105	מלבי"ם < ריט >
122	גמרות < רנב >	105	חתם סופר < רכ-רכא >
122	לקט מפרשים < רנב >	106	רש"ר הירש < רכב >
	גר "סורו רע"	106	העמק דבר < רכג >
124	בבא מציעא נט < רנג >	106	ילקוט שמעוני < רכד >
124	לקט מפרשים < רנג >		בחז"ל
	קבלת גרים בזמן הזה	107	תורת כהנים < רכה >
125	לקט מפרשים < רנד >	107	קרבן אהרן < רכו >
		107	מכילתא < רכו >

====ריק=====

פרק ז: אהבת הגר

מוני המצוות

הלכות גדולות: מנין המצוות: ...ואלו מצוות קום עשה... ואהבת לרעך כמוך, ...לאהוב גר צדק...

❖ שתי מצוות עשה באהבת הגר

רמב"ם: ספר המצוות: מצות עשה רז: שציונו לאהוב את הגרים והוא אמרו יתברך (דברים י יט) ואהבתם את הגר⁷¹, ואע"פ שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, לפי שזה הגר גר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו האל אהבה [נ"א אהבה על אהבתו] וייחד לו מצוה נוספת, כמו שעשה באזהרה באונאתו שאמר (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, ואמר (שמות כב כ) וגר לא תונה, והתבאר מלשון הגמרא (ב"מ נט:) שחייבין על אונאת הגר משום לא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה, כן גם כן אנו חייבין באהבתו משום ואהבת לרעך כמוך ומשום ואהבתם את הגר. וזה מבואר אין ספק בו ואיני יודע אחד ממי שמנה המצוות שסכל מזה. וברוב המדרשות ביארו שהאל יתעלה צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה, אמר (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלקיך, ואמר (דברים י יט) ואהבתם את הגר:

יד חזקה: מנין המצוות: רז: לאהוב את הגר שנאמר ואהבתם את הגר: **ריש הלכות דעות:** יש בכללן... (ד) לאהוב את הגרים...

הל' דעות פרק ו הלכה ד: אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצוות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ריעים, ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה (דברים י יט) ואהבתם את הגר, צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלהיך, הקב"ה עצמו אוהב גרים שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר.

תשובת הרמב"ם: סימן תמ"ח: ...דע שחובה שחייבתנו התורה על הגרים גדולה היא. על האב ועל האם נצטוונו בכבוד ומורא ועל הנביאים לשמוע להם, ואפשר שיכבד אדם ויירא וישמע ממי שאינו אוהבו, ועל הגרים צונו באהבה רבה המסורה ללב ואהבתם את הגר וגו' כמו שצונו לאהוב את שמו ואהבת את ה' אלהיך, והקב"ה בכבודו אוהב גר, שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. [נעתק בשלימות לקמן] <ולא>

סמ"ג: מצות עשה י: [ברמזים בתחילת הספר]: לאהוב הגר שנאמר (דברים י יט) ואהבתם את הגר: **מצוה י:** ואהבתם את הגר, ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא יט לד) ואהבת לו כמוך, הרי יש בגר שתי מצוות עשה, אחת מפני שהוא בכלל לרעך ואחת מפני שהוא

71. **ספר המצוות:** =שואלים אחרונים למה הרמב"ם לא הביא הפסוק הקודם לזה 'ואהבת לו כמוך' בפרשת קדושים, כמ"ש בהל' דעות - עבודת המלך שם =לפי הנראה היראים לא מנו מצוה זו, אף שנמשך אחר הבה"ג, וגם ברבינו יונה לא מצאתי כעת...

גר, ובכמה מקומות הזהירה תורה על הגר, והקב"ה בעצמו אהבו שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, ויש במדרש (תנחומא לך לך) כי גדולים גרים בעולם הזה יותר מישראל בעמידתן לפני הר סיני:

◀ להעיר: א) היראים לא מזכיר מצות אהבת הגר בכלל וצ"ע שתמיד נמשך אחר הבה"ג. ב) לא מצאתי כעת ברבינו יונה שמזכיר מצוה זו. ג) גם הסמ"ק לא מזכיר במנינו, אולם יש לפרש שהולך לשיטתו דאין למנות כפילות עשה כשאין בו חידוש [-ולפי"ז יש ללמוד דאין תוספת באיכות המצוה לשיטתו].

ספר החינוך: מצוה תלא: מצות אהבת הגרים: שנצטוונו לאהוב הגרים, כלומר שנזהר < ר >

שלא לצער אותם בשום דבר, אבל נעשה להם טובה ונגמול אותם חסד כפי הראוי והיכולת. והגרים הם כל מי שנתחבר אלינו משאר האומות שהניח דתו ונכנס בדתנו, ועליהם נאמר (דברים י ט) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם. ואף על פי שיקללהו כמו כן הציווי בישראל שנאמר עליו ואהבת לרעך, שהרי גר צדק בכלל רעך הוא, הוסיף לנו השם בו מצוה מיוחדת לו באהבתו. וכמו כן הדבר במניעה מלרמות אותו שאף על פי שהיה בכלל ולא תונו איש את עמיתו (מצוה שלח) הוסיף לנו הכתוב בו מניעה מיוחדת לו באמרו וגר לא תונה (מצוה סג) ואמרו בגמרא (ב"מ נט:) שהמאנה הגר עובר משום לא תונו וגו', ומשום וגר לא תונה, וכמו כן מבטל מצות ואהבת לרעך, ומצות ואהבתם את הגר.

משרשי המצוה. כי השם בחר בישראל להיות לו לעם קדוש ורצה לזכותם, ולכן הדריכם וציום על דרכי החנינה והחמלה, והזהירם להתעטר בכל מדה חמודה ויקרה למצוא חן בעיני כל רואיהם, ויאמרו עם ה' אלה. וכמה היא דרך נעימות וחמדה להתחסד ולגמול טובה לאשר הניח אומתו וכל משפחת בית אביו ואמו ויבא לחסות תחת כנפי אומה אחרת באהבתו אותה ובבחירתו באמת ושנאת השקר, ובהיותנו זוכים למדות טובות הללו תחול טובת האל עלינו ותדבק בנו, ושום דבר לא תמנענו ממנו כי הטובה תתפשט בטובים והפכה ברעים.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ נח:) שלא יאמר אדם לגר זכור מעשיך הראשונים, ומה שאמרו (סנהדרין צד.) גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באנפיה, וכל זה שלא לצער בשום ענין. והפלגת האהבה שהפליגו בהם עד שאמרו שהשוה הכתוב אהבתם לאהבת המקום, שבהם נאמר ואהבתם, ובאהבת המקום ואהבת, כמו שכתבתי בסדר משפטים (מצוה סג). ויתר פרטיה במדרשות ובמקומות כגמרא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ומצער אותם או שמתרשל בהצללתם או בהצלת ממונם או שמקל בכבודם מצד שהם גרים ואין להם עוזר באומה, ביטל עשה זה. ועונשו גדול מאד, שהרי בכמה מקומות הזהירה תורה עליהם.

✧ גם יהודי שבא ממדינה אחרת (זר) כלול במצוה זו

ויש לנו ללמוד מן המצוה היקרה הזאת לרחם על [כל] אדם שהוא בעיר שאינה ארץ מולדתו ומקום משפחת אבותיו, ולא נעביר עליו הדרך במצאנו אותו יחידי ורחק מעליו עוזריו⁷², כמו שאנו רואים שהתורה תזהירנו לרחם על כל מי שצריך עזר, ועם המדות הללו נזכה להיות מרוחמים מהשם יתברך, וברכות שמים ינוחו על ראשנו. והכתוב רמז

72. ספר החינוך: =גם בפוסקים אחרים סוברים כך, עיין: רבינו אברהם ב"ה (משפטים), כד הקמח, פלא יועץ, חפץ חיים בסה"מ שלו ועוד

טעם הציווי באמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים, הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול שהוא שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה, ובזכרנו גודל דאגת הלב שיש בדבר וכי כבר עבר עלינו והשם בחסדיו הוציאנו משם, יכמרו רחמינו על כל אדם שהוא כן.

אזהרות

רס"ג: [מנין המצוות] ...גירי צדק כאזרח⁷³, והנבלה לתושבי פתח.

עיין ביאור הגרי"פ פערלא לקמן עשה פב בכוונת הרס"ג

אתה הנחלת: [רבינו שמעון הגדול] ...והקרבת גרי צדק לגור יחד⁷⁴ ולקיים חוקים כמחופשי מפרך צוענים, ולחון גרי שער ולהאכילם נבלות.

ר"י אלברגלוני: [מצוות עשה] ...יחסה בצלכם גר הבא להתגייר באומרו כך ה' חסיתי, יקבלוהו ויודיעוהו קצת מצות קלות וחמורות⁷⁵, פן יחזור ברוחו ויאמר מה עשיתי לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי.

ר"ש אבן גבירול: [עשה מ]: ...לענג יום מנוחה בהשקט ובבטחה, ולחוג ולשמחה ולאהוב הגרים:

זהר הרקיע: ולאהוב הגרים, היא מצוה מיוחדת בגרים יותר על שאר ישראל ותמנה אהבת הרעים אחד, ודבר זה הוא נלמד ממ"ש חז"ל שהמאנה את הגר הוא עובר משום לא תנו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה, וכן נמנה אהבת ישראל ואהבת הגרים ב' מצוות. ואני תמה למה לא הכניסו בכלל המצוות קבלת גרים, שהיא מיוחדת בבית דין לקבלם ולא לדחותם וכמו שאמרו ביבמות פרק החולק (מז:): מלין אותו מיד משום דאשהויי מצוה לא משהינן... א"כ קבלת גרים לבית דין מצוה היא, ולשון התורה בזה ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו ומכאן למדו שצריך שלשה למסור לו קלות וחמורות... ואמרו בכתובות (יא) גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין, והוא מפני המצוה הזו שנתחייבו לקבל גרים, וא"כ ראוי הוא שתבוא במנין פרטי⁷⁶...

חרדים: פרק ט: מצות עשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום.

סימן כט: אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ישראל, ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה ואהבתם את הגר. (ממנין תרי"ג)

73. רס"ג: מובא בגרי"פ לקמן ??? ועיי"ש איך מבארו

74. אתה הנחלת: מבואר לקמן בגרי"פ ==

75. ר"י אלברגלוני: שיטת ר"י אלברגלוני שהמצוה כוללת (גם) את המצוה על בית דין לגייר וכו' שיטתו מבוארת בגרי"פ פערלא לקמן (ועיין בסמוך בוזהר הרקיע) וע"ע במאמרו של הרב אברהם שרמן שליט"א תורה שבעל פה (כט) מצולם.

76. זהר הרקיע: הגרי"פ פערלא דן בדבריו לקמן ????

- < רט > **חפץ חיים: ספר המצות הקצר: מצות עשה סא:** מצות עשה לאהוב את הגר שנאמר ואהבתם את הגר, וזוהי מצוה נוספת על ואהבת לרעך כמוך, (שהרי הגר הוא גם כן בכלל ישראל). והקדוש ברוך הוא אוהב את הגר, דכתיב (יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, ונאמר (שמות כג טו) ואתם ידעתם את נפש הגר, ופירוש גר כאן הוא שבא מארץ אחרת ומעיר אחרת לגור אתנו⁷⁷, ומכל שכן גר שנתגייר. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות:

בתורה ומפרשים

שתי הפרשיות במצות אהבת הגר

- < רי > וכי גיור אתך גר בארצכם לא תונו אותו: באזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבתם לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלהיכם: (פרשת קדושים / ויקרא יט לג-לד)

פי' ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים: (פרשת עקב / דברים י יז-יט)

ואהבת לו כמוך

באזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבתם לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלהיכם: (פרשת קדושים / ויקרא יט לג-לד)

- < ריא > **אונקלוס:** כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגיר ביניכון ותרחם ליה כותך ארי דירין הויתון בארעא דמצרים אנא ה' אלהכון:

תרגום יונתן: כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דמתגיר עמכון ותרחם ליה כוותך דמא את סני לך לא תעביד ליה⁷⁸ ארום דיירון הויתון בארעא דמצרים אנא הוא ה' אלהכון:

רש"י: כי גרים הייתם, מום שבך אל תאמר לחברך. אני ה' אלהיכם, אלהיך ואלהיו אני:

- < ריב > **רלב"ג:** ואהבת לו כמוך, היא מצוה עשה, והוסיפה לצוות על אהבתו ואם [כין] הוא נכלל במה שאמר 'לרעך כמוך', לפי שהוא משולל מהקרוכים ומהאוהבים בטבע ולזה יצטרך יותר שיאהבהו מהבלתי קרובים, עם שכבר יקל לאדם להתנגד לו כי אין עוזר, ולזה צותה התורה שנאהבהו כנפשנו:

רבינו מיוחס: ואהבת לו כמוך, כמו שנאמר בישראל כן נאמר בגר.

77. חפץ חיים: =להסביר בשיטתו לענין אדם הבא ממדינה אחרת וכו', ולצורך דברי ר"א בן הרמב"ם לענין אונאת הגר שכולל גם יהודי ממדינה אחרת עיין ספד לימוד אונאת דברים, וכד הקמח ערך גר לענין הכנסת אורחים ופסוק באיוב ע"ש. ==

78. תרגום יונתן: ==לציין לדבריו בפסוק השני (דברים י יט) שלא תרגם כך -ספר חמש היריעות==

ר"י בכור שור: ואהבת לו כמוך, כלומר כאחד מכם האזרחים. כי גרים הייתם, דרך הגרים לאהוב זה את זה כדאמרין (פסחים ק"ג:) ג' אוהבים זה את זה הגרים וכו'. כי גרים הייתם, אלא שאני ה' אלהיכם שהוצאתי אתכם מן הגרות ועשיתי אתכם אזרחים⁷⁹.

חזקוני: כי גרים הייתם בארץ מצרים, פירש רש"י מום שבך אל תאמר לחברך, ובמצרים עבדו ישראל עבודת כוכבים כדכתיב בסוף יהושע (כד יד) והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים. =ולכן אתם כעין גירי צדק

רש"י הירש: ...כאזרח מכם, פירושו כאחד מכם שנולד בארץ, או כאחד שנולד מכם בארץ, מכל מקום הרי כאן שוויון גמור לגר, מבחינת מעמדו והיחס אליו ולא רק בחוק ובמשפט, אלא גם ברגשות אהבה ובמעשי אהבה, עד כדי מצות ואהבת לו כמוך, שהיא כעין ואהבת לרעך כמוך המתייחס לכל אדם מישראל.

כי גרים הייתם בארץ מצרים, במשרכם חזיתם לאיזו אכזריות תגיע אומה המתנכרת לזכויות האדם של הגר... אך קדושת החיים ברוח [-פרשת "קדושים"] ובמעשה דורשת יותר מכן, היא דורשת שוויון גמור של הגר והאזרח... אני ה' אלהיכם, ...בכבוד הגר ובאהבת הגר תיבחן יראתכם ואהבתכם את ה'.

העמק דבר: וכי יגור אתך גר, [נקט כאן לשון יחיד ולהלן לשון רבים] משום דדרך גר להיות נדבק עם יחיד מאזרחים, משום הכי כתיב בלשון יחיד. גר בארצכם, דאי הוא גר בארץ נכריה במקום שאתם גרים גם כן, הדבר מושכל שתהבו אותו כמנהג גרים שאוהבים זה את זה כדאיתא בפסחים (ק"ג:), ותחושו לצערך כדי שלא יגיע לכם כאלה, אבל אם יגור בארצכם מכל מקום 'לא תונו אותו', בלשון רבים, הכל מוזהרים על אונאתו...

ואהבת לו כמוך, היינו היחיד שהוא מדובק עמו [-כמש"כ לעיל]. ולמה שכתבתי לעיל בפסוק יח [-ואהבת לרעך כמוך] בשם הרמב"ם הכי פירושו כאן – כמו שאתה רוצה שיהיו נוהגים עמך במקום שתהיה גר בארץ נכריה, כך תנהג את הגר, ולמה שכתבתי שם הכי פירושו – כאשר דבאמת קשים גרים לישראל כספחת כדאיתא בקידושין פרק ד' (ע:), והיה ועלה על הדעת לשנוא אותו ולדחהו, משום הכי הזהירה רחמנא דאחר שנעשה ישראל הרי הוא כגופו בכלל נפש אחת, והרי מי שיש לו ספחת בבשרו אע"ג שהיא שנואה לו, מכל מקום לא יכול לשלוט בעצמו ולתלוש אלא סובל ממנה ושומרה מכל נזק, כך אע"ג שהגר הוא כספחת מכל מקום כבר הוא כגופו ואי אפשר להרחיק עצמו ממנו: כי גרים היתם וגו', והייתם מבקשים אז להיות כאזרחי מצרים, הכא נמי תתנהגו עם הגרים להיות אזרחים בארצכם:

79. בכור שור: בכור שור: עיין דבריו לעיל בפסוק ואהבת לרעך כמוך שלכאורה משהו האהבה בין ישראל לגרים ועיין גם דבריו בדברים י בפסוק ואהבתם את הגר

ואהבתם את הגר

< ריד > עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבָה גֵר לְתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה: וְאַהֲבָתָם
אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: (פרשת עקב / דברים י יז-יט)

אונקלוס: ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים:

< רטו > **רש"י:** עושה משפט יתום ואלמנה, הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו: **ואהב**
גר לתת לו לחם ושמלה, ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה
התפלל (בראשית כח כ) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: **כי גרים הייתם**, מום שבך אל
תאמר לחברך:

❖ - מפרשי רש"י -

< רטז > **מזרחי:** **כי גרים הייתם מום שבך אל תאמר לחברך**, פירוש כאילו אמר ואהבתם את הגר
ולא תונהו בדברים, ולכן אחריו כגרים הייתם מום שבך אל תאמר לחברך, אבל
האהבה סתם שפירושו להטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם, וכמוהו ואהבת לרעך
כמוך, אמרו עליו דמאי דעלך סני לחברך לא תעביד, שעל כרחך לפרשו ואהבת לרעך
ולא תלחצנו ואז יפול עליו דמאי דעלך סני לחברך לא תעביד, ובפרשת משפטים כתיב
בפירוש וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם ופירש רש"י לא תונה אונאת דברים כי
גרים הייתם אם הונתו אף הוא יכול להונתך ולומר אף אתה מגרים באת, מום שבך אל
תאמר לחברך.

גור אריה: **ואהב גר לתת לו לחם ושמלה:** ודבר חשוב הוא זה (רש"י), ואם תאמר
ולמה הוא חשוב דבר זה כשנותן לו בגד ללבוש דהא כל אדם בעולם
יש לו בגד ללבוש ולחם לאכול, ויש לומר דהכי פירושו כי לשאר בני אדם אין הקב"ה
נותן לו רק העושר, וכיון שאינו מזמין לפניו לחם לאכול ובגד ללבוש רק ממון והוא
עצמו עושה ממנו בגדים, סוף סוף לא נתן לו דבר חשוב בשעה שנתן לו, רק שהוא
עשה ממנו דבר חשוב, אבל הגר מזמין לפניו בגד ולחם שהוא דבר חשוב בעצמו, ונראה
כי חשוב הגר אצל השם יתברך ולא יאמר שהגר הוא פחות ושפל אצל השם יתברך
כמו שהוא אצל האדם:

מום שבך וגו'. כלומר דהאי 'כי גרים' אינו טעם אל 'ואהבתם את הגר', דבשביל שהיו גרים
בארץ מצרים אין טעם דבשביל זה יאהבו את הגרים (כ"ה ברא"ש), אלא פירוש הכתוב
'ואהבתם את הגר' ואל תבזהו מפני שהוא גר כי 'מום שבך וכו':

משכיל לדוד: **כי גרים הייתם וכו', מום שבך וכו',** צריך להבין היאך נמשך זה עם
האהבה, והגאון הרא"ם נדחק בזה ואמר שצריך להוסיף והוי כאילו
כתוב ואהבתם את הגר ולא תונה אותו כי גרים וכו', עיין שם.

ולענ"ד דאין צריך לזה דמצינו שפירש רש"י לעיל גבי ואהבת את ה' מה בין עובד מיראה
לאהבה, מיראה אם מטריח עליו הולך לו אבל מאהבה אפילו מטריח עליו הרבה סובל,
וידוע שאמרו רז"ל בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר לפי שסורו רע, ור"ל שהוא
טרחן וסרבן הרבה, והכא בא להזהיר ואהבתם את הגר ואע"פ שהוא מטריח עליך הרבה
צריך אתה לסבול ולעשות עמו מאהבה ולא תימא כמה סורו רע של זה המטריחני טובא,
למה כי גרים הייתם, מום שבך וכו', וגם אתם טרחנים וכנראה ממה שכתבו ז"ל על ויצום
אל בני ישראל.

אבן עזרא: עושה משפט, אע"פ שהוא נשגב, הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר, כטעם אבי יתומים (תהלים סח ו), וכן הגר, ויכלכלהו בהשענו עליו, ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו:

רלב"ג: ואהבתם את הגר, צוה לאהוב את הגר כי אין בשער עזרתו ולזה צוה עליו במקומות רבים מהתורה.

רמב"ן: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, והם כל צרכי האדם, והנה הוא יפרנס העניים אשר אין להם אוהב ורע: כי גרים הייתם בארץ מצרים, מוס שבך אל תאמר לחברך, לשון רש"י, וכבר פירשתי בסדר ואלה המשפטים (שמות כב כ - כמו שריחמתי עליכם במצרים ועניתי לכם, כך אענה ואעזור לכל גר עיי"ש):

ר"י בכור שור: ואהבתם את הגר כי גרים הייתם, והגרים אוהבים זה את זה, וכשהוא אומר 'ואהבתם את הגר' גם על עצמכם הוא מצוה⁸⁰, שתאהבו זה את זה, כי גרים הייתם, וכן כל המצוות כשהוא מצוה לעשות צדקה לעני גם העשיר הוא מצוה שאם יעני שירחמו עליו.

רבינו בחיי: עושה משפט יתום ואלמנה, אע"פ שהוא נשגב כמו שאמר האל הגדול הגבור והנורא, הוא עושה משפט יתום ואלמנה, והוא שאמר רז"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו. וכן אמר דוד ע"ה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו, וסמך ליה אבי יתומים ודיין אלמנות. וכן אמר ישעיה ע"ה (ישעיה נז) שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח: ואוהב גר, וכיון שכן ואהבתם את הגר, וכן כתוב במקום אחר ואהבת לו כמון:

מלבי"ם: עושה, ...דרכי להשגיח ולהושיע דכאי ארץ לעשות משפט יתום שאין מי שיריב ריבם, ולתת לחם ושמלה לגר שאין לו מכיר לתת לו צרכיו. ואהבתם, ועל כן אני מצוה אתכם לאהוב הגר כדי שתדבקו במידותי, כי כן נהגתי עמכם בהיותכם גרים בארץ מצרים.

✦ אין מעמידים גר לכל שררה בישראל

תורת משה: [לחתם סופר]... ואוהב גר כו', לומר מה שאוהב גר אינו על כי עזב אדוניו ובא אליו יתברך, כי הלא גם מתחלה גם כן שלו יתברך הוא, אך מה שמחזיק לו יתברך טובה ואוהבו הוא לתת לו לחם ושמלה, והוא, כי הוא יתברך חפץ חסד וכל תאוותו להיטיב, ובהכין אדם עצמו לקבל מאתו יתברך אוהב אותו על ככה, וזהו אומרו לתת לו כו', כי עד כה היה תחת כח חצוני ולא היה כבודו יתברך להשפיע עליו על ידו כי אם על ידי שר חצוני, ועתה הוכן ובא לתת לו בעצמו לחם ושמלה, ואמר שני אלה לומר בין מה שהוא צורך אוכל נפש פנימה הוא הלחם, בין מה שהוא על בשרו מבחוץ שהוא שמלה, הכל חפץ הוא להיטיב עליו על ידי עצמו למתקרב אליו יתברך:

ולא תאמרו הנה טעם זה לא יצדק בנו עם הגר לאהבו, ואחר שאין לנו טעם זה למה נאהבהו והוא מזרע טמא ואנחנו כלנו קדושים ואין אהבה רק בין השווים, לזה אמר ואהבתם את הגר מטעם שווי, כי הלא גם אתם דומים להם כי גרים הייתם בארץ מצרים, כי במצרים עבדתם עבודת גילולים ונתגירתם שם ובאתם אל הקדושה, והוא מה שעל כן נכנסנו תחת כנפי השכינה במילה וטבילה כנודע כמשפט הגרים:

80. בכור שור: ==לכאורה יש כאן חידוש וצ"ע בדיוק כעת /השוה עם דבריו בספר ויקרא בשני מקומות

חתם סופר: ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, פירש רש"י מום שבך אל תאמר לחברך, והוא דוחק, ומסיים את ה' אלקיך תירא וגו', כי קשים גרים כספחת משני טעמים, א' שאינם יודעים לדקדק במצוות, ב' שלפעמים מדקדקים יותר ונענשים ישראל על ידי זה כדאיתא בתוספות קידושין דף ע, והנה אמר ואהבתם את הגר, ואל תשנאהו מטעם השני שמא ידקדק יותר ממך ותענש על ידו, לזה אמר עשה זאת והנצל את ה' אלקיך תירא אותו תעבוד וגו', ותנצל מכל רע, רק מטעם הראשון שאיננו בקי בדקדוקי מצוות, מכל מקום אל תשנאהו, כי באורך הימים ילך אחריו ויהיה עובד ה' כמוך, ק"ו מישראל במצרים שהיו בנויים על קוטב אמונת אברהם יצחק ויעקב ואפ"ה כיון שהיו גרים במצרים נמשכו אחר אמונות כוזבות של מצרים, כל שכן הגר הזה שמתחילה עובד עבודה זרה היה ונכנס לאמונת ה' האמתית, פשיטא שבאורך הימים יהיה לבבו שלם, כי ילמוד ממעשי ישראל, וזהו כי גרים הייתם בארץ מצרים, הזכיר להם זה ברמז מפני הכבוד.

רש"י הירש: ואהבתם וגו', היו דומים לה' באהבת הגר הנלווה עליכם מהנכר, ובקבלת הגר תגלו שאנושיות טהורה היא המעלה העליונה בעיניכם, השוויון בפני החוק והאהבה שישאל מתייחסים בה אל הגר מאפיינים את העם... בחוגים אחרים מעמד האדם תלוי במוצאו וברכשו ואילו בעם ה' ובארץ ה' רק אנושיות טהורה הנכנעת לה' קובעת את מעמד האדם.

העמק דבר: עושה משפט וגו', הוא הקדמה למקרא הסמוך ואהבתם [את הגר] וגו', שהקב"ה בגדולתו הוא מזדקק לדכאי רוח עד שתובע עלבון יתום ואלמנה, וזהו משמעות עושה משפט כמש"כ בספר שמות -נ-דעיקר פירוש משפט הוא לתבוע עלבונם של ישראל. ואוהב גר וגו', מזדקק לפרנסת גר שהוא הדיוט שבישראל, ונדרש להשגחה פרטית להשיג לחם ושמלה, שהרי אין לו אחוזה ונחלה. על כן ואהבתם את הגר, קאי על המתברך בלבבו כי הקב"ה ישא פניו בעשרו ובהליכות עולמו, אשר מכל מקום יאהוב את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים, ומכל מקום הרי אתם היום רבי הערך, כי הגר השפל הזה מי יודע הכוח הצפון בו ובתולדותיו לימים יוצרו. וכתוב כאן 'את' הגר ולא כמו בספר ויקרא ואהבת 'לו' כמוך, דשם מיירי במעשה וכאן מיירי ברעיון וכמש"כ לעיל דברים ו ה' 81:

❖ פירוש הפסוק ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה

ילקוט שמעוני: בראשית רמז קכג: ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, עקילס הגר נכנס אצל ר' אליעזר א"ל הרי כל שבחו של גר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. א"ל וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט עליה אותו זקן ונתן לי לחם לאכול בא זה והושיטה לו בקנה. בא לו אצל ר' יהושע התחיל מנחמו בדברים, לחם זו תורה כמה דאת אמר (==) לכו לחמו בלחמי, שמלה זו טלית, זכה אדם לתורה זכה למצוות, ולא עוד אלא שהן משיאין לכהונה ובני בניהן מקריבים על גבי המזבח. לחם זה לחם הפנים. שמלה אלו בגדי כהונה גדולה.

מובא גם בבראשית רבה פ"ע פ"ד, תנחומא לך לך ו', שמות רבה פ"ט פ"ד, קה"ר ז טז, וע"ע ילקוט שמעוני שמות רמז שמת

81. העמק דבר: בפסוק ואהבת את ה' אלהיך, אהבה משמעו על שני אופנים, א' שיהא מוותר מרצונו על דבר הנאהב וקיומו, ב' דביקות במחשבתו ותשוקה עצומה להתשתעשע עם הנאהב וכו', עיי"ש ==להעזר כאן בהערות הרצאה חרשה של נצי"ב ==חשוב כי נותן גדר לאהבת הגר ואולי כדאי להעתיק בפנים ==להרחיב==.

במדרשי חז"ל

- תורת כהנים: קדושים: פרשה ג פרק ח: (ד) יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך, כשם שנאמר לישראל ואהבת לרעך כמוך**
 כך נאמר לגרים ואהבת לו כמוך. כי גרים הייתם בארץ מצרים, דעו מנפשו של גרים שאף אתם הייתם גרים בארץ מצרים:
- קרבן אהרן: ד: כשם שנאמר לישראל, וירצה דעלך סני לחברך לא תעבד, על זה האופן**
 נאמר לגר, וכפי זה דריש קרא כאזרח מכם יהיה לגר הגר לענין שאהבת לו כמוך על האופן שנאמר בישראל. דעו מנפשו של גרים, שמן הנראה אין טעם לאהבתנו הגר מפני שהיינו גרים ולזה אמר שהוא טעם לרחמנות עליהם שאין מי שיודע צער הגר מהו אלא אתה שראית זה כי גרים הייתם וכו'.
- מכילתא: שמות פרשה יח: וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא תוננו, בדברים, ולא תלחצנו, בממון...**
- חביבין הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם (שמות כג ט) וגר לא תלחץ וגר לא תונה, (דברים י ט) ואהבתם את הגר, (שמות כג ט) ואתם ידעתם את נפש הגר. רבי אליעזר אומר גר לפי שסיאורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה.
- רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, וכי מי גדול מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו, הוי אומר מי שהמלך אוהבו שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר.
- חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישראל. נקראו בני ישראל עבדים שנאמר (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים, ונקראו גרים עבדים שנאמר (ישעיה נו ו) לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים. נקראו ישראל משרתים, שנאמר (שם סא ו) ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם, ונקראו הגרים משרתים, שנאמר (שם נו ו) ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו. נקראו בני ישראל אוהבים שנאמר (שם מא ח) ואתה ישראל עבדי יעקב וגו' זרע אברהם אוהבי, ונקראו הגרים אוהבים שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר.
- נאמר בישראל ברית שנאמר (בראשית יז יג) והיתה בריתי בשרכם, ונאמר בגרים ברית שנאמר (ישעיה נד ד) מחזיקים בבריתי. נאמר בישראל רצון שנאמר (שמות כח לח) לרצון להם לפני ה', ונאמר בגרים רצון שנאמר (ישעיה נד ז) עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי. נאמר בישראל שמירה שנאמר (תהלים קכא ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ונאמר בגרים שמירה שנאמר (שם קמו ט) ה' שומר את גרים.
- אברהם קרא עצמו גר שנאמר (בראשית כג ד) גר ותושב אנכי עמכם. דוד קרא עצמו גר שנאמר (תהלים קיט יט) גר אנכי בארץ, ואומר (דברי הימים א כט טו) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה, ואומר (תהלים לט יג) כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי.

== == == מפרשי מכילתא, שבות יהודה, מכילתא דרשב"י ???? == == ==

מסכת גרים:

< רבה >

==מה להביא ופירושי האחרונים חיד"א, שבות יהודה, גר"ח קנייבסקי שליט"א==השוה למכילתא ==

במדבר רבה: נשא פרשה ח ב: =מיספור= איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו', [פרשת גול הגר]: הנה"ד (תהלים קמו) ה' אוהב צדיקים וגו' כך אמר הקב"ה אני אוהבי אהב וכן הוא אומר (שמואל א ב) כי מכבדי אכבד, הם אוהבים אותי ואף אני אוהב אותם, ולמה הקב"ה אוהב צדיקים שאינן נחלה ואינם משפחה.

את מוצא הכהנים בית אב הם, הלויים בית אב הם שנאמר (תהלים קלו) בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה', אם מבקש אדם להיות כהן אינו יכול, להיות לוי אינו יכול, למה שלא היה אביו לא כהן ולא לוי, אבל אם מבקש אדם להיות צדיק אפילו גוי יכול הוא שאינו בית אב, לכך הוא אומר יראי ה' ברכו את ה', בית יראי ה' לא נאמר אלא יראי ה', אינו בית אב אלא מעצמם נתנדבו ואהבו להקב"ה, לפיכך הקב"ה אוהבם לכך נאמר (שם קמו) ה' אוהב צדיקים וגו'.

הרבה הקב"ה אוהב את הגרים, למה הדבר דומה למלך שהיה לו צאן והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב כן בכל יום, פעם אחד נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העזים היה רועה עמהם, נכנסה הצאן לדיר נכנס עמהם יצאת לרעות יצא עמהם, אמרו למלך הצבי הזה נלוה עם הצאן והוא רועה עמהם כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם, היה המלך אוהבו בזמן שהוא יוצא לשדה היה מפקיד רועה יפה לרצונו לא יכה אדם אותו הזהירו בו, ואף כשהוא נכנס עם הצאן היה אומר להם תנו לו וישתה והיה אוהבו הרבה,

אמרו לו מרי כמה תישים יש לך כמה כבשים יש לך כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו, אמר להם המלך הצאן רוצה ולא רוצה כך היא דרכה לרעות בשדה כל היום ולערב לבוא לישן בתוך הדיר, הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם, לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר הרחב הגדול במקום כל החיות ובא ועמד בחצר, כך אין אנו צריכין להחזיק טובה לגר שהניח משפחתו ובית אביו והניח אומתו וכל או"ה ובא לו אצלנו,

לכן הרבה עליו שמירה שהזהיר את ישראל שישמרו עצמם מהם שלא יזיקו להם וכה"א (דברים י יח) ואהבתם את הגר, (שמות ??) וגר לא תונה וגו',

וכשם שחייבה תורה לגזול לחבירו תשלום ממון וקרבן איל הכפורים, כן חייבה תורה לגזול את הגר לשלם לו ממנו ויביא קרבן איל הכפורים שכן כתיב דבר אל בני ישראל איש או אשה, והפרשה הזו בגזול הגר אמורה דכתי' (תהלים קמו) ה' שומר את גרים, שהרבה בשמירתם כדי שלא יחזרו לסורן.

חביבין הגרים שבכל מקום הכתוב מקיש אותם בישראל שנאמר (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי יעקב וגו' נאמרה אהבה בישראל שנאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה', ונאמרה אהבה בגרים שנאמר (דברים י) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה.

נקראו ישראל עבדים שנאמר (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים נקראו גרים עבדים שנא' (שם כו) מהיות להם עבדים, נאמר רצון בישראל שנא' (שמות כח) והיה על מצחו תמיד לרצון וגו' ונאמר רצון בגרים שנאמר (ישעיה נו) עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי וגו', נאמר שירות בישראל שנאמר (שם סא) ואתם כהני ה' תקראו וגו' ונאמר שירות בגרים שנאמר (שם נו) ובני הנכר הנלוים וגו', נאמר שמירה בישראל שנא' (תהלים קכא) ה' שומרך וגו' נאמר שמירה בגרים שנאמר (שם קמו) ה' שומר את גרים...

וכן את מוצא בד' כתות העומדות לפני המקום שנאמר (ישעיה מד) זה יאמר לה' אני וגו' זה יאמר לה' אני, הרי כולו למקום לא נתערב בו חטא (שם) וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק, (שם) זה יכתוב ידו לה', אלו בעלי תשובה (שם) ובשם ישראל יכנה, אלו יראי שמים, הא למדנו שהגרים הרי הם כישראל ולכך נאמר פרשה זו איש או אשה וגו':

תנא דבי אליהו: רבה פרק כט: [דורש פרשת המרגלים]... באותה שעה אמר הקב"ה למשה לך ומרצה את אותן העניים שכבר יצא לבם מעליהם אמר משה לפניו רבש"ע כמה ארצה אותם אמר ליה הקב"ה למשה לך ומרצה אותם בדברי תורה שנאמר (שם טו) ואמרת אליהם כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו' ועשיתם אשה לה' עולה או זבח וגו'

באותה שעה היתה מריבה גדולה בין ישראל לגרים אמר לו הקב"ה למשה למה עשו מריבה אלו עם אלו אמר משה לפניו רבש"ע אתה יודע אמר לו הקב"ה למשה ולא כך אמרתי לך (שם) וכי יגור אתכם גר וגו' הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר וגו' ככם כגר יהיה לפני ה' וגו'.

מכאן אמרו שלש מדות יש בגרים, יש גר כאברהם אבינו ויש גר נמשל כחמור ויש גר כעכו"ם לכל דבר. כיצד, יש גר כעכו"ם לכל דבר אם יש לו נבלות וטרפות שקצים ורמשים בתוך ביתו אומר בלבו מתי אתגייר ואהיה ביניהן של ישראל שאכילתן יפה ויש להם ימים טובים ושבחות וכשיכלו אלו מתוך ביתי אכופ את עצמי ואתגייר ואם לבסוף הוא חוזר לסורו באין עליו יסורין לטובתו ולהצילו ומיד שהוא עושה תשובה אמר הקדוש ב"ה כשם שאני אהבתי אתכם כן אתם תאהבו אותו שנאמר ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (דברים י'),

וכיצד יש גר שהוא נמשל כחמור, כגון שהוא הולך לישא אשה מישראל ואמרו לו אין אנו מקבלין אותך עד שתתגייר אמר בלבו אכופ א"ע ואתגייר ואם לבסוף חוזר לסורו באין עליו יסורין לטובתו ולהצילו ומיד שהוא עושה תשובה אמר הקב"ה כשם שהוא בקש מכם מנוחה כך תנו לו מנוחה שנאמר (שמות כב) וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים.

וכיצד יש גר שהוא כמו אברהם אבינו, אם היה הולך ופשפש בכל העכו"ם כיון שהוא רואה שכל העכו"ם הם מספרים בטובתן של ישראל אמר בלבו מתי אתגייר ואהיה כמותם ואכנס תחת כנפי השכינה עליו נאמר (ישעיה נה) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו וגו' ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים וגו' והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי וגו'. הרי הוא אומר (שמות כג) לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס לא תהיה אחרי רבים לרעות וגו'. הרי אומר הרי זו אזהרה למקבלים לה"ר.

ראשונים ואחרונים

חובות הלבבות: חשבון הנפש פרק ג: [-דוגמאות של מצוות של מחשבת הלב]...ומהם < רל >
— שיאהב את הגר כמוהו, שסייעהו ויעזרהו, כמו שכתוב ואהבתם את הגר, ואמר כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך.

רמב"ם: שו"ת סימן תמ"ח: מהדורת בלאו: (לר' עובדיה הגר) [תשובה שעשה הרב לישמעאל אחד שנתגייר, הגיעו אלינו שאלות מרנא ורבנא עובדיה המשכיל המבין גר צדק ישרם ה' פעלו וטהי משכורתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר בא לחסות תחת כנפיו שהיה ישמעאל ונתגייר]. < רלא >

שאלה: על אלו הישמעאלים שאמרת שאינם עובדי ע"ז ואמר לך רבך שהם עובדי ע"ז והאבנים שמשליכין בתרפותן הן למרקוליס והשיב לך שלא כהוגן עד שנתעצבת אל לבך ונכלמת וקרא עליך 'ענה כסיל כאולתו'.

תשובה: אלו הישמעאלים אינם עובדי ע"ז כלל, וכבר נכרתה מפייהם ומלבם והם מיחדים לאל יתעלה יחוד כראוי...

ואשר השיבך רבך שלא כהוגן והעציבך והכלימך וקראך כסיל — עבירה גדולה בידו, וחטא גדול חטא, וקרוב בעיני ששוגג הוא, וראוי לו לבקש ממך מחילה, אע"פ שאתה תלמידו, ואחר כך יצום ויזעק ויתפלל ויכנע אולי יתכפר לו וימחול לו האל יתעלה. וכי שכור היה זה [ולא ידע] שבשלישים ושישה מקומות הזהירה תורה על הגר, ואיה דבר וגר לא תונה והיא אונאת דברים.

אילו אמר הוא האמת והיית אתה התועה היה לו להסביר לך פנים ולדבר לך רכות, כל שכן שאמרת האמת והוא התועה. ועוד שזה דורש אחר הישמעאלים אם הם עובדי ע"ז אם לא היה לו לחוש לעצמו על הכעס שכעס עד שהכלים גר צדק שלא כדין וכבר אמרו רז"ל כל הכועס יהיה בעיניך כעובד ע"ז.

דע שחובה שחייבתנו התורה על הגרים גדולה היא. על האב ועל האם נצטוינו בכבוד ומורא ועל הנביאים לשמוע להם, ואפשר שיכבד אדם ויירא וישמע ממי שאינו אהבו, ועל הגרים צונו באהבה רבה המסורה ללב ואהבתם את הגר וגו' כמו שצונו לאהוב את שמו

ואהבת את ה' אלהיך, והקב"ה בכבודו אוהב גר, שנאמר ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה.

וזה שקרא לך כסיל תמה גדול הוא. אדם שהניח אביו ומולדתו ומלכות עמו וידם הנטויה והבין בעין לבו ובא ונדבק באומה זו שהיא היום למתעב גוי עבד מושלים, והכיר וידע שזתם דת אמת וצדק והבין דרכי ישראל וידע שכל הדתות גנובות מדתם זה מוסיף וזה גורע זה משנה וזה מכזב ומחפה על ה' דברים אשר לא כן זה הורס יסודות וזה מדבר תהפוכות, והכיר הכל ורדף אחר ה' ועבר בדרך הקדש ונכנס תחת כנפי השכינה ונתאבק בעפר רגלי משה רבינו רבן של כל הנביאים ע"ה וחפץ במצותיו, ונשאו לבו לקרבה לאור באור החיים ולהעלות במעלת המלאכים ולשמוח ולהתענג בשמחת הצדיקים והשליך העולם הזה מלבו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב – מי שזו מעלתו כסיל יקרא!

חלילה לך, לא כסיל קרא ה' שמך אלא משכיל ומבין ופקח והולך נכוחות, תלמידו של אברהם אבינו שהניח אבותיו ומולדתו ונטה אחרי ה', ומי שברך את אברהם רבך ונתן לו שכרו בעולם הזה ולעולם הבא הוא יברך אותך ויתן לך שכרך כראוי בעולם הזה ולעולם הבא ויאריך ימך עד שתורה במשפטי ה' לכל עדתו, ויזכה אותך לראות בכל הנחמות העתידות לישראל והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל. משה ב"ר מימון זצ"ל.

❖ המצוה מביאה לידי ענוה

רבינו אברהם: בן הרמב"ם: המספיק לעובדי ה': פרק הענוה: ...ואשר לחלק השני < רלב > [המביא לידי ענוה] הריהו ההתבוננות במצוות שתכליתן הענוה, כולל מה שצויה יתעלה באהבת הגר, [ואהבתם את הגר (דברים י יט)] והנימוק למצווה זו, כי גרים הייתם בארץ מצרים, שפירושו הוא, זכרו את שפלות רוחכם בהיותכם גרים, ולא תשכחו את הדבר ולא יגאה לבבכם. וכן מצוותו יתעלה שלא לתעב גר מצרי (דברים כג ח) והנימוק – כי גר היית בארצו, ועוד כיוצא באלה. ושמור מה שאני מביא לתשומת לבך, והוא כי אפשר שיהיו למצוה אחת שני טעמים או שלושה או אף למעלה מזה, ולא יהא מוקשה בעיניך שבמקום אחד מסבירים אנו טעם מצוה פלונית משום רחמנות ובמקום (שני) משום נדיבות ובמקום (שלישי) משום פרישות ובמקום (רביעי) משום ענוה וכיוצא באלה...

❖ עיקר הוראת "גר" בתורה הוא מי שבא לגור ממקום אחר וחז"ל פירשו גר צדק

רבינו אברהם: בן הרמב"ם: וגר לא תונה: (בענין אונאת הגר שמות כב כ) [גר] נגור מן ההתגוררות בארץ נכריה, ועיקר הוראתו על גר בנוגע למדורו ושוב נעתק אל גר צדק שנכנס בדת (כמו) וכי יגור אתך גר ועשה פסח וגו', ומפני שהוא על פי הרוכ גר בנוגע למדורו. ופשטיה דקרא שהוא מתכוין כאן בגר אל גר בנוגע למדורו באמרו "כי גרים הייתם" וגו', והמעתיקים ז"ל פירשוהו בגר צדק, ואפשר שהכוונה אל שניהם גר סתם וגר צדק. וביארו החכמים ז"ל כי 'אונאה בדברים ולחיצה בממון'.

❖ ישראל הגולה מעירו נקרא גר

כד הקמח: ערך גר: בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח, (איוב לא לב): דרשו ז"ל < רלד > בסוף פרק הזהב (נט): רבי אליעזר הגדול אומר בשלשים וששה מקומות הזהירה תורה על הגר, ודבר ידוע כי כל אחד מישראל ההולך מעירו אל עיר אחרת יקרא גר, וכן מי שהוא מן האומות ונתגייר וחזר לאמונת ישראל יקרא גר, והוא הנקרא גר צדק לפי שבא להסתופף תחת כנפי השכינה, וכן גוי שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ובא להתישב בינינו יקרא גר תושב.

ישראל הגולה מעירו לעיר אחרת יקרא גר מלשון גרגיר הנפרד מעיקרו⁸², ונצטוונו בו להאכילו ולהשקותו ולהסביר לו פנים, והסברת פנים חשובה לו מן הכל, והוא דברי שלמה ע"ה שאמר (משלי כז) שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש, הזהיר בכתוב הזה שיתחייב אדם על הגר שיספיק לו מזונות ויסביר לו פנים, והוא נקשר עם הכתוב שהזכיר למעלה ממנו שאמר (שם) כצפור נודדת מקנה, וסמך לו מיד שמן וקטרת ישמח לב, כלל כל המזונות כולן וכל מה שנתבשל על האש כשמן וקטרת שהוא העשן העולה מן המזון המתבשל,

והודיענו בזה כי יתחייב אדם לשמח לב האיש הנודד ממקומו בסיפוק מזונו והסברת פניו, כי מלבד שיצטרך שמן וקטרת עוד יצטרך מתק רעהו, ואמר מעצת נפש, כלומר שיהיה אותו מתק והסברת הפנים מעצת נפשו השכלית, דרך אהבה וחיבה לא דרך חנופה, כי ייטב לו מתק שפתים יותר מכל מה שהוא נותן לו, וכן דרשו ז"ל בסוף פרק אחרון של כתובות (ק"ב) גדול המלבין שנים לחבירו יותר ממשקהו חלב שנא' (בראשית מט) ולבן שנים מחלב, אל תיקרי לבן שנים אלא ליבון שנים, ועל זה הזכיר ישעיה הנביא ע"ה (ישעיה נח) ותפק לרעב לחמך הם המזונות וחזר ואמר ותפק לרעב נפשך הוא מתק שפתים,

וכשם שהגולה מעירו לעיר אחרת יקרא גר כן מצינו שהצדיקים נקראים גרים לפי שאינם מחשבים העוה"ז לכולם ואין דירתן אלא עראי, וזהו לשון גר מלשון גרגיר כגרגיר הזה הנפרד מעיקרו...

גוי שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ועדיין אוכל נבלות ובא לגור בשערי עירו, הוא הנקרא גר תושב, ונקרא גר שער... ומי שהוא מן האומות ונתגייר נקרא גר צדק... ודרשו ז"ל שמודיעין אותו תחלה קצת מצוות עונשין שבהן, וטעם הודעת העונשין כדי שלא יתגייר, שאין הגרים תועלת לישראל כלל שהרי ערב רב גרים היו והם היו סיבת העגל וגם היו סיבת המגפה לישראל בענין בשר תאווה שחל עליהם הדבר שנאמר (במדבר יח) והאספסוף אשר בקרבם. וכל שהם מתחברין לישראל יש בדבר נזקים הרבה לפי שהם שרש פורה ראש ולענה ואין חיבורן ממנו עולה יפה ואין התולדות היוצאים מהן ראויות ברוב, שהרי מעכה בת תלמי מלך גשור שהיתה יפת תואר במלחמה וגיירה דוד יצא ממנה אבשלום שבקש להרוג דוד אביו ושכב עם נשיו לעיני כל ישראל.

ולפיכך דרשו ז"ל שכל מי שבא להתגייר מעצמו בודקין אחריו שמא בשביל חשק אשה מבנות ישראל או אם היא אשה בשביל חשק בחור אחד מבני ישראל ואם לא נמצאת להם עילה מודיעין אותו כובד עול מצות והטורח שיש בעשייתן כדי שיפרשו, ולפיכך לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה... ומפורש אמרו (יבמות מז) קשים גרים לישראל כספחת, שנאמר ונספחו על בית יעקב, והטעם לפי שאינם בקיאים בדקדוקי מצות וישראל למדין ממעשיהם. ויש שפירשו מודיעין אותם קצת עונשין שהטעם בו כדי שלא יאמרו היום או מחר בעשותם אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו אלו היינו יודעין העונש לא נתגיירנו ונמצא גירותן בטעות, וע"כ יש לנו להודיעם מקצת עונשין כדי שיהיה גירותן בלבב שלם ושיקבלו עליהן הכל,

ומה שאמרו קשים גרים אין זה נאמר לגנאי הגרים אלא לגנאי ישראל, כלומר כיון שהקב"ה רואה מחשבתם שעזבו משפחתם וארץ מולדתם ובאו להדבק בשכינה הנה הם מחייבים את ישראל כשאין עובדין להקב"ה בלב שלם, וכן מצינו במדרש אמר ריש לקיש גדולים גרים בזמן הזה יותר מישראל כשעמדו על הר סיני שהם ראו את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר והנפלאות הגדולות והנוראות, והגרים לא ראו מדבר זה כלום ובאין בצר ומצוק להסתופף תחת כנפי השכינה.

82. כד הקמח: =מתרגם גר נודד ממקומו, והשווה לפירושו בשמות וגר לא תונה ==

והנה איוב משבח עצמו בכתוב הזה שהיה ביתו פתוח לרוחה לכל עובר ושב, אפילו לגרים ולתושבים, ומעולם לא היה גר לן בחוץ, כלומר אפילו הגר הנכרי הבא להתגיייר בשער עירו מאי זה אומה שיהיה היה עושה עמו חסד והיה מאסף אותו אל ביתו ללון, כי אע"פ שאיוב היה מבני ארם מזרע אברהם ולא מבני ישראל אע"כ היה חסיד גדול וצדיק גמור עובד את הש"י במצוות שכליות, עושה חסד עם הכל, ועל זה אמר בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח, ואין צריך לומר אם היה הגר מעמו שהיה עושה החסד הזה עמו...

❖ לאהוב את מי שהמלך אוהב

ספר חסידים: סימן קטז: ואהבתם את הגר (דברים י ט), מצוה אותנו לאהוב את הנכנס תחת כנפי השכינה לקיים את כל המצוות והתורה. ובל"ו מקומות הזהירה תורה על אהבתו ושלא להונותם בין אונאת ממון בין אונאת דברים. וגדולה אהבתן וחביבה לפני המקום יותר מאהבתן של ישראל, משל לשני בני אדם אחד אוהב את המלך והאחד המלך אוהבו מי גדול אותו שהמלך אוהבו נמצא ישראל אוהבים הקב"ה והקב"ה אוהב את הגר שנאמר (דברים י יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. על כן מצוה עלינו לאהוב את מי שהמלך אוהב אותם לפיכך כתיב ואהבתם את (נפש) הגר.

תוספות הרא"ש: שבת קלו: המלך את הגרים אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את הנרים, כי נצטוונו לאהוב את הגרים ואי אפשר להיות גר בלא מילה⁸³, ויש ספרים דגרסי המלך את הגרים מברך על המילה והמברך אומר ברוך וכו' אשר קדשנו במצותיו וצונו למול ואפילו לפי ספרים דלא גרסי המלך אומר, היינו משום דלא הוצרך לפרש בברכת מילה לפי שאין בה שינוי אלא ברכה שניה שהיא במקום אבי הבן:

אגרת דרך ה': למבי"ט: נעילת שערים פ"א: (עמוד כג הוצאת אשכול) כשיתכוין האדם וישתדל יוכל לקיים ברוב הימים קרוב לשלושים מצוות עשה... (ט) לאהוב גרים כדכתיב ואהבתם את הגר, להוסיף בו אהבה על אהבת רעים בהשגחתו עליו בצרכו ותיקונו...

עמודי שלמה: מהרש"ל: לסמ"ג עשה ט: ואהבתם את הגר הרי יש בגר שתי מצוות וכו', פירוש ואהבת לרעך כמוך, ואהבת לו כמוך, אבל ואהבתם [את הגר] (דברים י ט) שהיא במשנה תורה ואינה מצוה בפני עצמה, וק"ל חוץ מלענין מלקות שלוקה אפילו על לאו שבמשנה תורה, ומה שהביא הפסוק של ואהבת [לו כמוך] משום שנאמר בו הגר להדיא, אי נמי לאשמעינן דלא תימא ואהבתם את הגר אפילו יותר מכמוך, לכך כתב שמבקום אחר מפרשו ואהבת לו כמוך ודו"ק⁸⁴.

❖ להתפלל להצלחת הגרים

יערות דבש: ח"א דרשה א: ...בברכת 'על הצדיקים' ישים אל לבו להתפלל בטובת הצדיקים, כי בטובתם אנו חיים, וכל זמן שצדיקים בעולם ברכה וטובה וחיים בעולם, ובייחוד להתפלל על טובת גרי צדק, וישים ללב לאהוב אותם כנפשו ולקיים מצוות ואהבתם את הגר, ומכל שכן בזמן הזה שאנו בתכלית השפלות ושחים עד לעפר, כמעט לא נשאר בנו עוד רוח חיוני ורשעים בתכלית הרוממות, והוא הכיר האמת, הרי זה ממש מעשה אברהם אבינו שהכיר ה' בתוך עולם חשוך והאיר ממזרח צדק, ואף הוא כמוהו, הלא חיוב עלינו לאהבו ולנשק רמיסת רגלו, והמרה לאהוב הגר אוהב ה' ותורתו, כי אהבתו לגר תלוי באהבת המקום ותורתו, כי הלא זה סיבת אהבתו:

83. תוס' הרא"ש: עיין נר אחד עמ' רצ"א = מדובר על הברכה השניה ????

84. עמודי שלמה: (=) לכאורה כוונתו שעדיף ללמוד את המצוה מפסוק בספר ויקרא ולא מפסוק במשנה תורה וצ"ע מה מקור לדבר זה וגם הרמב"ם מפורש מביא מהפסוק במשנה תורה (=) לפי אי נמי, שזה בדיוק לאהבת ישראל ולא יותר מכמוך ויש לעיין בכל דבריו==

ולכן מאוד יש לשים ללבו להתפלל מאוד בטובתו, ולכל יחזור לסורו ח"ו מחמת כובד הגלות, ואמרו (ברכות נ.) לא גלו ישראל בכל העולם אלא ללקט הגרים, וכן היה גלות אברהם ללקט הגרים כדכתיב (בראשית יב ה) הנפש אשר עשו, וכל מה שקרה לאבות קרה לבנים, ולכן חובה עלינו להרבות בתפלה בעבורם שיתן ה' להם לב טהור.

להעיר: מצות אהבת הגר נשמט משור"ע הרב וצ"ע

פרי מגדים: או"ח סימן קנו: **אשל אברהם סוף אות ב':** ומש"כ [-המגן אברהם] אהבת הגר ב' מצוות עשה, שם [-הל' דעות] הלכה ד', ונפק"מ אי יש ישראל לפרוק וגר לטעון, עדיף לטעון גר שיש בו עשה יתירה ועדיף⁸⁵.

ומסתברא דגר מקרי אף הורתו ולידתו בקדושה, שנתגיירו אביו ואמו, הואיל ואין לו קרובים בישראל. וישראל הבא על שפחה וולדה כמותה, ונתגייר, ששחרר, הוה גר.

ועיין רש"י (שמות כב כ) גר שבא ממדינה אחרת, פירוש לשון גר, אבל גר זה [-שנצטוינו לאהבו] הוא גר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה כמ"ש הר"מ ז"ל וכמ"ש רש"י שם (כג ט) ססורו רע, [-וזה לא שייך ביהודי הבא ממדינה אחרת]. השוה עם חינוך וסמ"ק של החפץ חיים =

פלא יועץ: ערך גר: ...ומאחר שכל כך צייתה תורה על אהבת הגר, כי יקרה שיבוא גר צדק ראוי לרחם עליו במאוד מאוד ולהעניקו בממון ולבקש לו מנוח אשר ייטב לו ולפייסו בדברים טובים, אף על פי דחשיד טובא שיחזור לסורו הרע כאשר עינינו רואות, לא מפני זה יהיה העושה טובה עמו תוהא על הראשונות ח"ו ולא יהא מושך ידו לעשות טוב עם גרים אחרים, כי אין לנו אלא לראות באשר הוא שם ולקיים מצות יוצרנו, ואם אח"כ יצא לתרבות רעה איהו ניהו דאפסיד אנפשיה ושכר מצוה עומדת לעד.

ובכלל מצות אהבת הגרים הוא לעזור ולסייע לאיש הנודד ממקומו והוא גר בארץ נכריה, ולא דוקא גר צדק, דאטו יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא, וזיל בתר טעמא דכתיב ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, הרי בהדיא דקרא משתעי על מי שהוא גר בארץ נכריה בלי ריע ואח ואין לו מכיר, ורוחו נמוכה ולבו נשבר ונדכה, ראוי לרחם עליו ולקרבו ולהיות עמו אוהב וריע ולעזור ולתמוכו בכל הבא בידו, ובזה מקיים מצוה רבה זו.

וביותר יגדל המצוה הזאת על אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי ההולך בין האשכנזים וכדומה, שגם לשון אין להם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו, והם מתדכאים הרבה שאין יכולים להגיד צערם ולהראות ערכם כי יש גם כן בעלי תורה אבל אין להם פה לדבר, ומסוה הבושה על פניהם ואין להם מצח להרים ראש, על אלה ראוי לרחם ביותר ולמצוה רבה תחשב.

לא כאשר יש רבים מעמי הארץ אומרים שהספרדי ילך אל ספרדים ואשכנזי אצל אשכנזים, וכן מין ירחם על מינו כאילו אנו שתי אומות ח"ו, בודאי האומר כך חרף מערכות אלקי"ם חיים כי חרפה היא לנו, בני ישראל גוי אחד בארץ שנפרד איש מאחיו, כי כולנו בני איש א' נחנו, אל אל לכולנו, אבל אחד לכולנו, תורה א' ומשפט א', ולמה נבגוד איש באחיו, ואם הלשונות לארצות הם מחולקים, מה בכך ומה בין ספרדי לאשכנזי או שאר לשונות, חלילה לשום שום חילוק אדרבא יגדל החיוב לרחם ולסייע למי שהוא מלשון אחר מעטם מצות אהבת הגר כדבר האמור, והמרחם מרחמין עליו מן השמים ישלם ה' לעושה הטובה שבעתים.

85. פרי מגדים: הקשה ב"חבל יוסף" (לרי"ז סאלנט או"ח סימן קנ"ו) על דברי הפרמ"ג ז"ל: ולכאורה הוא תמוה דבהדיא קי"ל ביו"ד סימן רנ"א ס"ט דלכטות ולפרנסה וכ"ד ישראל קודם לגר הרבה מעלות עיי"ש וצ"ע, עכ"ל. וכן הקשה בספר "לרעך כמוך" ?? יש המנסים לתרץ עיין דליית הכרם (??) ועוד

בכלל מצות והלכת בדרכיו

דבר המלך: ח"א שער א' פרק ט: [נ-לר' אברהם מבראד, שנת תקס"ח, נכד מהרש"א, מזכיר את החיד"א כמור"ר] **אהבת הגר**, והוא מדוגמת מצוה לדבק בדרך ה', מה הוא אוהב את הגר, ובכלל מה הוא רחום. כי על זה יש לרחם ביותר כי מאין יבוא עזרו בלתי לה' עיניו, כי הוא במקום שאין מכירין, ומכל שכן הפורש מעבודה זרה ובא לחסות תחת כנפי השכינה.

כי לבד טעם הראשון טעם הראוי לקרבו ולאהבו חיבה יתירה כי בזה יתגדל ויתקדש שמו הגדול והנורא לעיני העמים בראותם עם בחיר ה' הם רחמנים גומלי חסדים, והאוהבו הוא אהבת הבורא ית', כי בזה מורה אהבת ה' גדול עליו ואוהב למי שבא לעבדו, ובזה ניתן בגר מצות עשה יותר מאהבת רעים והאוהבו מקיים שתי מצוות, מצות ואהבת לרעך כמוך ומצות אהבת הגר... וכן מי שהוא בארץ לא לו הוא ג"כ בכלל מצוה זו...

מנחת חינוך: מצוה תל"א: אהבת הגרים: (א) שנצטוונו לאהוב הגרים וכו'. מבואר בר"מ פ"ו מהלכות דעות ה"ד. ונראה דהוא הדין עבד שנתחייב במצוות הוא גם כן בכלל מצות אהבת רעים, דעבד נקרא רעהו כמבואר בב"ק פ"ח ע"א וכמה פעמים בחיבור זה, והוא בכלל מצוה זו ג"כ כיון שנכנס לדת כמו שכתב הרב המחבר. מ"מ אינו משמע זה כי עבד לא יקרא גר, וצ"ע:

(ב) וגם לא נתבאר עד כמה נקרא גר, אם הוא לבדו שנכנס לדת, או אם גם בניו אחריו, ולא נתבאר עד כמה דורות הם גרים. ונראה דדינו כמו לענין יוחסין באהע"ז סי' ז' סכ"א דעד כמה דורות נקראים גרים, רק אם יש צד אחד ישראל דאינו כגר לענין יחוס עיי"ש, הכי נמי אינו כגר לענין מצוה זו, שיש לו עוזר באומה, עיין בדברי הרב המחבר:

(ג) ומה שכתב הרב המחבר לרחם על כל אדם וכו', הוא מדרך המוסר, אבל אינו בכלל המצוה, רק גר שנתגייר ונכנס תחת כנפי השכינה, וזה פשוט:

מהר"ם שיק: תרי"ג מצוות: מצוה תל"ב: מצות עשה לאהוב את הגר שנאמר ואהבתם את הגר, וא"כ מצות אהבת הגר היא בכפל דעובר עליה עובר על ב' עשה, על עשה דואהבתם את הגר ועל עשה דואהבת לרעך כמוך, וכן נראה מדברי החינוך וספר מצות השם.

ואהבת לרעך - ממונו, ואהבתם את הגר - גופו

מיהו לפי מה שכתבתי במקום אחר דמדברי הלל שאמר ואהבת לרעך מה דלך סני לחברך לא תעביר, והיינו דמפרש זה ואהבת לרעך דקאי רק אממונו וחפציו, מדלא כתיב את רעך, ממילא גבי גר דכתיב את הגר קאי רק אגופו, וא"כ דוקא אם עבר שלא לאהוב את הגר עצמו עבר על ב' עשה, אבל אי עבר רק משום חפציו לא עבר רק משום ואהבת לרעך. וקשה באמת למה לא כתיב בגר נמי כמו התם בישראל, ואפשר לומר משום דלא חשוב ממונו כגופו וגופו הוא העיקר, על כן אמרה תורה רק זאת שהוא עיקר והיינו את הגר שהוא גופו.

ביאור רס"ג: לגרי"פ פערלא: עשה פב: גרי צדק כאזרח [והנבלה ליושבי פתח]: צריך עיון בכוונת רבינו הגאון ז"ל במצוה זו, כי דבריו סתומים הרבה בזה. והנה גם הבה"ג והר"א הזקן והר"י אלברגלוני ז"ל מנו במספר הפרשיות פרשת גר תושב עיי"ש, וגם דבריהם ז"ל לא נתבארו וסתומים מאוד.

וראיתי באזהרות אתה הנחלת [לרבינו שמעון הגדול ז"ל] שכתב וז"ל: והקרבת גרי צדק לגור יחד ולקיים חוקים כמחופשי מפרך צוענים, ולחון גרי שער ולהאכילם נבלות, עכ"ל עיי"ש. ודבריו נראין ממש כדברי רבינו כאן אלא שהאריך יותר, דגם רבינו מסיים כאן 'ונבלה לתושבי פתח', והם כמעט דברים אחדים.

והנראה מדבריו דענין המצוה הוא ממש"כ (בפרשת קדושים) וכי יגור אתכם גר בארצכם וגו' כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים וגו', וזהו שכתב כמחופשי מפרך צוענים, כמו שכתוב כי גרים הייתם בארץ מצרים.

ובספרא (פרשת קדושים פ"ח) דריש מינה כאזרח מה אזרח שקיבל עליו את כל התורה אף גר שקיבל עליו את כל דברי התורה, מכאן אמרו גר שקיבל עליו את כל דברי התורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, עיי"ש. וא"כ יהיה ענין המצוה דכל גר שנתגייר וקבל עליו את כל דברי התורה חייבין להשוותו לכל משפטיו ודיניו לישראל גמור, ואם נמנעו בית דין מלדון אותו לכל דבר כישראל גמור, וכן כל אדם שהתנהג עם הגר שלא כמו שנוהג עם אחד מישראל, הרי זה עובר בעשה זו דכתיב כאזרח מכם יהיה ואהבת לו כמוך.

והנה הבה"ג וסייעתו וגם הרמב"ם (בספר המצוות עשין רז) וכן כל הנמשכים אחריו, מנו עשה דאהבת גר במנין העשין מדכתיב (בפרשת עקב) ואהבתם את הגר, ולא ידעתי למה לא מנאוה מקרא המוקדם (בפרשת קדושים) דכתיב ואהבת לו כמוך, אבל לדעת רבינו הגאון ז"ל לא יתכן שימנה עשה זו כיון דליכא נפקותא בעשה זו אלא כדי להוסיף עשה יתירתא בגר צדק ולעבור עליו בשתי עשין, וכיו"ב אינו בא במנין לדרכו של רבינו הגאון ז"ל כמו שביארתי בכמה דוכתי. וכן ביארנו בזה (לעיל סוף עשה יט) עיי"ש.

וגם לשון רבינו כאן לא יתכן לפרש כן כמבואר, אבל הוא עשה כללית להשוותו לגר צדק לכל דבריו כאחד משאר אזרחי ישראל, ועל זה כתיב כאזרח מכם יהיה. וכמו שביאר רבינו שמעון הגדול ז"ל באזהרות אתה הנחלת שהבאתי שכתב: והקרבת גרי צדק לגור יחד ולקיים חוקים כמחופשי מפרך צוענים, ורצונו לומר דאפילו המצוות והחוקים שהם זכר ליציאת מצרים, שוה בהם הגר לאזרח אע"פ שהוא לא יצא ממצרים.

וכבר נכפלה מצוה זו (בפרשת בא) דכתיב תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם, ובמכילתא שם על מקרא זה תניא תורה אחת יהיה לאזרח למה נאמר, והלא כבר נאמר והיה כאזרח הארץ ומה תלמוד לומר תורה אחת יהיה לאזרח, לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר אין לי אלא פסח שהשוה בו הגר לאזרח, שאר כל המצוות שבתורה מנין, ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח, בא הכתוב והשוה הגר לאזרח בכל מצוות שבתורה עיי"ש.

אלא דשם לא בא הכתוב אלא לחייב את הגר בכל המצוות כולן ככל ישראל האזרחים, אבל כאן לא קאי על הגר אלא על כל ישראל, לחייבם שהם יתנהגו עם הגר לכל דבר כמו עם אחד משאר כל ישראל. ולפי זה מתפרשים כל נכון דברי רבינו הגאון ז"ל כאן אע"פ שלא ראיתי לאחד מכל שאר מוני המצוות שימנו עשה זו...

ביאור רס"ג: לגרי"פ פערלא: עשה יט: ואהבת לרעך: [בסוף העשה עמוד 294] ...והנה < רמז > הבעל הלכות גדולות והרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריהם מלבד מה שמנו עשה דואהבת לרעך כמוך ששוה בכל, מנו גם כן עשה דואהבתם את הגר, אבל רבינו הגאון ז"ל לא מנה עשה זו, ואזיל בזה לשיטתיה דהרי ליכא נפקותא בעשה זו אלא כדי לעבור על הגר בשתי עשין, וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל בסה"מ (עשין ר"ז ובפ"ו מהלכות דעות ה"ד) עיין שם, וכבר נתבאר אצלינו דדרכו של רבינו הגאון ז"ל שלא למנות בכל כיוצא בזה אלא עשה אחת בלבד, דהיינו אותה עשה שכוללת הכל, ולכן לא מנה בזה אלא עשה דואהבת לרעך כמוך שכוללת הכל האזרח והגר, והשמיט עשה דאהבת גר שלא באה אלא לחזוק בעלמא ולהגדיל שכרה ואין כאן מצוה חדשה בפני עצמה.

✧ לר"י אלברגלוני כולל מצוה לקבל גרים

הן אמת שראיתי באזהרת הר"י אלברגלוני דנראה מדבריו ז"ל דס"ל דבכלל עשה דואהבתם את הגר נכללת ג"כ המצוה לקבל גרים להכניסם תחת כנפי השכינה. שכתב שם ז"ל: יחסה בצלכם גר הבא להתגייר באומרו כך ה' חסיתי, יקבלוהו ויודיעוהו קצת מצות וכו' עכ"ל עיין שם.

וכבר ראיתי להרשב"ץ ז"ל בזהר הרקיע (עשין מ') שתמה למה לא הכניסו בכלל המצות קבלת גרים שהיא מצוה מיוחדת בבית דין לקבלם, כמו שאמרו ביבמות (מז:): מלין אותו מיד משום דשהיית מצוה לא משהינן וכו', ואמרו (בפ"ק דכתובות יא.) גר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד, והוא מפני המצוה הזו שנתחייבו לקבל גרים, ואם כן ראוייה היא שתבוא במנין פרטי. ואיני יודע על איזה מצוה נסמך אותה עכ"ל שם, עיין שם בדבריו.

ובקונטרס אחרון שם כתב שהיא בכלל מצות מילה וטבילה של בן ישראל עיין שם, ודבריו אלו מתמיהים אצלי ואין להם ביאור לענ"ד, מאי ענין זה לזה, וגם כי טבילה בישראל ליכא כלל אם לא מטומאה לטהרה, אבל ערל ישראל אינו טעון אלא מילה בלבד, וכנראה לקח הרב ז"ל סוגיא דפסחים (צב:) כפשטה עיין שם, אבל הוא תמוה. ועי' מש"כ התוס' שם בד"ה אבל, ובאחרונים שם ואין כאן מקום להאריך בזה, אבל הרי אנו רואים דהר"י אלברגלוני ז"ל מכניס אותה בכלל עשה דאהבת גרים, ואם כן מתורצת תמיהת הרשב"ץ ז"ל:

ומעתה לפי זה לכאורה היה ראוי לרבינו הגאון ז' למנות גם עשה דואהבתם את הגר למצוה בפ"ע משום שכוללת מצות קבלת גרים, אבל באמת ז"א דאם איתא דקבלת גרים הו"ל בכלל עשה דואהבתם את הגר, ע"כ צ"ל דאע"ג דעכשיו כשבא לפנינו אכתי לאו גר הוא, מכל מקום כיון דבקבלה זו מתגייר קרינן ב' ואהבתם את הגר, אם כן הו"ל נמי בכלל ואהבת לרעך כמוך מה"ט גופי', דכיון דבקבלה זו נכנס בכלל ישראל קרינן ב' רעך אף על גב דהשתא אכתי לאו רעך הוא, ואם כן שוב גם בקבלת גרים ליכא נפקותא אלא להוסיף בה עשה יתירתא להגדיל שכרה ולוזהר ביותר, וכזה אינה באה במנין בפ"ע לדעת רבינו הגאון ז"ל:

✧ י"ל דקבלת גרים בכלל מצות אהבת ה'

ובאמת תמיהני על הרשב"ץ ז"ל בזה שלא ידע על איזה מצוה נסמכת מצות קבלת גרים, ולדעתי י"ל בפשיטות דלדעת מוני המצות היא נסמכת על מצות אהבת ה', וכמבואר בספרי (פ' ואתחנן פיסקא ל"ב) ואהבת את ה' אלקיך אהבהו על כל הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן וכו', מלמד שהיה אברהם אבינו מגייר ומכניסם תחת כנפי השכינה עיין שם, והובא בסה"מ להרמב"ם (עשין ג') והוסיף עליו וכתב ז"ל: ורצה לומר כמו שאברהם מפני שהיה אוהב כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי וכו', קרא בני האדם להאמין בשם מרוב אהבתו, כן אתה אוהב אותו עד שתקרא אליו בני האדם עכ"ל עיין שם. וגם הרשב"ץ ז"ל גופיה הביאה (בזה"ר עשין ג') עיין שם, והוא תימא על הרשב"ץ. מיהו לרבינו הגאון ז"ל זה לא יתכן שהרי לא מנה כלל עשה דאהבת ה' במספר העשין, וכבר ביארתי לעיל (בעשה ראשונה) טעמו בזה עיין שם מש"כ בזה. ואין כאן מקומו להאריך בזה. ועי' לקמן (בעשה פ"ב) מש"כ שם בזה:

משנה ברורה: סימן קנ"ו ס"ק ד: ...אהבת הגר שנתגייר [בזמן הבית⁸⁶], שתי מצוות < רמח > עשה הן שנאמר בו גם מצוה בפני עצמה 'ואהבתם את הגר'.

♦ אין מעמידים גר לכל שררות בישראל

אגרות משה: חלק יו"ד ד סימן כו: בענין מינוי גר לראש ישיבה ומשגיח: בע"ה ט"ו מנחם אב תמש"ה. מע"כ הרה"ג מוהר"ר ראובן סופר שליט"א, הנה נכדי הרה"ג מוהר"ר מרדכי טנדלר שליט"א קרא לי מכתבו של כת"ר, ומשום שקשה לי מחמת חלישות בריאותי ל"ע לכתוב, אמרתי מילים אלו בקיצור נמרץ ובקשתי שיעתיקם במכונת כתיבה.

הנה בפשטות, אמת מה שהזכרת מגמרא קידושין דף עו: שום תשים עליך מלך מקרב אחיך, כל משימות שאתה משים לא יהיה אלא מקרב אחיך וכו', במערבא אפילו ריש כוורי לא מוקמינן מינייהו, בנהרדעא אפילו ריש גרותא לא מוקמי מינייהו, ויבמות מה: רבא אכשריה לרב מרי בר רחל ומנייה בפורסי דבבל, ואע"ג דאמר מר שום תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך, האי כיון דאמו מישראל, מקרב אחיך קרינן ביה, והרמב"ם הלכות מלכים פ"א ה"ד אין מעמידין מלך מקהל גרים וכו', ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל, לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה, אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות, ואין צריך לומר דיין או נשיא שלא יהא אלא מישראל שאסור להעמיד גר לשום שררה בישראל.

ומה שלא הוזכר בשלחן ערוך, ונזכר רק לגבי פסול לדון על ידי כפייה ביו"ד סימן רס"ט סעיף י"א וחושן משפט סימן ז' סעיף א', צ"ע. והכלל שהזכרת מיד מלאכי כללי השו"ע סימן ג' שאם נזכר בבית יוסף הוי כהכרעה כללית לפסוק לכל המקומות ושניהגו בכל המקומות כפי אותו הפסק אבל כשלא פסק בב"י ההלכה אלא בספר הקצר (שו"ע) דעתו שלא יחוייב אותו פסק אלא בארץ המערב לבד, ובב"י הביא האיסור למנות גר לשררה דכפייה ביו"ד ס"ס רס"ט, ובחור"מ ר"ס ז' ג"כ צ"ע, אבל נקודות אלו אינם נוגעים לעצם נידונינו משום שודאי שכן הלכה שאסור למנות גר לשום שררה.

והנידון שכת"ר שאל עליו היה בקשר למינוי גר למלמד או מגיד שיעור או משגיח או אפילו ראש הישיבה. ורצה כת"ר להוכיח משמעה ואבטליון (גיטין נז: וסנהדרין צו: מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים, מאן אינון שמעיה ואבטליון) ועוד. והנה חוץ ממה שלא ברור לנו בדיוק יחוסם של גדלים אלו, אם לא היתה אמם מישראל, לא שייך לדינא להוכיח מהם שהרי הם היו הכי גדולים בתקופתם והיו בשלשלת הקבלה ומי יודע אם לא היה מין הוראת שעה, וכעין שהיה בדבורה הנביאה שהיתה שופטת (עי' תוס' ב"ק טו. ד"ה אשר, דדבורה היו מקבלין אותה עליהם משום שכינה, וביבמות מה: ד"ה מי לא טבלה, דעל פי הדיבור שאני) ומה שייך להתדמות להם.

86. **משנה ברורה:** לכאורה מש"כ "בזמן הבית" הוא רק משום הצנזור כי בספר מצוות הקטן וכן בחפץ חיים סתם ולא התנה שהמצוה רק בזמן הבית, ועיין מש"כ הגר"מ קליין זצ"ל. ועיין ערוך השלחן כאן סעיף ה: אהבת הגר [בימים הקדמונים] שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצוות עשה אחת מפני שהוא בכלל ריעים ואחת מפני שהוא גר שנאמר ואהבתם את הגר, עכ"ל.

❖ מה נקרא "שררה" בזמן הזה שאסורה לגרים

אבל למעשה יש לידע, שהמצווה של ואהבתם את הגר מחייבת אותנו לקרבם ולהקל בכל עניינים אלו. ולפיכך אחר ישוב גדול נראה, שאין להחשיב משרות אלו בתקופתנו כענין של מעשה שררה, דעיקר תפקיד של ישיבה הוא ללמד לתלמידים כשהם רוצים. ומה שיש כח להמנהלים והראשי הישיבה על התלמידים לסלקם או שלא לקבל אותם לכתחילה וכדומה, אין זה אלא כמו שררה של בעה"ב על פועליו, שאין זה מעין מינוי לשררה כלל. ולפי זה משרות אלו אינם אלא כמילוי תפקיד וכעניין של עסק.

ואין לדמות זה למש"כ באגרות משה יו"ד חלק ב' סימן מ"ד בענין מינוי אשה להשגיח להכשרים, דהוי מינוי של שררה. דהתם הוא מינוי לעשות נגד רצון בעה"ב ע"פ כח התורה שצונו להאכיל דברים כשרים כמו ריש כורי בקידושין עו: שפירש"י ממנה על המידות, והוא ממש כמו השגחה על הכשרות, דמה לנו כשרות משקולות והמידות לכשרות איסורי מאכלות, וזהו שררתו לעמוד על המשמר שיתקיים דיני התורה, וממינוי זה יש לו הכח לעשות נגד רצונו דבעל הבית ולכן חשוב שררה. והמושג של שררה שנזכר באגרות משה חו"מ ח"ב סי' ל"ד לגבי סילוק רב, הוי מושג אחר מהשררה הנדרשת לאיסור לא תשים עליך שאינו מחמת שררה דכפייה האסורה בגר, אלא מחמת שררה דכבוד דחייבין לנהוג בו כבוד, שלא מצינו שנאסר בגר.

ובדבר מה שהערת אם יש איסור גם על הגר עצמו לקבל שררה, לכאורה נראה שאין כאן איסור כלל גם בשררה ממש. ובאמת כמו שנכדי הנ"ל הזכיר אפשר דזה מה שקרה בימי שמעיה ואבטליון ובדבורה וכו' שמעצמם מחמת גדלותם היו הנשיא והאב"ד והשופט ולא הוצרך למנותם, וצ"ע בזה. ידידו משה פיינשטיין.

❖ גדר מצות אהבת הגר לדעת הרמב"ם

לב אברהם: להרה"ג אברהם וויינפלד ז"ל: מצות אהבת הגר לדעת הרמב"ם⁸⁷: הרמב"ם < רנ > בספר המצות (עשה רו רז) מונה שתי מצוות: א) היא שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו וכו' והוא אמרו ית' ואהבת לרעך כמוך, ב) היא שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו ית' ואהבתם את הגר. ויש לחקור אם המצוה השניה אהבת הגר מוסיפה בכמות האהבה או שאינה אלא מצות עשה יתירה לחזק הדבר שאם אינו אוהבו עובר בב' עשין אבל בעצם האהבה אין נפק"מ בין גר לישראל דמה שייך לאוהבו יותר מכמוך.

וראיתי בספר המצוות לרס"ג בביאור הגרי"פ פערלא ז"ל (סוף עשה י"ט) שכ' וז"ל: והנה הבה"ג והרמב"ם מנו ג"כ עשה דואהבתם את הגר אבל רבינו הגאון ז"ל לא מנה עשה זו... וכבר נתבאר אצלינו דרכו של רבינו הגאון ז"ל שלא למנות בכל כיוצא בזה אלא עשה אחת בלבד, היינו אותה עשה שכוללת הכל, ולכן לא מנה בזה אלא עשה דואהבת לרעך כמוך שכוללת הכל האזרח והגר, והשמיט עשה דאהבת הגר שלא באה אלא לחזק בעלמא ולהגדיל שכרה ואין כאן מצוה חדשה בפני עצמה וכו' עכ"ל.

והנה אלה הפוסקים שלא מנו מצות אהבת הגר למצות עשה בפני עצמה בודאי הנכון אתו שדעתם שאין כאן מצוה חדשה אלא לחזק המצוה כנ"ל.

אבל בשיטת הרמב"ם דבריו תמוהים מאד. דהרי המעיין ימצא שדעתו שיש מצוה חדשה מיוחדת באהבת הגר, דז"ל בסה"מ: היא שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו ית' ואהבתם

87. לב אברהם: =נדפס בקובץ חכמי לב ח"ה עמ' 68 (ע"י בנו הר"ר יחזקאל שרגא וויינפלד שליט"א)

את הגר, ואע"פ שהוא נכנס בזה עם ישראל באמרו ואהבת לרעך כמוך לפי שזה הגר גר צדק, אבל מפני שנכנס בתורתנו הוסיף הא-ל אהבה על אהבתו וייחד לו מצוה נוספת... ואיני יודע אחד ממי שמנה המצות שסכל זה, וברוב המדרשות בארו שהא-ל צונו על הגר כמו שצונו על עצמו, אמר ואהבת את ה' אלקיך ואמר ואהבתם את הגר, עכ"ל.

הרי דמפורש יוצא מלשון קדשו שהוסיף הא-ל אהבה. והיינו שיש כאן תוספת באהבה ולא רק תוספת באזהרה, והבן. וכן מה שסיים שצונו על הגר כמו שצונו על עצמו, גם זה מראה שיש כאן מהות אהבה אחרת מאהבת כל אדם מִישראל, שאהבת כל אדם מִישראל לא הוקשה לאהבת המקום ב"ה, ואהבת הגר הוקשה לאהבת השי"ת. וכן מש"כ במשנה תורה (הל' דעות פ"ו ה"ד) צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו וכו' עיי"ש. כל זה מראה בעליל שזה ביאורו במ"ע החדשה של אהבת הגר ולא רק הכפלת העשה כנ"ל.

אך צריך ביאור מה המיוחד במ"ע זו דאהבת גרים, דלכאורה מה יוכל להיות יותר מואהבת לרעך כמוך? ובדרך צחות אמרתי עפ"י מש"כ רש"י עה"פ (במדבר י לא) והיית לנו לעינים וז"ל: "שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר" עכ"ל. ויל"פ דבמצות ואהבת לרעך כמוך היינו לאהוב חבירו בשוה לו, היינו למשל יד חבירו כידו רגל חבירו כרגלו וכיו"ב. אבל הלא האיברי האדם אין כולן שווין בחביבות דהרי גלגל העין חביב על האדם יותר מיד ורגל, והראיה שבבוא איזה חיה נגדו הוא מגין על עינו בידו. וממילא באהבת ישראל אין צריך שיאהב יד חבירו כעין של עצמו שהרי זה יותר מכמוך כמוכן, אבל התוספת באהבת גרים הוא 'והיית לנו לעינים' היינו שכל גופו יהיה חשוב לנו כמו עינים. וזה שפי' רש"י שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנא' ואהבתם את הגר, רצ"ל שזה התוספת שנתחדש לנו במ"ע המיוחדת של ואהבתם את הגר שכל כולו נחשב בעינינו כמו גלגל עינינו וזה הוה יותר מכמוך, והבן.

אולם כל זה לחידודא בדרך כל פטטיא דאורייתא טבין אינון, אבל לקושטא דמילתא זה אינו. דבאמת אין מצות ואהבת לרעך כמוך מתפרשת לאהוב גוף חבירו כגופו, דהא אדרבא קי"ל חיך קודמין, אלא לעשות לטובת חבירו מה שרוצה שיעשו לו. ע"כ צריכים אנו לבאר מהו החילוק בין מ"ע דואהבת לרעך כמוך למ"ע דואהבתם את הגר.

ואחר העיון נ"ל, דהמעין בלשון הרמב"ם בספר המצוות ובספר הי"ד יראה ברור שהרמב"ם מפרש למ"ע דואהבת לרעך כמוך לא הרגשת אהבה בלב אלא עשיית מעשים טובים לטובת חבירו. וז"ל בסה"מ: היא שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו ושתהיה אהבתו וחמלתו לאחיו כאהבתו וחמלתו לעצמו בממונו ובגופו וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו... ארצה אני לו כמוהו עכ"ל. וכן כתב בפ"ו מהל' דעות ה"ג: מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנא' ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו וכו'. וכן כתב בפ"ד מהל' אבל ה"א: מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת ולהכניס הכלה וללוות האורחים וכו' ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, ואע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים - עשה אותן לאחיק בתורה ובמצוות, עכ"ל.

חזינן מכל זה שהרמב"ם מגדיר עיקר מצות ואהבת לרעך כמוך בעשיית מעשים טובים ולא בהרגשת אהבה בתוך הלב, משא"כ במצות אהבת הגר שכתב דהוסיף הכתוב אהבה על אהבתו לא מזכיר שום מעשה מפעולות טובות עבורו רק מדמה מצות אהבתו לאהבת המקום ית', ובאהבת ה' הרי בין בסה"מ (מצוה ג') ובין בספר הי"ד (פ"ב מהל' יסודי התורה ה"ב) הגדיר רק הרגשת אהבתו ית' בלב ולא במעשי מצוות עיי"ש. וא"כ אם מדמים מצות אהבת הגר לאהבת השי"ת אז זהו ההוספה, שעלינו להרגיש אהבה ולא רק לעשות מעשים טובים לטובתו, וז"ב.

ולפי מש"כ יהיה מתורץ היטב דברי תשובת הרמב"ם (בסוף הי"ד ח"א בהוצאת שולזינגר סי' י"ג, ובשו"ת הרמב"ם הוצ' בלוי סי' תמ"ח) שכתב וז"ל: דע שחובה שחייבתנו התורה על הגרים גדולה היא, על האב ועל האם נצטוינו בכבוד ומורא, על הנביאים לשמוע להם, ואפשר שיכבד אדם ויירא וישמע ממנו שאינו אוהבו, ועל הגרים ציונו באהבה רבה המסורה ללב, ואהבתם את הגר וכו', כמו שצונו לאהוב את שמו ואהבת את ה' אלקיך וכו', עיי"ש דבריו הנעימים.

והנה לכאורה דבריו תמוהים וכי שכח על מצות עשה דואהבת לרעך כמוך הנוהג בכל אישי ישראל ובודאי גם באביו ואמו ובנביא, וא"כ במה איפה גדולה מצות אהבת הגר. אבל לפי הנ"ל אתי שפיר מאד דמצות אהבת רעים בישראל אינה מתחייבת אלא מעשים של אהבה כנ"ל, ואפילו לגבי אביו ואמו והנביא כבר אפשר לקיים המצוה לגביהם לכבדם ולירא ולשמע בקולם בלי הרגשת אהבה, אבל בגר נוסף מצוה שצונו לאהוב אותם באהבה רבה המסורה ללב, היינו הרגשת אהבה, כמו שצונו לאהוב את שמו ית' שזה ג"כ הרגשת אהבה בלב כנ"ל. והשי"ת יזכנו לאהבתו לשמור ולעשות ולקיים ככל הכתוב לחיים לעיל בספר ומבשרי אחזה אלקי עד זקנה ושיבה אכ"ר.

✧ האם נכון להשתדך עם גרי צדק

משנה הלכות: חלק יב סימן רעד: בענין אי נכון לשדך עם גרי צדק: ...על דבר הגרי <רנא> צדק מה שאמרתי לפקפק להשתדך בהם, וכ"ת תמה ממה דכתיב ואהבתם את הגר וכו"ש שלא לרחק.

והנראה לפי עניות דעתי דמע"כ עדיין מבחין בהלכה זו, ודע שכן כתבו התוס' יבמות (מז: קשים גרים לישראל כספחת שדוחים את השכינה מישראל שאין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות בישראל, ומטעם זה אין להשתדך בהם ע"ש. והרשב"א יבמות הנ"ל ד"ה כידה כתב וז"ל: ר' יוחנן אמר כל הגרים הבאים בישראל נימולין בטובתם וברצונם וביראת שמים הם נמולים, ואין מאמינים בגר עד שבעה דורות שלא ישובו המים למוצאיהם וכו' ע"ש, והוא הוא, דנמצא עד ז' דורות עדיין עלול הגר לחזור לסורו ואין מאמינים בו, גם בספר האשכול הל' גרים כתב: והגרים שגייר אברהם ושרה והאבות לא נשאר מהם עד אחד, ועיין בעל הטורים עה"ת פרשת יתרו גיורא עד עשרה דרא, שכתבו עד י"ג, וברד"ק על נ"ך כתב עד כ"ד דרי ע"ש, וב"ח משנ"ה ח"ו הארכתי קצת, ועיין ב"ב ק"ט לעולם ידבק אדם בטובים וכו', ובפנחס ראייתם בן פוטי זה שפטם אבי אמו עגלים לע"ז וכו' הלך הכתוב ויחסו אחר אהרן, ועיין רש"י ותוס' ב"ב הנ"ל, ועיין בספרינו משנה הלכות ח"ז סי' רי"א רי"ב רי"ג באריכות, ובספרינו משנה הלכות ח"י סי' רל"ט, וא"כ מי פתי יסור הנה ח"ו להכניס עצמו וזרעו בספק סכנה.

ומיהו כל זה עם בת ישראל נוהגת כדת ישראל, אבל עם זרע הגירות או הגר הם יראים ובת ישראל הרוצה, אז ודאי שהגירות קודמת וכן כתב בס' חסידים סי' שע"ז וז"ל: כל שיש לו לב טוב ולוקח גיורת שיש לה לב טוב וצנועים וגומלי חסדים ונעימים במשא ומתן, מוטב להתחתן בזרעם מלהתחתן בזרע ישראל שאין בהם אלה המידות, לפי שהזרע של גר יהיו צדיקים וטובים עכ"ל, ועיין מ"ר פ"ז מה איכפת לי במיוחסים, ועיין משנה הלכות ח"ז סי' רי"א-רי"ג.

איברא דקצת היה אפשר לדקדק בדברי הספר חסידים ובלשונו שכתב מוטב להתחתן בזרעם מלהתחתן בזרע ישראל שאין בהם אלה המידות, ומדכתב להתחתן בזרעם משמע אבל בהם עצמן לא, ומיהו מרישא שכתב 'ולוקח גיורת' משמע לכאורה אפילו גירות או גר ממש כל שהם צנועים יותר מבני ישראל ודו"ק. דושה"ט בלב ונפש, מנשה הקטן.

קשים גרים לישראל כספחת

יבמות מז: גר שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות, מאי טעמא דאי פריש רש"י: שלא יתגייר נפרוש רש"י: ולא איכפת לן, דאמר רב חלבו קשים גרים לישראל כספחת דכתיב (ישעיה יד א) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב.

יבמות קט: דאמר רב יצחק מאי דכתיב (משלי יא טו) רע ירוע כי ערב זר, רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים... מקבלי גרים כרב חלבו, דאמר רב חלבו קשים גרים לישראל כספחת בעור...

קידושין ע: אמר רבי חלבו קשים גרים לישראל כספחת שנאמר (ישעיה יד א) ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב, כתיב הכא ונספחו, וכתיב התם (ויקרא יד) לשאת ולספחת.

נדה יג: תנו רבנן הגרים והמשחקין בתינוקות מעכבין את המשיח, בשלמא גרים כדרב חלבו דאמר רב חלבו קשין גרים לישראל כספחת...

סיכום דברי המפרשים

❖ (א) משום שישראל לומדים ממעשיהם

כן כתב רש"י (נדה יג): בשם מורי הזקן וז"ל: שקשים לישראל כספחת שאין בקיאים במצות ומביאין פורענות, ועוד שמא למדים ישראל ממעשיהן מפי מורי הזקן, עכ"ל. וביבמות מז: שאוחזין מעשיהם הראשונים ולומדים ישראל מהם, או סומכין עליהם באיסור והיתר.

❖ (ב) שישראל ערבים עליהם

כן כתב רש"י (נדה יג: פירוש שני) וז"ל: ויש אומר שכל ישראל ערבים זה בזה, עכ"ל. אלא שהקשה על פירוש זה וכתב: ולא מילתא היא שלא נתערבו בשביל הגרים דאמרינן במס' סוטה (לז) נמצא לכל אחד מישראל שש מאות אלף ושלשת אלפים ותק"ן בריות שכולן נתערבו זה בזה, אלמא לא נתערבו על הגרים.

בתוס' נדה יג כתבו על זה: מה שמקשה רש"י דלא חשיב בסוטה ערבות דערב רב, י"ל לפי שלא ידע חשבונן, מיהו במכילתא אמר דערב רב היו כפלים כיוצאי מצרים.

❖ (ג) אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות

כן כתב רבינו יצחק בתוספות: וז"ל בקידושין ע: ...ור"י פירש דלפיכך קשים שנטמעו בישראל ואין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחסת, וכן נראה דמשום הכי מייתי הא

דרכי חלבו על הא מילתא דר' חמא בר חנינא, עכ"ל. (וכ"כ תוספות בשמו בנדה יג וע"ע תוס' יבמות).

אולם יש שנתקשו בדבריו, עיין **תוספות הרא"ש** (קידושין ע) שכתב על דברי ר"י: ולא נהירא דגרים ראויים שתשרה עליהם שכינה כדאמר' עובדיה גר אדומי היה, והא דאמרין הכא דאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על המשפחות המיוחסות שבישראל היינו למעוטי משפחות שיש בהם פסול שאינן ראויין לבא בקהל, עכ"ל. וכן הקשה **מהרי"ט** בחידושיו לקידושין עי"ש.

❖ (ד) קשה לזהר מאונאת הגר

כן כתבו התוספות בתירוצו אחד. וז"ל תוספות קידושין: ויש מפרשים דקשין גרים לישראל כספחת לפי שהזהיר הקב"ה עליהם בכ"ד מקומות שלא להונות אותם ואי אפשר שלא יצערם, עכ"ל (ובלשון אחר קצת ביבמות מז: 'לפי שביותר הוזהרו ישראל על הגרים ואין יכולין להזהר מאונאת').

❖ (ה) שגורמים לגלות

כן כתבו תוספות בתירוצו אחד: וז"ל בקידושין ע: ויש מפרשים לפי שעל ידי הגרים ישראל בגלות כדאמר (פסחים פז) מפני מה ישראל מפוזרים בכל ארצות יותר משאר עובדי כוכבים כדי שיתוספו עליהם גרים, ולא נהירא דהא אמר ביבמות (מז). עובד כוכבים הבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר תדע שישאל דווים דחופים, ואמר' התם משום דיפרוש הוא דאמר מר קשין גרים לישראל כספחת אלמא דבתר שיתגיירו קשים הם.

❖ (ו) מתוך שמדקדקים במצוות ביותר מעוררים קטרוג על ישראל

כן כתבו תוספות קידושין דף ע בשם **ה"ר אברהם הגר** וז"ל: ...לפי שהגריין בקיין במצות ומדקדקין בהם, קשים הם לישראל כספחת, דמתוך כן הקב"ה מזכיר עונותיהם של ישראל כשאין עושין רצונו, וכה"ג מצינו גבי הצרפית (מלכים א יז) שאמרה מה לי ולך איש האלהים (כי) באת אלי להזכיר [את] עוונתי, שמתוך שהוא צדיק גמור היה נראה לה שמזכיר השם עונה⁸⁸.

❖ (ז) הסבר הרמב"ם: רובם אינם גרים אמתיים אולם אחרי שהתגיירו בב"ד אי אפשר לפרוש מהם

הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק יג הלכה יז-יח כותב: (יז) גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות, הרי זה גר, אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר הואיל ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו, ואפילו חזר ועבד עבודה זרה הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין, ומצוה להחזיר אבדתו מאחר שטבל נעשה כישראל, ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן.

(יח) ומפני זה אמרו חכמים 'קשים להם גרים לישראל כנגע צרעת', שרובן חוזרין בשביל דבר ומטעין את ישראל, וקשה הדבר לפרוש מהם אחר שנתגיירו, צא ולמד מה אירע במדבר במעשה העגל ובקברות התאווה וכן רוב הנסיונות האספסוף היו בהן תחלה.

88. **תוספות**: (=א) מובא בבעלי התוספות לתורה (ריב"א ריש פרשת יתרו סוף ד"ה יתרו) בשם הרב יהוספית, שכתב לפרש שם 'קני' שנאמר על יתרו, דהכוונה שהטיל קנאה בין ישראל לאביהם שבשמים, וסיים: והיינו דאמרין קשים גרים לישראל כספחת ופירש הרב יהוספית הגר לפי שגרים מחייבים ישראל כשאין זריזים במצוות, עכ"ל. (ב) בחידושי מהרי"ט כאן הקשה על פירוש זה ממשמעות הסוגיות דמוכח דכוונת ר' חלבו לגרעותא לגרים ===ואולי להעתיק כאן ?? ??

❖ (ח) ראב"ן: מדובר על גרים לעתיד לבוא

מצאנו עוד הסבר **בראב"ן** קידושין ע: וז"ל: שמעכבין את המשיח, ועל גרים שעתידין להתגייר קאמר דקשים ולא על אותן שנתגיירו כבר, כדתניא הגרים והמשחקין בתינוקות מעכבין את המשיח, ומפרש בנדה (יג) דנסבי קטנות דלאו בני אולודי נינהו דכתב כי רוח מלפני יעטוף הוא משיח דכתב רוח אפינו משיח ה' יעטוף מתאחר כמו העטופים ללבן בשביל נשמות שאני עשיתי ועתידין להבראות כדאמרין אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף מחיצה ששמה גוף, עכ"ל.

❖ (ט) אינם מצטרפים לגמרי עם עם ישראל

כתב **ערוך לנר** (יבמות מז:): ...יש לדייק למה קרי בלשון 'ספחת' ולא בלשון נגע או צרעת, אבל י"ל שהרי מ'ספחת' דרשינן תולדה לאבות כמבואר (נגעים א א) ומבואר שם שאין התולדה מצטרף רק עם אב שלה, וכן בגרים אמרינן עד עשרה דורות לא תבזה ארמאי באפיה, שאינו מצטרף רק עם אב שלו, דהיינו האומה שבא ממנה, ולא עם אב שאינו שלו, דהיינו ישראל, שאפילו ביתרו אף שהיה צדיק גמור אמרינן כן שמיצר על מפלתן של מצרים ולא שמח עם ישראל.

גר "סורו רע"

בבא מציעא נט. תניא רבי אליעזר הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה < רננ > בל"ו מקומות... בגר, מפני שסורו רע.

❖ (א) הגירסא

קודם יש לציין על שינוי גירסאות. בגמרא לפנינו הגירסא "סורו רע", וכ"ה במסכת גרים ובמכילתא שמות ??, ובילקוט שמעוני (משפטים שמט) וכך גרס רש"י עה"ת שם [במכילתא]. אולם יש גורסים "שסיאורו רע" או "שיאורו רע". כך מביאים בשם מכילתא דר"י כתב יד, (שם), וכן במדרש אגדה שמות (הוצאת בוכר פרק כב) "והגר [שאור] שלו רע", ושם (כג ט) "כי הגר שאורו רע ושמא יחזור לסורו". ובירושלמי (ע"ז ב ב) בענין ??? "בגר שחזר לשיאורו היה", ובקהלת רבה (??) בענין תשובת רבי יהושע לעקילס הגר "שאיילולי כן חזר לסיאורו".

הרבה מהמקורות לקחתי מתוך תורה שלמה שמות שם. יש לציין לדברי הערוך לקמן בסמוך שגרוס "סורו" ומפרש "ענין שאור" עיי"ש.

❖ (ב) פירוש המילה

רש"י בהוריות יג: כתב: סורו, יצר הרע, ששר שלו רע. [בכידושי הרח"ה הירשנסון מפרש ששר היינו הטבע שלו שטבעו רע ומביא לזה כמה דוגמאות ברש"י]. וע"ע רש"י קידושין פב על מה שכתוב שעכבר סורו רע "מנהגו רעה, קרבתו רע להשתדל עמו שיהא סר אליו ובא לביתו". [ועולים בקנה אחד שהכוונה טבעו או דרכו ומנהגו].

הערוך בערך סר (ד), על דברי הגמרא (קידושין פב). כל שעסקו עם הנשים סורו רע, כותב: "פירוש ענין שאור, כלומר חימוצו רע, כדאמרין חזר לסורו". ועוד שם "ואל ישוב לכסלה (תהלים פה ט) תרגומו ולא יחזרון לסיאורא". הביא שני הלשונות אולם מפרש שענינם אחר - ענין שאור וחמץ.

מתוך דברי הרמב"ם נראה שפירש "חולשת נפשו" או "שפלות נפשו", עיין לשון ספר המצוות ל"ת רנ"ה.

ויש משמעות במפרשים שפירושו "סופו" והיינו שסוף הדבר יהיה רע. עיין מושב זקנים (שמות ??) בפירושו הראשון המחודש שהכוונה שהגר יצעק את הקב"ה מתוך עלבון וסופו של הלוחץ יהיה רע [מתאים עם פירוש אחד במאמר קשים גרים כספחת...]

במושב זקנים בפירושו השני ויש אומרים סורו לשון סורי הגפן, [היינו] ששורשו ונטיעתו רע.

מזרחי על התורה (שמות ??) מציע פירוש חדש שסורו היינו צורו, והיינו האלקים שלו רע וקל לשוב לאמונתו וע"ז שלו. ואחרונים חולקים עליו (גור אריה, מוסף הערוך...)

חוות יאיר: (סימן קמ"א ד"ה שאלה) "מפני שסורו רע, פירוש פן יחזור לסורו"...

מרכבת המשנה (למכילתא שם) מביא בתוך דבריו גם פירוש חדש: סורו היינו שסבל הרבה ייסורין (ולכן מדוכה)

❖ (ג) מה החשש?

- א. יחזור לגיותו והפסדנו גר, והפסיד לעצמו, או אם יחזור בו קשה לפתותו לחזור ליהדות
- ב. יחזור לגיותו ויעשה רעות (נקמה) לישראל (גליוני יואל)
- ג. נפגע בקלות ועוברים על אונאתו
- ד. יצעק אל הקב"ה וישמע צעקתו
- ה. לכן יש לו חביבות אצל הקב"ה שעזב תאותו וכבש יצרו (יפה מראה)

קבלת גרים בזמן הזה

תוספות: (יבמות קט:) רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים, אמר ר"י דהיינו היכא שמשיאין אותן להתגייר או שמקבלין אותן מיד, אבל אם הן מתאמצין להתגייר יש לנו לקבלם, שהרי מצינו שנענשו אברהם יצחק ויעקב שלא קבלו לתמנע שבאתה להתגייר והלכה והיתה פלגש לאליפז בן עשו ונפק מינה עמלק דצערניהו לישראל כדאמרינן בהגדת חלק (סנהדרין צט), וגם יהושע קבל רחב הזונה ונעמה ורות המואביה, ובריש פרק במה מדליקין (שבת לא) שגייר הלל אותו שאמר גיירני על מנת שתשימני כהן גדול ואותו דעל מנת שתלמדני כל התורה כולה, ואע"פ שלא היו מתאמצין להתגייר יודע היה הלל בהן שסופם להיות גרים גמורים כמו שעשה לבסוף.

מאירי: עבודה זרה ג: בזמן שישראל שרויין על אדמתם וידם תקפה ורשאים לקבל גרים משאר האמות אין מקבלין את הגר על פי דבריו מיד, אלא מדקדיקין בו ובודקין אחריו שמא בשביל שררה שרואה לנו הוא עושה או שהוא מתפחד לאיזה דבר או לאיזו סיבה, ואם מצינו לבו מכוון מודיעין אותו עול מצות כמו שיתבאר במסכת יבמות, ואם קבלו מאהבה מקבלין אותם.

ומתוך דבר זה לא קבלו בית דין הגדול גרים כל ימי דוד ושלמה שהיו חוששין להם בימי דוד שמא מפחד מלחמותיו היו מתגיירין ובימי שלמה שמא בשביל הכבוד והשררה שהיה לישראל בימיו ומ"מ הרבה נתגייירו מאליהם על ידי בית דין הדיוטות והם שאמרו עליהם גרים גרורים והיו בית דין הגדול מחזיקין אותם בגרים מ"מ אלא שלא היו מקרבין אותם כל כך עד שיהיו רואים מה סופם ועל אלו אמרו קשיין גרים לישראל כספחת, ואף לימות המשיח אין מקבלין אותם בבית דין הגדול אלא אחר דקדוק גדול ובירר הכונה:

יום של שלמה: יבמות פרק ד סימן מט: ...וכתב ר"י... דוקא שלא להשיאן להתגייר אבל כשאנו רואין שהן מתאמצין להתגייר יש לנו לקבלן כמו שקבל יהושע רחב הזונה ונעמי קיבלה רות המואביה.

ומ"מ נראה דכל זאת איירי בזמן שהיו ישראל שרויים על ארצם, אפילו אחר החורבן שהיו דויים, ונשתעבדו למלך רומי, מכל מקום היו שרים בארצם, והרשות היו נתון להם, כל מי מי שיבא בארצם להתגייר, שיכלו לקבל, אבל עכשיו שאנו בארץ לא לנו וכעבדים תחת יד אדוניהם, אם יבא אחד מישראל לקבלו, הרי הוא מורד במלכות ומתחייב בנפשו וקשה לו כספחת, ועל כן אני מזהיר ואומר כל מי שמשותף לקבלה זו האידנא, במקום שהמלכות מקפדת, שדמו בראשו, בין המתעסק עמו בגירות שלו בין היודע ממנו, והלואי שתהא תקומה ומצב לזרע ישראל בין האומות כל ימי משך גלותינו ולא יתרבה עלינו איש זר, שלא מאמונתינו, וראוי לחוש מאוד מאוד.

נספח: ❧ ❧

ספר הברית: מאמר אהבת רעים

פרק א: אהבת רעים כולל כל תושבי העולם העוסקים ביישובו, <רנה> 129. יוצאים מן הכלל הרשעים המחרבים העולם, 129

פרק ב - ד: האדם זקוק לעזרת האנושיות כל הזמן, <רנו - רנו> 130, האדם מטבעו רוצה לעזור ולתת לזולתו, <רנח> 132

פרק ה: גם התורה מצווה אהבת רעים הכוללת כל האומות וכל הלשונות, <רנט> 132. עובדי עבודה זרה המושחתים אינם בכלל המצווה, 133. הגוים בזמננו שאינם עובדי עבודה זרה בכלל המצווה, <רס> 134

פרק ו: גם דעת חז"ל כך: 'תפארת לו מן האדם', <רסא> 134. 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו', 135. רשע לשמים אין רוח הבריות נוחה הימנו, 135. חכמינו היו מכבדים גם נכרים, <רסב> 135

פרק ז - ח: אהבת רעים קודמת לאהבת החכמה, <רסג> 136, אהבת רעים קודמת לאהבת האמת, <רסד> 136

פרק ט - י: החכמים רוצים בתיקון הבריות וחברתם, <רסה> 137, מתבודדים במדברות לתת לחברה, <רסו> 137

פרק יא: דרך ארץ קדמה לתורה, <רסז> 138. מצוות ב. א. לחבירו קודמות למצוות למקום, 138

פרק יב: משל ליחס בין האיברים בתוך גוף האדם, <רסח> 139

פרק יג: זהירות מלפגוע בחבירו גם בדברים הנראים דקים כאונאת דברים וליצנות, <רסט> 140. כאשר ישים לב לדברים המפריעים לו לעצמו - ילמד מה מפריע ומצער את זולתו, 140. גם האיברים בתוך הגוף שומרים שלא יזיקו זה לזה, <רע> 141. לא יזיק לחבירו מפני תועלת עצמו, <רעא> 142. לימוד מהנמלה שלא נוגעת בשל חברתה, 143

פרק יד: אפילו מי שעשה לך רע צריך לדונו לכה זכות, <רעב> 143. מעביר על מידותיו, 144. לא להתרעם על מי שסירב להטיב לו, <רעג> 144

פרק טו: מתכבד בקלון חברו, <רעד> 145. לאהוב ולכבד את אשתו, <רעה> 145. אסור להורים לעודד את בתם לזלזל בבעליה, <רעו> 146

פרק טז - יז: היחס הראוי לבניו ולשאר בני משפחתו, <רעז> 146, כיבוד הורים ושמירת ממונם, <רעח> 147. קטטה בין האחים, <רעט> 148. אסור לזלזל במשרתים בבית וכ"ש אם הם אלמנה או יתומים, <רפ> 148. היחס המלך ולממשלה, <רפא> 148. מקלל עצמו מבטל אהבת רעים, <רפב> 149

פרק יח: ביאור ענין ואהבת לרעך כמוך, תלוי בצפיות שלך מחברך ולפי זה משתנה לפי מידת קירבת האדם לחבירו, הכל מוסבר בטוב טעם, <רפג> 150-151. אפילו כמוך באומנות <רפד> 152. גם אם הוא לא שלם ופירוש אני ה', 152. תקיים המצווה בעבור ציווי השם, <רפה> 152

פרק כד: מצד שני צריך לחשוש אחרים כדי לשמור עצמו מהזיק, <רפו> 153

פרקים כו - ל: מפסידי אהבת רעים: אינו מודע לחובה [מצוה] לעזור לזולת, <רפח> 157. עין רעה, <רפט> 157. לב רע, <רצ> 157. הטרדה והעסק בצרכי עצמו ובני ביתו, <רצא> 158. רואה חסרונות באחרים, <רצב> 158. מפחד שיאמרו עליו שהוא מטיב ממניעים אישיים או אחרים ויבזו אותו בעיני הבריות, <רצג> 158. טוענים שדרך אנשים לשלם רעה תחת טובה ואצא מזה בהפסד, <רצד> 159. מפחד שיפגע במעמדו, <רצה> 160. הרתעה מאנשי מדינה או חוג אחר, <רצו> 161. חומרת שנאת חינום, <רצז> 161. הכרובים מורים על מצוות שבין אדם לחבירו, <רצח> 162. אנשי חכמה לא רוצים קשר עם שאר אנשי העולם, <רצט> 164

====ריק====

❖ נספח: ספר הברית: מאמר אהבת רעים ❖

הפרקים שלפנינו מ"ספר הברית" (נדפס לראשונה בברין בשנת תקנ"ז) מאת הגאון, חוקר ומקובל, הר"ר פנחס אליהו [הורוביץ] מוילנא ז"ל (מח"ס "טעם עצור" על ספר "משנת חסידים" לר"ע חי ריקי) והיה בן דורו של הגר"א ז"ל.

החלק הראשון של הספר עוסק בחכמת הטבע ומהווה מעין הקדמה לחלק השני העוסק בחכמות הנפש בנושאים של אמונה, עבודת השם, ותיקון המידות...

במאמר "אהבת רעים" (ח"ב מאמר י"ג, הכולל ל"ב פרקים) המוקדש כולו למצוות שבין אדם לחבירו - מעמיק ומחדש המחבר בנושאים רבים הקשורים למצוות אלו.

❖ אהבת רעים כולל כל תושבי העולם העוסקים ביישובו

ספר הברית: ח"ב מאמר י"ג "אהבת רעים": פרק א: מהות אהבת רעים הוא שיהיה האדם אוהב כל מין האנושי, יהיה מאיזה עם שיהיה, ויהיה מאיזה לשון שיהיה, בעבור שהוא אדם בדמותו ובצלמו כמוהו ועוסק ביישובו של עולם, או בונה או חורש או זורע, או סוחר או מוכר או איזה בעל מלאכה, או חושב בחכמות ותחבולות יקנה לצרכי העולם, וחושב מחשבות לבלתי ידח דבר מצרכי הבריות, והוא מכין תבל בחכמתו, ואזן וחקר ותקן כלים ומלאכות נפלאים ברעיון לבו שהוא עמל, כי על ידי אלה הדברים העולם עומד כתיקונו ומתקיים בשלמותו, ונמצאים כל הדברים אשר ברא אלהים לעשות ואשר עשה והנה טוב מאד לכל אדם.

❖ שני יוצאים מן הכלל: המדבריים והרשעים המחרבים את העולם

ולא יצא מכלל האהבה הזאת אלא שנים, זו האחד בן אדם המדבריי הנקרא (ווילדער מאן) שאין להם בתים ולא מקום מיוחד לא חרישה ולא זריעה רק אוכלים פירות והולכים ערומים וכל הנשים הפקר, וחיים כמו בהמות הארץ כצאן אשר אין להם ריע, לא זה עם זה ולא עמנו, והשני הוא בן אדם מדיני אך עוסק בהשחתת העולם כמו הרוצחים והגנבים והשודדים וכדומה:

ואמנם יש הפרש בין המדבריים להמשחיתים, והוא, להמדבריי אין לעשות רעה על חנם כאשר אסור לעער בהמה בחנם, אך למרצחים ולמשחיתים, מי שעושה להם רעה יפה עושה, כי קוצים הוא מכלה ובאבדן הקוצים מן הכרם או מן השדה פירות הטובים מתרבים כנזכר בספר החינוך (מצוה ל"ד), כי המדבריים אינם מן הישוב ומן מיישבי העולם, ואלה המה מחרבי העולם בפועל ידם,

אבל מלבד שני אלה, כל בני שת במשמע, ולא יוחד בזה אומה זולת אומה ואדם זולת אדם, כי לא נוצר האדם בעבור עצמו לבד רק מציאות כל אדם בעבור אדם אחר ג"כ,

כמאמר החכם כל ארץ ומלאה נברא בעבור מין האנושי ומין האנושי בעצמו איש בעבור רעהו נברא להמיר איש באיש בתועלותיו. לכן לא אך טוב לישראל הדבר הזה רק ראוי לשמור הדבר הטוב הזה לכל אדם לאהוב עמים כולם, וקשר מין האנושי בכללו, כל הקהל חוקה אחת לגר ולאזרח כל יושבי הארץ, ולהשתדל כל איש ממנו בעשיית הטוב איש אל רעהו על דרך החליפין והתמורה, בין בהשתדלות הגוף בין בקנין מה שבידו להשתכר בה טובת כללותם ולהרויח בה תועלת חברתם, זה הוא ענין ריע ואהבת בני אדם אשר יחובר אל כל החיים המדברים הנקרא (מענשען פריינד) (אהבת האנושות/החברה):

❖ האם אנו זקוקים לעזרת זולתנו להשלים צרכינו

פרק ב: אך לדעת אם אנו חייבים על אהבת רעים וחובת חברת מין האנושי מצד השכל, או הדבר רשות בדינו ולא חובה, נאמר בתשובת זאת השאלה, שצריך לדרוש ולתור תחילה אם נצרך האדם לקבל טובה מאישי מינו והכרחי הוא לו, או שאינו נצרך לקבל תועלת ותקנה משום אדם זולתו, וכשיעלה במחקרנו ויתאמת לנו שבהכרח צריך האדם לקבל טובה מזולתו במינו, יהיה הדבר חוב גמור בלי ספק, אמנם כשיתברר ויתאמת לנו שאין אדם נצרך לאדם, אבל כל אדם אפשר להתקיים בעולם בעצמו מבלי עזר זולתו, גם לבדד ישכון בטח באין מחסור, אף זה אינו חובה אבל רשות ומנהג:

ומעתה אשים את לבי לעמוד על המחקר הזה ואבוא היום אל העיון, והוא –

❖ האדם חסר בעצם מתחילת יצירתו וזקוק לעזרת האנושיות כל הזמן

פרק ג: מודעת זאת שהאדם נולד חסר מכל הדברים המשלימים אותו להיות אדם וחי על פני האדמה, ערום יצא מבטן אמו מבלי לבוש ומבלי יכולת להרים את ידו ואת רגלו לרצונו, כי אין לו כח ולא רצון, אף אין לו יכולת לזוז את עצמו ממקומו, ואין לו שום חוש מהחושים, רואה ואינו יודע מה רואה, שומע ואינו יודע מה שומע וכן בשאר חושיו, והוא מלוכלך ומטונף, וצריך תיכף לאדם זולתו לחתוך את טבורו ולקשרו ולרחצו ולנקותו ולחתלו ולהלבישו ולטלטל אותו ממקום למקום, והוא רעב וצמא וצריך לאדם להניקו וצריך לאומן לגדלו עד היותו גדול ושלם בחושיו.

אחרי כן צריך למורה ללמדו חכמה ובינה ודעת ומלאכה ושימסור הליכות עולם לו עד כי יגדל ויבא לכלל איש, ואף כשנתגדל והוא שלם בגופו ובדעתו ובכל כחו, הוא נצרך בכל עת ובכל שעה ליגיעת זרים ומעשה ידי אדם זולתו, עד הגיעו המאכל והשתיה אל פיו ועד הגיעו הלבוש לכסות את בשרו, כאשר אמר בן זומא (בפרק הוואה) כשראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית ברוך שברא כל אלו לשמשני. כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן ורקד ולש ואפה ואח"כ אכל, גזז ולבן ונפץ וטוה וארג וצבע ותפר ואח"כ לבש, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני:

וככה אם תשים את לבך בכל המקום, אף כי הבית הזה אשר אתה בו, והמינים הרבים אשר ימצאו בתוכו המוכנים להשלמת האדם ותועלתו, והיה אם בין תבין את אשר לפניך תמצא שכמה מן החכמות ומן המלאכות והתחבולות ומחשבות חרוץ היה נצרך לזה, וכמה אנשים רבים היו מיגעים עצמם עד הגיעך אל המעמד הזה, והבית בהבנותו כמה אנשים התאספו והשתדלו בו בבנין בחומר ובלבנים, וכמה בעלי מלאכות חורשי חרש וחושבי מחשבות בעץ ובאבן ובברזל עושי המלאכה לבית כמה ימים, וכמה בזוכית אשר בחלונות, וכמה בכלי אומנות הנצרכים לאותם בעלי המלאכות, כלים מכלים שונים ואף צבת ומקבות והגרזן

כל כלי ברזל וכדומה, וכמה בכלי הבית ואת כל אשר בבית, ואם רק אתה לא תבנה הבית, מה גם העיר שאתה דר בתוכה כמה אסיפה רבה וקהל גדול מן האנשים היה נצרך לזה:

וככה אם תשים לבך למיני בגדים אשר אתה מלובש מכף רגל ועד ראש, כמה בני אדם התעסקו בהם זה גוזז צמר וזה סורק זה אורג וזה תופר זה מפשיט את העור וזה מעבדה וזה עושה מנעלים. ולעת זקנתו של אדם מי סומכו מי מוליכו ומי עוזרו, וכשיחלה מי מרביצו מי משכיבו ומי משמשו, וכשמת מי מרחיצו מי מלבישו ומי מקברו לא הוא את עצמו אבל בני אדם ממינו.

אפילו התועלת אשר אנו משיגים משאר בעלי חיים, גם זה לא נשיג כי אם באמצעות בני אדם, זה עושה אפסר לסוס וזה פרומבי זה מרכב זה עגלה וזה רכב זה דרכן וזה מחרשה לשור וכדומה. אפילו התועלת שאנו משיגים מהבלתי בעלי חיים כמו הרוח המוליך ומביא כל הספינות דרך ים, כמה בני אדם וכמה חכמות צריך לבנות הספינה וצי אדיר, וכמה בני אדם עושי מלאכה במים הנקראים (מאטראזין) וכמה חכמות המלחים יודעי ים לצוד ברוחות מנהיגי הספינה צריכים לזה.

ולו יהיה האדם חכם שבחכמים וגבור שבגבורים ועשיר שבעשירים יחלש וילאה להגיע לבדו אל כל הנצרך לו מלבעדי עזר אנשים רבים וחכמים הרבה ממינו, ועל כי לא טוב היות האדם לבדו, לכן הוצרך להתקבץ ולהתחבר כל בני שת יחד להסכים על הדבקות ועל הועידה כדי שלא יתרבה ויתגבר עליהם חית השדה, ושמתוך עזרם זה את זה יגיע כל אחד אל מה שצריך לו, זה עובד אדמה זה חופר וזה תופר זה חוצב וזה צורף זה ציד וזה בונה זה טוחן וזה אופה וכדומה, כי האדם מדיני בטבעו להיות מובלע בין אנשים, ולא יתכן קיומו בעולם בזולת חברת הרבה אנשים יחד ממינו:

ואחר כי גם באסיפתם ובהקהיל את הקהל לא יועיל ולא יומשך התועלת והעזר זה מזה אם לא יודיע זה לזה כוונתו ורצונו למען יסכימו רבים על עשיית מלאכה אחת אשר היא גדולה ונצרך לאסיפה רבה מן האנשים ומן התחברות אליו, לכן שם החכם העליון יתברך כח הדיבור באדם אשר על ידו יתועדו רבים ותקהל העדה כאיש אחד חברים מקשיבים זה לזה וידעו כל הקהל איש דעת רעהו, כי הדיבור הוא מסירת הרצון של האדם ודעתו לזולתו על ידי הקולות וחתוך האותיות הנקנות במסירה מפה לאוזן רעהו, כי הלשון קולמוס הלב אשר בו שולח איש מחשבתו למוח זולתו, וברעיון לבו על ידי אותיות הפורחות באויר לאוזן חברו ואיש באחי יודבקו:

ולהיות שכל המלאכות המוציאים צרכי האדם אל הפועל אי אפשר לעשות בלתי חכמה ובינה ותחבולות כלים מכלים שונים, לכן שם הבורא יתברך באדם חכמה דעה ובינה למען דעת בכל מלאכה, מה שאין כן שאר בעלי חיים שתיכף בעת בואם לעולם הם מושלמים בכל השלמות שבחוקם כמו כאשר יזקינו ושנים רבות יחיו, ושור או כבש או עז כי יולד יש להם תיכף כל צרכם כאשר בסוף ימיהם, מלבד איזה ימים מועטים שהוא תחת אמו עד התחזק האברים והחושים, לכן גם הצאן והבקר אל ירעו ואל יתחברו הרבה ממינם יחד כי כל אחד ואחד מגיע להשלמתו בהתבודד ולא נצרכים להעזר זה מזה, על כן לא שם בהם הבורא יתברך חכמה ולא חלק להם בתבונה ולא שם בהם כח הדבור גם כן.

ואכן נודע הדבר ונתאמת לנו כי זה כל האדם נצרך לדברים רבים בכל עת ובכל שעה והוא אינו מגיע אותם אלא ע"י בני אדם ובקהלם ובזולת זה אין חייו חיים כלל:

❖ המסקנה מזה שיש עלינו חוב לקיים ולחזק חברת האנשים

מעתה השכל נותן שמוטל על כל אדם חוב גמור לשמור תמיד היושר וצדק בתוך חברת מינו, כדי שיתקיים הקבוץ, ויהיה שוקד על שמירתם להרחיק מעול ומהזיק לאחד מהם, ולהיות דורש שלומם וטובתם כל הימים למען קיום ברית החברה ועבותות קשורם בעשותו מעשים נאותים וראויים להפיק להם ומהם רצון.

הרי מבואר מצד השכל שזה הוא חוב גמור על כל אדם בעלי ברית עולם, כי השכל מחייב להקביל בטובה למי שקבל ממנו טובה ותועלת, ולמאס ולהרחיק למי שכפוי טובה⁸⁹, וכן אמרו חז"ל (במדרש) לית שנאוי לפני הקב"ה כמי שכפוי טובה:

גם מדרך אחר יחייב זה מצד השכל, והוא כי רבה רעת האדם בארץ והנזיקין וההשחתות הבאים על ידם כמו מלשינות גנבות גזלות רציחות עצות רעות והשגת גבול וכדומה לאלה, יותר מהנזיקין הבאים על ידי סיבות אחרות כמו השור והבור והמבעה וההבער וכדומה, וכל מי שאוהב את הבריות ומטיב להם, ונפש כי תקרב בני האדם, כולם ימעטו עליו אלה הנזיקין יען ויען כל איש ריע ואח לו, אבל המה למרבה על מי שאין בלבו אהבת בני אדם, כמו שאמרו חז"ל (בפרק ב' דאבות) שנאת הבריות מוציאת את האדם מן העולם:

❖ גם בטבע האדם נטיה לעזור לזולתו

פרק ד: אך לדעת אם אנו חייבים עליהם מצד הטבע אם לא, נאמר בתשובת זאת השאלה כי אם יבחון האדם בנפשו ובטבעו ימצא בעצמו נטיה וחפץ לעשות מעשים ישרים בעיני כל אדם להטיב ולהשפיע לזולתו, לחמול על דל, להושיע הנלחץ, לפקח האסור, לחבוש הנמחץ, לרפאות החולה, להציל לקוחים למות, לחשוך מטים להרג, לחלק מחכמתו לאחרים, ללמד לתלמידים, להדריך אנשים ולהורותם הדרך הטוב וכדומה לאלה להטיב לזולתו בכל מיני מיטב מכחו ומקנינו ומחכמתו וכל אשר ביכלתו:

וכבר העיד הנסיון פעמים רבות שאפילו כמה בני מלכים ורוזני ארץ הכניסו עצמן בסכנת מות באו באש ובמים כדי להציל בן אדם שנפל בנהר או כי תצא אש ותבער ביתו...
==חסר סיפור המעשה==

❖ גם התורה מצווה אהבת רעים הכוללת כל האומות וכל הלשונות

פרק ה: אמנם לדעת אם אנו חייבים עליה מן הכתוב, נאמר כי פקד ה' את עמו עליה מפורש, והתורה מחייבת אותנו זאת באר היטב, כמו שכתוב: **'ואהבת לרעך כמוך'**, ואין הכוונה בו לישראל דוקא, שאילו היה כן היה כתוב ואהבת 'לאחיך' כמוך, כמו שכתוב אצל רבי (דברים כג) לא תשיך לאחיך נשך כסף, או ואהבת 'לבני עמך' כמוך, כמו שכתוב (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור את בני עמך, אבל הכוונה בו לרעך שהוא אדם כמוך, ועוסק ביישובו של עולם כמוך, וכל האומות במשמע, וכל הריע לאיש, רעי גרר עם רעי יצחק –

שהרי חז"ל לא מיעטו מרעך בפסוק זה אהבת רעים מן האומות ולא דרשו בו דבר כאשר דרשו ומעטו המצרי בפסוק (שמות כא) כי יגוף שור איש את שור רעהו, כמו שאמרו (בפרק שור שנגח) שור של ישראל שנגח לשור של מצרי, כי כלל זה נקוט בידך שחז"ל לא דרשו דבר הן למעט הן לרבות כאשר עלה על לבותם כי אם במקום אשר היה קבלה בידם שפסוק זה בא למעט או לרבות, ושם דרשו כפי קבלתם אם מעט אם רב, לא במקום אחר, אפילו אם נכתבה תיבה ההיא ולשון ההוא פעמים רבות בתורה, ומצינו בכתוב שאף הגוי נקרא ריע כמו שכתוב (שמואל ב טז) חושי הארכי רעה דוד, ואמרו חז"ל כי חושי גוי היה כמו אתי הגתי אשר עם דוד בברחו מפני אבשלום בנו גם כן נכרי היה:

ולא מלבי אני אומר קרבו גוים רק מפורש נמצא בדברי איש האלהי קדוש ר' חיים וויטאל ז"ל בספרו שערי קדושה (חלק א' שער ה') וזה יכתוב ידו שם: **'ויאהב את כל הבריות אפילו גוי' עכ"ל**.

89. **ספר הברית:** ==יש לעיין בספרת המחבר א) בשלמא למי שקבלתי ממנו תועלת ישירה אבל איך סברה זו מחייב אותי לאהוב כל אדם בעולם ב) הרבה בני אדם לא מוסיפים לחברה ואדרבא רק נוטלים ומקלקלים - איך להתניחס אליהם? ג) חז"ל רק אמרו שמי שאינו עוסק ביישובו של עולם פסול לעדות, אבל לא אמרו שמי שעוסק ביישוב שיש חוב לאהבו

וכן נמצא מפורש גם בתנא דבי אליהו (פרק טו) שאמר אליהו לאיש יהודי אחד שמכר לגוי ארבעה כור תמרים ומדד לו בבית אפל רק את המחצה ונתן לו, ואמר לו אליהו בני כתיב (ויקרא יט) לא תעשוק את רעך, רעך הרי הוא כאחך ואחך הרי הוא כרעך עכ"ל, והגאון בעל זקוקין דנורא כתב בזה הלשון: רעך משמע אפילו עכו"ם המטיב לו עכ"ל, ודוד שאמר משנאיך ה' אשנא תכלית שנאה שנאתים, על זאת אמרו חז"ל (בפרק כל כתבי) שזה נאמר על המינים והאפיקורסים שמכירים וכופרים, לא על האומות⁹⁰:

גם הנה מקום אתי (במאמר זה לקמן פרק יח) לפרש בו פסוק ואהבת לרעך כמוך לפי פשוטו של מקרא, והיו עיניך ולבך שם ותבין פה.

❖ שבעת העממים שנצטוו להכרית אינם בכלל זה וכן שאר עובדי ע"ז המושחתים

ולא יקשה בעיניך ואל ירהר לבך דבר כי גם דברי רש"י ז"ל על פסוק (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים ידוע ולא תשנא וגו' == כאן לא מובן למה כוונתו רצ"ע ==, אך בא למעט ולשלול מאהבת רעים שבעה האומות שישבו בימים ההם בארץ ישראל שהיו אכזרים זה על זה, ולא היתה בהם אהבת חברת מין האנושי, ולא די שלא היו עוסקים בישובה של עולם אלא היו עוסקים ברצוח וגנוב ונאוף אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו, כאשר כבר זכרנו למעלה (פרק א) שהעוסקים בהשחתת עולם יצאו מכלל אהבת רעים.

וכל העבודות אשר לאלהיהם היה ג"כ השחתת העולם, כי גם בניהם ובנותיהם ישרפו באש לאלהיהם גם לרבות אבותם, וביום אידם היו נכנסים אנשים ונשים הרבה בבית אחד גדול וחשוך ויבאו האנשים על הנשים כפי המזדמן ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם ותחנף הארץ בדמים ומלאה הארץ חמס וזימה ותועבות, והיו מפסידים הקבוץ ומחבלים ברית החברה ומשחיתים ארחות עולם, וברעתם הצמיחם ה' וצוה להכרית מארץ זכרם ויאמר השמד כמו שכתוב (דברים כ) לא תחיה כל נשמה, למען לא יתערבו בגוים ההם ולא ילמדו ממעשיהם, כמו שנאמר כי החרם תחרימם החתי והאמורי והפריזי החוי והיבוסים כאשר צוה ה' אלהיך למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם. כמו הרופא

90. = שיטתו שגם אומות העולם גויים בכלל מצות ואהבת לרעך עורר התנגדות גדולה ויש להבהיר שיטתו ==

=הרחיב ביאור לקמן ?? ?? ??

מוכח דס"ל כשיטת המאירי בנכרים בזמן הזה (ויש לצרף דיון מי נקרא גר תושב היום אף דהמחבר כאן לא הזכיר זכר זון) / תלוי במציאות של אותה אומה איך מתנהגים וכן כתב מפורש לקמן שאנשי הודו העובדים עבודה זרה אינם בכלל אהבת רעים, ולכאורה כל גוי שלא מקיים מצוות בני נח נואף וגונב אינו בכלל / עיין עוד דבריו לקמן סוף פרק ו רוח הבריות נוח הימנו ודברי ר' יוחנן בן זכאי וגם בדבריו בסיכום הענין בסוף פרק כה

=י"ל דסובר כן רק בגוי המקורב אליו ועיין לקמן מביא דברי זקוקין דנורא "...עכו"ם המטיב לו", (ד' יתכן להסביר דלשיטתו אזיל בעיקר ענין לרעך כמוך, ומודבר על נכרי שהוא במעגל החבריות שלו ואולי עשה עמו חסדים בעבר וכו' וכדומה, ואולי בכה"ג שאר הפוסקים יודו שיש מצוה לכבדו ואולי לא מטעם מצוה דאורייתא של ואהבת אלא מטעם אחר רצ"ע

=לציין לדברי המחבר עצמו ברוממות נשמות ישראל לעיל תחילת ח"ב מאמר א' נפשות הישראלים פרק א' -ולא בא כאן למעט בחילוק שבין ישראל וגוי---

=רשימת החולקים עליו במפורש עיין נושאים בסוף הספר והביא כאן רשימה = = =

=שיטת הראשונים הממעטים רשע מאהבת רעים ובלשון הרמב"ם אחיך בתורה ומצוות ולכאורה כ"ש גוים אלא י"ל דגוי כשר עדיף ויש מושג כזה בספר חסידים ?? ?? (ג) הגר"ח קנייבסקי אורחות חיים ?? כתב שאין מצוה לאהוב גוים "דלא כספר הברית" על פי אבות דר"נ ועוד עיי"ש.

המומחה שמצוה לחתוך אבר מן אברי האדם בראותו שיש בו צרעת ממארת וחלי רע לאין מרפא אשר יוכל להתפשט בשאר כל האברים וימות, ועושה זה לטובת האדם למען יציל שאר כל האברים וכל גוף האדם וחי,

ולא צוה ה' ככה על שאר האומות שהיו בימים ההם כנאמר (שם) והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך, כאשר לא כונה התורה באמרה (דברים ז) לא תכרות להם ברית, כי אם על העמים שישבו בימים ההם בארץ ישראל, לא על שאר האומות, שהרי שלמה כרת ברית עם חירם מלך צור כנאמר (מלכים א ה) ויכרתו ברית שניהם.

❖ הגוים בזמננו שאינם עובדי ע"ז בכלל המצוה

< רס > ומכל שכן שאין הכוונה על הגוים שבדורות הללו שיודעים את אלהי השמים ואינם עובדים כוכבים ומזלות, ועל השתוף לא נצטוו בני נח, וגוים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"ז הם ומותר בזמן הזה לשאת ולתת עמהם ביום חגם כנזכר ביורה דעה הלכות עכו"ם (סימן קמ"ח), ולמחזיקים בשבע מצות יש להם חלק לעולם הבא כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים (פרק ח), ובאגרת הרמב"ם (בדף ה') כותב: הוי יודע דרחמנא לבא בעי ואחר כוונת הלב הם הדברים ועל כן אמרו חז"ל אפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, ואין בזה ספק כי אדם הראשון ונח שלא שמרו התורה כלל לא בני גיהנם הם והם במעלה העליונה עכ"ל.

וכולם אוהבי אדם וישרי לב רחמנים וגומלי חסדים ועושים משפט לעשוקים, מגן הם לכל החוסים בצלם ולכל הגרים בארצם, למכסה עתיק ועוסקים בישובה של עולם, וירמיה שאמר (ירמיה י) שפוך חמתך על הגוים, מפרש בעצמו ואמר אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כאנשי (הודו ויפן) העובדים לאש ולמים, הנקראים (הידען). אבל צוה כמו כן על עמו בני בחוניו להכרית מעיר ה' כל פועלי און המשחיתים הקבוצ כמו אם ימצא בתוכם איש אשר ירצח את רעהו בזדון וארב לו וקם עליו והכהו נפש וכדומה המפר ברית החברה ואמר מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא)...

[נשמט כאן קטע בענין הריגת ז' עממים]

❖ חיוב אהבת רעים במשנת חז"ל / 'תפארת לו מן האדם'

< רסא > פרק ו: אבל לדעת אם אנו חייבים עליה מן המקובל מחז"ל מעתיקי השמועה ותורה שבעל פה, נאמר שנמצא מפורש כן בדבריהם והוא – רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (אבות פרק ב'), כלומר שכל מעשה ממעשי האדם צריך שיהיה מה שיודע בברור שהוא יושר וצדק, והוא דבר שישמח בו לעד ולא יבוש בו לנצח, כי הוא לו לכבוד ולתפארת, ויהיה מרוצה וטוב בעיני כל אדם וחביב בעיניהם ומקובל לשם ולתפארת ולתהלה בכל הארץ.

ואין הכוונה בזה על מעשה המצות מה שראוי מצד מצות התורה לעשותה או לעזבה, כי מעשה המצות אנו חייבים ומוכרחים עליהם מן התורה, ואין ברירה והרשות נתונה שיבור לו האדם, אבל הכוונה בזה בשאר הדברים הנעשים עפ"י מידותיו במה שנוהג עצמו בהם עם הבריות, והמידות אינם מפורשים בתורה להיותם פרטים רבים מאד, וסמכה בהם על חכמת חכמים מחכמי התורה שבעל פה ועל בינת המשכילים בעם, בכל זאת לא השיבה אחר ימינה מזכור אותם בדרך כלל כמו (דברים ו) ועשית הישר והטוב, ופירש רש"י ז"ל לפנים משורת הדין, וכן ואהבת לרעך כמוך.

ובאמרו ותפארת לו מן האדם ולא אמר ותפארת לו מבני עמו, כוונתו בזה כל בני אדם וכל יושבי תבל, בין בני עמו ובין בני עם אחר, וככה הוא (בפרק ג' דאבות) מה שאמר רבי עקיבא חביב האדם שנברא בצלם, שכוונתו במילת 'האדם' על האומות, והסיפא יוכיח שאמר חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, וכן פירש הגאון תוספות יום טוב ז"ל וזה יכתוב ידו: ככל אדם אמר רבי עקיבא כמו שהיא הראיה שממנו הביא שהיא נאמר לבני נח לא לבני ישראל לבדם עכ"ל:

❖ בכלל מאמר חז"ל 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו' וכו'

עוד כלל גדול אמרו (בפרק ג' דאבות) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו, והכוונה בזה ג"כ בהנהגת האדם במעשיו על פי מידותיו עם הבריות על אופן נאות ומרוצה אצלם בדברים הנופלים תחת נאה ומגונה, לא על המצוות והעבירות הנאמרות בתורה.

והכוונה במאמרו זה כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, כי הנהגת האדם עם הבריות במעשים ומידות המרוצים אצלם, עושים אותו רצוי גם כן למקום באין ספק, ובהפכו את המאמר ואמר וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו, להורות נתן שכל המצוות והמעשים הטובים שבין האדם למקום בעשותו אותם, אם אינו מתנהג באופן ישר וטוב ממעלות המידות עם בני אדם עד שיהיה רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו בודאי ובלי ספק, ולא יועיל לו כל התורה וכל המצוות אשר יעשה בינו לבין המקום להגיע אל השלמות להפיק רצון מה', לא שתוכל למצוא אדם שאין רוח הבריות נוחה הימנו ועם כל זה רוח המקום נוחה הימנו כי הוא משפט מתהפך מחייב כללי ושולל כללי:

❖ רשע לשמים מפיר את הברית עם הקב"ה ואין רוח הבריות נוחה הימנו

וכי תאמר בלבבך הרי נמצא לפעמים אדם שרוח הבריות נוחה הימנו וידענו בטח שאין רוח המקום נוחה הימנו, כמו שאנו רואים לפעמים אפיקורוס ישראל אוכל בשר החזיר והשקץ והעכבר ונואף ואינו מניח שום תאוה ומחלל את יום השבת ומלעיג על דברי חכמים, אבל יעשה צדקות גדולות וירחם על אביונים וילווה לעניים ויושיע ליתומים ולאלמנות ויציל לקוחים להרג ויפדה שבויים ולא יעשה רעה לשום אדם ויאהב את הבריות.

על זאת אשיב דע ידידי ורעי שהאיש ההוא אין רוח בני עמו נוחה הימנו מפני שהוא מפר ברית קהל עדתו, ומנתק חבל חברת אומתו בהתקשרם והתערבם זה אל זה על התורה ועל העבודה מעבודת ה' על הרי ישראל הר גריזים והר עיבל, ויותר מזה שאפילו מי שמפר הברית אשר כרת לאשתו ביום חתונתו ותנאים אשר התערב לה ביום שמחת לבו בלבד, ולכל בני אדם הוא יוצא ידי חובת אהבת רעים והוא טוב לכל חוץ מזאת, אף הוא אינו בכלל אהבת רעים ולא בכלל רוח הבריות נוחה הימנו, מפני שכל המתיר קשר של קיימא הנקרא (קאנטראקט), הן מה שעשה עם אדם אחד הן עם רבים, כבר אין רוח הבריות נוחה הימנו, אף יתר העמים אין דעתם נוחה הימנו בעבור שהוא משחית את עצמו ומקצר ימיו ברוב התאות אשר קמטו ולא עת, ותקרב לשחת נפשו ומת קודם זמנו ונקבר בקברות התאוה, ויעדר התועלת אשר ימשכו ממנו עמים כלם בלא עתו:

❖ חכמינו היו מכבדים גם נכרים

< רסב > ובאמרו כל שרוח הבריות נוחה הימנו ולא אמר רוח בני עמו, הכוונה בו כל בני אדם וכל הבריות, בין בני עמו בין בני עם אחר, בין יחיד בין רבים, ומפורש אמרו חז"ל שאין חילוק בדבר הזה אשר אנו מדברים במאמר הזה בין בני ישראל לבני עם אחר, כדגרסינן (בפרק היה קורא) מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם מרבה שלום עם כל אדם אפילו

לעכו"ם בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות, אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפילו עכו"ם בשוק. ובראשית ספר חרדים (פרק ח) ז"ל: פה צפת היה הרב ר' יוסף סראמסי רבו של הרב ר' דוד בן זמרא שהיה משים שלום תמיד בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו בישראל, ובין הגוים עשה זה ג"כ וזכה לראות את אליהו הנביא:

הרי כי חז"ל קרבו גוים וכללו אותם באהבת רעים, ומה רבו חכמתם ואמת משנתם כי הדבר הזה הוא חוב מוטל על כל אדם להפיק רצון כל הבריות מטעם היותו אדם מובלע בין אנשים ומקבל תועלת מחברת כל בני שט, כדבר האמור למעלה (פרק ג' מאמר זה) רק בעיניך תביט שם ותדענו. כי כל העמים תקעו כף גם המלכים נועדו עברו יחדיו בברית אהבת רעים וחברת מין האדם נשבעו להריע יחד ולא ימירו קרבות יחפצו יעשו כלם אגודה אחת וחברה אחת ובחברתם נרפא לנו ג"כ, ועל כן כל איש מחוייב להתנהג עם כל אדם וכל משפחות האדמה בטוב וביושר ובאחווה עד שיהיה נוח ורצוי לכל מי שהוא אדם ורוח הבריות כלם נוחה הימנו.

הרי נתבאר שמוטל החוב הזה עלינו גם מן המקובל היא תורה שבע"פ ג"כ, ואם כן כבר התבאר שהוא חוב גמור מן השכל ומן הטבע ומן התורה ומן המקובל, ומעתה שמעו זאת בני יעקב למדו הריע והאחווה והאהבה במין האדם איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק ועם כל עמי הארץ ידבר שלום:

ומעתה הבה נתחכמה לו לדעת אם זה החוב קדמה או חובת אהבת החכמה והמדע, והוא:

❖ אהבת רעים קודמת לאהבת החכמה

פרק ז: כשנרדפה לדעת מי קדמה אם חובת אהבת חברת המון מין האנושי או חובת אהבת החכמה והמדע, נאמר בתשובת זאת השאלה שחובת אהבת מין האנושי קדמה לחובת אהבת החכמות והמדעים, כי אף גם אם ידע איש כל החכמות וישיג כל המדעים ויפליג מאד בהם להבין ולהשכיל, איננו שלם אם לא יצרף אליהם המעשה הטוב והצדק, ואין החכמה תעזו לחכם בלי כשרון המעשה כי זה הוא התכלית מן החכמות כלם, כמאמר חז"ל (בפרק א' דאבות) לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, ואמרו עוד (שם פ' ג') כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת, הרי שבלי מעשים טובים הכל הבל ואבדה חכמת חכמיו, ומודעת זאת בכל הארץ שהתכלית יקרה מן הסבה בכל דבר ואם כן המעשה יקרה מן החכמה, וכאשר המעשים על הרוב יהיו באנשים זולתו והוא פועל יוצא לאחר יהיה על כן אהבת חברת מין האנושי קדומה לאהבת החכמה ומדע, ובכן הבו לכם אנשים חכמים וידועים למדו הריע ואמרו לדבק טוב יותר:

❖ חובת אהבת רעים קודמת לאהבת האמת

פרק ח: וכשנחקרה לדעת אם חובת חיבת בני האדם קדמה או חובת חיבת השגת האמת, נאמר שעניינו הרואות באיש חכם המתחכם ומתבונן במחשבתו בחכמה גדולה בעמק החרון, כמו למדוד כמות שמש ירח וכוכבים והמרחק אשר בין זה לזה והקפתם ומסילותם, והוא עוסק בה בתשוקה עצומה ברעיון לבו מאד עמקו מחשבותיו למען דעת הדבר כאשר הוא ולהגיע בה אל האמת, והנה בתוך עסקו נודמן וקרה היות אדם אחד בסכנת מות כגון שנפל בנהר או שנפל אש בביתו והנה נשרף הסולם והמדרגות היו לשרפת אש, והוא

בעליתו צועק בעד החלון להצילו בנפשו ואת קולו שמע מתוך האש וכדומה, ובידו להושיע ולפדותו ממות, הוא עוזב תיכף כל עיונו ועד מהרה ירוץ להציל נפש אדם, ולפעמים מסתכן ומוסר עצמו על האש אשר על האח או במים עזים באש יבא ובמים אדירים להציל נפש אדם.

הרי כי אהבת האדם עזה מאהבת האמת וקודם לה, כי המרו אמרי אמת באהבת נפש, ואף אם ימדו שמים יפסיקו לאהבת האדם, וכבר אמרנו לפניך והודענו לך עליה בפרק הקודם שהיא קודמת לאהבת החכמה גם כן, אל תתמה על החפץ כי אהבת רעים מיוסד על ההטבה לזולתו, ואהבת דעת האמת ולימוד החכמות מיוסד על תועלת עצמו והנה זה לרבים וזה ליחיד:

❖ גם החכמים רוצים בתיקון הבריות וחברתם

פרק ט: גם מאוהבי החכמה ומחושקי האמת המשתדלים כל ימיהם להגיע אליהם להשיג רק אותם ע"י עסקם בכל חכמה ומדע תמיד, אף מהם ראיה גדולה שאהבת קהל מין האנושי קדמה לחכמה ולאמת, כי כל אותם אשר נדרו כל ימיהם להשתדלות הגעת הדעות האמתיות ויריעות החכמות בלי הכיר עסק זולתה, גם המה בלתי מפטירים את עצמן מהשתדל בתועלת קהלת מין האנושי, כי מצאנו ראינו שרובם ככולם מלמדים חכמתם ומוסרים השגתם לאחרים, מחזיקים ישיבות ומעמידים תלמידים הרבה, אם בהנהגת המדינה אם בחוקי הדתות, אם במשפטים אשר בין אדם לחברו אם להורות מידות ישרות, אם בחכמות אם במוסר השכל חכמתם בחוץ תרונה ודתיים שנות בקהל רב.

הרי כי גם האנשים אשר נדרו כל חייהם לבקשת האמת ולדעת החכמות יש להם נטיה גדולה ותשוקה רבה להשתדל בתועלת הקיבוץ ובתיקון הנהגת התקשרות מין האנושי:

❖ גם המתבודדים במדברות רוצים להשפיע ולתת לחברה

פרק י: אף מאותם השונאים כל המון האדם ובורחים מחברתם, בסודם לא בא נפשם לא יבאו בקהל אישים ולא דרשו רעים אבל מתרחקים מהם, ומתבודדים במדברות ויושבים ביערות, ראיה חזקה שחובת אהבת קיבוץ מין האדם קדמה, כי גם המה על הרוב אינם יושבים בטל כי אם כותבים תמיד ספרים מושכים בשבט סופר ומחברים חבורים, זה בענין רפואות וזה בסגולות וזה בחכמות וזה במוסר, ויהיה במה שיהיה, למי הם כותבים – לא לחיתו יער אשר לא ידעו ספר, כי אם לבני אדם, ולמה הם כותבים – הלא להועיל להם ולבניהם עד סוף כל הדורות, אשר על כן שמו דבריהם זאת זכרון בספר, ומדוע הם מטריחים את עצמן לכתוב, מפני שיש תשוקה חקוקה ואדוקה בלבבותם לחלוק מידעיתם לזולתם, בעבור כי הוטבע בטבע האדם שיחפץ תמיד להטיב לזולתו באישי מינו, וזה ראיה גדולה כי חובת ידידות מין האנושי קדמה לאהבת החכמה והאמת:

אף גם זאת דבר הלמד מראש החכמים בעצמו, כי בגבעון כשנראה ה' אל שלמה ואמר לו שאל מה אתן לך ולא בקש דבר כי אם חכמה, פירש ואמר שאינו מבקש זה אלא בעבור אהבת רעים ושלוש עמו, כנאמר (מלכים א ג) ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה, הרי שלא בקש את החכמה רק למען השלום ואהבה וריעות בין אדם לחבירו, כי ע"י הדין האמיתי נשקט הריב ונעשה אחוה וריעות וכל אחד על מקומו יבוא בשלום, שאם לא כן למה לא קצר בדבריו לאמר ונתת לעבדך חכמה, ועל מה הוטב הדבר בעיני ה' כל כך, הלא יש אדם

אוהב כסף ויש אדם אוהב חכמה ולשלמה אין כסף נחשב רק חכמה, אך רק זה שפירש ואמר שרוצה בחכמה בעבור לשמוע משפט, היא שעמדה לו שיוטב בעיני ה', אשר על כן גם במענה ה' אליו לא כתיב ולא שאלת נפש אויבך ושאלת לך חכמה, רק כתיב ושאלת לך הבין לשמוע משפט (שם).

ואם כן החובות הנמשכים מצד אחוות בני האדם שהיא התכלית מזה כלומר ההנהגות הטובות שבין אדם לחבירו גם כן קודמין לחובות הנמשכים מן החכמות והאמת אשר הוא התכלית מהם, ונדחה הפחות מפני היקר ממנה, והנקלה בנכבד, בעת שאי אפשר לקיים גם שניהם:

❖ בכלל דרך ארץ קדמה לתורה

פרק יא: וכשנחפשה לדעת אם חובת אהבת האדם קדמה או חובת התורה, נאמר שהיא קדמה אפילו לתורה הקדושה, כמו שאמרו חז"ל (באבות דר' נתן) דרך ארץ קדמה לתורה שנאמר לשמור את דרך עץ החיים (בראשית א), דרך זו דרך ארץ, עץ החיים זו תורה, וכן הוא בריש תנא דבי אליהו בזה הלשון לשמור את דרך זו דרך ארץ, עץ החיים מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים ואין עץ החיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל:

והנה מודעת זאת לכל משכיל כי אהבת בני האדם ודיבוק חברים וביטול רצונו מפני רצונם ועשיית הטוב והישר בעיניהם היא היא דרך ארץ, כי הלא זה הדרך להתנהג עם כל שוכני ארץ לעשות כרצון איש ואיש כפי האפשרי, ולהדריך עצמו במנהג החביב בעיני כל אדם בארץ.

והתורה בכבודה ובעצמה אפילו במקום שיש לבעל דין לחלוק ולמינים לטעות, לא נמנעת מללמד דרך ארץ לבריות וכתבה (בראשית א) נעשה אדם, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן כמו שמביא רש"י בשם חז"ל, ולא עוד אלא שהתורה בעצמה מחלה על זיו כבודה בלב שלם ותלך ותשב לה מנגד מפני חיי האדם ותשב אחור היא וכל מצותיה לקיים כל הנפש לבית יעקב, ותצוה לחלל את יום השבת ולאכול ביום צום כפור בשביל פקוח נפש אדם, וכן בשאר כל המצות חוץ משלשה שסימנם דכ"א דם כפירה אשת איש, ואמרה וחי בהם (ויקרא יח) ולא שימות בהם, כי למחיה שלחה אלהים לנו, אשר על כן נקראת משיבת נפש כי תשיב אנוש עד דכ"א.

וכאשר צותה לחלל כבוד שבת ויום הכפור מפני חיי אדם, כך צותה לחלל כבוד אב ואם מפני דרך ארץ לשום שלום בארץ בין אדם לחבירו, דהיינו כי יהיה ריב בין אדם לחבירו ואמר אחד לאביו ואמו פלוני איש ריבי רוצה לעשות עמי שלום, ואביו ואמו אומרים לו לא תעשה עמו שלום, יעזוב את אביו ואת אמו ולא ישמע להם בזאת, אך שלום יעשה לו עם בעל ריבו, ויבוקש הדבר וימצא כתוב כן ביורה דעה (סימן ר"מ ס"ק י"ו) וז"ל: האב שצוה את בנו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימחול לו עד זמן קצוב והבן היה רוצה להתפייס מיד לולא צוואת אביו, אין לו לחוש לצוואתו עכ"ל, הרי שהחוב הזה קדמה לתורה:

❖ מצוות בין אדם לחבירו קודמות למצוות שבינו למקום

וככה במצוות התורה עצמן, המצוות שבין אדם לחבירו קדמו למצוות שבין אדם למקום, כנאמר (מכה ו) הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן, הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך, ואמרו חז"ל (פרק אלו הן הלוקין ופרק לולב וערבה) עשות משפט זה הדין, ואהבת חסד זו גמילות חסדים, והצנע לכת זה הכנסת כלה והוצאת המת, כלומר אם אין אתם רוצים לקיים כל מצוות התורה

אסתפק עצמי מכם במצוות אנשים, כי זה יסוד התורה ועיקר כל המצוות והחוקים, והקב"ה מקפיד על אלה המצוות יותר מעל המצוות שבין אדם למקום, כמו שאמרו חז"ל (בפרק יום הכפורים) עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ועבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו.

וכן דור הפלגה פשטו יד בעיקר ופנו למעלה ואמרו מה שדי כי נעבדנו לאו כל הימנו שיבור לו את העליונים, נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה, לא נעקרו מן העולם אלא הפיצם ה' בעולם בלבד, ודור המבול לא פשטו יד בעיקר, ונעקרו מן העולם, מפני שדור הפלגה היה ביניהם אהבת רעים ואחדות כנאמר (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, ודור המבול עזבו אהבת רעים כנאמר (שם ו) ותמלא הארץ חמס, כמו שמביא רש"י ז"ל על פסוק ומשם הפיצם (שם י"א).

והטעם כי אם יופר ברית חברת האדם וינתק חבל קשורם ותתפרד החבילה ויושחת הקיבוץ, אי אפשר לקיים שום מצוה אשר בין אדם למקום, כי לא כל איש יוכל לכתוב תפילין ולתקן הבתים לעצמו או לטוות ציצית וכדומה, ומכש"כ שאין היחיד יכול להקריב קרבנות ולעשות אפר פרה וכדומה בכל המצוות אשר במקדש ה' ובארץ ישראל, ואם חלק לבם ויפן זה בכה וזה בכה יבטלו כל המצוות וכל החוקים בהכרח, כי אי אפשר להשלמת מצוות התורה בלתי אם נועדו אנשים רבים יחד, לכן המצוות שבין אדם לחבירו קודמין למצוות שבין אדם למקום:

משל למלך שהלך בלילה אל עמו, ועבדו נאמן ביתו הולך אחריו ונר דולק בידו להאיר למלך, ואמר לו המלך אני מוחל על כבודי ולך אתה לפני להאיר לי הדרך כדי שאוכל לבא אל עמי, לכן דרך ארץ קדמה לתורה:

וכמה טהורים אמרי נועם אשר חכמים יגידו (במדרש רבה) על פסוק ויתן אל משה ככלותו (שמות לא), אין התורה מתקיימת אם אין עמה דרך ארץ עכ"ל, אף אינה נקנית זולתה, כי מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם אחד מהם הוא אהבת הבריות, ואל תתמה על החפץ איך יש דבר שקדמה לתורה כי אחר שכך רצונה וכך צותה התורה הן הן גופי תורה לא דבר זולת.

❖ סיכום

הרי נתבאר בישע אלהים שלא די שאהבת ריעים הוא חוב גמור מצד הטבע ומן השכל ומן הכתוב ומן המקובל, אלא שקדמה לכל דרישת האמת ולכל השגות המדעים, והיא יקר מחכמה ומכבוד התורה הקדושה וקדמה להם, ואם אין דרך ארץ אין תורה ואין חכמה.

ואתה אהובי ואבי ראה גם ראה כמה נחוץ החוב הזה ומה רב ורם מעלתה, ובכן תן לבך על הדבר מן היום הזה ומעלה, בכל עת אהוב הריע והאחזה עם הבריות, וזכרת להם ברית החברה, והקימות את הדבר הטוב הזה לכל אדם, כי לא דבר ריק הוא, ואם ריק הוא ממך, ואם מך הוא מערכך:

❖ משל ליחס בין האיברים בתוך גוף האדם

פרק יב: אך לדעת מהות החוב הזה שהוא התכלית הנמשך מן אהבת ריעים, נאמר שהוא מה שתזהר לשקוד על קיום התקשרות מין האנושי בקשר אמיץ בעבותות האהבה, ומה שתשמור הברית והחסד המגיע לך מן הקיבוץ ומן התחברות האנשים.

אמנם לדעת מה המשל אשר נוכל להמשיל לו להחבירה למען נלמד דבר מתוך דבר ונדענו על בוריו איך לצאת ידי החוב הזה כראוי וכנכון, נאמר כי אמת משל היה מה שהסכימו כל חכמי קדם במשל הקדמוני שחברת מין האנושי בכלל הוא כמו איש אחד ממש המחובר

מאברים רבים, וכל איש פרטי ממינו הוא כמו אבר או חלק אחד מכלל גוף איש אחד, וכמו שהראש שבאדם אינו יכול להשלים בעצמו לפעולת אדם כל הדברים הנצרכים לקיום כל הגוף, אבל מחוברים בגוף אברים וחושים רבים אשר כל אחד מיוחד לפעולה אחרת וכל חוש למוחש אחר, ועל ידי כולם יחד מגיע כל מיני תועלת הנצרך להשלמת האיש בכלל, כי פועל אדם יושלם לו ע"י כל האברים יחד, כך כל אישי המין בפעולתם משלימים מין האדם בכללו בעולם על מכונו ויש שכר לפעולתם, ומזה דעת לנכון נקל להבין תשלום החוב הזה כראוי לו, והמנהג כמנהג האברים כי כאשר יתנהגו האברים זה עם זה באיש כך מחוייבים האישים להתנהג זה עם זה במין:

פרק יג: אמנם על כמה פנים צריך האדם להשגיח עד יושלים את הדבר הזה ויהיה יוצא ידי החוב הזה כראוי לו, נאמר שצריך לו להשגיח תמיד על שני פנים, אם טוב ואם רע, הפן האחד בהזהר מלהרע לשום אדם ומכל נזק המפר ברית החברה אשר הניא התקרבות לבות בני אדם יושבי תבל, והפן השני בהשתדלו להועיל ולהטיב לכל אחד במינו כפי יכולתו ויהיה אך שמח וטוב לב עם כל אדם:

❖ זהירות מלפגוע בחבירו גם בדברים הנראים דקים כמו אונאת דברים וליצנות

והנה השמירה מן הרעות רבה היא, כי רבות רעות הן, ונחלקים לשני מינים, המין האחד המה הרעות המפורסמים והידועים לכל כגון לא תגנוב לא תגזול וכדומה ולפרטם אין מן הצורך, והמין השני בלתי ידועים לכל כגון שאינו משיב שלום בשוק למי שהקדימו בשלום מחמת גאותו או עצלותו, או לומר על אדם הוא כסיל או גרגרן, או להתלוצץ מבני אדם, או שלא הצטער בצער חבירו או לא שמח בהצלחתו וכדומה, ודברים האלה וכאלה מחמת שרגילים מאד אצל הרבה בני אדם אינם מרגישים ובלא יודעים שהמה רעות והמה הרבה מאד במספרם:

❖ כאשר ישים לב לדברים המפריעים לו לעצמו - ילמד מה מפריע ומצער את זולתו

וכי תאמר בלבבך איכה נדע אותם ומי האיש אשר ילמדני מה אלה המה הרעות הבלתי נודעות וכמה המה, על זה תען לשוני אמרתך שנים אנשים המה אשר ילמדוני כל אלה, האחד הוא הלל הזקן והשני אתה הוא בעצמך קורא חביב, וחזקת והיית לאיש גם אתה ותלמוד זה מן האברים אשר בגופך וגם מהלל.

כי כלל גדול אמר הלל (בפרק במה מדליקין) מה דעלך סני לחברך לא תעביד, וכלל זה נקוט בידך בני באופן אשר אראך ואאלפך, והוא, תשגיח בהשגחה עצומה והיו עיניך ולבך על כל דבר מן הדברים הנעשים לך מזולתך למקטן ועד גדול, והיו המעשים אשר לא יערב לפניך ולא ירחוק באפך, יהיו לך למזכרת עון, כתבם על לוח לבך, וזכרם לא יסוף מאתך, לא למען אשר תנקום מחברך חלילה לי מחשוד אותך בני שתעבור על לאו דלא תקום ולא תטור את בני עמך, אך זאת עשה למען אשר תכירם ותדעם כי רעות המה, ותסכים בלבך שלא תעשה כאלה לשום אדם בעולם⁹¹:

91. לציון לדברי ספר יראים "דבר שאתה יודע שמסור ללבך" וגם לדברי הגרי"ס שכדי לצאת ידי חובת הבריות צריך לדעת כי סוגי הרעות והטובות בעולם ==

והן אמת כי גם חכם אחד קדמון מחכמי האומות הורה דרך קצרה וישרה בזה, באמרו העצה היותר נכונה למורה לתקן מעוות תלמידו, הוא בעשותו המעשה מה שעשה התלמיד לנגד עיניו. אפס נסרחה חכמתו ותקצר עצתו להגיע עד תכלית הענין וסוף התקנה בדבר הזה.

כי אמת הוא כי יותר קל לאדם למצא העוות והחסרון והבט אל עמל, במעשה זולתו לזולתו, מבמעשה עצמו לזולתו, ומומי זולתו נגלים ובולטים יותר ממומי עצמו ומחסורו אשר יחסר לו, כל זה אם עדיין לא רגיל באותו מעשה הרע ולא עשה אותה אלא פעם או פעמים אחת או שתיים, ואז כשיראה כזה המעשה מזולתו לזולתו ירגיש תיכף כי ברע הוא, אמנם אם כבר הורגל באותו דבר עבר ושנה בה עד שנעשה לו כהיתר בדעתו, כבר נתעורר העין ונתטמטם הלב על ידי ההרגל ויאמר לרע טוב, ואז אף אם בעיניו יראה כזאת המעשה מזולתו לזולתו אינו מרגיש כלל שזה מעשה רע הוא, אדרבה נתחזק לבו שזה מעשה טוב, במה שרואה שאחרים עושים גם כן כמוהו.

הלא תראה בני וחכם אדם שהורגל ללוצץ מבני אדם, כשבא בין אנשים אשר גם הם לצים כמוהו יש לו שמחה עמהם וישב לו בתוכם וגם הוא יליץ עמהם, ויחזק את לבו לחשוב שזה מעשה טוב ולא רע שהרי גם אחרים עושים כן, אבל כשזולתו עושה לו מעשה רע או מדבר אליו דיבור רע, אף כי דבר קטן הוא ודקה מן הדקה, תיכף מרגיש האדם כי ברע הוא, ומן אז והלאה מכירו מרחוק כי רע המעשה או הדיבור ההוא, וגומר בלבו שלא לעשות כזאת לשום אדם, כן עשה הלל בעצתו וברוב קדושתו עמדה חכמתו להגיע בתיקון דבר זה עד תכליתו:

❖ גם האיברים בתוך הגוף שומרים שלא יזיקו זה לזה

< רע > גם אתה אחי וראש תוכל ללמוד וללמד כל זה מעצמך אם תשים עיוןך ודעתך הנקיה על האברים אשר בגופך איך ישמרו שמירה עצומה ויעשו משמרת למשמרת שלא יזיקו זה לזה, מפני שכל אחד מרגיש בצער חברו, ובוזה שומרים תוקף בריאת הגוף בכללו, ככה ממש צריך שתרגיש במכאוב חברך ותשתתף בצערך באמת עד שתשמור עצמך בשמירה גדולה שלא להרע לשום אדם אפילו בדבר קטן אפילו בדבור קל אשר ידע לבך שאתה מקפיד עליו מזולתך. כמו שאמרו חז"ל (בפרק הזהב) ולא תונו, באונאת דברים הכתוב מדבר, שאסור לומר לחבירו דבר שהוא מצטער בו, ואמרו גדול אונאת דברים יותר מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו.

וכמו שהאברים מטיבין זה עם זה ומחזיקים זה את זה, ככה ייטיבו גם בני אדם גם בני איש זה את זה, איש יד רעהו יחזיקו לא יזיקו, דרשו טוב ואל רע, בעבור היותו גם כן אבר או חלק אחד מחובר ומצורף בגוף אחד עמו הוא כלל מין האנושי הנקרא (מיט גליד).

ועתה בני וחכם לו אתה שומע לי והיה עיוןך ולבך על האברים אשר בגופך להשכיל היטב איך יתנהגו זה עם זה, אז תבין כל אופני ההנהגה שאתה חייב להתנהג עם בני אדם על דעת השכל ודת התורה במצוה זו.

ואחזה אנכי איש רש ונקלה כי זאת רמז לנו הכתוב באמרו ואהבת לרעך כמוך, ור"ל האהבה תהיה לרעך באותו האופן כמוך ממש, כלומר כמו האברים אשר בכך כאשר המה מתנהגים זה עם זה, כך תתנהג אתה עם רעך, ואז תשכיל שלא די במה שתשמור עצמך שלא תגרום רעה לרעך, אך צריך שתשתדל למנוע כל רע מרעך אשר אתה מבין ומביט או מקשיב שמוכן ומזומן לבא עליו ע"י איזה אדם או סיבה אחרת,

דרך משל אם תדע שגנבים רוצים לגנוב את ביתו בלילה, צריך שתשתדל ותתאמץ לבטל הדבר ולמנוע זה מעמו בכל כחך ויכולתך, ולא די במה שתודיע זה לחברך ותאמר לו דע

אחי כי גנבים יבואו הלילה הזה אל ביתך, ואתה השמר נא את ביתך ואת רכושך, כי אם אף גם זאת לא תעשה תעבור בלאו של לא תעמוד על דם רעך, אלא צריך שתתאמץ בכל כחך למנוע זאת אף אם רעך אינו יודע מאומה שאתה הצלת אותו מגניבה, כי ככה מתנהגים האבריים זה עם זה לא די שכל אחד ישמור את עצמו מאד שלא להרע לשום אבר אחר, אלא שגם אם ירגיש איזה אבר שמקרה רע או פגע רע מעותד לבא על איזה אבר אחד בגופו עד מהרה ירוץ בעצמו להצילו מרעתו ולא ימתין עד שיציל אותו האבר את עצמו.

דרך משל, כשהאדם הולך בדרך במסילה ואבן נגף אחד מונח שמה לנוכח כף רגלו שיכול לנגוף בו את רגלו, עד מהרה ירוץ היד ליקח האבן ולהרים מכשול מן הדרך ולזרוק אותו אל אחת הצדדים, בחשבו פן ואולי יקרה הכאה פתאומית אל הרגל, ולא ימתין היד עד שהרגל בעצמו ידחוף בצדו את האבן לסלקו ולזרוק משם אל הצד, אף כי גם ברגלו יש כח לדחוף את האבן מן המקום ההוא אל אחת הצדדים.

ואם לא היה לך ידיעה בתחלה אך שמעת אחר כך שהגיע לחברך רעה, מחוייב אתה להשתתף בצערך ויחר לך מאד עד כי יכאב לך עליו באמת, כי כה יעשון האבריים שכל אחד מרגיש בכאב חבירו ומשתתפים עמו בצרה, וכן בהפך אם שמוע תשמע או כי תראה בטובת חברך, כגון שנתעשר או עלה לגדולה וכדומה, מחוייב אתה לשמוח עם הצלחתו בכל לבבך, אף אם הדבר אינו נוגע לך כלל, כי ככה יעשון האבריים גם כן שכלם שמחים בהגיע איזה תענוג לאבר אחד מהם.

ולא עוד, אלא שעוזרים לאותו אבר על הדבר ההוא בכל כחם אף כי אותו התענוג אינו נוגע להם כלל, כגון אם חושקים העינים לראות ציור יפה אשר פעל ועשה איש צייר מפורסם בכל מיני צבעונים על נייר אחד, ואז תיכף הרגלים הולכים אל המקום אשר הנייר שמה והידיים תיכף לוקחים את הנייר ומקרבים אותו אל עיניו כדי שיתענוגו העינים בציור היפה ההוא, אף כי אין לידיים ורגלים שום תענוג בזה, כך צריך שתשמח בטובת והצלחת חברך אף אם לא יגיע לך מזה מאומה:

❖ בודאי לא יזיק לחבירו מפני תועלת עצמו, בשני פנים -

< רעא > ומכל שכן שתזהר מלהרע לרעך אפילו אם תוכל להשיג ע"י זה תועלת גדול והון רב, השמר אל תפן אל און, אל תשמע ואל תאבה תועלתך בהזקת זולתך, כי אם יחטא איש לרעהו ויזיק לו בעבור תועלת עצמו, לא ימלט מאחת משני פנים, או שמחזיק זה ליושר וצדק, או שגם בהיותו יודע כי זר מעשהו ומתנגד ליושר וצדק אבל הוא עול ומגונה, רק יחשוב לו שמכאובו ומחסורו היא רעה יותר עצומה מפעולה רעה בהזיק זולתו,

והנה הוא תועה מדרך השכל ונתיב היושר והולך חשכים בין כך או כך, כי מפן הראשון איננו כדאי וראוי להשיב לו תשובה כלל, יען וביען הוא מעקש דרכיו ומקשה לבו נגד כל יושב תבל במה שמחזיק ליושר וצדק מה שכולם מחזיקים לעול ונבלה, ומפורסם אצל כל שוכני ארץ לרע ומגונה, ובטלה דעתו אצל כל אדם ועם עקש אין טענה ואין להשיב, ואיש כזה מותר לאבדו ולכלותו מעל פני האדמה למען לא ילמדו אחרים מדעותיו הרעות, כמו שמצוה הרופא הטוב לחתוך אבר מגוף האדם כשרואה בו רעה חולה והנה פשתה הנגע החל הנגף הנקרא (בראנד) וירא שלא יתפשט בשאר האבריים ויגיע עד שערי מות, וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד, וכאשר צותה התורה להרוג את הרוצח או גונב נפש בעבור שהוא משחית את החברה ומכלה את הקבוץ.

ומפן השני, הלא שכח זה כי תועלת הכלל ושמירת קיום ההתחברות תלוי בשמירת כל איש פרטי וכל יחיד בה, כי גדר המין הוא קיבוץ אישים פרטיים ממין אחד, ולא זכר כי שמירת היושר והצדק בהם הוא גם כן תועלת עצמו, וכן קלקול הסדר בהם והתרת נזקם

ונתיקת מוסרות ברית החברה הוא ג"כ נזק גדול לעצמו ולגופו, כי ישחית איש את רעהו, כאשר אמרו חז"ל (בפרק ג' דאבות) הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, ואמר (ירמיה כט) הכתוב דרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם כי בשלומה יהיה לכם שלום, ועם מה שזה הוא כליון גופו הוא משחית נפשו ג"כ, כי המעשה המגונה והעול היא השחתת הנפש וקלקול השכל ובלבול הדעת, כמו שכתוב (תהלים יא) ואוהב חמס שנאה נפשו, ואך רק היושר הוא חיי הנפש והצדק וכל כשרון המעשה טרפה וקיומה, נמצא כזה איש אשר רוח שטות הזה בלבו מנפש עד בשר יכלה בעצמו, והנה זה לו נזק גדול יותר מכל כאב הגוף ומכל מחסורו אשר יחסר לו לא תועלת:

והגם שהרשות נתונה לכל אדם להשתדל ולרדוף אחר פרנסתו ולזרז עצמו לטרופ טרף לביתו בר ולחם ומזון לבניו למען יגיע אליה קודם חבירו בחששו שמא יקדמו אחר, כאשר אמרו חז"ל (בפרק איזהו נשך) וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך, כל זה בתנאי קודם למעשה שלא ירע לחבירו ולא יחליש כחו להגיע אף הוא למזונו.

והמשל בזה, שני בני אדם הרצים ממעמד אחד עד מקום מוגבל ידוע, ומי אשר יקדים להגיע שמה יעשרנו המלך עושר גדול, הרשות נתונה לשניהם לרוץ אורח ההוא בזריזות ובכל כחם, אבל לא שיושיט האחד את הרגל למען יפול חבירו לארץ ובתוך כך יגיע הוא שמה קודם, כך מותר לו לאדם שיקום בבוקר בעוד לילה וילך עם סחורתו אל הקונה בעוד אשר חבירו על המשכב שוכב על צדו השמאלי, אבל לא שידבר דבר רע על חבירו או חסרון על סחורת חבירו לפני הקונה וכדומה לזה, לא בנפשו יביא לחמו ולא על פת לחם יפשע גבר לגבר אשר דרכו נסתרה ומכה רעהו בסתר, ומכ"ש שלא יעשה כזה בגלוי ובפני חבירו בצדית רע:

❖ לימוד מהנמלה שלא נוגעת בשל חברתה

וכבר אמר פילוסוף קדמון, (חילא) שמו, טוב לאבד דבר מלהרויח בעוולה, לך אל נמלה בני ראה דרכיה וחכם, שהיושר הוא שתמנע רגליך מלכת אצל הקונה עם סחורה אשר ידעת שקדם לך חברך והיה אצל קונה זה באותה הסחורה אף שלא נגמר המכירה בפעם ההיא, כי הנמלה תכין בקיץ לחמה בהיתר ולא באיסור, כי בהריחה על גרעין אחת של חטה ומרגשת בה שכבר נשאת ונגררת מנמלה אחרת, תניח אותה הגרעין במקום ההוא ולא תקחנה כלל בחשבה תבוא אותה נמלה אשר התחילה לגרור גרעין זה ותקח לה, והיא מחפש לה אחר גרעין אחרת אשר לא נגע בה שום נמלה עדיין, והיא לא תעשה זאת מחמת יראת העונש כי אין לה קצין ושוטר ומושל אשר ישפוט שפוט בין שניהם, אפס תעשה זאת מאהבת היושר והצדק ותיקון קיום מינה, וראוי לנו ללמוד ממנה, כאשר אמר ר' יוחנן (בפרק המוציא תפילין) אלמלי לא נתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה, דרך ארץ מתרנגול:

❖ אפילו מי שעשה לך רע צריך לדונו לכף זכות

פרק יד: ובמקהלות רבבות עם בית ישראל על פי דת התורה הקדושה לא די במה שלא תעשה לשום אדם רעה אשר לא נגענוך לשנוא שנאת חנם חלילה, אלא אפילו אם עשה לך רעה לא תשלם לו רעה והוי דן את כל אדם לכף זכות כמו שאמרו (בפרק א' דאבות), כי זה כלל גדול בענין הזה שתחשוב תמיד אולי עשה כן בשוגג בבלי דעת או בלי מתכוין שיצא הרעה הזה, והוא לא מבקש רעתי ולא שונא הוא לי, לכן לא תנקום ממנו כאשר לא תנקם מידך שחבל ברגלך, והיא מצות עשה שנאמר (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך, הכולל שתי כונות, אחד לדיין לעשות המשפט בצדק, ואחד תלוי בלב לדון כל אדם מן הסתם לכף זכות.

< רעב >

וכתב החסיד ר' יוסף יעב"ץ: מה שאמרו כל אדם יהיה בעיניך כלסטים, היינו קודם למעשה לשמור ממנו רכושו כדי שלא יבוא לידי חשד, אבל אחר שנחסר חפץ מבייתך וכדומה הוי דן את כל אדם לכף זכות, ולא די זה אלא אפילו ברור לך הדבר כשמש שעשה לך הרעה ההיא בזדון, בשנאה הדפך ובמתכוין להזיקך, אמרה תורה (שם) לא תקום ולא תטור, וכתוב (משלי כד) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כמפעלו.

ולא די במה שלא תשלם לו רעה אלא גם בנפול אויבך מעצמו אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו, ואף גם זאת לא די אלא צריך שתסיר השנאה מלבך לגמרי כאלו לא עשה לך רעה מעולם, כמו שאמרו (בפרק יש בערכין) תנו רבנן לא תשנא את אחיך, יכול לא יסטרנו ולא יכנו ולא יקללנו תלמוד לומר בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר:

❖ רוח גדול לאדם ע"י שמוותר ומעביר על מידותיו

והנה המצוה הזאת באמת היא נגד הטבע אך לא נגד השכל, אמנם היא קשה מאד על האדם לקיימה, אבל לעומת זה עשה אלהים לנו שכר גדול מאד על זאת והוא שנשלח לו בעבור זה כל עונותיו וכפר עליו מאשר חטא מדה כנגד מדה, כמו שאמרו חז"ל (בפרק קמא דראש השנה) נושא עון ועובר על פשע (מילה ז), למי נושא עון למי שעובר על פשע.

וכלום יש שכר יותר מזה, כמה תעניות וכמה סגופים ודברים קשים האדם רוצה לקבל על עצמו למען יתכפרו לו כל עונותיו ויצא נקי, ובדבר הזה הוא יוצא נקי ברגע וקונה עולמו בשעה אחת ונרצה לו לכפר עליו בלי שום יסורים וצער, וארחות צדיקים ומנהג חסידים הוא שמלבד כל הנזכר, עושים להם טובות, ויעשו בשונאיהם כרצונם כאשר עשה יוסף הצדיק לאחיו, כי אצל הצדיקים לא קשה להפך טבע לבבם, כמו שאמרו חז"ל רשעים מסורים ביד לבם וצדיקים לבם מסור בידם,

❖ לא להתרעם על מי שסירב להטיב לו

< רעג > ומכש"כ שלא תחרוש על רעך רעה אשר בקשת מעמו שייטיב לך בדבר מן הדברים ולא רצה, כמו שעשה חכם קדמון (דיאגניוס) שמו, שהיה כופר בכל אלהי העמים אלילים בימים שהיה בהם ומאס אותם ואת התרפים ואת הגלולים, והיה אומר ברבים שאין בידם להטיב ולא להרע בלתי לה' לבדו בורא הכל מושל בגבורתו עולם, עיניו בגוים תצפינה והוא ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים כי לה' המלוכה ומושל בגוים.

ופעם אחת עבר לפני הע"ז שהיה עומד ברחוב העיר ויכרע על ברכיו ויפול על פניו וישתחוה בכה ויתחנן לו וכפיו פרושות אליו ברבים כי ברחוב העיר על פני כל אחיו נפל ויתפלל אליו, ויהי כאשר ראו זה האנשים התפלאו עליו ותהום כל העיר ויקבצו עליו מנער ועד זקן כל העם מקצה המה ראו כן תמהו, ויאמרו אליו מה המעשה הזה אשר אתה עושה הלא ידענו שאין אתה מאמין שיש בידו להושיע, ויען ויאמר אליהם שמעו נא אחי הלא ידעתם אם לא שמעתם כי אני עני ואביון ואין לי שום פרנסה ואנכי איש רש הולך ומבקש מכל אדם שיתן לי צדקה דבר מועט, ולפעמים אני מבקש מאדם אחד ואינו נותן לי כלום ומתרעם אני ויש בלבי עליו, והרגשתי שזו מידה רעה אצלי ואמרתי בלבי אם גם לרעהו ישנא רש ואני רוצה להסיר זה המדה רעה ממני, ע"כ אני מרגיל את עצמי בזה במה שאני מתפלל ומבקש מהאליל הזה שיתן לי, ועליו לא אתרעם ודאי, כי מי זה האיש אשר יתרעם על עץ ואבן, הרי שאפילו חכם מחכמי הגוים הרגיש שזה הוא מדה רעה, ואין צריך לומר שלא תחרוש רעה על רעך שעשה לך טובה ובאמצע פסק ולא היטיב עמך עוד לא תחליפנו ולא תמיר אותו טוב ברע:

פרק טו: עמי זכור נא מה יעץ רבי מאיר בענין הנהגת האדם עם הבריות, באמרו (בפרק ד' דאבות) הוי שפל רוח בפני כל אדם, ומכ"ש שאל תהי בז לכל אדם, ואם מך הוא מערכך מאד כנאמר (משלי יד) בז לרעהו חוטא, וזה לשון ספר חרדים (פרק א' מד"ס ומד"ק) אל תהי בז לכל אדם לא גדול ולא קטן לא גוי ולא ישראל עכ"ל.

❖ מתכבד בקלון חבירו

ואין צריך לומר שלא תתכבד בקלון חברך אע"פ שאין חברך באותו מעמד ולא מגיע לו בוש, דהיינו לא תעריך מעשיו נגד מעשיך או חכמתו נגד חכמתך, כי אמרו חז"ל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא, וכמה חביב האדם עד שאמרו איזהו מכובד המכבד את הבריות ואמרו כבוד חברך כמורא רבך:

❖ לאהוב ולכבד את אשתו, והקלול הגדול למבזה אותה

< רעה > ויותר מהמה בני הזהר בדבר הזה עם חברתך ואשת בריתך, כי יש אנשים אשר ישמרו עצמן מעשות רע לכל אדם ויאהבו ויכבדו אותם, אבל ישנאו את נשותיהם ויבזו אותם, ואומרים אין בזה עון כי אני בעל האשה ואשתי כגופי, ואין אני מצער לשום אדם חוץ ממני, ולא יבינו כי גדול עונם מנשוא יותר מאם עשו כן לאדם אחר, כי למה יגרעו הנשים מהיות בכלל לא תשנא את אחיך בלבבך, ובכלל ואהבת לרעך כמוך, וכי גברא בעי חיי נשי לא בעי חיי עם בעליהן באהבה ואחוה שלום ורעות.

אף ענשם יותר חמור ומידותם יותר מגונה, על כי היא עצם מעצמיו ובשר מבשרו ועוכר שארו אכזרי, ואסור לצער את אשתו בדברים ומכש"כ שאסור להרים יד עליה ח"ו, והאר"י לוריא ז"ל כתב שכל המרים יד על אשתו אפילו הוא ראוי שתשרה עליו רוח הקודש אינו יכול לדבר ברוה"ק בפיו ובשפתיו עד שיעשה תשובה ויכוין כונה ידועה אשר כתב בכתבי הקודש שלו.

ואין צריך לומר שאסור להרחיק עצמו מעליה בדרך רחוקה, והיא מר לה כאשה עזובה ועצובת רוח, ולפעמים שהיא נשאת בלי מזון ומחיה ובלי כסות ושלמה ומונע ממנה שארה כסותה ועונתה כאחת והכתוב אומר שארה כסותה ועונתה לא יגרע, ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך, ולפעמים יגרום זה כי תשטה אשתו ונעלם מעיני אישה ועליו החטא, ולפעמים זרים יבעלוהו וממזרים קרה לה, ועונותם הוא יסבול, לבעבור סיבב את הדבר.

ויש אומרים הן אשלח את אשתי ויצאה והלכה מאתי והיתה לאיש אחר ולא אשוב אליה עוד, ולא בדעת ידבר כי לא אמרה תורה וכתב לה ספר כריתות, אלא אם מצא בה ערות דבר שנאמר כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות, אבל בזולת זה רע בעיני ה' דבר הגרושין מאד, כי ה' העיד בין ובין אשת נעוריה אשר אתה בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך, כאשר אמר הנביא (מלאכי ב) ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריה אל יבגד כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל. כי מה דפסקינן כבית הלל שאמרו אפילו מצא אחרת נאה הימנה לא אמרו אלא בזווג שני לא בזווג ראשון שהיא אשת נעורים כמבואר בשלחן ערוך אבן העזר (סימן קי"ט).

והיה אם בין תבין למה הדבר דומה ומה דמות יערך לאיש ואשתו אז תבין גודל הפגם הזה העומד ברומו של עולם במקום קדוש ונורא שמו, כי בועליך עושיך ה' צבאות הוא מלך הכבוד ושכינת אל היא אשת חיל אשה יראת ה' ונרגן מפריד אלוף חס ושלוש בעת הגרושין, והמשכיל יבין וידמע, על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו אשר כרת עמה ברית ועשה עמה (קאנטראקט - חוזה) היא כתובתה ביום חתונתו וביום שמחת

לבו, ויקשר נפשו בנפשה בעבותות האהבה, והוא יפקוד ברחמים גפן זאת אשתו כגפן פוריה בכל דברי אהבה ורעות ושלוש, אל יצא איש ממקומו ואל יעשה דבר קטן או גדול בלתי רשותה, וכבר אמרו חז"ל (בפרק ששי דיבמות) די לנו שמצילות אותנו מן החטא ומגדלות את בנינו, ואמרו כל השורה בלא אשה שורה בלא חומה בלא ברכה בלא טובה בלא שמחה בלא שלום, ובזה אמרו אין השכינה שורה אלא בדכר ונוקבא:

ואתה אחי וראש השמר נא זה ושים פניך לדבר הזה הטה אזניך ושמע לדברי חכמים שאמרו (כאותו פרק): האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא, וידעת היום כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ, תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו.

❖ אסור להורים לעודד את בתם לזלזל בבעליה

< רעו > אך אמנם אוי לאב שנגלה באזניו כי בתו תבזה את בעלה והחריש לה אביה, וראה ושמח בלבו ויספר לאשתו ויאמר זכינו לבת מושלת על בעלה והוא מתירא ממנה, ואת כל חפץ לבה תעשה בלי שאלת פיהו אם טוב אם רע בעיניו. ואוי לבתו, אשה רעה, כי נכון בידה יום מר יגיעו ויבואו ימי השילום, פעמים מאת ה' מן השמים ולפעמים מבעלה, כי לאו כל מוחא סביל דא. ואוי לו לאב כי את אביה היא מחללת ואומרים ארור שזו ילד וארור שזו גידל.

ובכן חייב כל אב ללמד את בתו לאהוב את בעלה בלבבה ולכבדו בכל הכבוד ושכנוע לפניו כלפני אדון, ולא תמרוד בדבריו רק תסכים עמו על הן ועל לאו לאו, ומכש"כ שיזהיר אותה במאד מאד שלא תצא קללה מפיה חלילה, ויאמר אליה שמעי בת וראי והטי אזנך לעצתי שכחי משפחתך ובית אביך ותני לבך מן היום הזה על בעלך לדבקה בו ולאחבה אותו אהבת עולם וליראה אותו ולכבדו כי הוא אדוניך, והיה אם שמוע תשמעי לקול פקודיו וכן תעשי אז יאהב אותך אהבה עזה, ובזה תמשכי את לבבו וכל חפצך ימלא ואת תמשלי בו, ואם תתנהגי עמו בהיפך ישנא אותך והוא ימשל בך, ועל כרחך את חי כרצונו על פי מידותיו ודעותיו.

וכל זה חייב כל אב ללמד את בתו מקטנותה ונערותה, בפרט בעת שיש לה בעל בכל עת שתבא לביתו, הן שהפרנסה בא על ידיה והיא אשת חיל למשא ומתן, הן שהפרנסה בא על ידי הבעל, ואם הניא אביה אותה ביום שמעו, אשרי לו ואשרי לבתו, כי על ידי זה יזכה אותה על בנים ועל בני בנים צדיקים גדולי התורה ואנשי השם ועטרת זקנים בני בנים:

❖ אהבת רעים והיחס הראוי לבניו ושאר משפחתו

< רעו > **פרק טז:** וכן יש אנשים ששומרים עצמן מלהרע לשום אדם ואוהבים את הבריות כולם, אבל שונאים את בניהם ומכוונים לצער אותם ולהקניטם, ואומרים אין בזה עון כי יאמרו בלבבותם הבנים בני והבנות בנותי, וכבר אני יוצא ידי חובת אהבת הבריות כולם, כי אין אני מצער לשום אדם אלא נתח מנתחי אשר נתנם הבורא יתברך בידי והכריחם לסור למשמעתי, והמה אסורים וקשורים על פי התורה תחת כפות רגלי וכל אשר יחפוץ לבבי הרשות נתונה מאל עליון בידי לעשות עמהם כטוב בעיני, כנאמר כבד את אביך ואת אמך, ונאמר איש אמו ואביו תיראו, ואני מכרין עם זה לייסרם ולהוכיחם בדרכי אלהים חיים לפי מחשבותי.

ובאמת דבריו לא בהשכל ולא על פי התורה, שלמה יגרעו הבנים מלהיות בכלל לא תשנא את אחיך, ובכלל ואהבת לרעך כמוך. ואמנם כמו שבענין ההטבה והצדקה כל הקרוב קרוב קודם, כך בענין השנאה והרעות, יש יותר עונש על המצער את קרובו מאדם אחר, והמצער את בניו על חנם עתיד ליתן את הדין ביותר מטעם הזה.

ועוד מטעם הכתוב בספר חסידים (סימן תקס"ה) ז"ל: איש אמו ואביו תיראו לשון רבים, ולא כתיב תירא לשון יחיד, שהאב והאם בכלל תיראו שלא יכעיסו את הבן כל כך עד שלא יוכל להתאפק וימרוד בהם. עוד איש אמו ואביו תיראו אב ואם מוזהרים שאם בא הבן לכלל איש שייראו פן יכוהו ופן יקללוהו עד שיענה להם ויקללם ויכעם עכ"ל. עוד כתב (בסימן תקס"ז) כתיב שדי לא מצאנוהו שגיא כח (איוב לו), לא הכביד הקב"ה מצות על ישראל לא שם כפרת הבריות אלא בדבר מועט לפי היכולת, קומץ מנחה, מחצית השקל, תורים ובני יונה, בקר וצאן, ולא טרחם לבקש ראם ויחמור, כך לא יצוה האב את בנו דברים קשים וכבדים עליו לעשות פן ימנע מלעשותם ונמצא מחטיאו עכ"ל, כי אם תכבד העבודה עליהם יתרעמו על ה' ועל תורתו, ויאמרו הרכבת אנוש לראשנו נתננו ה' בידי לא נוכל קום, ובהכרח ימרדו והחטא על אבותם:

אהובי ואבי ראה גם ראה מה שנמצא כתוב ביורה דעה (סימן ר"מ סק"ט) וז"ל: אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול, המכה לבנו גדול מנדין אותו שהרי עובר על לפני עור לא תתן מכשול עכ"ל.

וידעתי גם ידעתי איזה צדיקים משכילים שלא יאמרו דבר הן בפה הן בכתב לבניהם ובנותיהם בלשון צווי מעולם, אך רק בלשון 'ראוי', וכה יאמרו – בני, ראוי לך שתעשה דבר זה כך וכך, ומעולם לא יאמרו תעשה כך וכך בלשון צווי, כדי שלא ישלם בעבירה אם לא ישמעו חלילה, זכור אב נמשך אחר ה' בתמים והיה זהיר בזה כמו שמביא רש"י ז"ל בשם חז"ל על פסוק ויהי בארבעים שנה (דברים א) ז"ל: מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, אמר ראובן בני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי עכ"ל, ואם יעקב היה מתירא מראובן הצדיק דבר רחוק כזה, אנו בדורות הללו על אחת כמה וכמה:

לכן טוב לגבר לייסר את בניו כשהם קטנים וידיכם בדרכי ה', לא יסור שבט מבניו הקטנים, אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל, אל תמנע מנער מוסר ידיך לא אסורות בעוד הילדים רכים כנאמר (משלי יג) חושך שבטו שונא בנו, אך בשבט מוסר לא בשבט עברתך, אל באפך פן תוסיף להכותו מכה רבה חלילה והיה בך חטא. והגדולים יוכיחם במילי דשמיא, ובתוכחות על עון חלילה בלשונו ופיו ימלא תוכחות מוסר השכל, ויוכיח בדברים להשיבם לתורת ה' ושילכו בדרך הטובה והישרה כאשר ייסר איש את בנו בדברים של טעם, ואת כל ותוכחות במשפט השכל ובמידה נכונה שלא יקניטם ביותר בכעס ובתוכחות חמה, זה הכלל שבט ותוכחות יתן בחכמה ובשיעור הראוי, אך הכל בתוכחת מגולה ואהבה מסותרת לא בשנאה שבלב...

❖ השמטנו מכאן עד סוף הפרק בו כותב המחבר בענין א) לא לתת לבניו ממון רב שזה יביא לכמה תקלות (ב) יעשה קרן קיימת מממונו לצדקה ולא יסמוך בזה על יורשיו רק יפרוש הוא בעצמו ג) ראוי לכתוב צוואה ולעדכנו משנה לשנה ד) להשתדל להשיא בניו ובנותיו בצעירותם

❖ כיבוד הורים ואסור לאבד ממנום כל זמן שהם חיים

פרק יז: גם יש אנשים שנזהרים שלא להרע לשום אדם ומטיבים עמהם ומכבדים אותם אבל מקילים באבותם, אוכלים ושותים משלהם בחזקה, ויקחו את ממנום ואת רכושם ברצונם ושלא ברצונם, ואומרים אין בזה עון בעבור שאנו הבנים וכל העושר אשר לאבינו הלא לנו הוא ולבנינו, מתי ימותו הזקנים הללו לבוא לרשת אותם, וע"כ כל אחד גונב את כל אשר תמצא ידו ויאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו, אף גוזל אביו ואומר אין פשע ויעש

< רעה >

לאביו אבל שבעת ימים, וביום השבת בוא יבא לכוף כאגמון ראשו ויאמר לאביו ברכני ויחשוב לו צדקה וחסד הוא עושה בזה עם אביו ומקיים כבוד אב במאד,

ובאמת הוא בכלל ארור מקלה אביו ואמו, כי לא די שעובר על מצות עשה החמורה של כבוד את אביך ואת אמך, וכן על מצות איש אמו ואביו תיראו, אשר הוקש כבודם לכבוד המקום, אלא כי קלו בעיניו יותר מאדם אחר, ועל דעתו הנלוזה יצאו מכלל לא תשנא, ומכלל חובת אהבת רעים שאנו מחוייבים לכל אדם כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך, וכי בשביל שהמה הולידו וגדלו אותו על כן יעזב איש את אביו ואת אמו מכלל אהבת רעים, ולא יצאו מן הכלל באמת אלא להחמיר עד שאפילו המבזה אביו ואמו בלבו ענוש יענש והוא בכלל ארור מקלה אביו ואמו (דברים כז).

❖ קטטה בין האחים גורמת לרעות רבות

< רעט > גם כי ישבו אחים יחדיו או אח ואחות יש לפעמים קטטות גדולות בינם ויפרדו איש מעל אחיו בלב ולב ויהי ריב ומדון וישנאו זה את זה תכלית שנאה ופניהם איש אל אחיו להרוג ולאבד זה לזה, וחושבים על כי מבטן אחד יצאו אין עוברים על מצות עשה ואהבת לרעך כמוך ועל לאו דלא תשנא, וכמה חסרי לב המה ואין בהם תבונה אם כל ישראל אחים וכל בני אדם ריעים מה גם אלה שנתוסף בהם ברית אחים.

ולא עוד אלא כי גדולה השנאה אשר בין אחים יפריא יותר ממה שהוא בין אדם לאדם ולא קרב זה אל זה, ויוסיפו עוד שנאו זה את זה בכל יום בלבותם וימהר כל אחד להוציא מחשבתו אל הפועל כאשר זמם לעשות לאחיו רחמנא פרוק רחמנא שזיב מהאי דעתא, ואם לפעמים יש בן מביש ומחפיר ומצער אב ואח לצרה יולד אף הוא אם כן גם בן ואח אין לו אהבת ריעים ולמה לא יזכרו האחים כי בני אב אחד הם, ובכן אנשים אחים אל תקשו לבבכם במריבה והאמת והשלום אהבו והתענגו על רוב שלום:

❖ אסור לזלזל במשרתים בבית וכ"ש אם הם אלמנה או יתומים

< רפט > וכן יש אנשים שמקילים בעבד ואמה ומביישים אותם ומצערים אותם על חנם, אף גם אם עושים כל מה שצריך להם לעשות על הנכון וכראוי, אומרים להם לא עשיתם בטוב, וחושבים אין בזה עון כי קנין כספו הוא, ובאמת גדול עונם מנשוא והקב"ה ישלם להם מידה כנגד מידה.

ועוד כי רוב המשרתים המה גרים יתומים ואלמנות, והוא מטה משפט גר יתום ואלמנה, ונכפלה עונו של בעל הבית כי הוסיפה התורה לאו באונאת הגר אפילו בדברים קשים שנאמר (שמות כב) וגר לא תונה, ונאמר אלמנה ויתום לא תענון, ואפילו הדיבור להם בקושי הוה עינוי, וענש הכתוב על זה מיתה דכתיב בתריה והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים, מידה כנגד מידה, וישרתו לבני אדם אחרים והיו עבדים למו ויגיעו עד שערי הצער הזה, והיה כי ישאו עיניהם אל ה' ופנו למעלה ישקוד ה' על הרעה וממהר אלהים לעשותו.

אמנם חובת העבד אל אדוניו הוא שיהיה לו עבד נאמן בכל הדברים, ולא יעשה מלאכתו רמיה אבל הכל על צד היותר טוב כאילו עושה בשלו, ויהיה חס על ממון אדוניו כמו על שלו אפילו על פכים קטנים, ולא יתעצל בשום דבר ולא יתרפה במלאכתו, בפרט אם הוא שכיר יום, כי אז אפילו דיבור יתירה אסור לו למען לא יתבטל ממלאכתו, ויאהב את אדוניו כנפשו:

❖ היחס המלך ולממשלה

< רפא > וכל שכן שיאהב כל איש את המלך אשר הוא גר בארצו כנפשו, בפרט בעת המלחמה ימסור נפשו עליו ויעבדנו בכל נפשו ובכל מאודו, ואם יחלה ח"ו או לא יצליח באיזה דבר יתפלל עליו לאל השמים שירפאנו ויצליחנו, כי יש אנשים השמחים כשמברחים את המכס

ויוצאים בשלום הוי חכמים בעיניהם, וכי בשביל שהוא מלך אינו בכלל אהבת רעים, אדרבה הרי הוא אב המדינה ואדון החברה המקשר ברית השלום וריעות בין כל יושבי ארצו, ומכניע הזדים הרוצים להפסיד הקיבוץ ולהפר ברית החברה, והוא מחסה לעמו מגן הוא לכל היושבים בצלו, וחז"ל אמרו בפירוש (פרק הגזול ומאכיל) אסור לגנוב את המכס, ואמרו עוד (שם) דינא דמלכותא דינא, ואמרו (בפרק ג' דאבות) הוי מתפלל בשלומה של מלכות.

וכן אנו נוהגים בכל בתי כנסיות ישראל בכל עיר ועיר מדינה ומדינה אשר אנו דרים בה להתפלל בשלומה של מלכות בכל שבת, ואנו אומרים – הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה, הנותן בים דרך הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא את אדונינו המלך או שר ודוכס פלוני, מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו מכל צרה ויגון ויצליחהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח.

וככה עשינו מעולם אפילו בבית ראשון כנמצא על ספר (ברוך) אשר האומות מחברים אותו עם כתבי הקודש, איך היהודים אשר היו במדינת בבל שלחו מעות לירושלים וכתבו להם – בזה המעות תקנו קרבנות להקריב בבית המקדש לחיי נבוכדנצר מלך בבל ובנו בלשאצר, ותתפללו בעדם שיאריכו ימים. וכן עשינו גם בבית שני להקריב קרבנות ולהתפלל על חיי מלכי האומות כמו שכתוב (עזרא ו) די להון מהקרבין ניהוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובונהי.

וכן ביוסיפון (פרק מז) כתוב שהיהודים אשר דרו בארץ (אזיא) שלחו מנחה אל הורקנוס המלך ושרי יהודה אשר בירושלים וגם אגרת, וכתבו בתוכה – קחו את המנחה והתפללו בעדנו לאלהינו שיאסוף את פזורינו אליכם, והתפללו בעד חיי אדונינו (אוגסטוס הקיסר) מלך רומי, ובעד חיי אנטונינוס חברו.

וכמו כן נמצא כתוב על ספר (מכבי) אשר אצל האומות (פ"ז) שכאשר שלח המלך (דימיטריאוס) את שר צבאו נקנור לירושלים הראו לו זקני ישראל בספריהם נוסח התפלות אשר מתפללים על המלך בעת שמקריבים בעבורו קרבנות.

ואם עשינו כן בזמן שבית המקדש היה קיים בשבתנו על אדמתנו, במלך מלך על ישראל, והאומות אשר בימים ההם היו עובדי כוכבים ומזלות ולא ידעו את אלהים, מכל שכן בעתם הללו שאנו יושבים תחת האומות אשר יודעים את אלהים וכופרים בעבודת אלילים ומודים בתורה נביאים וכתובים, והמה אוהבי אדם וישרי לבב ורחמנים וגומלי חסדים אתנו, שאנו חייבים להתפלל עליהם ועל שריהם ומלכיהם, כי המלך יושיע לבני אביון וידכא עושק ויציל אביון משוע ועני ואין עוזר לו יחוס על דל ואביון, לכן כל היושבים תחתיו יתפללו בעדו תמיד כל היום יברכנהו.

לכן ראוי לכל אדם לאהוב את המלך שלו אהבה עזה, וכן המלך בכבודו בעצמו ראוי שיאהב לכל אחד מאנשי ארצו, כי חובת רעים נוהג בכל מי שהוא אדם ועל כולם נאמר **ואהבת לרעך כמוך**, יהיה עבד ואדון, מלך ועם, או אב ובן, או אח ואחות, או קרוב ורחוק או גר ותושב – משפט אחד לכולם:

❖ מקלל עצמו מבטל אהבת רעים כי הכלל צריכים לו

< רפב > גם יש אנשים שמפקירים את נפשותם ומקללים את עצמם בכעסם, ועל זה נכפל לאו בתורה דכתיב (דברים ד) השמר לך ושמור נפשך מאד, וכתיב (שם) ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ואף גם זאת הוא בכלל אהבת רעים, כי [אין] אדם שלא יומשך ממנו תועלת לאיזה אדם באיזה דבר מן הדברים כמו שאין אדם שלא ימשוך תועלת מאיזה אדם, כי כל בני אדם צריכים זה לזה ותלויים זה בזה וקשורים זה עם זה כמו שליכות השלשלת המשולבות אחת אל אחת בקושרים, והיו לחבל אחד אחוז ודבוק זה בזה, וכה ידבקון בני האדם, לכן צריכים להזהר שלא ירעו ולא ישחיתו האחד את האחד ולא איש את עצמו:

❖ עד כאן בענין 'סור מרע', ובפרקים הבאים מפרש חלק 'עשה טוב' במצוה

ועד הנה עזרנו רחמיו על ביאור הפן האחד מן השני פנים מה שצריך האדם להשגיח על השלמת חובת אהבת הבריות אשר זכרנו למעלה (בפרק יג) והוא בהיותו סור מרע, ולא שמעת עד כה אלא בהזהר מלהרע לשום אדם. ומעתה ידבר נא עבדך באזני אדוני בפן השני ממנו בעשה טוב והשתדלו להועיל לכל אישי מינו כפי חוט של חסד ה' עלי בהלו נרי, אך אם אתה לו שמענו, והוא:

פרק יח: דע ידידי כי לא יוצא האדם ידי חובת אהבת ריעים במה שישמר עצמו שלא יזיק ולא ירע לשום אדם, לא הוציא עצמו בזה אלא מכלל המזיקים ולא נמלט אלא מסוד המשחיתים אך לכלל אהבת ריעים לא בא, ואף גם אם אוהב כל אדם בלבו לבד ואינו פועל יוצא לזולתו עדיין לא יצא ידי חובת אהבת האדם, רק צריך להשפיע טוב לזולתו ולהטיב לכל אדם בגופו ובמאודו כפי יכולתו בלב שמח ויהיה טוב לכל, וזה נקרא רוח נדיבה, כי כך מחייב השכל להקביל בטובה וחסד לכל מי שהטיב עמו כאשר זכרנו די באר (בפרק ג' מאמר זה) עין הקורא חביב שם,

וכך חייבה התורה גם כן כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך כמובא למעלה (פרק ה' מאמר זה) הבט ימין וראה שמה, וטעם התורה וטעם השכל שניהם בקנה אחד עולים, בעבור כי חביב האדם שנברא כדי להועיל זה לזה ולהעזר זה מזה בדבר מן הדברים הנצרכים לתקון העולם,

והנה כונת הפסוק הזה הוא על שני פנים, מטוב ועד רע, דבר והיפוכו, חיוב ושלייה. החיוב הוא שתעשה עם רעך טובות, והשלייה הוא שלא תעשה עמו רעה, אך ההפרש אשר בין שני פנים האלה הוא, כי בענין השלייה אין הבדל בין עצמו לזולתו כלל, ר"ל כל דבר שאין האדם רוצה שיעשה לו אחר לא יעשה הוא לאחר כקטן כגדול אפילו דבור קל כאשר זכרנו למעלה (פרק י"ג מאמר זה) והתבוננת על מקומו, ואולם בענין החיוב יש הבדל בין עצמו לזולתו, והוא שהאדם מחויב להטיב לזולתו אך לא במדה אשר מודד לעצמו, והוא מחויב לאהוב כל אדם אך לא בשיעור אשר אוהב את עצמו, כמו שאמרו חז"ל (בפרק איזהו נשך) וחי אחיך עמך (ויקרא כה) חייך קודמין לחיי חברך, לכן הלל הזקן לא אמר להאזין גר שנתגייר אלא השלייה לבד בעבור שהגר אמר אליי שלא יאריך לו יותר מהעת אשר יוכל לעמוד על רגל אחד ע"כ תפס ענין שאין לחלוק בדבר מן הדברים בו, הוא השלייה שאין הבדל בו בין עצמו לזולתו כלל ויוכל להאמר בלשון קצרה, וסמך עצמו כי לאחר שיתגייר ילמדנו גם החיוב שבו הבדלים רבים בדרך ארוכה:

והנה אם היה כתוב ואהבת רעך כמוך היה משמע שתאהב את רעך כמוך ממש, וזה אי אפשר כי אינו בחק טבע האדם שיאהב זולתו באותה מדה ושיעור שאוהב את עצמו ממש ולא יפקוד האל ולא תצוה התורה דבר שהוא נגד הטבע, לכן כתוב ואהבת לרעך כמוך והכונה לדעת עבדך אני הוא כל אופני הטוב והחסד שהאדם מסכים בדעתו וגומר בלבו שראוי לו לקבל מאהובו יעשה לרעהו שהוא כל אדם:

ואחזה אנכי אשית לבי להגיד לאדוני דבר זה על דרך משל בעבור מה שיש בו מן הבאור והגלוי לענין זה על בוריו, והוא, ראובן רוצה משמעון אוהבו שיתנהג עמו כאוהב נאמן בכל הדברים וחושב בלבו אלה הדברים והאופנים שראוי לו לשמעון להתנהג עמי, (א) שיאהב אותי באמת לא בזיוף,

(ב) שיתנהג בי כבוד תמיד, כי כן ראוי להיות וכמאמר חז"ל כבוד חברך כמורא רבך,
 (ג) שידרוש שלומי תמיד כי כן ראוי לרעים אהובים להיות בשלום תמיד ולדרוש איש
 בשלום רעהו,
 (ד) שישתתף בצערי,
 (ה) שיקבל אותי בסבר פנים יפות כשאבוא לביתו,
 (ו) שידין אותי לכף זכות בכל דבר,
 (ז) שיתנדב בגופו באיזה טרחא קטנה בשבילי והוא ילוני בעמלי לפעמים בדבר שלא יעמול
 בו הרבה,
 (ח) שיתנדב להושיע לי בדבר מועט מממונו לפעמים בעת שאצטרך בה בהלואה או במתנה
 דבר קטן ולא ימנע ממני שאלה אחת קטנה כדרך טוב איש חונן ומלוה,
 (ט) שלא יתגאה עלי. והוא מסכים בשכלו וגומר בלבו עוד דברים רבים כאלה, אבל לא
 יסכים בשכלו ששמעון יתן לו כל הממון שלו וכל ביתו וכל רכושו באהבתו אותו זה לא
 ירצה ראובן מעמו ולא יחפוץ מאתו כי הדעת לא יסבול זה והשכל לא יחייב כן.

והנה כל האופנים במספרם כמשפטם אשר יחפוץ לבב ראובן שיעשה לו שמעון אוהבו
 אותן בעצמן צריך שיעשה ראובן לשמעון ובוזה הוא יוצא ידי חובת אהבת שמעון בשלימות
 גמור, לא שצריך למסור לשמעון כל ממונו וכל ביתו עם חדריו ועליותיו וכל רכושו באהבתו
 אותו, שהרי אינו רוצה כזאת משמעון רעהו, וזה שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך, כלומר
 האהבה לרעך יהיה בכל אותן האופנים כמוך כמו שאתה מבקש את האהבה מרעך:

ומעתה לא יקשה בעיניך מה שנתקשו כמה מפרשים על זה הפסוק איך תצוה התורה דבר
 שהוא נגד הטבע ואין האדם יכול לקיימו, ולברוח מן המצר הזה ברחו ונפלו בדחוקים
 עמוקים, כי יש אומרים כי כמוך על דרך הפלגה וגוזמא הוא דעת הרמב"ן ז"ל, ויש אומרים
 כי כמוך בהנאה בדבר שאתה מקבל הנאה תתן לו אם אתה אוהב סוס תן לו סוס אם אתה
 אוהב כלב תן לו כלב הוא דעת מתרגם אשכנזי, ואנחנו נמלטנו בישע אלהים מכל לחציהם
 ודחיקהם, כי לדעתנו לא קשה לנו מלת כמוך כלל, ואדרבה במלת כמוך התורה תפרש
 באר היטב כוונתה שתצוה על דבר שהוא דרך הטבע מה שכל אדם יוכל לקיימה, לא על
 דבר שהוא נגד הטבע מה שאין האדם יכול לקיימה:

ועתה אתה ברוך ה' קורא חביב אם תכין את לבך להבין ולהשכיל היטב בפירושי זה
 תמצא לפי דברי עוד מרגלית טובה גדולה תחת לשונה של תורה במלת כמוך, והוא,
 מודעת זאת כי כל אדם מבקש אהבה מכל אדם ורוצה שיאהבו אותו כל אנשי העולם,
 אפס בבקשתו זאת לא ישוה בלבו מדה אחת בכל אדם, ולא יבקש שיאהב אותו עבדו
 באותה מדה אשר יבקש מבנו שיאהב אותו, ולא שיאהב אותו שכנו באותה אהבה אשר
 בקש מאחיו שיאהב אותו, ולא יבקש אהבה מאיש אשר מעם אחר כאשר יבקש מאיש
 אשר מעמו, ולא יבקש מאיש אשר איננו קרוב לו האהבה אשר יבקש מקרובו אשר
 ממשפחתו, ולא יבקש אהבה מבני כושיים השחורים כאשר יבקש מבני אדם הלבנים בעלי
 צלם ודמות פניהם פני אדם כמוהו, והטבע והשכל שניהם יעידון ויגידון כי כאשר חקרנוהו
 כן הוא.

ועתה דע לך כי אף גם אם כללה התורה במלת לרעך כל בני שת וכל מי שהוא אדם
 במשמע כאשר כתבנו למעלה (פרק ה' מאמר זה) נתנה דבריה לשעורין מדת האהבה במלת
 כמוך, כלומר באותה מדה ושיעור אשר אתה מבקש אהבה מאתו תמדוד לו את האהבה
 ממך, החזק הוא או רפה המעט הוא אם רב מדה כגד מדה ולא יותר, ובוזה אתה יוצא
 ידי חובת אהבת רעים אשר התורה מצוה היום לאהבה כל מי שהוא אדם, שהרי אין אתה
 מבקש אהבה יותר מאותו האדם לפי מה שהוא קרוב או רחוק בסדר המדרגות, ובכן כמה

טהורים אמרי נועם אשר חכמים יגידו (בפרק איזהו נשך) עמי וכותי עמי קודם, עניין ועניין עירך עניין קודם, עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודם, ובכן אחי וראש החזק בפירוש מקרא זה אשר אמרנו את ישועת ה' ומנה לא תזוע כי הוא פשטא דקרא ואמת וישר מכל צד בלי דוחק:

❖ אפילו כמוך באומנות ??

< רפד > ואשר חנן אלהים אותי בזה הפסוק עוד הוא, כי מודעת זאת שכל אומן שונא בן אומנותו, החייט שונא את החייט לא את הסוחר, והסוחר שונא את הסוחר לא את החייט, ואמרה תורה לא זו אף זו כלומר לא די בחובת אהבת הבריות מה שתאהב לרעך שאינו כמוך באומנות אחת ואינו מקפח פרנסתך מעולם אלא אפילו כמוך באומנות אחת ומקפח את פרנסתך לפעמים אע"פ כן מחוייב אתה לאהבה אותו בלב שלם:

❖ גם אם הוא לא שלם / וכך פירוש "אני ה'"

ואשר יראה אל עבדך עוד בפסוק זה הוא, אמרה תורה ואהבת לרעך, וכי תאמר בלבבך איכה אפשר לי לאהוב אותו, אני שלם והוא חסר, כי הלא יש בו פחיתות מידה פלוני או מעשה מגונה פלוני, כי מטבע עיני האדם שרואה חסרון ופחיתות בכל אדם אם מעט אם רב הכל לפי מה שהוא אדם, ותכהין עיניו מראות נגע עצמו מעולם, והוא שלם בדעתו בכל מיני שלימות ואינו חסר לנפשו, לא תחסר כל בו מן המעלות והשלימות,

לכן אמרה תורה כמוך אני ה', כלומר אני מעיד בדבר שהוא כמוך בענין השלימות כשם שאין הוא שלם כך אין אתה שלם, אם אין פחיתותך ומחסורך כאיש ההוא ואם אין בך חסרון זה יש בך חסרון אחר, זכר נא מי הוא נקר ?? אבד חסיד אלא שאין אתה יודע ממחסורך, שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, אך אני הוא מעיד שהוא כמוך בענין הפחיתות. ומן מוצא דבר זה תבין ותשכיל שצריך לאהוב כל אדם עם החסרון שלו, כלומר שלא תקפיד על החסרון שלו ולא יהיה זה מפריד בין הדבקים ומכבה את האהבה, שאם לא כן ותקפיד אך למחסור לא תוכל לקיים מצות ואהבת לרעך לעולם כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בשום חסרון:

ואשר אני אחזה לי עוד בפסוק זה הוא, שהכתוב אומר ואהבת לרעך סתם כאשר הוא עם חסרונו ולא תקפיד על החסרון שלו, כי כמוך אני ה' נוהג במדה זו באהבתי את רעיתי בית ישראל, כאמרו ית' לכנסת ישראל אכלתי יערי עם דבשי (שה"ש ה) ופירש"י ז"ל הדרך הוא שמוצצין הדבש ומשליכין העץ, ואני מרוב חיבה אכלתי הקנה עם הדבש, שאינו ראוי עם הראוי עכ"ל, כלומר חביבין ישראל לפני שאיני מקפיד על החסרון שבהם ואיני מדקדק אחריהם אבל אני אוהב אותם עם חסרונם באהבה רבה, וככה פירש רש"י ז"ל על פסוק לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כג) ז"ל אינו מדקדק אחריהם להתבונן בעבירות שלהם, ה' אלהיו עמו אפילו מבעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכם, ותרועת מלך בו לשון חיבה ורעות עכ"ל, ואם כך היא המדה אשר ינהג ה' עם עדתו וזה דרך הבחור בעמו ישראל באהבה אף אתה בני וחכם קיים והלכת בדרכיו (דברים כח) נהג ולך באהבת רעים במדה זו כמוהו:

ואשר אשוב עוד בפסוק זה הוא, שהכונה בו ואהבת לרעך כמו שהוא ואל תקפיד על חסרונו, כמוך אני ה', כלומר כאשר אני ה' אוהב אותך ואיני מקפיד על חסרונך, כי פעמים רבות ידע לבך שגם אתה אין נקי מחסרון לא זך ותמים בכל השלימות ועם כל זה אני גומל אתך כל טוב ואוהב אותך:

❖ תקיים המצוה בעבור ציווי השם

< רפה > ואשר לבי אומר לי עוד בפסוק זה הוא, שהכתוב אומר ואהבת לרעך כמוך אני ה', כלומר לא שתקיים זה בעבור שהוא שורש כל מצות השכליות וכוללם יחד והשכל מחייב זה,

אך רק בעבור כי אני ה' מחייב לך ומצוה אותך על זה, כאשר כבר ידי לנגד עיניך (במאמר ה' פ"ג חלק זה) שכשם שאסור לאדם לומר אי אפשר לאכול בשר בחלב ואיני יכול ליתן בפי בשר חזיר מחמת שאין טבעי נותן זה, כך איני יכול לגזול ולגנוב מחמת ששכלי אינו נותן זה ג"כ אסור לומר, והבט ימין וראה שמה על מקומו וזיל בתר טעמו הנזכר שמה, כי כמו שאנו חייבים לאשר ולקיים את כל החוקים והתורה והמצוה אשר בין אדם למקום רק בעבור פקודת ה' ולא מטעם זולת, ככה אף המצות השכליות הראוים לאשר ולקיים אף אם לא היו כתובים בתורה, גם אלה אנו חייבים לעשותם רק בעבור שכך צוה אותנו ה' לא מטעם זולת.

ולזה כוון ר' יוסי בפרק ב' דאבות באמרו יהי ממון חברך חביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תורה וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כלומר בין בדבר הנוגע בממון חברך שהוא מן השכליות בין בדבר הנוגע בנפש שהוא ללמוד תורה שהיא מן המצות שבין אדם למקום יהיו כל מעשיך לשם שמים בזה כמו בזה לא מטעם זולת. הרי ערכתי לפניך ששה פירושים במקרא זה וכולם נכוחים למבין וישרים בעזרת האלהים, והראשון עיקר כי הוא פשטא דקרא:

◀ פרקים יט-כב במידת הנדיבות נעתקו במצוות והלכת בדרכיו גמילות חסדים, פרק כג על קדימה בחסד נעתק במצוות לא תעמוד על דם רעך >?>

❖ מצד שני: צריך לשמור עצמו מהזיק הבריות

פרק כד: ואחר כי כבר רצה אלהים להודיעך תשלום החוב הזה עם כל דרכיו ואופניו ותנאיו, לא נשאר עלי להודיעך כי אם דבר אחד, והוא, אם זכית לכך ועלית למעלה הרמה הזאת והרגלת במידה הטובה הזאת, לא תחשוב שלבב כל אדם כמוך בדבר הזה, ושהוא אוהב כל אדם כמו אתה, אבל חשדהו בהיפך ושמור מאודך ואת כל הרכוש מעמו, כי כמו שבני האדם הם סיבת חיי האדם והצלחתו וקיומו בעולם ככה אף הם סיבת רוב הרעות והנזיקין והמותה של האדם על ידי גניבות גזלות ורציחות מלשינות וכדומה כי רבה רעת האדם בארץ, לכן כל אדם יהיה בעיניך כמו אב ובן ואח כבוד ואהוב ורחם, אך את כספך לא תתן במקום מגולה, ופתח פתוח רק קנינך והרכוש קח לך ותניחהו במשמר סגור ומסוגר.

משל למה הדבר דומה למדורת עצים ואש אשר על האח או בתנור בבית החורף עת קור, שהנאה גדולה מקבל האדם מן האשף כי לולא האש אי אפשר לאדם להתקיים בחורף כי לפני קרתו מי יעמוד, וכשירצה לחמם את עצמו היטב יושב לו יותר סמוך לאש ומקבל הנאה יותר, אך צריך לו להזהר שלא יקרב עצמו אל התנור או אל האש עד מאד כי אז ישרוף אותו ואת בגדיו ויקבל רעה גדולה:

ומוצא שפתיך תשמור יותר מממונך ולא תגלה סודך לשום אדם אפילו לאוהב נאמן שלך מכמה שנים, רעך אשר כנפשך או אשת חיקך, כי אם מהונך בידו הרי ידו אווזת את כספך, אבל אם מסרת לו סודך גם אתה גם כספך בידו והוא ימשל בך ובכל מאודך, כי גם ראשך גם מעותיך בידו, ודלילה אשת שמשון תוכיח, לכן השמר לך ושמור את לשונך מאד פן תדבר ותתחרט.

ואם קרה לך אחי וראש כזה שגלית את סודך לאדם בבל יאמר והוא הגיד הדבר לאדם אחר, ואחר לאחר, וגרם לך בזה רעה גדולה, אל יחר אפך עליו כלל, כי כמו שאתה לא

יכולת למשול ברוחך לשתוק והגדת לו, כך אף הוא מבלי יכולת למשול ברוחו ולשתוק הגיד וספר הדבר לאחר, כי גם אצלך היה הדבר בבל יאמר בפקודת השכל, וכשם שאתה עברת על פקודת השכל כך הוא עבר על פקודך, ולמה זה חרה לך ומה חרי אף הגדול הזה, מדוע יהיה הוא אוהב לך יותר ממה שאתה אוהב לעצמך, ואם תרצה לקצוף קצוף עליך ואל יחר אף אדוני עליו:

וכלל זה נקוט בידך שמאווהב תשמור עצמך יותר משונאך, כי מן השונא האדם מרחיק עצמו ומסתיר מעמו כל עניניו וכל אשר לו בטבע והכל גלוי וידוע לאוהבו, לכן צריך להסתיר מעמו ולהשמר ממנו בשכל, השמר לך פן תנקש, כי למיחש מיהא בעי, שמא אין לבו כפיו, בפיו יכבדך ויאהבך ובקרבו ישים ארבו, כי האדם יראה לעינים וקרב איש ולב עמוק עמוק מי ימצאנו, ואפשר כי פנימיותו ולבו לא נכון עמך ולא נאמן בבריתך, ואף גם אם הוא אוהב אותך כעת באמת ובכל לבו, שמא ימים באים אשר יתהפך ללבו ממך וישנאך תכלית שנאה, ונוסף גם הוא על שונאיך, כאשר העיד הנסיון על זה פעמים רבות אשר נהפך אוהב לשונא ויוסיף עוד שנא אותו:

וכבר אמר פילוסוף קדמון (ביאס) שמו, אהבו את אוהביכם וזכרו כי יוכלו להתהפך לשונאיכם, אהבו את שונאיכם וזכרו כי יוכלו להתהפך לאוהביכם. לכן השמר לך ושמור נפשך ובכל קנייך קנה בינה והזהר מכל אדם והיה כצדיק כרשע כאוהב כשונא כקרוב כרחוק.

ואם הכנסת אורח ואספתו אל תוך ביתך שמור את האיש, כמו שאמרו חז"ל מעשה בר' יהושע שהכניס אצלו אדם ונתן לפניו אכילה ושתייה והעלהו לגג לשכב ונטל הסולם מתחתיו ובחצי הלילה נטל האיש כל הכלים וכרכם בטליתו כיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשבר רגלו, מכאן אמר ר' יהושע לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים וכבדם כרבן גמליאל.

ובהיות כי מודעת זאת לדבר אמת ובדוק, שכל אדם כאשר הוא בלבו על פי מדותיו ככה דון ידין את חברו וכך יחשוב על רעהו, תחת כן הוצרכתי להזהיר על זה לאיש טוב ואוהב את הבריות כאשר זכרתי בראש פרק זה, לא לאיש רע מעללים ואדם שונא את הבריות, כי ברע הוא חכם ומבין מעצמו ולא ימתין על האזכרה ולא צריך לאזהרה:

ועתה בני וחכם קרב אתה ושמע לאשר אנכי מצוך היום, שאם כבר קרה לך מעשה כזה, דהיינו כי ראה ראית איש עני ואביון בחוץ רעב ללחם ומבלי כסות, ואספתו אל ביתך ונתת לו אכילה ושתייה ובגד ומקום ללון, והוא עמד בלילה וגנב את כל אשר מצא בביתך או עשה לך אחר איזה ימים מעשה רע אחר, אל תאמר בעתים הללו אין ראוי להטיב לשום אדם כי כולם רעים וחטאים בדור הזה, או פן תשריש שנאה בלבך על כל אנשי המדינה אשר אותו האדם משם, ותאמר מעתה ארחיק כל אנשי המדינה ההיא כי כל אנשיה רעים וחטאים אין נכון לעשות טובה לאחד מהם – אל תאמר כן ואל תחשוב ככה.

כי אין מדינה בעולם שכל יושביה כולם רעים, כאשר אין מדינה בעולם שכל יושביה כולם טובים, אבל בכל מדינה ומדינה נמצאים טובים ורעים ובינונים, כי כללות חיבור האנשים אשר בכל מדינה ומדינה היא כמחברת המידות והמעשים אשר בכל איש ואיש, כאשר אין אדם צדיק בארץ אשר לא נמצא בו חסרון באיזה מידה או מעשה, כך אין מדינה בעולם אשר לא ימצא בה ג"כ איזה אנשים רעים.

ואם אנו חייבים לאהוב כל אדם עם החסרון הנמצא בו, כלומר שלא נקפיד על החסרון שלו, ולא יהיה זה מפריד בין הדבקים ומכבה את האהבה כאשר זכרנו למעלה (פרק י"ח מאמר זה) רק בעיניך תביט שם ותבין, מכש"כ שאנו חייבים לאהוב קיבוץ גדול אשר במדינה אף אם נמצאו בה ג"כ איזה אנשים רעים, האיש אחד יחטא ועל כל העדה אשר במדינה

תקצוף להטיל שנאה עליהם, חלילה לך השופט בשכל מעשות כזאת. וכן אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה דברת כזאת, כי עולם כמנהגו נוהג גם עתה, ובכל דור ודור עומדים אנשים צדיקים ורשעים ובינונים, ואין כל חדש בעתים הללו אשר לא כבר היה לעולמים:

וכי תאמר כבר נשמע מאמר המפורסם בפי כל ומרגלא בפומי דאינשי כי האיש הטוב צריך לסבול ע"י איש רע ואתו עמו הוא נכוה בגחלתו ונספה בלא משפט ועל כן ארחיק כל אנשי המדינה ההיא, על זה תען לשוני אמרתך מענה רך משיב כהלכה, ואען ואומר לך ממה נפשך צריך אתה לקרב מן אז והלאה כל אדם הנצרך לישע ולאספו לתוך ביתך, בין שהוא בן עיר ומדינה עם אותו האדם שכבר עשה לך רעה תחת טובה, בין שהוא ממקום ומדינה אחרת, אם אף גם הוא עשה לך כראשון, כי נודמן לך ג"כ איש רע ראוי לך לסבול ולקבל באהבה ושלא לדחות אחרים בעבור זאת.

כי אם נניח מאמר המפורסם הנזכר לכלל אמת ויציב ונכון לעשות כן, הרי מודעת זאת שאין מדינה בעולם שלא ימצאו בה גם כן אנשים טובים אם מעט אם הרבה, וכבר ידעת בעצמך כי אתה איש טוב כי כל דרכי איש ישר בעיניו, ואם כן איך אפשר לך לדחות איש מטובה בטרם תדע ומצאת את לבבו אם טוב אם רע בחשבך שגם אם כי טוב הוא צריך שיסבול ע"י איש רע, הרי גם אתה איש טוב וצריך שתסבול ע"י איש רע גם אתה ולמה יסבול הוא ולא אתה, ואם נניח שהמאמר המפורסם אינו אמת ובלתי נכון ואין איש הטוב צריך לסבול בעד איש הרע, בוודאי מחוייב אתה להטיב עם כל אדם, מעתה ועד עולם, הנצרך לישע שנודמן לפניך, כי אפשר כי צדיק וישר הוא, אפס עם טוב לבבך וכושר מדותיך צריך גם שתחכם בכל דרכיך ותשמור מעמו כל קנייניך כצדיק כרשע כאשר זכרנו:

פרק כה: דודי ורעי דע לך כי שלש חובות חייב כל אדם, ואלו הן: < רפז >

(א) חובת הבורא יתברך כפי התורה שבכתב ושבעל פה, מצד שבראו והמציאו מהאפס וחננו בטובות עד אין חקר וחסדים עד אין מספר:

(ב) חובת האדם מצד התאחדו בחברתם, ומצורף להם בועידה וחי בהם ועמהם, והשגתו התועלת והעזר מהם כל ימי חייו מתחילתו ועד סופו, עד שבזולתם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת בעולם כמובא למעלה (פרק ג' מאמר זה) עיין הקורא חביב שם ותבין כי כן הוא:

(ג) חובת עצמו, ר"ל שהוא מחוייב לעשות מלאכה או לעסוק בעסק לפרנס את עצמו ולהחיות את נפשו מידת ימי חייו תחת השמש מיגיע כפו, במה שיכלכל את גופו במאכל ובמשתה במידה ובמשורה הנצרך להתמדת כחותיו למלאות תמורת הנתן באדם בכל יום והמתורות והתאוות יחריים, ולשמור את עצמו מהנזקים ופגעים רעים צנים ופחים וכדומה כדי שיוכל הנפש אשר בו לעסוק בחכמה ובמעשים ישרים להפיק רצון מה', כי הגוף עם היותו דבר אבד, הוא כלי שמוש הנפש אשר בלעדו לא תעשה קטנה וגדולה כמו שנאמר וחי בהם ונאמר ונשמרתם מאד לנפשותיכם.

ושמתי אני את לבי ואראה והנה בדורות הללו, חובת עצמו, כל אדם יוצא בו בתכלית נמרץ, ואפן כה וכה ואראה כי אין איש אשר לא ישקוד יומם ולילה לצאת ידי החוב הזה, וחובת הבורא יתברך במה שבין אדם למקום ג"כ רבים יוצאים ידי חובתם, אמנם חובת האדם, אחד מאלף לא מצאתי שיוצא בו.

אהה אדוני אהה, מה אומר ומה אדבר, מדור לדור תחרב אהבת ריעים והדבר הגדול הזה הולך וחסר עד כי כלתה הריע והאחזה באומתנו, אין מתעורר להחזיק במידה הנכונה הזו, ואיך יבנה בית מקדשנו והוא לא נחרב אלא מפני חטאינו בזה בזאת המידה אשר לא החזיקו ביד ריעים וישנאו איש את רעהו, ועד מתי יהיה זה לנו למוקש, את הטוב נקבל מהם ואת הרע לא נקבל.

ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו כי היא באמת כלולה ובלולה מכל הג' חובות, כי היא מחובת הבורא ג"כ כאשר צותה התורה ואהבת לרעך כמוך, וכאשר אמרו חז"ל (בפרק ג' דאבות) כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו, כמו שבארנו במה שיש בו די (בפרק ה' ו' מאמר זה) רק בעיניך תביט שם על מקומו ותבין, והיא מחובת עצמו ג"כ, כי אם לא ישמור ברית אהבת חברת מין האדם אבל יזיק וישחית לאישי המין, בזה הוא ג"כ מזיק לעצמו ומשחית נפשו כי בשלומם יהיה לו שלום ובהשחתתם אף הוא נשחת וגם הוא עדי אובד, כי כל אישי המין במין הם כמו האברים הדבקים באיש כמובא למעלה (פרק י"ב ג' מאמר זה) שא עיניך וראה מן המקום ההוא ותבין. הנה נמצא מי שלא מקיים זה לא מקיים שום אחד מג' חובות הנזכרים:

ויהי כאשר ראיתי כי פריעת החוב הזה מצוה על פי התורה והמקובל ועל פי השכל והטבע, ושהוא קודם לכל חכמה ולכל אמת ואפילו לתורה הקדושה, ושאין בכל מידה נכונה ומעלה נשגבה ומעשה ישר וכל מעגל טוב מי שיקדם אליה כאשר בארנו מפורש בשום שכל במאמר זה את ישועת ה' –

– ושמתי אני את פני לחפש הענין הנכבד הזה בדברי המחברים מחכמי ישראל הקדמונים והאחרונים, ובינתי בספרים, קטנים עם גדולים חדשים גם ישנים, בקשתיהו ולא מצאתיהו כי אם בזכרון בעלמא ובדרך כלל על פי ב' וג' תיבות כאשר הוא בתורה שבכתב בשלש תיבות 'ואהבת לרעך כמוך', גם חקרתי על ספרי חכמי הגוים ואבקשהו ולא נמצא מזה כי אם איזה סברות ישרות בדברי (ציצערא), ויער כחי ולבבי ואמרתי עם הספר הזה אפרט הדבר ואפרש הענין ואבאר כל הכוונה בו ודרכיו ואופניו וגדרי וואריך קצת בזה, ואייחד לו מאמר בפני עצמו כדי להעיר לבות בני עמי על שמירת קיום קשר הקיבוץ וחברת מין האנושי, ולעוררם על החוב הגדול הזה כי רב הוא ולהורות הדרך לאחזה לרעות ביעקב עמי ואז יחכמו ישכילו זאת או אז תפקחנה עיני העברים:

על כן שמעו לי אחי ועמי, אנכי העירותיהו בצדק, גם אתם גוי צדיק יהיה ה' עמכם, שמרו ועשו ככל אשר העירותי אתכם, בינו נא זאת ולכו רעו איש לאחיו ואיש את רעהו, ושימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה לאשר ולקיים את כל הכתוב במאמר הזה, כי נעים כי תשמרם.

נא אחי תריעו עם כל בני אדם, יהיה מאיזה עם שהוא ויהיה מאיזה מדינה שהוא ויהיה מאיזה שבט שהוא, כי זה לשון הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה כלים יב ז: ואשר ידמו האנשים כי ההטעה מותרת עם הנכרים, הוא טעות ודעת בלתי אמיתי, כי ה' יתברך אמר בדין קנינו במוכר עצמו לעכו"ם 'וחשב עם הקונה' ואמרו חז"ל (ב"ק קיג) יכול יגלום עליו ת"ל וחשב, ידקדק עמו בחשבון (וענין יגלום - יערים עליו ויטעהו), ואמרו אם כן דברה תורה בעכו"ם שתחת ידך, ק"ו בעכו"ם שאינו תחת ידך, וכן אין מותר הבדוי והתחבולה ומיני הרמאות והאונאות והעקיפין על העכו"ם, ואמרו (חולין צב) אסור לגנוב דעת הבריות אפילו דעת עכו"ם, עכ"ל.

למען תחיו בשלום ואהבה ואחווה עם כל יושבי חלד ותמצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, כי זה הוא הטוב והישר בעיני אלהים ואנשים, והיא מידה חמודה אשר אין עוד מלבדה:

❖ בפרקים הנעתקים כאן (פרקים כ"ו-ל"א) מתנח המחבר ז"ל את הגורמים והדחפים המונעים מהאדם התייחסות נכונה לחבירו והמביאים לידי שנאה וריחוק. מעניין מאד כמה שהדברים נכונים ואקטואליים גם לבן-זמננו.

אך מפסידי אהבת רעים עשרה דברים המה ואלו הם:

❖ אינו מודע לחובה [או למצוה] לעזור לזולת

< רפח > פרק כו: **בראשונה:** חסרון ידיעה מהחוב הזה, כי רבים לא ידעו מזה כלל וחושבים שלא נולד האדם ולא היה אלא בעבור עצמו, ולא נברא כי אם לשארו זו אשתו ולהוריש הון רב לבניו. ואם יאמר להם שנבראו גם בעבור כל אדם ילעגו למו ימלאו שחוק פיהם ויענו ויאמרו לא כי אדם לעמל יולד לעצמו שיאכל וישתה והרוה את נפשו טוב עם אשתו ובניו.

אף כי ימצאון בתורה כתוב לאמר 'ואהבת לרעך כמוך', יפתרו על השלילות כדברי הלל מה דעלך סני לחברך לא תעביר. ומי יתן והיה לבבם זה לקיים, אבל אף גם זאת לא יקיימו, ודברי הלל בעיניהם כמשנת חסידים ומנהג נביאים, וכל אחד יאמר לא חסיד אני. ולא ידעו שלא נברא כל אדם אלא למלאות חפץ כל אדם ולעשות כרצון איש ואיש כפי האפשרי לו והראוי, ושהוא חוב מוטל על כל אדם יותר משאר כל החובות כאשר ביארנו בזה המאמר (פרק א' וב') במה שיש בו די כפי אשר היה אדני בסומכי נפשי.

❖ עין רעה

< רצט > **שנית:** מי שיש לו עין רעה בחשבו כי לולא הבריות היה כל כסף וזהב שבעולם שלו, והיא דעת קין שהרג את הבל אחיו למען ישאר הוא לבדו בעולם, ואם עינו רעה בשל אחרים איך יוכל לקיים ואהבת לרעך כמוך?

ותשובתו בצדו - יתן אל לבו הרעה הגדולה אשר גרם מידה זו לקין, לא די שלא הוסיף דבר בעולם אחרי מות הבל אף גם אבד חלקו שהיה לו בתחילה כי אפילו ד' אמות בארץ לנוח בו לא היה לו בקביעות כי בכל המקום אשר לן שמה לינה אחת בבוקר שטף מים רבים אליו הגיעו או סיבה אחרת אשר גרשו משם כי הרבה שלוחים למקום לגרשו מכל מקום אשר שכב עליו ויקם וילך נע ונד מהר לגבעה ולבסוף נהרג ויוקם קין כידוע.

❖ לב רע

< רצ > **שלישית:** מי שיש לו לב רע וטבע מגונה והוא רע לכל ואיך יוכל לאהוב את הבריות וזה כנגד מזגו וטבעו.

ותשובתו בצדו - כי מודעת זאת שהאדם הוא בעל בחירה לשנות את טבעו הראשון לטבע אחר ובידו כח וגבורה להפכו מן הקצה אל הקצה ע"י ההרגל בדבר זמן רב לאט לאט מוסיף והולך בכל יום ויום מעט יותר עד יוקבע בנפשו הפכו של מבט ראשון. כי הרגל נעשה טבע ונקרא טבע שני, כאשר הגדתי והשמעתי זאת למעלה (בפרק ה' מאמר ה' חלק זה).

ואמתת דבר זה אין צריך ראייה כי מפורסם הוא בנסיון היומי. גם הוא דבר הלמד מענינו, כי לולא כן לא היתה התורה מצוה ואהבת לרעך על לב רע ולאיש רע עין, ולא בנתן תתן לאיש כלי וקמצן בטבעו בתולדה, כי לא תצוה התורה דבר שאי אפשר להתקיים. אף לא פרקים פרקים נתנה תורה, פרק זה לאדם אשר טבעו כך ופרק זה לאיש אשר טבעו כך, אבל חוקה אחת ותורה אחת לכל אדם ולכל טבע ומזג לעשות כרצונה איש ואיש יהיה תולדתו באיזה טבע שיהיה, יען שביד האדם הכח להפוך טבעו הראשון אל כל אשר יחפוץ להרגיל עצמו.

גם הבטיחה התורה לכל נבל וכילי שאין הדבר כאשר הוא חושב שאם יעזור ויושיע לרעהו בדבר שבממון אפילו כסף אחד שיתרושש תיכף על ידי זה, אבל הדבר בהיפך, כי בגלל הדבר כזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך (דברים טו), וכן עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. לכן כל איש רע עין או רע לב או כילי אשר לא ירצה לשנות את טבעו על ידי הרגל, כמות נבל ימות, ולא יאבה ה' סלוח לו.

✧ הטרדה והעסק בצרכי עצמו ובני ביתו

רביעית: והיא הגדולה שבכולם, והוא, כי רוב בני אדם טרודים תמיד כל כך בתשלום חובת עצמן עד שאפילו ישיגו אלף אלפים דינרי זהב כלא חשיבי בעיניהם, וידאגו תמיד ויאמרו מתי נשלים חובת עצמנו, וזה ימנעם לשום לב בכל העובר על שאר אישי מינס כשפל כרום זולת לבני אדם.

ותשובתו בצדו - כי אם יאחר וימתין בתשלום חובת צבור עד נשלם חובת עצמו יומשך ההמתנה עד אחרי מותו ולא יקיים זה בחייו כלל, אף כי יאריך ימים כימי השמים על הארץ. על כי אין סוף לתאות אדם כי לא במותו יקח הכל ולא חציו, כמו שאמרו חז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו, והכתוב אומר אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה'), וכבר ידי לנגד עיניך (בפרק הקודם) שכל מי שאינו מקיים זה אינו מקיים שום אחד משלשה חובות הנזכרים שמה, שא נא עיניך וראה בני בו בפרק מה המה אלה שלשה החובות, ואם כן מה פעל בעולם ולמה בא לעולם, טוב ממנו הנפל כל חזה שמש.

✧ רואה חסרונות באחרים ולכן אינו יכול להטיב להם

חמישית: התנצלות האדם מזה באמרו איך אוכל לאהוב לאיש זה הלא יש בו מידה רעה כזאת או מעשה מגונה כזאת. כי דרך כל איש ישר בעיניו והכל מתוקן אצלו לעולם עשויים באמת וישר, אבל אין בהם כל מום לפי דעתו, ואינו מרגיש החסרון שבו, אבל מבין ומביט בסקירה אחת ובהשקפה ראשונה חסרון חבירו ופחיתותו ומרגיש כל מום בעמיתו, ולא ידע כי חסר הוא.

והטעם כי היצר הרע על הרוב אינו מסית לאדם לעבור עבירה או להחזיק באיזה מידה מגונה עד יליבשנה תחילה בלבוש מצוה ויכסנה בכסות נקיה, ועל כל פשעים תכסה אהבה ויראת שמים, והנה כסתה הצרעת הסתיר פניו כל ראה לנצח. לכן האדם אשר מום בו לא ירגיש כלל, אין רואה את כל מום בידו, והוא בעצמו, ר"ל היצר הרע, יסיר את המכסה לפני שאר כל אדם והפשיט את הלבוש ואת הכסות וכל העם רואים את הדברים כמו שהם ומראיהן רע כאשר בתחילה כל רואיהם יכירום כי הם חטאים רעים ופחיתות.

וכבר ידעת מוצא שפתי נוכח פניך היה (בפרק י"ח מאמר זה) שאהבת ריעים הוא באופן שתאהב כל אדם עם החסרון שלו ולא יהיה לך זאת למכשול ולפוקה לכבות את האהבה, שאם לא כן לא תוכל לקיים מצות ואהבת לרעך לעולם, כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בשום חסרון. ואם כן אין התנצלות בזאת.

✧ מפחד שיאמרו עליו שהוא מטיב ממניעים אישיים או אחרים ויבזו אותו בעיני הבריות

שישית: התנצלות האנשים מזה באמרם טוב בלתי התערב בעניני בני אדם ולא להשתדל על טובתם כדי שלא נבוא לידי חשד בלבבותם, כי רעות במגורם בקרבם ואל נאמני ארץ דברי מרמות יחשובון. ורוב בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה ויאמרו לא עוסק בזה אלא מי שירצה לגנוב דעת הבריות ולבב אנשים לאיזה טעם הכמוס אצלו, או להשיג שררה וממשלה כאבשלום, או לצוד בו דעת הבריות עד יאמינו לו את ממונם ורכושם למען כחש וכדומה לזה. לכן טוב שלא לנגוע בהם ולהמלט ממחשבותיהם.

ותשובתם בצדם – כי מחשבה זרה ודעת בטלה היא זו, שאם היתה דעה ישרה ונכונה לעשות כן למה נמצא הפכה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, בתורה: ואהבת לרעך כמוך, נתון תתן, הענק תעניק ועוד הרבה כאלה. בנביאים: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחושך אורך (ישעיה נח) ועוד הרבה כאלה. ובכתובים: אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ירך (משלי ג) ועוד הרבה כאלה. ומדוע הזהירה אותנו על זאת פעמים רבות חכמי המשנה ובעלי התלמוד, והם בעצמם עסקו תמיד בגמילות חסדים כר' פנחס בן יאיר וכדומה, ולמה לא חששו הם שלא יחשדו אותם הבריות? אלא שהוא דעת בטלה אך הבל ומחשב פגול הוא לא ירצה.

❖ טוענים שדרך אנשים לשלם רעה תחת טובה ואצא מזה בהפסד

פרק כז: **שביעית:** התנצלות האנשים מזה באמרם לא נוכל לעשות כן פן תדבקנו הרעה < רצד > כי דרך אנשים הרבה לשלם רעה תחת טובה ובכן מה לי ולצרה הזאת.

על זאת אשיב, דע ידידי כי הדבר הזה דבר שקר הוא לא היה ולא נברא בטבע שיהיה האדם משלם רעה לרעהו בלי שום טעם וסיבה אחרת זולת מה שיהיה זה תשלום על הטובה שקבל מאתו, אך נראה כי כן הוא ובאמת אינו כן, אך מה שענינו הרואות דבר כזה לפעמים בנסיון, כגון אדם שראה איש עומד בחוץ בלי לבוש ביום השלג ורעב ללחם והכניסו לתוך ביתו ונתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש ומקום ללון, וזה האיש גנב מביתו כסף או כלים, לא תחשוב שעשה לו הרעה הזאת בעבור האכילה והלבוש אשר נתן לו, לא כן אבי. אמנם זה בא באמת משני סיבות, ואלו הן:

(א) בעבור תועלתו של הפועל רע, כי זה הגנב משיג תועלת מן הכסף אשר גנב, והוא בעצמו ובטבעו איש בליעל והלך לגנוב באשר ימצא, אם מזדמן לו לגנוב מאיש אחר היה גונב מאחר, וכבר מצא ידו לגנוב מזה שהאכילה והלבישהו, גנב מזה, אבל לא שפעל זאת מטעם שיהיה זה לתשלום על האכילה והלבוש שקבל מאתו, כי זה נגד הטבע, ויתכן שזה הגנב בעצמו מצטער בלבו שלא נזדמן לו לגנוב מאחר כי אם מזה.

(ב) כי לפעמים זה שהיטיב עשה לאיש ההוא גם כן איזה רעה פעם אחת, או קודם ההטבה או אחרי כן, וטבע בני אדם הוא שהמקבל טובה מאדם רואה אותו בעיניו לדבר קטן, על כן הוא מהר לאבד מלבו וישכחהו, אף כי באמת גדול הוא, וכשמקבל רעה מאדם רואה אותה בעיניו גדולה מאד על כן חקוק הדבר על לוח לבו תמיד, אף באמת קטנה היא. והמטיב, רואה כל טובה קטנה אשר עשה לרעהו, גדולה מאד, אף כי קטנה היא באמת, והרעה אשר עשה לחבירו רואה אותה לדבר קטן מאד ויחשוב מה עשיתי לו, זה לא נקרא רעה כלל ומבטלה בלבו ושוכח תיכף.

והטבע הזאת חקוקה ואדוקה בלבות בני אדם מחמת רוב ההרגל בה מקטנותם, כי ככה יתנהגו עם ה' אלקים, את הטובה הרב וההצלחה הגדולה אשר יקבלו מאת ה' מן השמים יקטינו מאד בלבותם עד אשר לא יחשבו זאת לטובה וחסד ממנו יתברך, כי יסכימו בלבותם כך ראוי להיות לא באופן אחר, על כל לא זוכרים את הטובה. וכל צער קטן או הפסד מועט אשר ישיגום, יחשבו לרעה גדולה מאד ויאמרו אהה ה' אהה למה תעשה לי כזאת מה שפעי ומה חטאתי, ועל ה' יזעף לבם תמיד ולא ישכחו. הפך הדבר בכל מצוה קטנה או תפילה קצרה או פרוטה אחת צדקה אשר יתנו למען ה' יראה לנגד עיניהם גדולה מאד עד יחשוב האדם בלבו לאמר היום העשרתי את ה' בדבר הזה, וכל עון ופשע ותועבה היותר גדולה אשר יעשה האדם יראה לנגד עיניו דבר קטן מאד ויחשוב בלבו מה שפעי ומה חטאתי בזה לאלקים מה איכפת לו בזה, ויסירנה מלבו וישכחהו, ועל ידי רגילות הזה ינהגו ככה גם עם בני אדם.

לכן כי יקרה שקבל מאדם טובה אשר קבל מאתו פעם אחת ג"כ איזה רעה, יהיה קודם ההטבה או לאחריה, המיטיב מגדיל בלבו את הטוב וזוכרו ואת הרע יקטין וישכחהו, הפך הדבר בלב המקבל שמקטין את הטוב וישכחהו ומגדיל את הרע וזוכרהו תמיד לנקום. ובהגיע תור ועת אשר יוכל להרע לו או לדבר עליו רע, ימהר לעשותו, לכן נדמה למיטיב שמשלם לו רעה תחת טובה ובאמת משלם לו רעה תחת רעה לא תחת טובה, שהוא נמנע בטבע ובשכל. ותמיד אין זה אלא לפי ראות עיני המיטיב ולפי מחשבתו, ובאמת לא היה זה כי אם על ידי אחת משתי סיבות אשר זה זכרתי.

ודוד שאמר אף לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה, היה לפי דעתו אשר חשב על נבל שהוא כל כך נבל ונבלה עמו עד כי עשה לו רעה זו בעבור הטובה אשר שמר את כל אשר לו, ונבל מידה אחרת היתה בו שהיה קמצן גדול ונבל במאד ועשה לתועלת עצמו בחשבו אם יקח את הלחם ואת הבשר אשר הכין לגוזזי צאנו ויתן לנערי דוד יצטרך לטבוח טבח והכן סעודה אחרת לגוזזיו, וכדי לפטור עצמו מהנתינה פתח פיו לרעה ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו.

וכן מה שאמר על דואג ואחיתופל: ישלמוני רעה תחת טובה, סיבת שנאתם את דוד היה בעבור תועלת עצמן ששיגו הון ועושר משאול ומאבשלום על זאת, גם מחמת הקנאה הגדולה שהיתה טמונה בלבבותם לדוד על מעלתו ותורתו שהלכה כמותו בכל מקום, כי אף המה היו גדולי תורה מאד וגדולה שנאה הבאה מחמת קנאה, לכן עשו כל רעות לדוד אף שהוא עשה להם כל טוב ולא עשה להם כל רעה מעולם. ואשר שנאו העם את ירמיהו היה בעבור שהיה מוכיח אותם, כנאמר שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו (עמוס ה').

ואם כן התנצלות האנשים לפטור את עצמן מעשות טוב וחסד עם רעיהם בטענת כי דרך אנשים הרבה לשלם רעה תחת טובה, הוא דבר בטל בעצמו. וגם מודעת זאת כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין, ומטוב לא תצא רע לעולם. זאת ועוד אחרת, הלא יראתם כסלתם כי אם ייראו לנפשם מרעת בני אדם בהיותם מטיבים להם, מכל שכן שיש להם לפחד מרעתם בהיותם מרחיקים את רעיהם ולא ייטיבו לשום אדם, כי אז יאמרו הבריות ראוי לזה שיפול ולא יקום על אשר מעולם לא היטיב עם שום אדם.

♦ מיוחד שיפגע במעמדו

שמינית: בעבור כי טבע בן אדם אם עשיר הוא רוצה שכל השפע של אותה העיר יגיע לו לבד ושאר אנשי מקומו יהיו כולם עניים ונכנעים לפניו וסורים למשמעותו אך הוא לבדו יהיה עליון על כל אנשי עירו. ואם איש עני הוא, רוצה ג"כ שכל אנשי עירו יהיו עניים למען אשר לא יראה את עצמו פחות מהם בשפל המדרגה ויהיו כמותו כמוהם. והוא דעת מגונה ואולת גדולה מזה ומזה.

כי העשיר לא ירבה הון ועושר בביתו במה שלא יהיו עוד עשירים אחרים במקומו, אדרבא, עד ידי זה יתמעט עשרו ויהיה פוחת והולך עד כי ידל מאד, משתי סיבות: א] אם גנבים יבואו לאותו עיר או שודדי לילה וכדומה, אל מי ילכו, לא אצל עניים כי אם אל ביתו יבואו ויבזו או יגנבו את רכושו. ב] מי יהיה נושא בעול המקום ההוא ממסים וארנונות ושאר הצטרפות העיר אתו עמו אם אין גם אחד, כי כולם דלים מחוסרי פרנסה, ונבל יבול כנבל עלה מגפן ויתרושש גם הוא בזמן קצר. כאשר השיב איש חכם אחד לאיש אשר שאל מאתו עצה על דבר שידוך באמור לו איש אחד עשיר גדול רוצה ליתן לי את בתו לאשה וממון רב לנדוניה גם היא בת יחידה, והשיב החכם: בת יחידה לא תקח פן ימים באים אשר יתרושש אביה ואז בוא יבוא אליך שתתן לו את כל צרכו, ואיכה תישא לבדך כל הצטרפות חותנך, לכן כלך מדרך זו ואתה קח לך אשה שיש לה אחים ואחיות והיה אם יקרה כה אזי כל אחיה ואחיותיה ישאו אתך במשא לפרנס את חותנך.

גם האיש העני משתבש מאד בחשבו שיותר טוב לו אם כל אנשי עירו יהיו כמוהו עניים, אדרבא, אז בלי ספק יהיה לו יותר רע, כי בכל דבר צריך הוא לעשירים אם בעל מלאכה הוא מי יקנה מידו אם אין עשירים במקומו הלא בין עניים אין קונה, אם מן הצדקה מתפרנס מי יתן, בין עניים אין כסף, לו חפץ לבו שכל אנשי עירו יהיו עשירים והוא לבדו עני - לחכמה יחשב לו, כי אז היה מתפרנס בריוח גדול בלי ספק.

❖ דחיה והרתעה מאנשי מדינה אחרת [או חוג אחר]

פרק כח: תשיעית: התנצלות כמה אנשים מזה באמרם איך אוכל לאהוב לאיש הזה הלא הוא ממדינה פלוני וכבר ידעתי כי אנשי המדינה ההיא כולם רעים מלאים תוך ומרמה אין עושה טוב אין גם אחד. וכך הוא אומר על איש אשר ממדינה אחרת גם כן יהיה מאיזה מדינה שיהיה, כי על כל מדינה ומדינה ידבר לשון הרע אחרת ויתלה בהם פחיות מידה אחרת ויטיל שנאה עליהם. וכשהוא ממדינה רחוקה אשר אינו מדבר כלשון עמו אשר במדינה שלו, מבזהו ומבטלו בלבו מכל וכל ויוסיף עוד שנאו אותו על מלבושיו ועל דבריו.

ובאמת השנאה הזאת אשר בין תושבי ארץ זו לתושבי ארץ אחרת, שנאת חנם היא, חנם טמנו ארבה בליבותם ויכשלו מאד במחשבותם. ומה מאד אתפלא על מנהג הרע הזה אשר בדורות הללו ברוב בני אדם מבני עמינו כמעט רובם ככולם ולפעמים אפילו בין תופשי התורה ושרי העם, אשר בני ישראל היושבים בארץ זו יאמרו בפה מלא: 'אנשי מדינה פלוני כולם רעים ומלאי מרמה אנשי רשע המה ואנשי כוזבא'. ואלה בני המדינה יחשבו אף הם ככה על בני מדינה זו ויאמרו: 'שם במדינה ברעה גדולה כל אנשיה, ארץ רעת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מידות רעות'.

וזאת המחלוקת האחת, אף חלק לבם עתה אל משפחותם לבית אבותם, הספרדיים ישנאו בני ארץ אשכנזי ופולין שנאה גמורה, אף כי ישבו בעיר אחת עם האשכנזים, ויאמרו שבח משפחה יש לנו כי משפחת יהודה אנחנו ומה לנו עם אנשי ("דעדעסקי") השפלים והנבזים. ובהפך יאמרו אנשי אשכנזי ופולין עליהם, אלה הם משפחות "מררי", במראיהם ובמעשיהם הרעים ומרים, אבל אנחנו בני אפרתים ממשפחת רם משפחת מטה אפרים.

❖ חומרת שנאת חנם

ושנאת חנם הזה הוא יותר קשה משנאת חנם שבין אדם לאדם אשר ממשפחתו או יושב וגר בארצו, ויגדל עוון בת עמי בזה משלשה פנים:

א] מפני כי זה הוא ליחיד וזה לרבים, והכה ארץ בשבט פיו, ומשריש בלבו שנאה על רבבות אלפי ישראל ורבו שנאת חנם.

ב] כי ישנא איש לאיש אשר במדינתו או במשפחתו על הרוב אינה כולה בחינם, אפס יש לו סיבה קטנה או גדולה, או שעשה לו פעם רעה או דבר עליו רע או בקש ממנו איזה טובה וימאן וכדומה לזה, אך המטיל שנאה על ארץ רבה ומדינה רחוקה או שבט אחר, זה ודאי שנאת חנם מראשיתה. ואין זה בא אלא מרעיון לבות חלושי ההשכלה שיעלו על מחשבתם בהסכמה, שלא נמצא בעולם אנשים טובים וישרים בלבבותם רק במדינה אשר הוא דר שמה, לא בשאר מדינות.

ג] כי יהיה לאיש שונא לרעהו במדינתו או במשפחתו, אשר זה על הרוב אינה בזולת סיבה, באפשר כי אחר זמן מועט יתרצו זה אל זה ויפייסו זה את זה ויהיו לאוהבים כי בטל דבר בטלה איבה ואם כן לא יאחר לשונאו. אבל אם ישנא אנשי מדינה אחרת וידבר על ארץ לא ידע או משפחה או שבט אחר, הוא חנם מראשיתה, ואם כן הוא איבת עולם, גם בניהם ובני בניהם ישנא עד נצח, אחר כי אין סיבה וכל שאין לה סיבה אין לה התחלה וכל שאין לה תחילה אין לה סוף.

ומלבד העון הגדול שיש בדבר הזה, יש בו גם כן סכלות גדולה. אמור נא אחי וראש הראית מימך מדינה שיהיו אנשיה כולם צדיקים, או הראית מימך שיהיו כולם רשעים, הלא זה אי אפשר, ואמנם בכל מדינה ומדינה יש אנשי חסד ואנשי בליעל ובינונים, אנשי שם ואנשי דמים ואמצעים, וככה אצל משפחה או שבט. ואם כן מדוע תרשיע בני מדינה זו יותר מבני מדינה אשר אתה דר בה, ולמה כל שבט מאסת זולת שבטך, הרי כי אולת היא לו סכלות וכלימה לחושב כזאת על ארץ רבה וישפוט ארץ ומלוואה או שבט מישראל לכף חוב,

מלבד מה שהוא עון פלילי של שנאת חנים לרבים, ואם שנאת חנים דיחיד מכלה העולם ומפסיד חברת מין האנושי ומפריד בין הדבקים בה', מכל שכן שנאת חנים דרבים וכן שלמים. ועל ידי זה נתארך הגלות ומקויים בנו מדה כנגד מדה, ורדו בכם שונאכם (ויקרא כו), אין זה כי אם מעשה יצר הרע לכבות את האהבה בינינו ולהסיר את לבבנו מאהבת ריעים. ובדבר הזה הוא בין אחים יפריד, כי באמת הלא עם ה' אלה כולם בכל מקום שהם דרים ומפוזרים, כי בני אב אחד נחנו,

אחי ועמי הביטו אל אברהם אביכם כי אחד היה אברהם אבינו ואחד הוא אלקינו ולו אנחנו עמו גוי אחד בארץ וכל ישראל התיחסו עם אלקי אברהם משפחת ישראל ולמה תלחמו עם אחיכם חנים. ומעתה גוי צדיק יחי לבבכם לעד ויכנסו דברי באזניכם וקברו איש את אחיו בכל לבו אפילו אם הוא דר במדינה רחוקה מאד בקצו ארץ, הלבבות יהיו משולבות זה בזה וקרא זה אל זה, ככורבים הפנים אל פנים כן לב האדם אל האדם יהיה, כי הכורבים אשר היו במשכן מורים על זאת.

✧ הכורבים מורים על מצוות שבין אדם לחבירו

ועתה בני הטה אלי אذنך ושמע ודברתי אתך מעל הכפורת משני הכורבים אשר על ארון < רצח > העדות את כל אשר אצוה אותך במאמר הזה בענין זה, והוא:

פרק כט: הארון מורה על התורה כולה, כי לוחות העדות הכולל כל התורה מונח בתוכו. אמנם הכפורת אשר עליה מלמעלה והכורבים אשר על הכפורת, כל אחד יורה על חלק אחד משני חלקי התורה כאשר אומר. הכפורת הסוגר את הארון מורה על חלק המצוות והחוקים אשר בין אדם למקום, הסגורים והנעלמים משכל האנושי. והכורבים אשר על הכפורת מלמעלה מורה לחלק המצוות אשר בין אדם לאדם הכלולים באהבת ריעים, על כן פני אדם להם, ולכן הכורבים עומדים למעלה נגלים לעין כל לא מסוגרים כמו טעמי מצוות אלה הנגלים וידועים לכל משכיל.

והנה הכורבים אפי זוטרא להם לא אפי רברבא כאשר פירש רש"י ז"ל דמות פרצוף תינוק להם, גם זה בא להזכיר ענין המורה על חיזוק אהבת ריעים אשר ירמוז עליו כי הוא זה קבוע ונטוע בלב כל בני אדם מקטנותם בטבע, הלא תראה אחי וראש דרך התינוק הקטן כשמשחק באיזה דבר נאה שנותנים בידו ומפנק עצמו בו יהיה מה שיהיה, תיכף כשמביאים כנגדו תינוק אחר כמוהו יזרק מה שבידו ויקרב את עצמו לתינוק המובא כנגדו ויחזק אותו וישמח עמו שמחה גדולה יותר מאשר שמח עם כל מחמדי אשר היה לו מקדם, וכמו כן ישתעשע הילד השני אתו עמו ויצהלו פניהם זה לזה וירימו קולות שונות ומשונות זה אל זה בקול ששון וקול שמחה רבה. ואם אין תינוק שני לו, יבחר ויעשה לו דמות פרצוף תינוק מחתיכות עץ קטן אשר יכרוך אותו סביב בחתיכת בגד צמר או פשתן וישם כובע בראשו שיהיה נדמה לתינוק קטן, ויחבקהו וישמח בו יותר מכל שאר מיני דברים היקרים בעיניו. אשר באמת זה לנו האות טבעי איך שאהבת ריעים הוקבע והוטבע בלב כל אדם מקטנותו. ודמות פרצוף הכורבים רומז ומזכיר אותנו על זאת האות.

וחלילה לך אחי לחשוב שאין טעם אחר לפרצוף הכרובים זולת מה שכתבנו, כי אים סוף לסודות הגדולים אשר בענין הכרובים בסתר עליון, אך אין אנו מדברים פה רק בענינים פשוטים הנגלות לנו ולבנינו. כי התורה נתן את ריחה הטוב בכל העולמות, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, בכל עולם ועולם כפי מה שהוא, וכאשר הוא שם רמז אין מספר קטנות עם גדולות.

ולכן שנים כרובים היו לא אחד, להורות כי לא טוב היות אדם לבדו, ואי אפשר לו להתקיים בעולם והוא כאחד יחיד ומופרש מן הציבור. אפילו אם היה חכם שבחכמים גבור שבגבורים ועשיר שבעשירים יחלש וילאה להגיע לבדו אל כל הנצרך לו מבלעדי עזר אנשי מינו, כי האדם מדיני בטבעו כאשר זכרתי למעלה (פרק ג' מאמר זה) עורה לקראתו באותו פרק ושם נאמר ענין זה באר הטיב.

ואת אשר המה על הכפורת מלמעלה רומז כי מעלת המצוות אשר בין אדם לחבירו ואהבת ריעים קדמה לתורה ומצוות אשר בין אדם למקום כאשר ביארנו זה באר היטב (בפרק יא מאמר זה) והתבוננת על מקומו שם ותבין.

ואת אשר סוככים בכנפיהם על הכפורת מורה כל המצוות אשר בין אדם לחבירו סוככים ומגינים על המצוות אשר בין אדם למקום ולולא זה לא יתקיים זה. כי אם יופר ברית חברת האדם ותתפרד החבילה אי אפשר לקיים שום מצוה אשר בין אדם למקום, כי לא כל אדם יוכל לכתוב תפילין ולתקן הבתים לעצמו או לטוות ציצית וכדומה, מכש"כ שאין היחיד יכול להקריב קרבנות ולעשות אפר פרה, ואין אדם רואה נגעי עצמו וכדומה בכל המצוות אשר במקדש ובארץ ישראל. ואם חלק לבם ויפן זה בכה וזה בכה יטלו כל המצוות אשר בין אדם למקום בהכרח כאשר כבר ידי לנגד עיניך (פרק יא מאמר זה) עיניך שים עליו ותבין.

ואת אשר אל הכפורת היו פני הכרובים, להבין ולהורות אותנו שגם אלה המצוות אשר הכרובים מורה עליהם יהיו אצלנו כמו המצוות אשר הכפורת מורה עליהם, כלומר שלא נקיים המצוות שבין אדם לחבירו ואהבת ריעים בעבור שהשכל מחייב אותם וטעם גלוי וידוע על פי בינת אדם, אך נקיים אותם בעבור שהתורה תחייב אותם וצוה עליהם, לא תגנוב לא תגזול וכדומה, כאשר אנו מקיימים את כל החוקים והמצוות הסגורים והנעלמים מן השכל האנושי, כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך אני ה', כלומר בעבור כי אני ה' מצוץ על זה. וכשם שאסור לו לאדם לומר אי אפשר לאכול בשר בחלב ואיני יכול ליתן בפי בשר חזיר מחמת שאין טבעי נותן זה, כך אסור לו לומר אי אפשר לגזול ולגנוב מחמת כי שכלי אינו נותן זה כאשר מראשית כזאת הודעתי וימצא כתוב את הרשום (במאמר ה' פרק ג' חלק זה), אבל ימנעו מלעשותם רק למען שמו כי הוא צוה שלא לעשותם.

ואת אשר מקשה היו הכרובים עם הכפורת יחד מחתיכת זהב אחד לא שנעשו בפני עצמן להעמידם אחרי כן על הכפורת, להורות כי המצוות אשר זה וזה מורה ממקור אחד יצאו ונתנו מרועה אחד, ואין הפרש בינם כי אם לפי בחינתנו, שבאלה אנו משיגים הטעם ובאלה אין אתנו יודע הטעם, אמנם באמת שורש אחד לשתי אלה ואל מקום אחד הכל הולך.

ואת אשר היו אחד מקצה מזה ואחד מקצה מזה ופניהם איש אל אחיו (שמות כה), להורות נתן שאף אם אתה דר במדינה זו וחברך הוא ממדינה רחוקה ממך מקצוי ארץ אל תאמר איך אוכל לאהוב לזה הלא הוא ממדינה רחוקה מאד, וכבר שונא אני כל אנשי המדינה ההיא, חלילה לך לומר ככה, אלא תרחמיה ותאהבהו בכל לבבך ותקרבנהו ותקבלהו בפנים יפות. כמו הכרובים אף שהיו מרוחקים בתכלית כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה, בכל זאת פניהם איש אל אחיו באהבה רבה, וכן נעשה גם אנו כי אנשים אחים אנחנו, ויהודים אשר בכל מדינה ומדינה על שם אחיהם יקראו משפחת בני א-ל עליון,

וכל יהודה וישראל שבט נחלתו יתברך. תחת כן ראוי כי אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים, וכל אחד יאהב ויקרב את ישראל לשבטיו ולא רצו יהיה מאיזה שבט שיהיה או מאיזה ארץ שיהיה אפילו מארץ רחוקה כרמז הכרובים.

אפילו אם כבר מעשה בא לידך שעשה לך אחד מאותה מדינה או שבט דבר רע אחרי אשר הטבת עמו, השמר לך מלהשריש שנאה בלבבך מן אז והלאה על כל אנשי המדינה ההיא ותאמר מעתה ארחיק כל בני המדינה ההיא כי כל אנשיה רעים, חלילה לך מעשות כדבר כזה מטעם אמת וצדק והוא אשר דברתי למעלה (פרק כד מאמר זה) שא נא עיניך וראה מן המקום ההוא ותמצא טוב טעם ודעת לזה, כי ברית שמתי לקיצור שלא להכפיל הדברים, אחת דברתי ולא אשנה, ובך אבטח כי איש משכיל אתה ומבין שני הכרובים כל הענין הנזכר.

♦ אנחנו עוסקים בלימוד תורה וחכמה ומה לנו עם אנשי העולם

פרק ל: עשירית: התנצלות איזה אנשים מאוהבי החכמה ותופשי התורה, והתענות אנשי חיל בדבר הזה לפעמים ג"כ, ואומרים: אנו עוסקים תמיד בחכמה ובתורה ותלמוד תורה כנגד כולם ומה לנו עם אנשי העולם, הם עמלים לבאר שחת ואנו עמלים לחיי עולם הבא, ואפילו אם בעיניהם יראו כמה אביונים נופלים ברחוב ארצה מפני זלעפות רעב ומחמת חסרון בגד ביום קרה, וכמה בני אדם בשוקים וברחובות קריה יתמו ושם ימותו ברעב ובחוסר כל, לא ימושו מתוך האוהל לעסוק בגמילות חסדים ולהשיב את נפשים אף לא ישגיחו ויענו משם האנשים לרחם, ולא דרשו ריע רק מתברכים בלבותם לאמר אך שלום בבתינו וצדקה תהיה לנו. וכי ינצו אנשים לא יעמדו ממקומם לתווך השלום, וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו לא יצאו מפתח ביתם להציל האיש המוכה מיד מכהו ולא ירע לבבם כלל, באמרם: אנו הוגים בתורה ובחכמה והעוסק במצוה פטור מן המצוה, מה לנו עם בני אדם, ימותו גם שניהם אך שלום בארמנותינו ואין צוחה באהלינו.

והן כל אלה מפירין ברית החברה ומנתקים עבותות אהבת רעים ומתירים קשר בני האדם ומשחיתים דבקות לבב הבריות ומחבלים קיבוץ מין האנושי בכללו ומחזירים העולם לתהו ובהו, על כי אהבת רעים לא ידעו, לא חשוב אנוש אצלם, אנשים ונשים וילדים, אך הכל כל אדם סלה בעיניהם, כי לא יבינו אל פעולת ה' ואל מעשה ידיו, יהרסם ולא יבנם. ובאמת אין זה כי אם רוע לב ורוע מזג וטבע מגונה, טוב ממנו הנפל.

ואם גם בין החכמים שבהם יש עוזבים ארחות עולם ועתידין ליתן את הדין, כמו שאמרו חז"ל (בפרק לפני אידהן) שאמר ר' חנינא בן תרדיון לרבי אלעזר בן פרטא בשעה שנתפסו אשריך שנתפסת על חמשה עלילות ואתה ניצול ואוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול, שאתה עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד, וכדבר הונא דאמר רב הונא כל העוסק בתורה לבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר וימים רבים לישראל וללא אלהי אמת (דברי-הימים-ב טו) אלא בתורה ובגמילות חסדים. ואם ר' חנינא בן תרדיון כן, אשר עסק בגמילות חסדים אך לא כדבעי, מה גם שאר הכתות אשר זכרנו.

ומי לנו גדול בתורה ובחסידות כרבי פנחס בן יאיר ובאהבתו את הבריות זמנים טובאי הניח מלעסוק בתורה ועסק בגמילות חסדים ונפשות אביונים יושיע, צדיק ומושיע היה לבני אדם, ועל הרוב הלך בדרכים רחוקים ויחבוש את חמורו אשר רכב עליו מעודו ויסע וילך פדנה להתיר אסורים, והרבה עמו פדות אשר פדה בשלום נפש שבויים, וילך למסעיו להכנסת כלה ושאר גמילות חסדים עם הבריות כנודע. האף גם בדרכו ויהי בנסוע עסק בתורה, כבר מודעת זאת שאי אפשר לדרך בלי ביטול תורה.

ושאול המלך לא זכה למלוכה אלא בעבור אהבת רעים שהיה בלב זקנו אביאל אבי קיש אביו, שהיה מדליק נרות לרבים בלילות בשווקים וברחובות שלא יכשלו בדרך הליכתו באישון לילה ואפלה, אשר על כן קראו שמו נר. ובזכות זה של זקנו זכה שאול למלוכה ויושם כתר מלכות בראשו כמו שאמרו חז"ל בירושלמי (פרק ג' דשביעית).

ואף אהרן לא זכה לכתר כהונה אלא מחמת אהבת רעים, שהיה חושש תמיד שלא יופסד הקבוץ, ולכן היה תמיד רודף שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, כמו שאמרו בזוהר (ריש אמור) ז"ל: בגין אורחוי סליקו ליה להאי דכל יומי דאהרן היה משתדל לאסגא שלמא בעלמא, ובגין דאורחוי כך סליק ליה קוב"ה להאי למעיל שלמא בפמליא דלעילא, עכ"ל.

כי גדול כח אהבת ריעים ואחווה עד שאפילו הדור עובדי ע"ז כדורו של אחאב הקב"ה בעזרם ומצליחים בכל אשר יפנו, כמו שאמרו חז"ל (בבראשית רבה פרשה לב) על פסוק חיבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד). ובהיפך גדול שנאת הבריות עד שלא נחרב בית שני אלא בעבור כי שנאו איש את אחיו ואת רעהו. ומפני חטא זה גלינו מארצנו ועדיין לא שבנו לנחלתנו. כי כשם שאהבת ריעים היא עיקר כל התורה ושורש כל הטוב, כך שנאת הבריות עוקר כל התורה ושורש כל הרעות.

ובפרק קמא דאבות אמרו על ג' דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, ואמרו בירושלמי דשקלים (פרק ו) ששורש כל שלשה אלה הוא השלום והוא כוללם יחד, כי כיון שנעשה הדין נעשה האמת וכיון שנעשה האמת נעשה השלום. ובזוהר אמרו על פסוק והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כב) שר"ל הקב"ה שורה במקום האחדות והריעות, ומי ישיבנו, כלומר שאז אין כח אפילו בשום חטא לסלקן משם. ואין פנחס זה אליהו בא אלא לעשות שלום בעולם שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלאכי ג).

ועתה איש חמודות אלופי ומיודעי, שים פניך לדבר הגדול הזה ויהיו דברי אלה אשר התבוננתי קרובים אליך, אשר תבחר ותקרב המעלה הנכבדה הזאת, אחוז בזו המידה הנכונה של אהבת ריעים בחזקת היד ועיניך שים עליה ומנה לא תזוע, לברית הבט ואל תפן ליצר ולטענותיו, ואהבת ריעים לא תשחית בעבור העשרה חלומותיו להביא אחד מן העשרה בלבך להתנצל בו חלילה, כי כבר ידי לנגד עיניך איך כולם שוא ובטל כחרס הנשבר.

לכן המחזיק בהם ואין להעשיר לא ינקה, ודבר אלקינו יקום לעולם באמרו ואהבת לרעך כמוך. אחוז בה ומנה לא תזוע כי אין לך מידה טובה הימנה, לא בא כבושם הזה בכל מידות ומעלות האדם. והוי מתלמידיו של אהרן אהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן בכל מיני קרבות בלב שלום כריע כאח. והוי רצוי לכל יושבי תבל ושוכני ארץ, דרוש טוב לעמך אף חובב עמים כולם, ותדרוש שלומם וטובתם גם כן כי הלא אחיך ריעים והם ריעים, והאנשים טובים לנו מאד תחת השימוש שמשמשים אותך כי לשמש שם אהל בהם כמו בהם וכולם שמשותף כמאמר בן זומא כשראה אוכלוסא שזכרנו למעלה (פרק ג' מאמר זה). לכן תתרווע לאומים תתרווע לישראל, ואהבת לכל אדם, כי על ידי אהבת ריעים יתקשרו ויתחדו לבבות בני האדם כולם והיו כאחד האדם...

וה' יברך את עמו בשלום ובאהבה אחווה וריעות חיבה וקרבות הלבבות מעתה ועד עולם אמן.

- - - עד כאן מדברי ספר הברית - - -

צינונים ועיונים / ואהבת לרעך כמוך

ספרים ומאמרים מיוחדים

לרעך כמוך, ר' דוד אריאב

,==

ואהבת לרעך כמוך, ר' נחמן קובלסקי

כל הקונטרס ==צ"ע אם יש כאן חידוש,

ואהבת לרעך כמוך, ר' אליהו אריה פרידמן

כל הספר, ==

יחל ישראל, הרב לאו שליט"א

,== ח"א סימן יג

=====

אבן ישראל, ר' ישראל יעקב פישר

ברור לו מיתה יפה בבן נח, הל' עדות פ"ח,

ח"ד עמוד 196

אברהם אנכי, ר' אברהם פאלאגי

בדעת הערבי נחל שאם חסר אהבת רע הס"ת

פסולה שחסר אותיות כמ"ש התבואות שור

שהאיותיו כנגד הנשמות, קדושים פ"ט

אגרות משה, ר' משה פיינשטיין

ניחום אבלים אף דהוי בכלל ואהבת לרעך

כמוך בכ"ז קיל משאר מצוות ?? יו"ד א' רמט

ניתוח כדי לתקן פגם בפנים בשביל נערה /

האיסור רק דרך נציון ובזיון / לומד גם מגמ'

סנהדרין לענין מקיז דם לאביו וברש"י שם

ואהבת לרעך כמוך, חו"מ ב סו

מי שמצטער בצער של חבירו ומתפלל עליו,

מקיים בזה מצות ואהבת לרעך כמוך, יו"ד ח"ד

סימן נא

אדרת תפארת, ר' אברהם דורי

ביאור במצות ואהבת לרעך ובמאי דעלך סני,

והאם חייב לאהוב את חבירו ממש כמותו,

ח"ג סי' סו

ההורג כינה בפני חבירו או גורם ריח רע וכו'

האם מבטל מצות ואהבת לרעך כמוך, ח"ג סי'

סט

חיך קודמים אף בדברים רוחניים / ביטול

המצוה בשוגג, ח"ד עמ' שיד

אהבת חברים, ר' דוב כהן

דברי חסידות ומוסר,

אהבת ישראל, ר' יואל שוורץ

,==

אהבת ישראל, ר' בן ציון מאיר חי עוזיאל

,==

אהלי יהודה, ר' מנחם הלוי אושפזאי

בכבישת עדות (מצוה קעח לרמב"ם, מצוה

להעיד) יש גם קיום של מצות ואהבת לרעך

כמוך, חלק התשובות א

אור אברהם, ר' אברהם א. גורוביץ

ואהבת לרעך, ביקור חולים, דעות סימן כ"א

אור החמה, ר' זונדל קרויזר

בדבריו של הלל מה דעלך, ובענין ר"ע וכן

פטורא חיך קודמין, בפסוק שם

אור הצפון, נערך ע"י ר' דב כ"ץ

,== ב קסג

מאמר חסד התורה, ב קמט

מאמר: "חסד התורה" ביאור מצות ואהבת

לרעך כמוך, עיין עוד א רל, ב קא

עיי"ש, ב קמט

אור יחזקאל, ר' אפרים משה קורנגוט

אהבת ישראל, עמ' 103-109

אור לציון, ר' בן ציון אבא שאול

ואהבת לרעך כמוך, עמ' קסה

אורח נאמן, ר' מנחם נ"נ אוירבאך

,== דף ז.

אורחות חיים, רבנו אהרן הכהן מלוניל

דין כבוד אב ואם כיבוד חכמים ואהבת רעים

/ הסימן הזה לקוח מספר סמ"ק, אוצ"ח 58

אחדות ישראל, ליקט: ר' מאיר הירשפלד

,==

איש אל אחיו, כמה מחברים

לעשות טובה ליהודי, חובה מצוה או רשות,

עמ' 16

אלה המצות, ר' משה חגיז

,== קדושים

אמרות טהורות, ר' יהושע צבי מיכל שפירא

בעון שנאת חנם ומצות ואהבת לרעך, פרק ז

אמרי בינה, ר' מאיר אוירבך

מוזיק חבירו אסור משום ואהבת לרעך כמוך,

עדות לג

ניחום אבלים, לרבינו יונה הוי דאורייתא

מהפסוק והודעת להם, ולרמב"ם דרבנן, או"ח

יג אות ג, 43

בענין ברור לו מיתה יפה / ובדברי תוס'
סנהדרין נב, סנהדרין 441
גדר המצוה, 128
ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה
==, 99
בתורתו יהגה, ר' דוד פלק
עיין במפתחות 195 אוצה"ח ציונים להרבה
מקומות שמדבר במצות ואהבת לרעך כמוך,
591
גינת ורדים, הרב אברהם הלוי
====, או"ח כלל ד' יג יש בו מצות /, עונש כד
811
דבר המלך, ר' אברהם מבראד
דברי אגדה ועוד, שער א' פ"ז / פתח עינים
דבר שבמנין, ר' אליה קושלבסקי
מצות ואהבת לרעך, אהבת הגר, סימן ר"ו
דברי יהושע, ==
==, ח"ב סי' ט אות י'
דברי שאול, ר' יוסף שאול הלוי נטנון
ביאור דברי הלל..., עמ' 327
דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין
בענין אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה,
ח"ג סי' כג, כד ובציונים שם ב
דבש לפי, מרן החיד"א
==, מערכת א' אות ל"ג
דובר שלום, ליקט ר' אברהם משי זהב
==,
דעת ומחשבה, רבי משה שטרנבוך
==,
דעת תורה, ר' יהושע גיפשטין
לפי מגדרת האדם באהבת חברים, ב 91
דרך מצותיך, ר' מנחם מענדל בעל צמח צדק
יסוד מצוה על פי חסידות וקבלה, עמ' כט
הגיונות, ר' משה ברנשטיין
תשובת הלל לגר, 8
הגיוני עוזיאל, ר' בן ציון מאיר חי עוזיאל
מצות אהבת רעים ע"ד המוסר, עמ' פא
החלצו, קונטרס, =לרש"ב
==,
המפתח לחפץ בחיים, ר' שלמה רוזנר
במצות ואהבת לרעך כמוך / ר' שמואל חיים
לפאיר, חידו"ת עמ' קיט
הר המלך, ר' אברהם אלאשוילי
מצות אהבת ישראל על פי דרכו של הבעש"ט
וגדולי חסידות, ח"ו עמ' קנז קנח
השלמת המידות, ר' שלמה הלוי פיינוילבר
פרק ה' יבאר מצות ואהבת לרעך כמוך, פ"ה
התעוררות תשובה, ר' שמעון סופר
====, יו"ד ו

אמרי יושר, ר' מאיר א"ש
ביאור דברי הלל שואהבת לרעך כמוך כולל
כל התורה כולה, כא.-כא:
אמת ליעקב, ר' שמואל א. רבינוביץ
==, סי' ר"ו
אפיקי ים, ר' יחיאל מיכל רבינוביץ
==, סוף ח"ב
ארח מישרים, ר' מנחם טרויש
שיטתו שגם חוטא נכלל במצות ואהבת לרעך,
כי גם מומר לתיאבון נקרא רעך, נוצ"ע שלא
מוכיר דברי הראשונים שבפירוש ממעטים
רשע], וגם מסביר שהמצוה כוללת אהבת בלב
וגם עשיית פעולות עיי"ש ==, א
ארחות יושר, ר' חיים קניבסקי שליט"א
==,
אשר לשלמה, ר' מרדכי שלמה ברמן
בשיטת חרמב"ם שואהבת כולל מצוות החסד,
מועד ז
באר יהודה, על ספר חרדים, ר' חיים יהודה
דייטש
בשם ישמח משה בשם עיקרים ועקידה
שכאשר אוהבים אדם אחד מכל הלב מקיימים
מצות ואהבת לרעך ולא כמו לא תשנא
שהכוונה לכל אחד ואחד עיי"ש, עמ' 10
באר יצחק קובץ, חלק ג' יש גם במכון
הרב אורי יונגרייז / מודפס רובו בקובץ תה"ל
ד',
באר מרים, ר' דוד יצחק מן
==, רמב"ם ???
באר משה, ר' משה יחיאל הלוי אפשטיין
מאמר "אהבת ישראל" באריכות, ויקרא עמ'
תה והלאה
באר משה, ר' משה שטרן
האם ביקור חולים הוא מצוה דאורייתא או
דרבנן ובשיטת הרמב"ם במצות ואהבת לרעך
ועוד, ח"ב סימן קד
המספר בגנות חבירו עובר בואהבת לרעך,
וכש"כ המדביק פשקווילין, ח"ו סי' קסג
בינה ודעת, ר' מנחם אדלר
בפושעי ישראל, סימן יד 606
בית ישראל, ר' ישראל דאויד
גדר המצוה ועוד עיי"ש, סימן ח
בית שערים, ר' עמרם בלום
=בתוך פלפול בלאו דלא תשנא=, סימן ס"ט
בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון
, ח"ג ראה אוה"ח
ואהבת לרעך כמוך הלכה למעשה, ח"ג עח
ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר
====, נדרים לו
בענין ברור לו מיתה יפה, כתובות 462

ואהבת לרעך, ר' יעקב נוימן

חלק הפסיכולוגי של ואהבת לרעך, ==

חבלים בנעמים, ר' יהודה גרוברט

== ח"ג 192 באות י'

חרוות החיים, ר' אהרן זכאי

כל הספר על מצות אהבת רעים, כולל גם אהבת הגר,

חרושי ידידיה הלוי, ר' ידידיה הלוי

בדברי הלל מה דעלך סני, מס' שבת

חורב, רש"ר הירש

ואהבת לרעך / לא תתעב מצרי, 60

חזקוני

בפרשת מוציא שם רע (כי תצא) ויסרו אותו: "מכת מרדות, על שעבר על מצות ואהבת לרעך כמון". חידוש שיש מכת מרדות על ביטול עשה וצ"ע, כי תצא

חיים של שלום, ר' שמואל אייזנבלאט

== כלל יא/ פתיחה עשה

חלק לוי, ר' מנחם סגל פאללאק

בדברי מהרש"א ופרמ"ג, סי' ס"ד

חמש היריעות, ר' דוד זילבר

ביאור המצוה, 263

חסד לאברהם, ר' אברהם יעלין

==

חשוקי חמד, ר' יצחק זילברשטיין

קיום המצוה במחשבה / או במקום מטונף, ברכות 491

חתם סופר, ר' משה סופר

מוכה שחין שאשתו מואסת בו אם לא מגרשה עובר משום ואהבת לרעך כמון / אם הבנתי נכון?? אה"ע ב קעד

טעם ודעת, ר' משה שטרנבוך

== על הפסוק

טעמי המצות, ר' מנחם ב"ר משה הבבלי

==

יביע אומר, ר' עובדיה יוסף

== ח (אה"ע) כה

יד הלוי, ר' יצחק שמחה הורוביץ

== עשה ר"ו

יחל ישראל, הרב לאו שליט"א

=== ח"א סימן יג

יין הרקח, ר' משה טייטלבוים

יבחר אדם אחד ויקיים בו ואהבת לרעך כמון, עמוד 44

יסוד ושורש העבודה, ר' אלכסנדר זיסקינד

מודפס בקונטרס אהבת ישראל, שער הגדול / שער המים

ישמח משה, ר' משה טייטלבוים

בקושית העיקרים, פרשת קדושים 41 ח"ב, כי תשא 384 ח"א.

כל הכתוב לחיים, כמה מחברים

ביאור המצוה באריכות, לרב נריה מ' גוטל, עמ' רג

ביאור המצוה... לר' אליהו חלפון, רסג

גדר המצוה באריכות, לרב חיים דוד הלוי ראב"ד תל אביב, עמ' קמ והלאה

מוסר ומחשבה בענין אהבת ישראל ואחדות ישראל... מכמה מחברים עיי"ש, קכח, קלו,

קנט, קצו, רעב

כנסת בית יצחק,

אהבת ישראל, סי' כ

כתבי הסבא מקלם, ר' שמחה זיסל זיו (ברוידא)

הערה נוראה בענין ואהבת לרעך, עיין גם עמוד מז, עמ' ט

פנקס הקבלות עמ' ע, קבלות עמ' ע'

לב אריה, ר' אריה ליב גרוסנט

לענין קבורתו של כופר, ח"ב כ"ו אוצ"ה 58

לקוטי שלמה ספר, ר' שלמה זלמן קליין

פרשת קדושים,

לקט אליהו, ר' אליהו שפירא

שנאת חינו, מצוה ר"ו

לקט שיחות מוסר, ר' יצחק אייזיק שר

אהבת הכלל נקנה דרך אהבת הפרט, רפח

מאיר עיני ישראל, הרב נשרי, המלקט

אינו מספיק שלילת הרע אלא צריך גם לשאוף להטיב, ח"ו עמ' 684

מגדל עוז, ר' יעקב עמדין

בענין אהבת הבריות ועוד, עמ' 110-111

מועדים וזמנים, ר' משה שטרנבוך

בשיעור מצות ואהבת לרעך כמון, ח"ה סי' שמ"ו

מוריה,

בתוך מאמרו של הרב הוטנר, ב 92

ואהבת לרעך הוא כלל והוא דאורייתא אבל הפרטים מדרבנן עיי"ש הסברו / וכן מצות

הגדת עדות מאת ?? ?? , קמב 421

מחנה חיים, ר' חיים סופר

בגוף נאמר חייך קודמין אבל בנפש לא, או"ח ב 48

==או"ח יו"ד ח"ב, או"ח סימן כג אות ז' 84

מידות שבין אדם, ר' נפתלי הופנר

=== סימן קיג-ק"ט

מכתב מאלהו, ר' אליהו אליעזר דסלר

אוהב למי שנותן ומטיב לו, ח"א עמ' 73

ג' דרגות במצוה, ח"ג עמ' 88-90

מכתם לדוד, ר' דוד פרדו

היחס בין ואהבת לרעך כמון וחייך קודמין, או"ח ו'

מנחת אלימלך, ר' אלימלך וינטר

מאמר רחב בענין ואהבת לרעך כמון,

מנחת אשר, ר' אשר זעליג וייס

==, ויקרא מג

מנחת יהודה קובץ,

==,

מנחת סולת, ר' דוד זעמן

=כמה נקודות=, רמג

מעין החכמה, ר' נח חיים

==, ד"ה נאמנים דברין

מעשה בראשית, ר' יוסף ניסים אדהאן

אסור גם לגוי אריכות בזה השווה לספר

הברית הידוע,

מצודת דוד, הרדב"ז

==, מצוה יג, יד

מצוה ולב, ר' אלימלך בר-שאל

המצוה ומדותה, ביאור כלל גדול בתורה,

מצוות הלבבות, ר' מרדכי ליכטשטיין

מצות ואהבת לרעך כמוך / בסוף הספר "ספר

המידות" מוסר ומחשבה על אהבת ישראל

ועוד, סי' ב

מצוות המוסר, ר' יוסף דוד עפשטיין

==, 111

ביאור במצוה הנ"ל, עמ' 211-214,

מצות המלך, ר' מנשה הקטן קליין

==,

מצות השם, ר' יונתן שטייף

סימן ג, ג

מרומי שדה, הנצי"ב מוולאזין

שאלת שלום משום גמ"ח ואהבת לרעך כמוך

ומוסיף שמקיים המצוה רק כשמתכוין למצוה

ולא סתם דרך ארץ, ברכות יד.

משא בני קהת, ר' שמאי הכהן גראס

באיסור להזיק ממון חברו, דעות פ"ו

משכיל לדוד, ר' דוד פרדו

====, בפסוק

משנת אברהם, הרב אברהם אהרן פרייס

בגר תושב, ח"ג 152

הגורם שום צער לחבירו עובר בואהבת לרעך,

ח"ג עמ' 116

==המובא בקובץ ד' לסכם==

משנת חכמים, ר' יוסף הוכגלרטר

סוף הל' נקימה יבין שמועה אות ה, חלק עשה

משפטי בני אדם, ר' ראובן גליק

לתקן הלשון בקיצור סמ"ג במקום כאשר יראה

שחבירו מתנהג עמו, צ"ל כאשר ירצה מחבירו

שיתנהג עמו, ח"ב עמ' רמה

מצות נתינת עצה טובה, ח"א עמ' קלב

משפטי השלום, ר' יצחק סילבר

== פרק יג

מתוך מדבש, ר' יצחק פרחי

==,

מתן תורה, ר' יהודה הלוי אשלג

איך זה "כלל" של כל התורה ==להעתיק

תמצית המאמר עיין קובץ ד ==, מאמר "מתן

תורה"

מתק אזהרות, ר' ישראל איסר שפירא

במצות ואהבת, כד

נוימן יחיאל,

=מאמר ואהבת קובץ ?? =,

נועם אלימלך,

יש בני אדם שחוששים על צרות ודוחק

חבריהם מחמת רוך לבבם ורחמנותם,

הבחינה הזאת טובה אבל לא על אמיתה

ומכונה, והבחינה האמיתית היא שיהא מיצר

על צרות ישראל מחמת שזה צער השכינה

וכו' להעלות השכינה וכו', פרשת כי תשא

נזר ישראל, ר' ישראל רבינוביץ

אהבת רעים ומצות ואהבת לרעך - ועי"ש עוד,

עמ' 1-4

סביב ליראיו, ר' אהרן וואלקין

==, סי' לח

סדר הלכה, ר' דוד שלמה הכהן

==, דעות פ"ז

סדר משנה, ר' וואלקין הלוי באסקוויץ

==, דעות פ"ו ה"ג

ספר הבתים, רבנו דוד הכוכבי מאישליטא

==, מצוה ר"ז

ספר הזכרון, ר' אברהם בקראט הלוי

=על דברי רשי, קדושים

ספר הזכרונות, ר' שמאל אבוהב

בענין ואהבת לרעך, עמ' ס:

עבורת המלך, ר' מנחם קראקאובסקי

==, דעות פ"ו

עולם חסד יבנה, ר' שמחה בונם שטיין

בסוף החוברת מעתיק מה"כתב והקבלה"

רשימה של הנהגות מכח ואהבת עיי"ש, ??

עיונים לתומר דבורה, ר' יחזקאל סרנא

==, 8-377

עיר מקלט, ר' דוד לידא

לאהוב כל איש מישראל, קדושים סי' רמה

עלי תמר, ר' ישכר תמר

בביאור דברי הירושלמי נדרים,

עמודי הארזים, ר' אלעזר חזן

==,

עמק ברכה, ר' אריה פומרנצ'יק

במשנה יהי כבוד חברך חביב עליך כתב רבינו

יונה שהוא משום הלכות דרך ארץ, ומקשה

המחבר למה לא יהיה חיוב מן התורה ומשום

ואהבת לרעך כמוך, עמ' סג

אהבת ושנאה בהלכה ובמוסר היהדות, הרב
אונטרמן ז"ל, חלק לט 3

רב נסים גאון, נערך ע"י שרגא אברמסון

ביאור גדר מצות ואהבת לרעך כמוך: כשם
שהאדם אוהב את נפשו ורצה לראות
בטובתו, כך ירצה לאהוב את חבירו, וכשם
שירצה שינצל גופו מהזיק כך ירצה לחבירו.
ועוד שכל ישראל הם כגוף אחד, נפש אחת
בגויות הרבה, עיי"ש עוד =השוה עם אוצר
הגאונים סנהדרין שם, 403

רבינו יונה אבות,

רבי יוסי אומר שכן טוב, שיהיה בעצמו טוב
על כל שכניו ואחר היותו אוהב נאמן לחמשה
בני אדם או לשמונה קרוב אליו הדבר לאהב
את כל באי עולם ונמצא באושר בכל המדות
הטובות, עכ"ל. יסוד של התפשטות במצות
ואהבת השווה לרב אברהם גורדזנסקי ורב
אביגדור זצ"ל, ב ט

רשימות מהועד, כולל מכתב מאלהו

בענין ברור לו מיתה יפה, י 17

שאלת יעקב, ר' יעקב סג"ל פרגר

מהות המצוה: רמב"ן, אבן עזרא, רמב"ם הל'
אבל, = ועוד, ח"א סי' צ"א

שובה ישראל, ר' אברהם וויינפלד

לחפש בתוך המאמר מה ששייך לואהבת
לרעך, ??

שולחן הטהור, ר' יצחק אייזיק מקומראנא

=, קנ"ו סעיף ז

שלמי מרדכי, ר' מרדכי שלמה מובשוביץ

=, דעות פ"ו ה"ז

שם חדש, ר' חיים דניאל פינסו

=, סי' לח

שם עולם, ר' אליעזר ל. ליכטענשטיין

=, קדושים שם

שמע שלמה, ר' שלמה אלגאזי

כמוך חוזר למילת רעך וכו', פירוש מרבו ר"י
שיגובא בסיוון הפסוק אני ה': עפ"י רשי שבת
עם הלל, מי זה רעך? אני ה', פ' קדושים

שערי אהבת ישראל,

מע' י"ז והלאה כמה פרקים, =

שערי אהרן, ר' אברהם ישעיה ראטער

בפסוק, בפסוק עיי"ש

שערי יושר, ר' שמעון הכהן שקאפ

יסוד בענין אהבת ישראל ואהבת עצמו.. [וע"ע
שבועון תודעה בזה], בהקדמת המחבר

שפתי צדיק, ר' פנחס מנחם אלטר

ואהבת לרעך כמוך, מכאן שצריך אדם לאהוב
את עצמו, ובאמת כל זמן שיש 'מריבה'
[קונפליקט] בתוך האדם עצמו [בין יצה"ט
ליצה"ר] וכאילו לא שלם עם עצמו, אינו יכול
לאהוב אחרים, עיי"ש בדבריו, פרשת קדושים
סימן י

ענינו של יום, ר' דוד פלק

שיטת הרמב"ם ועוד, 308

עקידת יצחק, רבינו יצחק ערמאה

ביאור ארוך בענין "לרעך כמוך" ובענין שנאת
הרע, בראשית דף קצ"ב

ביאור הפסוק והמצוה, שער כ"ג, בראשית
קפח:

האהבה חזקה יותר בין אנשים דומים, שער
ח' פרק החיבור

פחד יצחק, ר' יצחק הוטנר

"כמוך" ובדברי הרמב"ן, שבועות כא
הבדל בין ואהבת לרעך למצוות הפרטיות של
חסד, ביקור חולים וכו' / ונעתק גם ביום כפור
מאמר לא ובתוספת אות אחת והוא סי' ח,
פסח יח

זה כל התורה, שבועות טיו פ"ב

פיקודי ישרים, ר' אברהם אלטר פיינטוך

=, עשה ר"ו ר"ז

פירושים ופסקים, רבינו אביגדור צרפתי

==, פרשת קדושים

פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו

"יעיקר מצות האהבה היא בלב... אהבת רעים
בגנות מדת הקנאה, קנאה

פני המלך, ר' גרשון שטרן

, דעות פ"ו

פנים יפות, ר' פנחס הורוביץ

בפסוק שם, קדושים

פרדס יוסף, ר' יוסף פאצנאוסקי

כמה נושאים, ויקרא רל"ד והלאה

פרי עץ חיים, ר' חיים ויטאל

קודם שיתחיל להתפלל צריך לקבל עליו מצות
ואהבת לרעך כמוך ויכוין לאהוב כל איש
ישראל כנפשו כי עי"כ תפלתו כלולה מכל
תפילות ישראל ותוכל לעלות לעשות פרי
ויצליח, שער הקרבנות פ"ב

פרקים בתורת, ר' משה שלמה כשר

אהבת ישראל, ג, צ

צביון העמודים, ר' =

=, ואהבת

קב זהב, ר' דוד צבי זעהמאן

=, =

קדש הלולים, ר' אברהם לוונשטאם

ביאור ארוך במצות ואהבת לרעך / הרבה
דברים ארוכים וצ"ע אם יש כאן חומר חשוב
??? ולברר טיבו של המחבר, 24, 132

קול התורה, כמה מחברים

אם מצוה בלב או במעשה, מביא בשם מצוות
הלכות שכל זמן שחושב לעשות בה מקיים
מ"ע ואפשר לקיימה בכל רגעף ועוד מאת הרב
ישראל מאיר גומבו, חלק נא עמוד 303

קול תורה, קובץ,

תאווה לעינים, ר' נסים שלמה אלגאזי

בענין רעך ועוד עיי"ש, סוף מס' עוקצין

תורה שבעל פה, כמה מחברים

ואהבת לרעך כמוך הרב אהרן סולובייצק, מ

95

כמוך ממש או חייך קודמין, הרב ישראל מאיר לאו, מ' עמ' מא

מאת הרב בקשי דורון, לו עמ' לג

תורת אברהם, ר' אברהם גרודזינסקי

היסוד של ר' אביגדור ז"ל לבחור אדם אחד ולקיים בו עד הסוף מצות ואהבת לרעך כמוך, מבוסס על דברי רבינו יונה אבות ... עמ' רלג-רלד

תורת האדם לאדם, מכון תורת האדם לאדם

קובץ ג':

==

מאמר "מתן תורה" מה פירוש ואהבת לרעך הוא כלל גדול בתורה

קובץ ד':

==

קובץ ה':

בגדר ביטול מצות עשה דואהבת לרעך, הרב ישראל דרזי.

כמוך ולא יותר, עמו 239

כמוך - מה שאתה מצפה מאחרים, 240

הקשיים בקיום ואהבת לרעך כמוך, 242

המשקל לחבירו מבטל מצות ואהבת, 164

קובץ ו':

אחרי כלל גדול כזה אין מקום לתקנות (גזירות) דרבנן, עמוד 311

תורת המידות, הר"ר ישראל יעקב ארטן

לקט מקורות מתורה שבכתב ושבעל פה מתורתן של ראשונים ואחרונים, ה' כרכים, כולל ליקוט יפה מדברי הבעש"ט ותלמידיו, ירושלים תש"ז

תורת יעקב, ר' יעקב חיים סופר

ואהבת לרעך במת, ח"ב ב' 402??

תורת מהרי"ץ, ר' יוסף דושינסקי

==

תחומין, מכון צומת

מאמר במצות ואהבת לרעך ??, יא

תכלת מרדכי, מהרש"ם מבערזאן

עה"פ זה ספר תולדות אדם / ובמצות שנאת

הרשעים, פרשת בראשית

תניא, ליקוטי אמרים, הגר"ז מלאדי

==, פרק לב

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

תמיה על הרמב"ם שמנה ביקור חולים וניחום אבלים במצות ואהבת ולא במצות צדקה די מחסורו, ב' תקצב

מתכבד בקלון חבירו

אורח נאמן, ר' מנחם נ"נ אורבאך

המתכבד בקלון חבירו, דף ט:

אם הבנים, ר' חיים משה מצליח

מתכבד בקלון חבירו, דעות פ"ו ה"ג

דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין

מתכבד בקלון חבירו, ח"ה סי' כו-כז ציונים שם עמ' ט

חיים של שלום, ר' שמואל אייזנבלאט

מתכבד בקלון חבירו, פתיחה לאוין ז

מאירי, רבינו מנחם המאירי

מתכבד בקלון חבירו, חיבור התשובה עמ' 86

מילי דחסידותא, ר' אברהם דוד בוטשאטש

מתכבד בקלון חבירו האם דוקא בפניו או גם שלא בפניו, יט

לרעך כמוך, עמוד 116 והלאה

יד הקטנה, === בפנים ===

ספר חרדים, === בפנים ===

מנחת חינוך, === בפנים ===

ספר הברית פרק טו, === בפנים ===

שערי קדושה לר"ח ויטאל ????, === בפנים ===

==

ציונים ועיונים / אהבת הגר

ספרים ומאמרים מיוחדים

לרעך כמוך, ר' דוד אריאב

מצות אהבת הגר, ח"ב עמודים 241-252

משנת הגר, ר' משה קליין

מצות אהבת הגר, פרק י"ד מעמדו של הגר ויחוסו, עמודים קצא-קצה
דיני הגר לענין שררה, עמודים רו-רט

שלחן ערוך המידות, ר' אסי אבן יולי הלוי

ח"ב עמודים סה-ע

במצות אהבת הגר

אבני חשן, הגר"י זילברשטיין שליט"א

לפי דברי החפץ חיים שיהודי ממקום אחר בכלל גר, אם נכנס אדם זר לבית הכנסת, יש לכבדו ולא להעבירו ממקומו. ושמע שהגר"ח שמואלביץ היה נוהג לומר שכל בחור ישיבה זר המגיע לישיבה יש לעודדו ולאהבו כדי לקיים מצות אהבת הגר: ח"ג עמוד תפז

אורח נאמן, ר' מנחם נ"נ אוירבאך

קצת דברי אגדה, ובדברי החינוך שכולל יהודי ממדינה אחרת ועוד, או"ח סימן קנו דף ט:

אילת השחר, ר' זאב הוברמן

מצות אהבת הגר הוא ממצוות שבין אדם למקום, עיונים על התורה ח"א סימן קמו

אמרי כהן, ר' יחיאל מיכל הלנדר

לברר בכל מקום שמוזכר בתורה לרבות גר צדק מדוע יצאו מצוות אלו מהכלל. בעמוד כג. דן בענין איסור אונאת הגר עיי"ש. סימן יג

אמת ליעקב, ר' יעקב קמניצקי

א) ואהבתם "את" הגר, כולל יותר מאהבת ישראל שנאמר בו לרעך, והיינו אהבה פנימית, ב) מש"כ הרמב"ם שיש בגר שתי מצוות היינו דלא נאמר שגר אינו בכלל ואהבת לרעך דהוי פחות מישאל לענין יוחסין ושררה, ורק כלול באהבת הגר, קמ"ל דהוי שתי מצוות גמורות בגר. פרשת קדושים

איציקלופדיה תלמודית,

אהבת הגר, ערך אהבת הגר

בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון

==לבדוק, ח"א סימן סה

ברכת שלמה, ר' שלמה טנא

א) ואהבת לרעך הכוונה לא לפגוע בשני (כשאנו פוגע בגבול עצמו), ולענין גר נתחדש

שיש לאהבו גם בדברים חיוביים, ומדייק לפי"ז שינוי בתרגום ינותן בשני הפסוקים. ב) לענין ספיקת מנ"ח בעבד כותב שלא מסתבר שהוא בכלל אהבה זו. דעות פ"ו

דבר שבמנין, ר' אליה קושלבסקי

יש קדימה לגר לענין מצוות גמ"ח, עשה רו

דליות יחזקאל, ר' יחזקאל סרנא

ואהב גר, אין הרבותא כאן נתינת הלחם והשמלה אלא הנתינה באהבה, ועיקר ההגדרה כאן היא בתיבת "לתת". ואהבתם את הגר, מההכרה האמורה... והיא מצוה מיוחדת מכלל ההליכה בדרכיו של מקום. עיי"ש עוד. ח"א עמוד תתטז

דלית הכרם, ר' יצחק גפן

ביאור ההבדל בין ואהבת ל- לבין ואהבת את, ולמה אין לגר דין קדימה כמ"ש במשנה הוריות, בשם הגר"י דויד שליט"א, ח"ב הוריות עמוד תתטז

הדרום, קובץ

"בענין אהבת הגר" מאת הרב יצחק גאטליב, כרך מו

הידור פנים, ר' רפאל דינר

משיג על חידושו של "פרשת המלך" שיש דין קימה והידור לגר, וביאור בדברי הרמב"ם בתשובתו בענין גרים, סימן מג

חורב, ר' שמשון רפאל הירש

== אהבת הגר עמוד 417

חכמי לב, קובץ

שידך עם בת גרים, הרב אברהם ווינפלד, ח"ד עמוד 53

חמש היריעות, ר' דוד זילבר

כמה נקודות במצוה =, פרשת קדושים עמוד 389

חשבונות של מצוה, האדר"ת

==, עמוד שט

יד הלוי, ר' יצחק שמחה הורוביץ

==, עשה רו

יד פשוטה, ר' נחום רבינוביץ

חילוק בין את ל-ל בשם תשובת הנגיד, ולאיה מדרש חז"ל התכווין הרמב"ם, דעות פ"ו

כנסת בית יצחק, קובץ לזכר הגר"ם ברנשטיין

בענין מצוות אהבת ישראל ואהבת הגר מאת הרב י. יצחק וילנר, סימן כ'

מהר"ש הלכות, ר' שלום מויינא

עשרה דורות לא תזכיר גר, דרי מלשון שערות
היינו עד שיזקין ויהיו לו עשרה שורות של
שערות (לבנות), השווה עם ר' יוחנן לוריא ???
סימן קפג

מנורת המאור, ר' ישראל אלנקוה

==, ??

מצווה ועושה, ר' שמואל דוד פרידמן

מצות אהבת הגר, ח"ב עמודים תפח-תצב

מצות המלך, ר' עזריאל צימנט

==, מ"ע רז עמוד קנא

מצות השם, ר' יוחנן שטייף

==, אהבת הגר סימן ד

משנת שמחה, ר' שמחה רחנברג

אהבת הגר ואהבת רעים, דעות פ"ו

מתק אזהרות, ר' ישראל איסר שפירא

==, עמוד כד

נר לאחד, ספר זכרון

הונאת הגר ומסתעף למצוה אהבת הגר מאת
הרב ישראל רפפורט, פרשת משפטים

ספר הבתים, רבנו דוד הכוכבי מאישליטא

אהבת גרים, מצוה ר"ז

ספר הזכרון, ר' אברהם בקראט הלוי

בענין אהבת הגר, עמוד פז

עבודת המלך, ר' מנחם קרקובסקי

===, דעות פ"ו

עיר הצדק, ר' שמואל פריינד

===, סמ"ג עשה י'

פחד יצחק, ר' יצחק הוטנר

ענין אהבת הגר הוא לאהבו משום שהוא גר,
פסח מאמר ח

פרשת המלך, ר' יצחק מאיר בן מנחם

בדין אהבת הגר, ומחדש שיש דין קימה לפני
גר כמו בפני שיבה, הל' תלמוד תורה עמוד
רלה-ו

קול שמחה, להר"ר בונם מפרשיסחא

מעשה באונקלוס הגר ששאל לזקן אחד מה
חביב הגר לפני הקב"ה שכל חיבתו כתב בו
ואהב גר לתת לו לחם ושמלה, אמר ליה אף
יעקב אבינו לא תבע אלא ונתן לי לחם לאכול
ובגד ללבוש - לשון תנחומא לך לך ס"ו:

והנה קשה מה השיב לו מיעקב, בשלמא
להתפלל לא שייך להתפלל יותר, אבל
ההבטחה בשביל אהבה ודאי ראוי שיתן כהנה
וכהנה, אמנם ביאורו הוא כך שאונקלוס הבין
הפסוק כמשמעו שהקב"ה אוהב גר ובאהבתו
נותן לו לחם ושמלה לכך שאל מה חביב וכו',
והזקן גילה לו ששיעור הפסוק כך הוא, דהנה
מצינו שיעקב אבינו לא תבע מהשי"ת רק לחם
ושמלה, ומכל שכן שאין ראוי לגר לתבוע זולת

לחם ושמלה, וזהו אוהב גר, ואיזה גר, שאינו
מבקש אלא לחם ושמלה להסתפק במיעוט,
ומה שיתן לו השם יהיה לו די, והבן. קול
שמחה פרשת לך לך אות ח.

שאלת יעקב, ר' יעקב סגל פרגר

=ר=, ח"א סימן צ' אות ו'

==, ח"ב סימן טו וסימן כט

שלמי מרדכי, ר' מרדכי שלמה מובשוביץ

===, דעות פ"ו ה"ז

תהלה לדוד, ר' דוד יצחק מן

ואהבת לרעך כמוך ובמצות אהבת הגר, יו"ד
סימן לח

תורה ודעת, ר' זלמן דרוק

==, ==

תורה שבעל פה, קובץ

בענין גרים בכלל ובענין קהל גרים, הרב משה
צבי נריה, חלק יג עמוד 97
שיטות ר"י אברגלוני בתוך מאמרו של הרב
שרמן, חלק כט עמוד 73

תחומין, קובץ

מצוה אהבת הגר מאת הרב שלמה זאב פיק,
חלק יז עמוד 205

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

==, ח"ב סימן תרכג

אין מצוה ואהבתם את הגר בן גרים אולם
לביישו אסור בלאו, חלק א' סימן תרכ
נדע שהסבתה של האשה היא גיורת ורצה
לבטל השידוך, ח"ב סימן תרכג

גר לענין שררה

אבות הרא"ש, ר' רחמים נסים פאלאגי

שררה בגר, בענין שמעיה ואבטליון אם
בעצמם היו גרים או שבאו ממשפחית גרים,
אבות דר"נ פרק יא

איציקלופדיה תלמודית,

שררה בגר, ערך גר עמוד רסו

בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון

מינוי גר לשררה, ח"א סימן סה

דברי משפט, קובץ

שררה בגר מאת הרב יחייא טובול, ח"ג עמוד
קכז

דורש לציון, ר' יחזקאל לנדא

בענין שמעיה ואבטליון שהיו גרי צדק וגם
אב"ד, מתוך שמבואר שהיו מבני בניו של
סנחריב והיינו מארץ אשור שגלו שם עשרת
השבטים, ואפשר לומר ששמעיה ואבטליון
נולדו מזרע סנחריב שבא על בת ישראל
מעשרת השבטים, ונחשבו גרים כי עשאו

שמעיה ואבטליון ובענין לגלול על גרים, שו"ת
סימן ?? 73-74

מזכרת, קובץ

שררה בגר והאם גר יכול להיות דיין מאת
הרב מרדכי פוגלמן, ?? עמוד 332

נחלת צבי, ר' גדליה פלדר

גר לענין שררה, חלק ?? עמוד 133

תורת יעקב, ר' יעקב חיים סופר

שררה של שמעיה ואבטליון, סימן קעז

מגן אבות, תשבץ

שררה של שמעיה ואבטליון, אבות א ??

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

מינוי שררה במשרה תורנית, חלק ג' סימן שה
שררה בגר, מנהלת בי"ס שהיא גיורת
שנתגיירה בקטנותה, חלק א' סימן תתלח

לעשרת השבטים כגוים, ומ"מ מקרב אחיך
מקירי שפיר וראוים למלוך על ישראל, עיי"ש

באריכות. סוף דרוש ג עמוד 20

חמדת ישראל, ר' מאיר דן פלצקי

שררה בגר ושמעיה ואבטליון, עמוד 166

ישועות ישראל, ר' ישראל יהושע טרונק

גר לענין דיין ושררה, חו"מ סימן ז'

כנסת הגדולה, ר' חיים בנבנשתי

גר לענין דיין ושררה, ואיך קבלו את שמעיה
ואבטליון לאב"ד ונשיא שהיו גרים, חו"מ סימן

ז'

לב אריה, ר' אריה ליב גרוסנס

שררה בגר, ח"ב יו"ד סימן כא עמוד 75

מגן אבות, תשב"ץ

בענין שמעיה ואבטליון, אבות א

מהר"ש הלוי, ר' שלמה הלוי

נושאים במצות ואהבת לרעך כמוך

(א) האם בכלל תרי"ג מצוות

= כל מוני המצוות פה אחד <א> - <ח>

(ב) מצוה שבלב (פירגון ביטול הקנאה) ולא מחייב מעשים, (עובר במחשבה בלבד?)

רמב"ן עה"ת <כב>, (בהשגותיו לסה"מ <ז> כותב שדעת בה"ג המצוות המעשיות הם בכלל והלכת בדרכיו, וצריך להשוות לעוד מקומות ברמב"ן (בתורה הבית כותב שמצות הרופא הוא מפסוק ורפא ירפא ולא מזכיר ואהבת לרעך, ע"ע דבריו לענין רבית <קלה> ועדות (קצת משמע שמחייב מעשים?), יד הקטנה <קעה> שמבאר שיטתו רבינו מיוחס <כג>, [מכאן לומדים איסור שנאת חנם]

סמ"ק <יא> חרדים <ז> - במצוות התלויות בלב

דרשות רבינו יונה <קלג> - מצוה בלב

(ג) בעיקר מעשים ואין ציווי על מחשבה בלבד

לעיין בשיטת הרמב"ם בהל' אבל <קכו> מפורש שכולל מעשי חסד, אלא שבהלכות דעות <קכה> משמע הגדרה אחרת עיי"ש

אורח משפט <ר> (ד"ה והנה בכלל) כותב כיון דלא כתיב ואהבת בלבבך כמ"ש אצל שנאה יש לומר "דמעשה הבא מחוסר אהבה נכלל" במצוה לב אברהם <רנ> בשיטת הרמב"ם,

(ד) הלומדים "שלילה" (המצות במעשה אבל דוקא שלא לפגוע)

מהרש"א <מו>, פרי מגדים <קעג>, מתן שכתן ש.מ. <קעד>, איי היס <מח>, יד הקטנה <קעה>, ערוך השולחן <קפו>, מעשה איש <בציונים>, (ספר הברית <קסז> שלילה וחיוב) / י"ל שגם דברים קטנים בססיים בקום עשה נכללים ב"מה דעלך סני", ראייה מרמב"ם פיהמ"ש פאה <מו> שכל מצוות גמ"ח כלולות בדברי הלל להגר מה דעלך סני, (והסברא פשוטה כי זה "רע" בעיני אנשים).

(ה) מתייחס בעיקר לממון חבירו

ספר החינוך <יג>, ראשונים בקבוצה שניה במפרשי התורה, פענח רזא <כה>, מהרי"ק <ל> ועוד ועוד

(ו) לא לאהוב את חבירו אלא לאהוב "טובת" חבירו [-ממון או כבוד??]

כמה ראשונים עה"ת כותבים כך - ?? לברוק / גר"א בתורת כהנים <צב>, ==

(ז) איסור מזיק נלמד ממצוות ואהבת

יד רמה <עו>, ים של שלמה <קנח> ?? // קובץ שיעורים <קצו>, מהרי"ל דיסקין <קצג>, אורח משפט <ר>, אגרות משה <??>

(ח) כמו שאתה מצפה מחברך (כולל גם עשיית מעשים בחיוב)

רמב"ם הל' אבל <קכו>: "כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך", סמ"ג <ט>: "כאשר ירצה שחבירו יתנהג עמו", בכור שור <לא>: "כמו שאתה רוצה שיעשה הוא לך", חזקוני <לכ>: "ואהבת לעשות לו טובה כמו שאתה אוהב שיעשה הוא לך", העמק דבר <לו>: "כמו שאתה חפץ מחברך", מבואר באריכות ובהסברה בספר הברית <קסו> (ומורחב בתורת המכון) ולפי"ז גם מעשים חיוביים (קטנים המתבקשים מחבר) הכל לפי קרבת האדם לחבירו, כלולים במצוה.

(ט) המחלקים בין מצוה "חיובית" (מבטל עשה) ומצוה "קיומית" (מקיים עשה)

הגדרת החזו"א (מעשה איש <בציונים>) שמחייב שלא להזיק ובמעשה חסד יש קיום המצוה, ע"ע מאמר מיירניק, // אולי יש חילוק בין כאשר חבירו בחוסר ובצער (שאז יותר חיוב) לבין נתינה סתם

(י) לעשות טובות קטנות (בגופו ובממונו) משום כופין על מידת סדום

כסף הקדשים <קפו>, מהרי"ל דיסקין <קצג>, אורח משפט <ר> / מאמר של הרב פרייס בקובץ ד עמוד 127 והלאה

(יא) היחס למצוות והלכת בדרכיו

לבאר יפה מחלוקת בה"ג (מוסבר ע"י רמב"ן <ז>) ורמב"ם <ו>, ע"ע העמק דבר <??>, ביאור רס"ג לגרי"פ פערלא <??> ==

(יב) היחס לשאר מצוות שבין אדם לחבירו - האם עובר בואהבת בכל נזק גזל צער?

פרי חדש בשם מהר"ש גרמיזאין <קסב>, משנת חכמים <קעב> / ביאור רס"ג גרי"פ פערלא <קפט> ==

(יג) "כמוך" הוי הגבלה והורדה במצוה (כשאנו חושש לכבוד עצמו אינו מצווה על חבירו)

רבי עקיבה וכן עזאי לפי הראשונים, ראב"ד <פו>, ר"ש משאנץ <פו>

(יד) פוגע בשוגג אינו עובר משום ואהבת לרעך

רק בכוונה, אורח משפט <ר>, הרב אריאב ועוד ???

(טו) מה הדין ברוחניות (להתחלק במצוה או לוותר על זמן לימוד התורה)

חתם סופר <קעו>, מחנה חיים, מצוות הלבבות <קצח>, אגרות משה <קעח>, אדרת תפארת ??

(טז) פירושים שונים במילת "כמוך"

יראים <ח> פירוש א: מעצמך תלמד מה שלא רצוי לעשות לחברך כמוך ולא יותר עיין קובץ ה

(יז) =פירושים במילת "רעך"

סמ"ג <ט> - רעך בתורה ובמצוות (דלא כיראים <ח> דרוש זה מ"כמוך"), רשב"ם

<לח> רעך אם הוא טוב...

אוצר הגאונים <צד> - יודעו ומכירו,

ספר הברית <סו> גוי בכלל ??

הדר זקנים <לו> - אשתו

מלאכת מחשבת <מ>, רעך הדומה לך במזג וכו',

(יח) למה כתוב לרעך ולא רעך

חזקוני <לב>, הדר זקנים <??>, מהר"ק <ל> - ממון של רעך "לרעך", הדר זקנים
<??> "ל" יתירה, ועיין אבן עזרא <לט>, ספורנו <כד> - בעד רעך

(יט) פירוש "אני השם"

ספר הברית <??> כמה אופנים

(כ) מה הכוונה "כלל גדול"

רש"י (שבת לא) <מה> לפי פירוש א' ברש"י כולל גם בין אדם למקום,
י"ל - כאשר אין מצוה פרטית יש לנהוג לפי הכלל איך היית רוצה לעצמך (חוזרים
לברירת מחול)

(כא) האם יש מצוה מיוחדת באהבת אשתו

להעיר ששתי הגמורות שמוזכר הפסוק ואהבת לרעך כמוך הם בענין אשתו (קידושין
<נא>, נדה <ס>), ומה המשמעות ??

גמרא יבמות סב: <סג> וסנהדרין עו: ת"ר האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר
מגופו עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך... רמב"ם אישות י יט: <סה> וכן
ציוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו ואוהבה כגופו... [להעיר שלשון
כגופו נמצא גם ברמב"ם דעות פ"ו <קה> לענין כל אדם ועיין]

הדר זקנים <סו>, ספר הברית פרק טו <רעה>, משמר הלוי קידושין סימן פד
להעיר: לפי סברת ספר הברית בעיקר דין ואהבת הרי כל מי שיותר קרוב יש יותר
ציפיות וממילא החיוב הוא יותר גדול ועיין (גם במש"כ עצמו בפרק טו)

(כב) תשובה ופיוס

ספר זכרון לגר"י הוטנר: אם זרק אבן ובסוף לא פגע...

(כג) דוגמאות של מעשים שהם בכלל ואהבת לרעך (מקיים ואהבת לרעך)

מספר בשבחו (רמב"ם <קה>, חינוך <יג>, חרדים <יז>)

מתפלל עבורו, צם עבורו: ספר חסידים <קמא>, אגרות משה <ציונים>

דברי עידוד: ספר שמירת הלשון <קצה>

דן לכף זכות: סמ"ק <יא>

אין מספר עליו לשה"ר ספר חסידים <קמב> / משאיל ספר שאין לו: ספר חסידים
<קלט> / לתת עצה טובה: ספר חסידים <קמד>

(כד) חוטאים ורשעים

בראשונים: רשב"ם עה"ת <לח>, רמב"ם הל' אבל <קכו> אחיך בתורה ובמצוות (אלא
דס"ל דאינו יוצא מכלל אחיך אלא בכפירה ב"ג עיקרים עיין פיהמ"ש שמונה פרקים
<קלא>), יראים <ח>, סמ"ג <ט> וסעייתו (הגהות מיימוני) דרשע לדבר אחד אינו
בכלל.

באחרונים: מנחת חינוך > קעט,
מהר"ם שיק > קפה > סובר נוהג ברשעים

(כה) האם נוהג כלפי גוי

ראשונים הסוברים שאינו בכלל המצוה: רמב"ם (ריש ספר מדע > קבר>, הל' אבל פי"ד > קכו>), יראים > ח>, חינוך סימן רמג > יג>, רמב"ן כי תצא לענין רבית > קלה>, חקקי לב פאלאג'י > קפב>, ובחרת בחיים פאלאג'י > קפג>, אהבת חסד ח"א פ"ג ס"ג > לא בספר זה>, השם אורחותיו לגר"ח קנייבסקי ??, שו"ע אבן יולי ??,
שיטת ספר הברית = הסבר אפשרי שהוא לשיטתו, וגם סומך על שיטת המאירי בגוי בזמ"הז==ע"ע דיון בפירוש "רעך" באבן האזל נזקי ממון פ"ח מצולם =

נושאים במצות אהבת הגר

(א) האם נמנה בתוך מנין תרי"ג מצוות

המונים: בה"ג <רא>, רמב"ם <רב>, סמ"ג <רה>, חינוך <רו>, אזהרות <רו>, חרדים <רח>

שאינם מונים: יראים, סמ"ק, (רבינו יונה), רס"ג

(ב) מאיזה פסוק (ויקרא) ואהבת לו כמוך, (דברים) ואהבתם את הגר, והנפק"מ בכך

רמב"ם <רב> ועוד עיקר המצוה בפסוק (דברים) ואהבתם את הגר, עיין מש"כ גרי"פ פערלא (עשה פה ד"ה והנה הבה"ג <רמה>)

עמודי שלמה <רלח> (מהרש"ל) סובר שרק מהפסוק ויקרא ולא מפסוק במשנה תורה יש הלומדים שפסוק (דברים) מוסיף ענין של והלכת בדרכיו כמש"כ בפסוק לפני זה שהקב"ה אוהב גר לתת לו וגו', ואהבתם את הגר: דבר המלך <רמב>, רש"ר הירש <רכב> ומלבי"ם <ריט> "על כן", מובא בשם הגר"מ בורשטיין מסלבודקא (מאמר כנסת ישראל)

(ג) מהות האהבה והיחס למצות ואהבת לרעך כמוך

רמב"ם (דעות <רג>) הוסיף הקב"ה אהבה על אהבתו, ובתשובה כתב <רלא> שנוסף בגר 'אהבה המסורה ללב' עיי"ש ושונה מכבוד אב ואם, מוסבר יפה במאמר של לב אברהם <רנ> עיי"ש

מהר"ם שיק <רמד>: ואהבת לרעך בממון, ואהבתם את הגר בגופו

עוד אחרונים == ברכת שלמה (טנא), לב אברהם <רנ> == ==

להשוות עם המוסיפים מימד של והלכת בדרכיו

עוד יש לפרש בפשיטות על פי דרכו של ספר הברית <קסו> שמגביל את חיוב ואהבת לקרבה של חבריו ומי שיותר קרוב אליו (ומפצה ממנו יותר) יש יותר חיוב כלפיו, ולפי"ז י"ל שהמצוה בגר הוא להחזיק אותו בתוך החוג של ידידים קרובים ולהתייחס אליו כחבר הכי טוב שלו, ויש לעיין....

(ד) כמה דורות נחשב גר לענין מצות אהבת הגר

מנחת חינוך <רמג>, ובאחרונים שחולקים עליו מנחת סולת, מאמר "נר לאחד"

הורתו ולידתו בקדושה, פרמ"ג <רמ>, מנחת חינוך <רמג>, מאמר "נר לאחד"

השוואה להנ"ל במצות אונאת הגר

(ה) מחייב קדימת הגר במצוות גמילות חסדים

פרי מגדים <רמ>, אלא אחרונים רבים חולקים עליו מכח משנה הוריות: חבל יוסף, שאילת יעקב, דבר שבמנין, לרעך כמוך

(ו) יהודי הבא ממדינה אחרת כלול במצוה

חינוך <רו>, רבינו בחיי <רלד> (כד הקמח: לענין הכנסת אורחים), פלא יועץ <רמא>, חפץ חיים בספר המצוות הקצר <רמ>, חשבונות של מצוה ??.

להשוות עם מפרשים לענין אונאת הגר שהכוונה (גם) ליהודי הבא ממדינה אחרת (רש"י פרשת משפטים <??>, רבינו בחיי שם <??>), ורבינו אברהם בן הרמב"ם

<רלג> ש'פשט' הכתוב הוא כך וחז"ל דרשו על גר צדק שנכנס לדת.

(ז) רק בגר אמיתי (המקיים מצוות וכו') (לא חוזר לסורו)
(לכאורה פשוט בסברה) ועיין משנה הלכות ??? <==>, וסומך על חז"ל שיש ג'
דרגות בגרים

(ח) עבד כנעני
מנחת חינוך <רמג>, חשבונות של מצוה, ברכת שלמה (טנא)

(ט) מה פירוש שגרים קשים לישראל כספחת
==בפנים <רנג> מובאים ט' סברות עיי"ש

(י) גר אסור בשררה, ומה נחשב שררה בזמן הזה
אגרות משה <רמט>, ==עוד תשובות רבות בענין שמעיה ואבטליון ==ועוד

(יא) האם יש לייצץ לכתחילה להתחתן עם גר (גיורת)
כן: ספר חסידים סימן שעז <??>, לב אברהם ?צילום? <==> ==
לא: משנה הלכות <רנא> (גם מובא בפנים ויש עוד תשובות בצילום), תשובות
והנהגות (בני הגרים כן)

(יב) שיטה שיש מצוה לקום בפני גר מהיקש לפסוק מפני שיבה תקום
פרשת המלך צילום (בן מנחם) ויש אחרונים החוקלים מהיכי תיתי לחדש מצוות

(יג) אהבתו משום מעלתו, אסור להונתו משום שפלותו ??
כן כתב הרמב"ם בשני המקומות (אונאת הגר בל"ת רנ"ה <רב>) ויש לעיין

רשימת הספרים

46	אבות דר"נ יז כבוד חברכם <קו>	גמרות
108	במדבר רבה אהבת הגר <רכז>	47 ברכות כח. כבוד חברכם <קח>
37	בראשית רבה כד ז כלל גדול <פר>	27 שבת לא. הלל והגר <מד>
106	ילקוט שמעוני בראשית רמז קכג <רכד>	122 יבמות מז: קשים גרים כספחת <רנב>
37	ירושלמי נדרים כללי גדול <פה>	29 יבמות סב: אוהב אשתו כגופו <סג>
49	כלה רבתי ד י נו"נ בטובת חברך <קטו>	30 נדרים סה: במדיר הנאה <סח>
47	כלה רבתי ו ג <קט>	26 קדושין מא. עד שיראנה <נא>
107	מכילתא אונאת הגר <רכז>	122 קידושין ע: קשים גרים כספחת <רנב>
32	מכילתא דרשב"י מיתה יפה <סב>	124 בבא מציעא נט גר סורו רע <רנג>
108	מסכת גרים אהבת הגר <רכז>	30 סנהדרין פד: מיתה יפה <סט>
48	ספרי שופטים מצוה קלה <קיב>	32 סנהדרין מה. מיתה יפה <עג>
48	ספרי כי תצא מצוה קלה <קיב>	46 אבות ב י, יב כבוד וממון חברך <קה>
49	ספרי ראה שנאת המסית <קיד>	29 נדה יז. שמא תתגנה עליו <ס>
48	תוספתא סוטה אשה לא מהוגנת <קיא>	מדרשי חז"ל
32	תוספתא סנהדרין מיתה יפה <עד>	46 אבות דר"נ טו כבוד חברך <קו>
37	תורת כהנים כלל גדול <פג>	49 אבות דר"נ טז עין הרע וקנאה <קטז>
37	תורת כהנים אהבת הגר <פג>	50 אבות דר"נ טז שנאת האפיקורסים <קז>
109	תנא דבי אליהו כט, אהבת הגר <רכז>	

ספרים

78	ביאור רס"ג: עשה יט <קפח - קצב>	22 ר' אביגדור מילר: קדושים יט <מג>
115	עשה פב <רמה>	105 אבן עזרא: דברים יז <ריז>
19	בכור שור: קדושים יט יח <לא>	20 קדושים יט <לט>
31	גאונים: הרכבי רטז <קא>	94 אבן שמעון: סימן א <קצט>
39	סנהדרין לח <צד>	111 רבינו אברהם: המספיק לעובדי ה' <רלב>
104	גור אריה: דברים יז <רטז>	111 שמות כב כ <רלג>
29	גליוני הש"ס: קידושין מא. <נט>	74 אגרות משה: אה"ע ח"ד כו <קעח>
68	ביאור הגר"א: איוב ו יד <קסו>	118 יו"ד ח"ד כו <רמט>
26	שבת לא. <מט>	113 אגרת דרך ה': נעילת שערים <רלו>
38	תו"כ קדושים <צב>	66 אגרת דרך השם: שער ב <קנט>
115	דבר המלך: אהבת גר <רמב>	104 אונקלוס: דברים יז <ריד>
38	דרך הקודש: תו"כ קדושים <צא>	102 ויקרא יט לג <ריא>
60	דרשות הר"ן: דרוש ה <קנ>	17 קדושים יט יח <כ>
30	הדר זקנים: ויקרא יט יח <סו>	94 אורח משפט: חו"מ סי כו <ר>
18	קדושים יט יח <כו>	60 אורחות צדיקים: שער האהבה <קנב>
20	קדושים יט יח <לו>	13 אזהרות: אהבת הגר <טז>
99	הלכות גדולות: גרים <רא>	13 אהבת רעים <טז>
5	מנין המצוות <א>	101 רס"ג ועוד <רו>
		25 איי הים: שבת לא. <מח>

21	מלאכת מחשבת: קדושים יט יח > מ <	21	העמק דבר: דברים ו ה > מא <
105	מלבי"ם: דברים יז > ריט <	106	דברים יז > רכג <
19	קדושים יט יח > לה <	103	ויקרא יט לג > ריג <
38	תו"כ קדושים > צג <	20	קדושים יט יח > לו <
60	מנהגי מהר"ש: סימן תצט > קנא <	76	ובחירת בחיים: פרשת קדושים > קפג <
67	מנורת המאור: סימן שיג > קסא <	38	זית רענן: תו"כ קדושים > צ <
75	מנחת חינוך: מצוה רמג > קעט <	56	חובות הלבבות: הבטחון ד > קלד <
115	מצוה תלא > רמג <	56	חשבון הנפש ג > קלד <
67	מסילת ישרים: פרק יא > קסד <	110	חשבון הנפש ג > רל <
67	פרק יט > קסה <	67	חוות יאיר: סימן רה > קסג <
45	משך חכמה: דברים ל יד > קד <	103	חזקוני: ויקרא יט לג > ריב <
21	קדושים יט יח > מב <	19	קדושים יט יח > לב <
104	משכיל לדוד: דברים יז > רמז <	33	חיים פלטיאל: ויקרא יט יח > פ <
118	משנה ברורה: או"ח קנו > רמח <	14	חפץ חיים: המצוות הקצר > יח <
121	משנה הלכות: חלק יב רעד > רנא <	102	המצוות הקצר עשה סא > רט <
72	משנת חכמים: דעות ט > קעב <	86	פתיחה עשין > קצד <
73	מתן שכרן של מצוות: חקירה ד > קעד <	76	חקקי לב: ח"א סימן מט > קפב <
9	סמ"ג: מ"ע ט, י > ט-י <	14	חרדים: פרק ט > ז <
99	עשה י > רה <	101	פרק ט > רח <
10	סמ"ק: סימן ח > יא <	105	חתם סופר: דברים יז > רכ <
18	ספורנו: קדושים יט יח > כד <	106	דברים יז > רכא <
127	ספר הברית: רשימת הנושאים עיי"ש	74	ויקרא יט > קעו <
68	פרק יח: יסוד המצוה > קסז <	73	יד הקטנה: דעות > קעה-קעו <
12	ספר החינוך: מצוה רמג > יג <	57	יד רמה: בבא בתרא כז > קלז <
13	מצוה תלא > יד <	32	סנהדרין נב: > עז <
100	מצוה תלא > רו <	65	ים של שלמה: ב"ק י כג > קנח <
41	ספר העיקרים: מ"א פרק כד > קא <	65	קידושין סג > קנו <
61	מ"ד פרק מה > קנג <	76	יסוד ושורש העב: שער א פרק ז > קפד <
58	ספר חסידים: כמה סימנים > קלח-קמט <	113	יערות דבש: ח"א דרשה א > רלט <
28	סימן שפט > נו <	72	ח"ב דרשה ה > קעא <
113	קטז > רלה <	41	יפה מראה: ירושלמי נדרים > קב <
9	ספר יראים: סימן רכד > ח <	111	כד הקמח: ערך גר > רלד <
26	עיון יעקב: שבת ל. > נ <	78	כסף הקדשים: חו"מ רלז א > קפז <
75	עיר הצדק: סמ"ג ט י > קפ-קפא <	119	לב אברהם: אהבת הגר > רנ <
113	עמודי שלמה: סמ"ג עשה ט > רלח <	27	מאירי: קידושין מא. > נו <
77	ערוך השולחן: או"ח קנו ז > קפז <	43	מהר"ל: אהבת רע > קג <
124	ערוך לנר: יבמות מז (ספחת) > רנב <	77	מהר"ם שיק: מצוה רמד > קפה <
29	נדה יז > סב <	115	מצוה תלב > רמד <
33	סנהדרין מה > פב <	86	מהרי"ל דיסקין: פסקים ר"מ > קצג <
124	ערוך: ערך סר (סורו רע) > רנג <	19	מהרי"ק: קדושים יט יח > ל <
114	פלא יועץ: ערך גר > רמא <	29	מהרש"א: נדה יז > סא <
47	פני יהושע: ברכות כח: > קי <	25	שבת לא. > מז <
28	קידושין מא. > נח <	40	מושב זקנים: ויקרא יט > צז <
18	פענח רזא: קדושים יט יח > כה <	32	ויקרא יט יח > עח <
67	פרי חדש: או"ח סימן תרו > קסב <	18	קדושים יט יח > כח <
72	פרי מגדים: או"ח קנו > קעג <	19	קדושים יט יח > לד <
114	או"ח קנו > רמ <	104	מזרחי: דברים יז > רמז <
		46	מחזור ויטרי: אבות סימן תכח > קו <

5	ספר המצוות עשה רו > ב <	17	פרשת קדושים: פסוקים > יט <
5	סה"מ עשה רו > ד <	89	צוות הלבבות: > קצח <
5	סה"מ ל"ת שב > ג <	30	קהלות יעקב: מכתב > סז <
8	סה"מ שורש ב > ו <	89	קובץ שיעורים: בבא בתרא כב > קצו <
8	סה"מ שורש ט > ה <	38	קרבן אהרן: תו"כ קדושים > פט <
53	ספר המצוות > קיח - קכג <	107	תו"כ קדושים (גר) > רכו <
99	אהבת הגר > רב - רד <	41	ר' חיים פלטיאל: ויקרא יט > ק <
25	פיהמ"ש פאה א > מו <	105	ר"י בכור שור: דברים יז > ריז <
27	פיהמ"ש קידושין פ"ב > נג <	103	ויקרא יט לג > ריב <
55	פיהמ"ש סנהדרין > קל <	30	ר"י מלוניל: יבמות סב: > סד <
55	הקדמה לחלק > קלא <	19	ר"י קמחי: משלי ד כו > כט <
110	תשובה סימן תמוח > רלא <	37	ר"ש משאנץ: תו"כ קדושים > פז <
105	רמב"ן: דברים יז > ריז <	37	ראב"ד: תו"כ קדושים > פג <
57	דברים כג כ > קלה <	40	ראב"ן: סימן לו > צה <
8	השגות שורש א > ז <	124	קדושין ע: (ספחת) > רנב <
17	קדושים יט יח > כב <	105	רבינו בחיי: דברים יז > ריח <
104	רש"י: דברים יז > רטו <	38	רבינו הלל: תו"כ קדושים > פח <
124	הוריות יג (סורו רע) > רנג <	12	רבינו יונה: אגרת התשובה > יב <
102	ויקרא יט לג > ריא <	56	אגרת התשובה > קלב <
29	יבמות סב: > סג <	56	דרשות כי תצא > קלג <
57	משלי ג ל > קלו <	47	רבינו מיוחס: ויקרא יט > קי <
122	נדה יג (ספחת) > רנב <	102	ויקרא יט לג > ריב <
32	סנהדרין מה > עה <	18	קדושים יט יח > כג <
31	סנהדרין פד: > ע <	102	רגום יונתן: ויקרא יט לג > ריא <
17	קדושים יט יח > כא <		קדושים יט יח > כז <
27	קידושין מא. > נב <	65	רדב"ז: ח"ב תשכח > קנו <
25	שבת לא. > מה <	29	רי"ף: נדה יז > ס <
106	רש"ר הירש: דברים יז > רכב <	61	ריטב"א: ב"מ סב > קנה <
103	ויקרא יט לג > ריב <	27	ריטב"א: קידושין מא. > נה <
20	רשב"ם: קדושים יט יח > לח <	105	רלב"ג: דברים יז > ריז <
66	של"ה: שער האותיות בריות > קס <	102	ויקרא יט לג > ריב <
88	שמירת הלשון: הזכירה יא > קצה <	19	קדושים יט יח > לג <
88	התבונה ה > קצו <		רמב"ם:
122	תוספות הרא"ש: קדושין ע: > רנב <	54	מנין המצוות > קכד <
113	שבת קלז > רלו <	54	דעות ו ג > קכה <
40	תוספות: בראשית ה > צו <	55	אבל יד א > קכו <
32	סנהדרין מה > עו <	123	איסורי ביאה יז (ספחת) > רנב <
18	קדושים יט יח > כו <	27	אישות ג יט > נד <
122	קדושין ע: (ספחת) > רנב <	30	אישות טו יט > סה <
61	תורת המנחה: דרשה מז > קנר <	54	תשובה ד ד > קכו <
33	תורת חיים: סנהדרין מה > פא <	55	מתנות עניים ח י > קכח <

מפתח הכותרות

- אב המוחה בבנו לומר קדיש על אמו עובר, 65
- אהבה, שתי משמעויות, 21
- אהבת הגר גדולה מאהבת רעים, 76
- אהבת הגר, מביאה לידי ענוה, 111
- אהבת חברים כעין כריתת ברית עם חבירו, 61
- אהבת רעים כולל כל תושבי העולם העוסקים ביישובו, 129
- אהבת רעים קודמת לאהבת החכמה, 136
- אהבת רעים קודמת לאהבת האמת, 136
- חייב אדם לדרוש טובת חבירו, 56
- אומן: אפילו כמון באומנות, 152
- אומן: אפילו כמון באומנות, 70
- אם יגיע לו נזק אם לא יזיק לחבירו אין כאן איסור דאורייתא משום ואהבת, 96
- אם יש צד חסרון לעצמו אין מצות ואהבת לרעך, וחייב רק בציור של "זה לא חסר", 78
- אסור להזיק או לגרום היזק משום ואהבת, 65
- אפילו מי שעשה לך רע צריך לדונו לכף זכות, 143
- אשה, לא לקדש אשה עד שיראנה, 55
- אשתו, לאהוב ולכבד את אשתו, 145
- אשתו, לרעך לרבות אשתו, 20
- גמ"ח: לבה"ג משום והלכת בדרכיו, 8
- גמ"ח: לרמב"ם משום ואהבת לרעך, 8
- בניו ושאר משפחתו, היחס הראוי, 146
- גדר אהבת חברים, 66
- גוי, אחר מתן תורה הגויים אינו בכלל 'רעך', 76
- גוי, אינו בכלל ואהבת ל'רעך', 76
- גוי, גם התורה מצווה אהבת רעים הכוללת כל האומות, 132
- גוי, חכמינו היו מכבדים גם נכרים, 135
- גויים בזמננו אינם עובדי ע"ז ובכלל המצוה, 134
- גויים: עובדי ע"ז והמושחתים אינם בכלל המצוה, 129, 133
- גם אם אינו מקפיד על בזיונו, 59
- גם אם הוא לא שלם, וכך פירוש "אני ה'", 70
- גם אם הוא לא שלם, פירוש "אני ה'", 152
- גם בטבע האדם נטיה לעזור לזולתו, 132
- גם בתורה ומצוות אומרים חייך קודמין, 74
- גם האיברים בגוף שומרים שלא יזיקו זה לזה, 141
- גם החכמים רוצים בתיקון הבריות וחברתם, 137
- גם המתבודדים במדברות רוצים לתת לחברה, 137
- גמילות חסד נסמכות לפסוק ואהבת, 54, 55
- גר אין מעמידים לכל שררה בישראל, 105
- גר, איזו "שררה" בזמן הזה שאסורה לגרים, 119
- גר, אין מעמידים גר לכל שררות בישראל, 118
- גר, האם נכון להשתדך עם גרי צדק, 121
- גר, י"ל דקבלת גרים בכלל מצות אהבת ה', 117
- גר, להתפלל להצלחת הגרים, 113
- גר, למה הגרים כספחת, 122
- גר, לר"י אלברגלוני כולל מצוה לקבל גרים, 117
- גר, מצות אהבת הגר לדעת הרמב"ם, 119
- גר, שתי מצוות עשה באהבת הגר, 99
- דרך ארץ, בכלל דרך ארץ קדמה לתורה, 138
- האדם חסר בעצם מתחילת יצירתו וזקוק לעזרת האנושיות כל הזמן, 130
- האם עבד כנעני בכלל ואהבת לרעך, 72
- הבאת שלום בכלל המצוה, 10
- הגבלות באהבה, 59
- הוראת "גר" הוא מי שבא לגור ממקום אחר וחז"ל פירשו גר צדק, 111, 100
- הורים, כיבוד ושמירת ממונם, 147
- הורים, שלא לעודד את בתם לזלזל בבעליה, 146
- היחס בין הלאומים הפרטיים כלפי חבירו לבין המצוה הכוללת של ואהבת לרעך, 79
- היחס ללאוין של הכאה וקללה, 79

היכא דראה בו דבר עבירה נ-ואז אין ללמוד ממצות ואהבת לרעך, 80

המבזה חבירו בדברים עובר בואהבת לרעך, 67

המוכיח מקיים ואהבת לרעך כמוך, 61

המייעץ לדרשן איך לשפר את דרשותיו מקיים ואהבת לרעך כמוך, 87

המשמח אנשים מקיים ואהבת, 88

הקב"ה אוהב מי שאוהב את ישראל ומגדילו, 68

ואהבת לרעך זהירות בממונו, אהבת הגר זהירות בגופו / מהר"ם שי"ק 115

ואהבת לרעך לפני התפילה הכוונה למחול לאדם שחרע לו, 72

ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, 106

והלכת בדרכיו, 115

זה ספר תולדות אדם - יסודות היושר והצדק מושרשים בנפש האדם, 45

זהירות מלפגוע בחבירו גם בדברים הנראים דקים כמו אונאת דברים וליצנות, 140

זקן ואינו לפי כבודו רק במצוות שעיקרן משום הפסד ממון - יסוד ואהבת לרעך כמוך, 67

חיך קודמין רק בעניני עולם הזה ולא בתורה, 74

חיך קודמין, לא קשור למצות ואהבת, 45

יהודי שבא ממדינה אחרת (זר) כלול במצוה זו, 100

יוכל לקיים אפילו בבית המרחץ בשעה ששמח במה שיש לחבירו, 76

ישראל הגולה מעירו נקרא גר, 111

כבוד חברים משום ואהבת, 47

כבוד חברים משום ואהבת לרעך כמוך, 59

כל המאמין ב"ג עיקרים מצוה לאהבו, 55

כל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו', 135

כלל גדול, עוד דעות בתנאים 44

כמוך, כאשר ישים לב לדברים המפריעים לו לעצמו, ילמד מה מפריע ומצער את זולתו, 8, 140

כרובים מורים על מצוות שבין אדם לחבירו, 162

לא יחזור על דבר תורה שאינו נראה לו בשם צדיק משום ואהבת לרעך כמוך, 59

לא להתרעם על מי שסירב להטיב לו, 144

לאהוב את מי שהמלך אוהב, 113

למיחש: לשמור עצמו מהזיק הבריות, 153

מזיק חבירו במתכוין עובר בואהבת לרעך, 94

מזיק, אסור לכתחילה משום מה דעלך סני, 89

מזיק, בנוק חייב המזיק לשלם אפילו על דבר שהוא לא מקפיד עליו, מה דעלך סני, 59

מזיק, לא יזיק לחבירו מפני תועלת עצמו, 142

לא להזיק לחבירו או לצער, 12

מזיק, לחוש להזיק של אחרים, 87

מזיק, מתי יש איסור דאורייתא, 94

מזיק: מקור לאיסור מזיק, 57

מחילה ופיוס משום ואהבת, 11

מחלוקת רמב"ם ומהרש"א אם עשיית טוב בכלל המצוה, 72

מחלוקת, ביטול מצות ואהבת, 11

מידת סדום, 86

מיתה יפה, ביאור תוס' סנהדרין ושיטתו, 82

מיתה, ברור לו מיתה יפה, 55

מלך: היחס למלך ולממשלה, 148

מסית, אסור לאהובו, 53

מעביר על מידותיו, הרווח בזה, 144

מצוה בלב, 56

מצוות ב.א. לחבירו קודמות למצוות למקום, 138

מצות פריקה וטעינה באדם משום ואהבת, 65

מצער חבירו עובר על ואהבת לרעך כמוך, 72

מקלל עצמו מבטל אהבת רעים, 149

משל ליחס בין האיברים בתוך גוף האדם, 139

משרתים בביתו אסור לבזותם, 148

מתכבד בקלון חבירו, 145

מתכבד בקלון חבירו, 54

נמלה, ללמוד ממנה שלא נוגעת בשל חברתה, 143

נתינה ועזרה לחבירו מביא לידי אהבתו, 60

עבר עבירה אינו בכלל ואהבת, 75

עובר בסיפור לשון הרע, 86

עיקר המצוה בלב, הרצון והשמחה, וגם לא לפגוע בשב ואל תעשה, 75

פדיון שבויים משום ואהבת, 55

קטטה בין האחים גורמת לרעות רבות, 148

קנאה, אפילו אם חבירו נוטל שררה יותר ממנו,

- רבית, איסורו משום מצוות החסד ואהבת, 57
- רוב המצוות תלויות באהבת חברים, 66
- רמב"ם הסמיך מצוות גמ"ח לואהבת, 8
- רשע לשמים מפיר את הברית עם הקב"ה ואין רוח הבריות נוחה הימנו, 135
- רשע, מדלא כתוב "לעמיתך" נלמד שגם רשע בכלל והיינו שלא לבזותו [בחנם], 77
- רשע, נתמעט מלרעך, 20
- שיטת הסמ"ק, 79
- שלא לעשות רע לחבירו או לעשות דבר שאין בו הפסד ממון, 77
- שלום, על ידו מקיימים כל התורה, 56
- שנאה מתוך קנאה, 11
- שנאה, המראה שנאתו עובר בואהבת, 7
- שנאת חנם, 161
- שתי אהבות - אהבת ה' ואהבת חברים, 66
- תפארת לו מן האדם, 134
- תקיים המצוה בעבור ציווי השם, 152
- תקיים המצוה בעבור ציווי השם, 71
- הסיבות המעכבות אהבת רעים:**
- אינו מודע לחובה [מצוה] לעזור לזולת, 157
- עין רעה, 157
- לב רע, 157
- הטרדה והעסק בצרכיו מבטלים אהבת רעים, 158
- רואה חסרונות באחרים ולכן אינו מהטיב להם, 158
- מפחד שיאמרו שהוא מטיב ממניעים אישיים, 158
- טוענים שדרך אנשים לשלם רעה תחת טובה, 159
- מפחד שיקפח מעמדו אם עשיר אם עני, 160
- הרתעה מאנשי מדינה אחרת [-או חוג אחר], 161
- אנחנו עסוקים בלימוד תורה וחכמה ומה לנו עם אנשי העולם, 164
- דוגמאות:**
- אב המוחה בבנו לומר קדיש על אמו, 65
- ישאיל "תוספות" למי שאין לו, 58
- אם חלם חלום רע על חבירו יתענה בשבילו, 58
- יתפלל על מי שהתפלל עבורו, 58
- לא להעביר שמועה רעה משום ואהבת לרעך, 58
- לא להשיא בתו לאינו ראוי משום ואהבת, 59
- תתן עצה טובה משום ואהבת לרעך כמוך, 59
- לא יעשה לחבירו דבר שלא היה עושה לעצמו (משום סכנה, פחד או מיאוס), 58

השמטות

בן עזאי - ביאור חדש של בעל מצות התוכחה - זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם, היסוד שאנשים צריכים זה לזה ומשלימים זה את זה - זה כלל יותר גדול...

מספר בגנות חבירו עובר בואהבת לרעך, באר משה, קובץ ו' עמוד 31.

לסכם השיטות המסמיכים מצות לדון לכף זכות משום ואהבת לרעך כמוך: מגן אבות אבות סמ"ק אגרת דרך ה'...

עיין בספ"ל אונאת דברים בסופו ליקוט בענין גזל שינה שי"א שהוא משום ביטול ואהבת לרעך כמוך ... עיי"ש

הרב הוטנר עמ' שלה, בענין פיוס בעובר על מצות ואהבת לרעך או בציור שאחד זרק אבן על חבירו ונפסק באמצע, אם צריך לבקש ממנו מחילה.

האם "חייב" לעשות טובה קטנה לאדם שצריך מטעם ואהבת, עיין ראשונים בלא תקום וע"ע מתן שכרן של מצוות סוף חקירה ד, וחיים של שלום כלל ב נה"ש סק"ט סט-ע, ולכאורה שייך לשאלה האם בכה"ג כופין על מידת סדום עיין מפרשים בזה ==

בענין ספר הברית ==ע"ע לב אליהו ח"א עמ' רפג =מובא בעולם חסד יבנה ח"ז עמ' רה. חסר== ספר חסידים שעז בענין שידוך עם גר ציון לפרשת המלך בענין קימה בפני גר תאוה לעינים סוף עוקצים בענין רעך

מפרשי סמ"ג

מפרשי רמב"ם

==לציין לשו"ת שבט הלוי ח"ח חו"מ סימן שט, המאנה את חבירו בדברים עובר בעשה של ואהבת לרעך כמוך... ==שייך ל

ספר הישר השער החמישי עמוד 72 אשכול =מהו האהבה עיי"ש אם אפשר להעתיק קטעים שו"ת מהרי"ל סי' א' מצוה לאהוב תלמיד חכם יותר משאר ישראל מריבויא דקרא את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, מובא לרעך כמוך ב' עמ' 319 להוסיף מש"כ שהמונע עדות עובר משום ואהבת לרעך כמוך, שער משפט, מוריה בציונים ועוד ועוד==

==פלא יועץ עיין בציונים עיקר האהבה בלב

מעשה איש (תולדות והנהגות החזו"א): ח"ב עמוד קסו: נשאל מתי ובאיזה מעשים האדם מבטל את מצות ואהבת לרעך כמוך, והשיב הרי רואים בחז"ל שעיקר המצוה היא בדרך

השלילה, דעלך סני לחברך לא תעביד (שבת לא) זהו עיקר העניין של ואהבת לרעך כמוך, אמנם מצוה קיומית היא לסייע לחבירו באופן חיובי בגוף ובממון, אבל ביטול מצות ואהבת לרעך כמוך היא כשהאדם פוגע בחבירו, זהו עיקר החומרה והקפידא שלא לפגוע בזולת. מפי אחד מגדולי ת"ח שליט"א.

הערה ברמב"ם דעות "לספר בשבחו" החינוך מוסיף הסבר: 'ואם יספר עליו דברים, יספרם לשבח'... / עוד יש לומר כאשר ישאלו אותו אודותיו יספר בשבחו וזה כלול בחינוך?

משנה באבות בענין מידת סדום 'שלי שלך וכו' וכו' / יש מאירי

שערי קדושה ח"א ש"ה ויאהב את כל הבריות אפילו גויים... מובא בספר הברית... ובענין מתכבד בקלון חבירו שערי קדושה

איסור מזיק

חינוך ואהבת לרעך

יד רמה: בבא בתרא כו: ד"ה אלא מסתברא, ...דאסיר למגרם מידי דאתי מיניה היזקא לאינשי אי משום לפני עוור לא תתן מכשול ואי משום ואהבת לרעך כמוך...

רבינו יונה: אבות - גזל

ים של שלמה: כאן

שאלתות: אסור להזיק וכו'

טור: חו"מ סי' עח כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון שלו... ובביאור יתר בלבוש שם... (ע"ע מורה נבוכים ח"ג פרק מ)

פני יהושע: - גזל

אמרי בינה: עדות לג

קהלות יעקב: השבת אבידה

תורת אש: (אבוקרט)

מנחת אשר:

ילקוט חידושים על החינוך

שיעורי ראשי הישיבות

שיעורי ראשי הישיבות

ודרשת וחקרת:

אורח משפט (הגרא"י קוק): ואבן שמעון

משא בני קהת עיין ציונים לעיל

==נפק"מ אם מזיק ממון חבירו במזיד אם פסול לעדות (דעבר על איסור גזילה) עיין ב"ח בשם מרדכי חו"מ סימן לד ס"ק יב, ועיין מהרש"ל יש"ש הכונס סימן ל' דלא מצינו כך בפני יהושע סוף הכונס....
